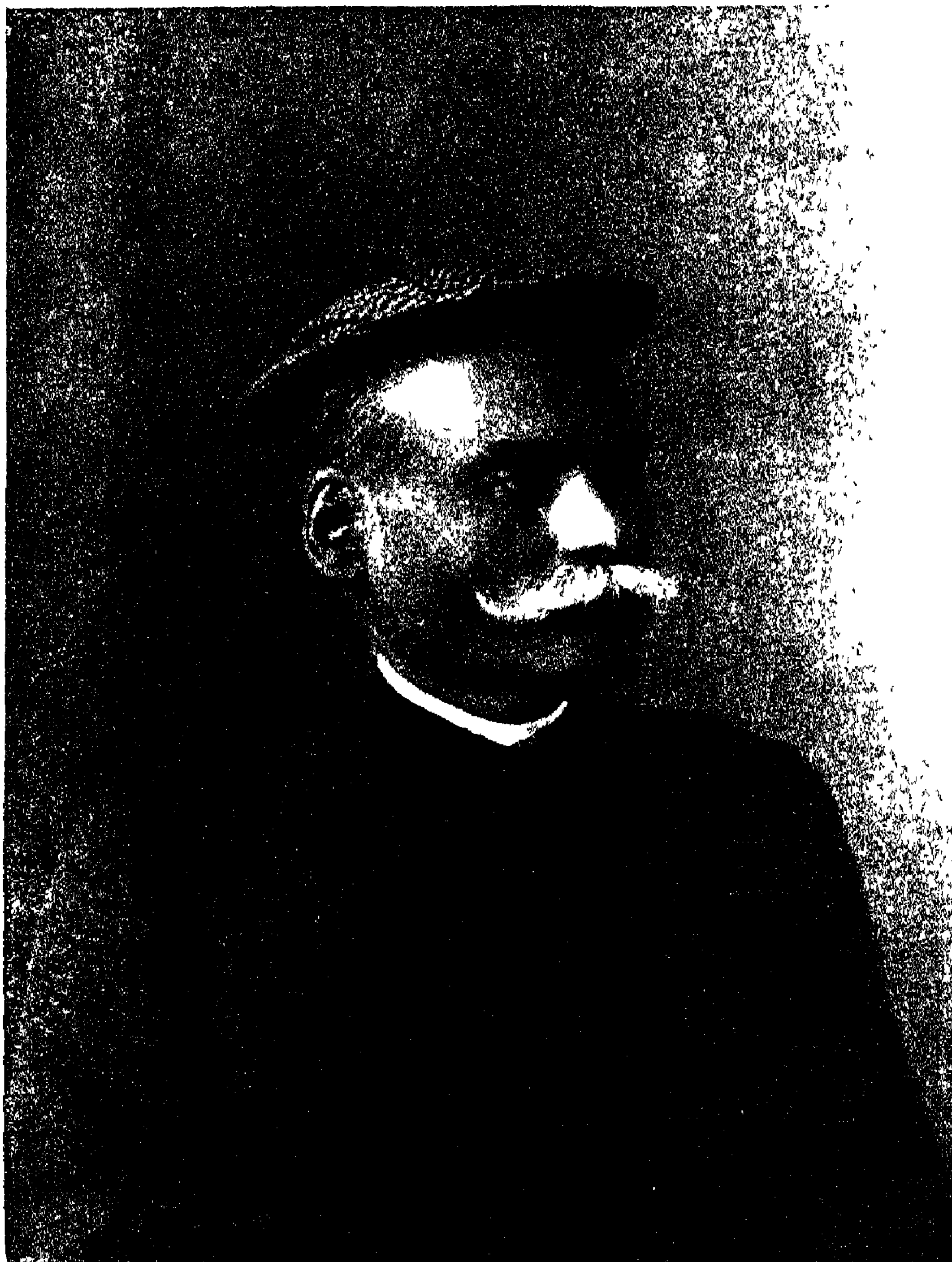
स्वर्गवासी साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिंघी

जन्म	स्वर्गवास
वि. सं. १९२१, मार्ग वदि ६	वि. सं. १९८४, पौष सुदि ६

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

[ग्रन्थाङ्क १४]

महोपाध्यायमेघविजयगणिविरचित

दिग्विजयमहाकाव्य

SINGHI JAIN SERIES

[NUMBER 14]

MEGHAVIJAYOPĀDHYĀYA'S

DIGVIJAYA MAHĀKĀVYA

कलकत्तानिवासी

साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य **श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी** पुण्यस्मृतिनिमित्त

प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

[जैन आगमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक – इत्यादि विविधविषयगुम्फित; प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूर्जर-राजस्थानी आदि नानाभाषानिबद्ध; सार्वजनीन पुरातन वाङ्मय तथा नूतन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशिनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि.]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्रीमान् बहादुर सिंहजी सिंघी

नियामक एवं प्रधान-सम्पादक

श्री जिन विजय मुनि

आचार्य – भारतीय विद्या भवन – बम्बई

संरक्षक एवं संचालक

श्री राजेन्द्र सिंहजी सिंघी

तथा

श्री नरेन्द्र सिंहजी सिंघी

*

व्यवस्थापक तथा प्रकाशक

भारतीय विद्या भवन

ग्रन्थांक १४] 卐 बम्बई 卐 [मूल्य, ५-१२-०

महोपाध्यायमेघविजयगणिविरचित

दिग्विजयमहाकाव्य

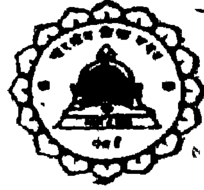
[मूल-संस्कृत ग्रन्थ तथा ग्रन्थकारकृतटिप्पणी, प्रस्तावना, विशेषनामसूच्यादि समन्वित]

*

संपादक

पण्डित अम्बालाल प्रेमचन्द्र शाह

(न्याय-व्याकरण तीर्थ)

प्रकाशक

श्री जयन्तकृष्ण ह० दवे, एम्. ए., एल्एल्. बी.,

ऑनररि रजिष्ट्रार

भारतीय विद्याभवन

बंबई

*

विक्रमाब्द २००१] * प्रथमावृत्ति; पंचशत प्रति * [१९४५ खिस्ताब्द

(मूल्य रू० ५-१२-०)

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति बङ्गाभिधे देशे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुर्शिदाबाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ॥ १
बहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊकेशवंशजाः । धनाढ्या नृपसदृशा धर्मकर्मपरायणाः ॥ २
श्रीडालचन्द इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सच्चरित्रो यः सिंघीकुलप्रभाकरः ॥ ३
बाल्य एवागतो यश्च कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकातामहापुर्यां कृतधर्मार्थनिश्चयः ॥ ४
कुशाग्रीयस्वबुद्ध्यैव सद्वृत्त्या च सुनिष्ठया । उपार्ज्य विपुलां लक्ष्मीं कोट्यधिपोऽजनिष्ट सः ॥ ५
तस्य मन्नुकुमारीति सन्नारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥ ६
श्रीबहादुरसिंहाख्यो गुणवाँस्तनयस्तयोः । अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ॥ ७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥ ८
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठः पुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् पितुर्दक्षिणबाहुवत् ॥ ९
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्तेजस्वी मध्यमः सुतः । सूनुर्वीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥ १०
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आप्तभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितुर्मार्गानुगामिनः ॥ ११
अन्येऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वस्रादिबान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥ १२

अन्यच्च-

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥ १३
नाहंकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्व्ययः । दृष्टः कदापि तद्गेहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥ १४
भक्तो गुरुजनानां स विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥ १५
देश-कालस्थितिज्ञोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥ १६
समुन्नत्यै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं घनम् ॥ १७
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥ १८
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सत्कर्माणि सदाशयः ॥ १९
अथान्यदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्यचिन्तयत् ॥ २०
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः स्वयम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृद्ध्यर्थं यतनीयं मयाऽप्यरम् ॥ २१
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्वमित्राणां विदुषां चापि तादृशाम् ॥ २२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शा न्ति नि के त ने । सिंघीपदाङ्कितं जै न ज्ञा न पी ठ मतीष्ठिपत् ॥ २३
श्रीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विश्रुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिष्ठायकं पदम् ॥ २४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-स्थैर्यौदार्यादिसद्गुणैः । वशीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥ २५
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रस-नागाङ्क-चन्द्राब्दे तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥ २६
प्रारब्धं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूनां तथैव ग्रन्थगुम्फनम् ॥ २७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥ २८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दानिना । व्ययितं पुष्कलं द्रव्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥ २९
छात्राणां वृत्तिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥ ३०
जलवातादिकानां तु प्रातिकूल्यादसौ मुनिः । कार्यं त्रिवार्षिकं तत्र समाप्यान्यत्र चास्थितः ॥ ३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥ ३२
नन्द-निध्यङ्क-चन्द्राब्दे जाता पुनः सुयोजना । ग्रन्थावल्याः स्थिरत्वाय विस्तराय च नूतना ॥ ३३
ततः सुहृत्परामर्शात् सिंघीवंशनभस्वता । भा वि द्या भ व ना येयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥ ३४
आसीत्तस्य मनोवाञ्छाऽपूर्वा ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्ययितं तेन लक्षावधि हि रूप्यकम् ॥ ३५
दुर्विलासाद् विधेर्हन्त ! दौर्भाग्याच्चात्मबन्धूनाम् । स्वल्पेनैवाथ कालेन स्वर्गं स सुकृती ययौ ॥ ३६
इन्दु-ख°-शून्य°-नेत्राब्दे मासे आषाढसञ्ज्ञके । कलिकाताख्यपुर्यां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥ ३७
पितृभक्तैश्च तत्पुत्रैः प्रेयसे पितुरात्मनः । तथैव प्रपितुः स्मृत्यै प्रकाश्यतेऽधुना पुनः ॥ ३८
इयं ग्रन्थावलिः श्रेष्ठा प्रेष्ठा प्रज्ञावतां प्रथा । भूयाद् भूत्यै सतां सिंघीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥ ३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके श्रीसिंघी ग्रन्थपद्धतिः ॥ ४०

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाख्यो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सन्नाम्नी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥ १
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥ २
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥ ३
मुञ्ज-भोजमुखा भूपा जाता यस्मिन् महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥ ४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-लावण्य-सुवाक्सौजन्यभूषिता ॥ ५
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णां शौर्योद्दीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो मेने राजन्यकुलजा ह्यसौ ॥ ६
पुत्रः किसनसिंहाख्यो जातस्तयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चान्यद् यन्नाम जननीकृतम् ॥ ७
श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपूज्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्भैषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥ ८
आगतो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः श्रीवृद्धिसिंहस्य प्रीति-श्रद्धास्पदं परम् ॥ ९
तेनाथाप्रतिमप्रेम्णा स तत्सूनुः स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्यक्, कृतो जैनमतानुगः ॥ १०
दौर्भाग्यात् तच्छिशोर्बाल्ये गुरु-तातौ दिवंगतौ । विमूढः स्वगृहात् सोऽथ यदृच्छया विनिर्गतः ॥ ११

तथा च–

भ्रान्त्वा नैकेषु देशेषु सेवित्वा च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥ १२
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना तेन तत्त्वातत्त्वगवेषिणा ॥ १३
अधीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रत्न-नूतनकालिकाः ॥ १४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिह्यतथ्यगुम्फिताः ॥ १५
स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः । जिनविजयनाम्नाऽसौ ख्यातोऽभवद् मनीषिषु ॥ १६
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमन्यदा ॥ १७
पुरे चाहम्मदावादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति ख्यातः प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥ १८
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्नियुक्तः स महात्मना । रस-मुनि-निधीन्द्वब्दे पुरातत्त्वाख्यमन्दिरे ॥ १९
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥ २०
तत आगत्य सँल्लग्नो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावासोऽपि सम्प्राप्तो येन स्वराज्यपर्वणि ॥ २१
क्रमात् ततो विनिर्मुक्तः स्थितः शान्तिनिकेतने । विश्ववन्द्यकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥ २२
सिंघीपदयुतं जैनज्ञानपीठं तदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंघीश्रीडालचन्दस्य सूनुना ॥ २३
श्रीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥ २४
प्रतिष्ठितश्च तस्यासौ पदेऽधिष्ठातृसञ्ज्ञके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाङ्मयम् ॥ २५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे ह्येषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥ २६
अथैवं विगतं यस्य वर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थप्रवृत्तिषु प्रयस्यतः ॥ २७
बाण-रत्न-नवेन्द्वब्दे मुंबाईनगरीस्थितः । मुंशीति बिरुदख्यातः कन्हैयालालधीसखः ॥ २८
प्रवृत्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितौ । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽचिरात् ॥ २०.
विदुषां श्रीमतां योगात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारतीयपदोपेतविद्याभवनसञ्ज्ञया ॥ ३०
आहूतः सहकाराय सुहृदा स मुनिः कृती । ततः प्रभृति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥ ३१
तद्भवनेऽन्यदा तस्य सेवाऽधिका ह्यपेक्षिता । स्वीकृता नम्रभावेन साऽप्याचार्यपदाश्रिता ॥ ३२
नन्द-निध्यङ्क-चन्द्राब्दे वैक्रमे विहिता पुनः । एतद्ग्रन्थावलीस्थैर्यकृत् तेन नव्ययोजना ॥ ३३
परामर्शात् ततस्तस्य श्रीसिंघीकुलभास्वता । भाविद्याभवनायेयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥ ३४
प्रदत्ता दशसाहस्री पुनस्तस्योपदेशतः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाय सुकीर्तिना ॥ ३५
दैवादल्पे गते काले सिंघीवर्यो दिवंगतः । यस्तस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥ ३६
पितृकार्यप्रगत्यर्थं यत्नशीलैस्तदात्मजैः । राजेन्द्रसिंहमुख्यैश्च सत्कृतं तद्वचस्ततः ॥ ३७
पुण्यश्लोकपितुर्नाम्ना ग्रन्थागारकृते पुनः । बन्धुज्येष्ठो गुणश्रेष्ठो ह्यर्धलक्षं प्रदत्तवान् ॥ ३८
ग्रन्थमालाप्रसिद्ध्यर्थं पितृवत्तस्य काङ्क्षितम् । श्रीसिंघीबन्धुभिः सर्वं तद्गिराऽनुविधीयते ॥ ३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके जिनविजयभारती ॥ ४०

***

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

अद्यावधि मुद्रित ग्रन्थनामावलि

१ मेरुतुङ्गाचार्यरचित प्रबन्धचिन्तामणि मूलग्रन्थ. २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह. ३ राजशेखरसूरिरचित प्रबन्धकोश. ४ जिनप्रभसूरिकृत विविधतीर्थकल्प. ५ मेघविजयोपाध्यायविरचित देवानन्दमहाकाव्य. ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा. ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा. ८ भट्टाकलङ्कदेवकृत अकलङ्कग्रन्थत्रयी. ९ प्रबन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर. १० प्रभाचन्द्रसूरिरचित प्रभावकचरित. 11 Life of Hemachandrächārya : By Dr. G. Buhler. १२ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायरचित भानुचन्द्रगणिचरित. १३ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानबिन्दुप्रकरण. १४ हरिषेणाचार्यकृत बृहत् कथाकोश. १५ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह-प्रथम भाग. १६ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्ताख्यान. १७ मेघविजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य. १८ दुर्गदेवकृत रिष्टसमुच्चय.

***

संप्रति मुद्यमाण ग्रन्थनामावलि

१ खरतरगच्छगुर्वावलि. २ कुमारपालचरित्रसंग्रह. ३ विविधगच्छीयपट्टावलिसंग्रह. ४ जैनपुस्तकप्रशस्ति संग्रह, भाग २. ५ विज्ञप्तिलेखसंग्रह. ६ उद्योतनसूरिकृत कुवलयमालाकथा. ७-८ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य तथा कीर्तिकौमुदी आदि अन्यान्य अनेक प्रशस्त्यादि कृतिसंग्रह. ९ जिनेश्वरसूरिकृत कथाकोषप्रकरण. १० शान्त्याचार्यकृत न्यायावतारवार्तिकवृत्ति. ११ महामुनि गुणपालविरचित जंबूचरित्र (प्राकृत). १२ जयपाहुडनाम निमित्तशास्त्र. १३ कोऊहलविरचित लीलावती कथा (प्राकृत). १४ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवंशप्रबन्ध. १५ नयचन्द्रविरचित हम्मीरमहाकाव्य. इत्यादि, इत्यादि.

***

मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृत ग्रन्थनामावलि

१ भानुचन्द्रगणिकृत विवेकविलासटीका. २ पुरातन रास-भासादिसंग्रह. ३ प्रकीर्ण वाङ्मय प्रकाश. ४ भद्रबाहुसूरिकृत भद्रबाहुसंहिता. ५ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित वासवदत्ता टीका. ६ जयसिंहसूरिकृत धर्मोपदेशमाला. ७ देवचन्द्रसूरिकृत मूलशुद्धिप्रकरणवृत्ति. ८ रत्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका. ९ यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकान्तव्यवस्था. १० जिनेश्वराचार्यकृत प्रमालक्षण. ११ महानिशीथसूत्र. १२ तरुणप्रभाचार्यकृत आवश्यकबालावबोध. १३ राठोड वंशावलि. १४ उपकेशगच्छप्रबन्ध. १५ सिद्धिचन्द्रकृत काव्य प्रकाशखण्डन. १६ वर्द्धमानाचार्यकृत गणरत्नमहोदधि. १७ प्रतिष्ठासोमकृत सोमसौभाग्यकाव्य. १८ नेमिचन्द्रकृत षष्ठीशतक (पृथक् पृथक् ३ बालावबोध युक्त). १९ शीलांकाचार्य विरचित महापुरुष चरित्र (प्राकृत महाग्रंथ). २० चंदप्पहचरियं (प्राकृत). २१ नम्मयासुंदरीकथा (प्राकृत). २२ नेमिनाह चरित्र (अपभ्रंश महाग्रंथ). २३ उपदेश पदटीका (वर्द्धमानाचार्यकृत). २४ निर्वाणलीलावती कथा (सं. कथा ग्रंथ). २५ सनत्कुमारचरित्र (संस्कृत काव्य ग्रंथ). २६ राजवल्लभ पाठककृत भोजचरित्र. २७ प्रमोदमाणिक्यकृत वाग्भटालंकारवृत्ति. २८ सोमदेवादिकृत विदग्धमुखमण्डनवृत्ति. २९ समयसुन्दरादिकृत वृत्तरत्नाकरवृत्ति. ३० पाण्डित्यदर्पण. ३१ पुरातनप्रबन्धसंग्रह-हिन्दी भाषांतर. ३२ भुवनभानुचरित्र बालावबोध. ३३ भुवनसुन्दरी चरित (प्राकृत कथा) इत्यादि, इत्यादि.

***

स म र्प ण म्

यद्विद्यासरसीमवाप्य तृषितास्तुष्टाश्च जिज्ञासव

आङ्ग्ला मालव-गौर्जरा मरुजना नैकेऽपि ये मादृशाः ।

तस्मै दिग्विजयाख्यमर्पयति योऽम्बालालनामाऽऽदरात्

श्रीविद्याविजयाय काव्यमनघं संपादकः कृत्यवित् ॥

अनुक्रम ।

ॐ

दिग्विजयमहाकाव्य-विषयानुक्रम

स्व० बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

अने

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

मारा अनन्य आदर्शपोषक, कार्यसहायक, उत्साहप्रेरक अने सहृदय स्नेहास्पद **बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी,** जेमणे मारी विशिष्ट प्रेरणाथी, पोताना स्वर्गवासी साधुचरित पिता **श्री डालचंदजी सिंघीना** पुण्य-स्मरण निमित्त, आ **'सिंघी जैन ग्रन्थमाला'** नी कीर्तिकारिणी स्थापना करीने, एना निमित्ते दरवर्षे हजारो रूपीआ खर्च करवानी आदर्श उदारता प्रकट करी हती; अने जेमनी आवी असाधारण ज्ञानभक्ति साथे अनन्य आर्थिक उदारवृत्ति जोईने में पण, मारा जीवननो विशिष्ट शक्तिशाली अने बहु ज मूल्यवान् अशेष उत्तर काळ, ए ग्रंथमाळाना ज विकास अने प्रकाशने माटे सर्वात्मनाए समर्पित करी दीधो; तथा जेमणे आ ग्रन्थमाळानुं विगत १३–१४ वर्षोमां आवुं सुंदर, समृद्ध अने सर्वादरणीय कार्यफळ आवेलुं जोईने भविष्यमां आना कार्यने वधारे प्रगतिमान् अने वधारे विस्तीर्ण रूपमां जोवानी पोताना जीवननी एक मात्र परम अभिलाषा राखी हती; अने तदनुसार, गतवर्षमां ज मारी प्रेरणा अने योजनाने अनुसरीने, प्रस्तुत ग्रंथमाळानी कार्यव्यवस्था **'भारतीय विद्याभवन'**ने समर्पित करी देवानी महती उदारता बतावीने जेमणे आना भावी अंगे निश्चित थवानी आशा राखी हती, ते पुण्यवान्, साहित्यरसिक, उदार आत्मा आजे हवे आ ग्रन्थनुं थएलुं प्रकाशन प्रत्यक्ष नजरे जोवा, आ संसारमां विद्यमान् नथी. गतवर्ष (सन् १९४४) जुलाई मासनी ७ मी तारीखे, ५९ वर्षनी उमरे ए महान् आत्मा आ लोकमांथी प्रस्थान करी गयो. एमना स्वर्गवासने एक वर्ष पूरूं थयुं छे, अने ए वर्षना अंते प्रस्तुत ग्रंथ छपाईने बहार पडे छे तेथी एमना जीवननी थोडीक सूचक हकीकत अहिं आपवामां आवे छे.

ॐ

सिंघीजीना जीवन साथेना मारा खास खास स्मरणोनुं विस्तृत आलेखन में हिंदीमां कर्युं छे अने ते खास करीने सिंघीजीना ज **'स्मारक ग्रंथ'** तरीके प्रकट करवामां आवेला **'भारतीय विद्या'** नामक पत्रिकाना त्रीजा भागनी अनुपूर्तिरूपे प्रसिद्ध करवामां आव्युं छे. सिंघीजी विषे विशेष जाणवानी इच्छा वाळा वाचकोने ए 'स्मारक ग्रंथ' जोवानी भलामण छे.

ॐ

बाबू श्री बहादुर सिंहजीनो जन्म बंगालना मुर्शिदाबाद जिल्लामां आवेला अजीमगंज नामक स्थानमां, संवत् १९४१ मां थयो हतो. तेओ बाबू डालचंदजी सिंघीना एक मात्र पुत्र हता. तेमनी माता मन्नुकुमारी अजीमगंजना ज बैद कुटुंबना बाबू जयचंदजीनी पुत्री थती हती. श्री मन्नुकुमारीनी एक ब्हेन जगत्सेठने त्यां परणावेली हती अने बीजी ब्हेन सुप्रसिद्ध नाहार कुटुंबमां परणावेली हती. कलकत्ताना स्व० सुप्रसिद्ध जैन स्कॉलर अने आगेवान व्यक्ति बाबू पूरणचंदजी नाहार, बाबू बहादुर सिंहजी सिंघीना मासीआई भाई थता हता. सिंघीजीनो विवाह, बालुचर-जीआगंजना सुप्रसिद्ध धनाढ्य जैन गृहस्थ लक्ष्मीपत सिंहजीनी पौत्री अने छत्रपत सिंहजीनी पुत्री श्रीमती तिलकसुंदरी साथे संवत् १९५४ मां थयो हतो. ए रीते श्री बहादुर सिंहजी सिंघीनो कौटुंबिक संबंध बंगालना खास प्रसिद्ध जैन कुटुंबो साथे गाढरीते संकळाएलो हतो.

ॐ

बाबू श्री बहादुर सिंहजीना पिता बाबू डालचंदजी सिंघी बंगालना जैन महाजनोमां एक बहु ज प्रसिद्ध अने सच्चरित पुरुष थई गया. तेओ पोताना एकीला जात पुरुषार्थ अने उद्योगथी, एक बहु ज साधारण स्थितिना व्यापारीनी कोटिमांथी मोटा करोडाधिपतिनी स्थितिए पहोंच्या हता अने साराय बंगालमां एक सुप्रतिष्ठित अने

प्रामाणिक व्यापारी तरीके तेमणे विशिष्ट ख्याति प्राप्त करी हती. एक वखते तेओ, बंगालनो सौथी मुख्य व्यापार जे जूटनो गणाय छे तेना, सौथी मोटा व्यापारी थई गया हता. तेमना पुरुषार्थथी, तेमनी व्यापारी पेढी जे **हरिसिंह निहालचंद**ना नामे चालती हती ते बंगालमां जूटनो व्यापार करनारी देशी तथा विदेशी पेढीओमां सौथी मोटी पेढी गणाती थई हती.

बाबू डालचंदजी सिंघीनो जन्म संवत् १९२१ मां थयो हतो, अने १९३५ मां तेमनुं श्री मन्नुकुमारी साथे लग्न थयुं. १४–१५ वर्षनी उम्रमां डालचंदजीए पोताना पितानी दुकाननो कारभार, जे ते वखते बहु ज साधारण रूपमां चालतो हतो, ते हाथमां लीधो. तेओ अजीमगंज छोडी कलकत्ते आव्या अने त्यां पोतानी होंशियारी अने खंतवडे ए कारभारने धीमे धीमे खूब ज वधार्यो अने अंते तेने एक सौथी मोटी फर्मना रूपमां स्थापित कर्यो. कलकत्तामां ज्यारे जूट बेलर्स एसोसीएशननी स्थापना थई त्यारे बाबू डालचंदजी सिंघीने तेना सौथी पहेला प्रेसीडेन्ट बनाववामां आव्या हता. जूटना व्यापारमां आवी रीते सौथी मोटुं स्थान मेळवीने पछी तेमणे पोतानुं लक्ष्य बीजा बीजा उद्योगो तरफ पण दोर्युं. एक तरफ तेमणे मध्यप्रांतोमां आवेला कोरीया स्टेटमां कोलसानी खाणोना उद्योगनो पायो नांख्यो अने बीजी तरफ दक्षिणना शकति अने अकलतरानां राज्योमां आवेली चूनाना पत्थरोनी खाणोना, तेम ज बेळगाम, सावंत-वाडी, इचलकरंजी जेवा स्थानोमां आवेली 'बोकसाइट'नी खाणोना विकासनी शोध करवा पाछळ पोतानुं लक्ष्य परोव्युं. कोलसाना उद्योग अर्थे तेमणे **'मेसर्स डालचंद बहादुरसिंह'** ए नामथी नवी पेढीनी स्थापना करी जे आजे हिंदुस्थानमां एक अग्रगण्य पेढी गणाय छे. ए उपरांत तेमणे बंगालना चोवीस परगणा, रंगपुर, पूर्णीया अने माळदहा विगेरे जिल्लाओमां मोटी जमीनदारी पण खरीद करी अने ए रीते बंगालना नामांकित जमीनदारोमां पण तेमणे पोतानुं खास स्थान प्राप्त कर्युं. बाबू डालचंदजीनी आवी सुप्रतिष्ठा केवळ व्यापारिक क्षेत्रमां ज मर्यादित न्होती. तेओ पोतानी उदारता अने धार्मिकता माटे पण एटला ज सुप्रसिद्ध हता – तेमनी परोपकारवृत्ति पण तेटली ज प्रशंसनीय हती. परंतु, परोपकारसुलभ प्रसिद्धिथी तेओ प्रायः दूर रहेता हता. घणा भागे तेओ गुप्तरीते ज अर्थिजनोने पोतानी उदारतानो लाभ आपता. तेमणे पोताना जीवनमां लाखोनुं दान कर्युं हशे पण तेनी प्रसिद्धि के नोंध तेमणे भाग्ये ज करवा इच्छी हशे. तेमना सुपुत्र बाबू श्री बहादुर सिंहजीए प्रसंगोपात्त चर्चा करतां जणाव्युं हतुं, के तेओ जे कांई दान आदि करता, तेनी खबर तेमने पोताने (पुत्रने) पण भाग्ये ज थती. आथी तेमना जाहेर दानो अंगेनी मात्र नीचेना २–४ प्रसंगोनी ज माहिती मळी शकी हती.

सन १९२६ मां 'चित्तरंजन सेवा सदन' माटे कलकत्तामां फाळो करवामां आव्यो त्यारे एक वार खुद महात्माजी एमना मकाने गया हता अने ते वखते तेमणे वगर मांग्ये ज महात्माजीने ए कार्य माटे १०००० रुपीया आप्या हता.

१९१७ मां कलकत्तामां 'गवर्न्मेंट हाउस'ना मेदानमां, लॉर्ड कार्माइकलना आश्रय नीचे रेडक्रॉस माटे एक मेळावडो थयो हतो तेमां तेमणे २१००० रुपीया आप्या हता. तेम ज प्रथम महायुद्ध वखते तेमणे ३,००,००० रुपीआना 'वॉर बॉण्डस्' खरीद करीने ए प्रसंगे सरकारने फाळामां मदद करी हती. पोतानी छेल्ली अवस्थामां तेमणे पोताना निकट कुटुंबीजनो – के जेमनी आर्थिक स्थिति बहु ज साधारण प्रकारनी हती तेमने – रुपीआ १२ लाख व्हेंची आपवानी तेमणे व्यवस्था करी हती जेनो अमल तेमना सुपुत्र बाबु बहादुर सिंहजीए कर्यो हतो.

बाबू डालचंदजीनुं गार्हस्थ्य जीवन बहु ज आदर्शरूप हतुं. तेमना धर्मपत्नी श्रीमती मन्नुकुमारी एक आदर्श अने धर्मपरायण पत्नी हता. पति-पत्नी बंने सदाचार, सुविचार अने सुसंस्कारनी मूर्ति जेवा हता. डालचंदजीनुं जीवन बहु ज सादुं अने साधुत्व भरेलुं हतुं. व्यवहार अने व्यापार बंनेमां तेओ अत्यंत प्रामाणिक अने नीति पूर्वक वर्तनारा हता. स्वभावे तेओ खूब ज शान्त अने निरभिमानी हता. ज्ञानमार्ग उपर तेमनी ऊंडी श्रद्धा हता. तत्त्वज्ञान विषयक पुस्तकोनुं वाचन अने श्रवण तेमने अत्यंत प्रिय हतुं. क्रिष्ण नगर कॉलेजना एक अध्यात्मलक्षी बंगाली प्रोफेसर

नामे बाबू ब्रजलाल अधिकारी—जेओ योगविषयक प्रक्रियाना अच्छा अभ्यासी अने तत्त्वचिंतक हता—तेमना सहवासथी बाबू डालचंदजीने पण योगनी प्रक्रिया तरफ खूब रुचि थई गई हती अने तेथी तेमणे तेमनी पासेथी ए विषयनी केटलीक खास प्रक्रियाओनो ऊंडो अभ्यास पण कर्यो हतो. शारीरिक स्वास्थ्य अने मानसिक पावित्र्यनो जेनाथी विकास थाय एवी, केटलीक व्यावहारिक जीवनने अत्यंत उपयोगी यौगिक प्रक्रियाओनो तेमणे पोताना पत्नी तेम ज पुत्र-पुत्री आदिने पण अभ्यास करवानी प्रेरणा करी हती.

जैन धर्मना विशुद्ध तत्त्वोना प्रचार अने सर्वोपयोगी जैन साहित्यना प्रसार माटे पण तेमने खास रुचि रहेती हती अने पंडितप्रवर सुखलालजीना परिचयमां आव्या पछी, ए कार्य माटे कांईक विशेष सक्रिय प्रयत्न करवानी तेमनी सारी उत्कंठा जागी हती. कलकत्तामां २—४ लाखना खर्चे आ कार्य करनारुं कोई साहित्यिक के शैक्षणिक केन्द्र स्थापित करवानी योजना तेओ विचारी रह्या हता, ए दरम्यान सन् १९२७ (वि. सं. १९८४) मां कलकत्तामां तेमनो स्वर्गवास थयो.

बाबू डालचंदजी सिंघी, पोताना समयना बंगाल निवासी जैन समाजमां एक अत्यंत प्रतिष्ठित व्यापारी, दीर्घदर्शी उद्योगपति, मोटा जमीनदार, उदारचित्त सद्‌गृहस्थ अने साधुचरित सत्पुरुष हता. तेओ पोतानी ए सर्व संपत्ति अने गुणावत्तानो समग्र वारसो पोताना एक मात्र पुत्र बाबू बहादुर सिंहजीने सोंपता गया, जेमणे पोताना ए पुण्यश्लोक पितानी स्थूल संपत्ति अने सूक्ष्म सत्कीर्ति—बंनेने घणी सुंदर रीते वधारीने पिता करतांय सवाई श्रेष्ठता मेळववानी विशिष्ट प्रतिष्ठा प्राप्त करी.

बाबू श्री बहादुर सिंहजीमां पोताना पितानी व्यापारिक कुशळता, व्यावहारिक निपुणता अने सांस्कारिक सन्निष्ठा तो संपूर्ण अंशे वारसागतरूपे उतरेली हती ज परंतु ते उपरांत तेमनामां बौद्धिक विशदता, कलात्मक रसिकता अने विविध विषय ग्राहिणी प्राञ्जल प्रतिभानो पण उच्च प्रकारनो सन्निवेश थयो हतो अने तेथी तेओ एक असाधारण व्यक्तित्व धरावनार महानुभावोनी पंक्तिमां स्थान प्राप्त करवानी योग्यता मेळवी शक्या हता.

तेओ पोताना पिताना एक मात्र पुत्र होवाथी तेमने पिताना विशाळ कारभारमां नानपणथी ज लक्ष्य आपवानी फरज पडी हती अने तेथी तेओ हाईस्कूलनो अभ्यास पूरो करवा सिवाय कॉलेजनो विशेष अभ्यास करवानो अवसर मेळवी शक्या न हता. छतां तेमनी ज्ञानरुचि बहु ज तीव्र होवाथी, तेमणे पोतानी मेळे ज, विविध प्रकारना वांचननो अभ्यास खूब ज वधार्यो हतो अने तेथी तेओ इंग्रेजी उपरांत, बंगाली, हिंदी, गुजराती भाषाओ पण खूब सरस जाणता हता अने ए भाषाओमां लखाएलां विविध पुस्तकोना वाचनमां सतत निमग्न रहेता हता.

नानपणथी ज तेमने प्राचीन वस्तुओना संग्रहनो भारे शोख लागी गयो हतो अने तेथी तेओ जूना शिक्काओ, चित्रो, मूर्तिओ अने तेवी बीजी बीजी चीजोनो संग्रह करवाना अत्यंत रसिक थई गया हता. झवेरातनो पण ते साथे तेमनो शोख खूब वध्यो अने तेथी तेओ ए विषयमां पण खूब ज निष्णात थई गया हता. एना परिणामे तेमणे पोतानी पासे शिक्काओ, चित्रो, हस्तलिखित बहुमूल्य पुस्तको विगेरेनो जे अमूल्य संग्रह भेगो कर्यो हतो ते आजे हिंदुस्थानना गण्यागांठ्या एवा संग्रहोमां एक महत्त्वनुं स्थान प्राप्त करे तेवो छे. तेमनो प्राचीन शिक्काओनो संग्रह तो एटलो बधो विशिष्ट प्रकारनो छे के जेथी आखी दुनियामां तेनुं त्रीजुं के चोथुं स्थान आवे तेम छे. तेओ ए विषयमां एटला निपुण थई गया हता के मोटा मोटा म्युजिअमोना सरकारी क्युरेटरो पण वारंवार तेमनी सलाह अने अभिप्राय मेळववा अर्थे तेमनी पासे आवता जता.

तेओ पोताना एवा उच्च सांस्कृतिक शोखने लईने देश-विदेशनी आवी सांस्कारिक प्रवृत्तिओ माटे कार्य करती अनेक संस्थाओना सदस्य विगेरे बन्या हता. दाखला तरीके—रॉयल एशियाटिक सोसायटी ऑफ बेंगाल, अमेरिकन

न्यॉग्रॉफिकल सोसायटी न्युयार्क, बंगीय साहित्यपरिषद् कलकत्ता, न्युमेस्मेटिक सोसायटी ऑफ इन्डिया विगेरे अनेक प्रसिद्ध संस्थाओना तेओ उत्साही सभासद् हता.

साहित्य अने शिक्षण विषयक प्रवृत्ति करनारी जैन तेम ज जैनेतर अनेक संस्थाओने तेमणे मुक्त मने दान आपी ए विषयोना प्रसारमां पोतानी उत्कट अभिरुचिनो उत्तम परिचय आप्यो हतो. तेमणे आवी रीते केटकेटली संस्थाओने आर्थिक सहायता आपी हती तेनी संपूर्ण यादी मळी शकी नथी. तेमनो स्वभाव आवां कार्योमां प्रायः मौन धारण करवानो हतो अने ए माटे पोतानी प्रसिद्धि करवानी तेओ आकांक्षा न्होता राखता. तेमनी साथे कोई वखते प्रसंगोचित वार्तालाप थतां आवी बाबतनी जे आडकतरी माहिती मळी शकी तेना आधारे तेमनी पासेथी आर्थिक सहायता मेळवनारी केटलीक संस्थाओनां नामो विगेरे आ प्रमाणे जाणी शकायां छे—

हिंदु ऐकेडेमी, दोलतपुर (बंगाल), रु० १५०००)
तरक्की-उर्दू बंगाला, ५०००)
हिंदी साहित्य परिषद् भवन (इलाहाबाद), १२५००)
विशुद्धानंद सरस्वती मारवाडी हॉस्पीटल, कलकत्ता, १००००)
एक मेटर्निटीहोम, कलकत्ता, २५००)
बनारस हिंदु युनिवर्सिटी, २५००)
जीयागंज हाइस्कूल, ५०००)
जीयागंज लंडनमिशन हॉस्पीटल, ६०००)
कलकत्ता–मुर्शिदाबादना जैन मन्दिरो, ११०००)
जैनधर्म प्रचारक सभा, मानभूम, ५०००)
जैन भवन, कलकत्ता, १५०००)
जैन पुस्तक प्रचार मंडल, आगरा, ७५००)
जैन मन्दिर, आगरा, ३५००)
जैन हाईस्कूल, अंबाला, २१००)
जैन गुरुकुळ, पालीताणा, ११०००)
जैन प्राकृत कोष माटे, २५००)

ए उपरांत हजार-हजार पांचसो–पांचसोनी नानी रकमो तो तेमणे सेंकडोनी संख्यामां आपी छे जेनो सरवाळो लाख-दोढ लाख जेटलो थवा जाय.

साहित्य अने शिक्षणनी प्रगति माटे सिंघीजीनो जेटलो उत्साह अने उद्योग हतो तेटलो ज सामाजिक प्रगति माटे पण ते हतो. अनेकवार तेमणे आवी सामाजिक सभाओ विगेरेमां प्रमुख तरीके भाग लईने पोतानो ए विषेनो आन्तरिक उत्साह अने सहकारभाव प्रदर्शित कर्यो हतो. जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्सना सन् १९२६ मां मुबईमां भराएला खास अधिवेशनना तेओ प्रमुख बन्या हता. उदयपुर राज्यमां आवेला केशरीयाजी तीर्थना वहीवटना विषयमां स्टेट साथे जे झघडो उभो थयो हतो तेमां तेमणे सौथी वधारे तन, मन अने धननो भोग आप्यो हतो. आ रीते तेओ जैन समाजना हितनी प्रवृत्तियोमां यथायोग्य संपूर्ण सहयोग आपता हता परंतु ते साथे तेओ सामाजिक मूढता अने सांप्रदायिक कट्टरताना पण पूर्ण विरोधी हता. बीजा बीजा धनवानो के आगेवानो गणाता रूढीभक्त जैनोनी माफक तेओ संकीर्ण मनोवृत्ति के अन्धश्रद्धा पोषक विकृत भक्तिथी सर्वथा पर हता. आचार, विचार के व्यवहारमां तेओ बहु ज उदार अने विवेकशील हता.

तेमनुं गृहस्थ तरीकेनुं जीवन पण बहु ज सादुं अने सात्त्विक हतुं. बंगालना जे जातना नवाबी गणाता वातावरणमां तेओ जन्म्या हता अने उछर्या हता ते वातावरणनी तेमना जीवन उपर कशी ज खराब असर थई न हती अने तेओ लगभग ए वातावरणथी तद्दन अलिप्त जेवा हता. आटला मोटा श्रीमान् होवा छतां, श्रीमंताइना खोटा विलास के मोटा आडंबरथी तेओ सदा दूर रहेता हता. दुर्व्यय अने दुर्व्यसन प्रत्ये तेमनो भारे तिरस्कार हतो. तेमनी स्थितिना धनवानो ज्यारे पोताना मोज-शोख, आनन्द-प्रमोद, विलास-प्रवास, समारंभ-महोत्सव इत्यादिमां लाखो रुपीया उडावता होय छे त्यारे सिंघीजी तेनाथी तद्दन विमुख रहेता हता. तेमने शोख मात्र सारा वाचननो अने कलामय वस्तुओ जोवा–संग्रहवानो हतो. ज्यारे जुओ त्यारे, तेओ पोतानी गादी उपर बेठा बेठा साहित्य, इतिहास, स्थापत्य, चित्र, विज्ञान,

भूगोळ के भूगर्भविद्याने लगतां सामयिको के पुस्तको वांचता ज सदा देखाता हता. पोताना एवा विशिष्ट वाचनना शोखने लीधे तेओ इंग्रेजी, बंगाळी, हिंदी, गुजराती आदिमां प्रकट थता उच्च कोटिना, उक्त विषयोने लगता विविध प्रकारनां सामयिक पत्रो अने जर्नल्स् आदि नियमित मंगावता रहेता हता. आर्ट, आर्किऑलॉजी, एपीग्राफी, न्युमेस्मॅटिक, ज्योग्रॉफी, आइकोनोग्रॉफी, हिस्टरी अने माइनींग आदि विषयोनां पुस्तकोनी तेमणे पोतानी पासे एक सारी सरखी लाईब्रेरी ज बनावी लीधी हती.

तेओ स्वभावे एकान्तप्रिय अने अल्पभाषी हता. नकामी वातो करवा तरफ के गप्पांसप्पां मारवा तरफ तेमने बहु ज अभाव हतो. पोताना व्यावसायिक व्यवहारनी के विशाळ कारभारनी बाबतोमां पण तेओ बहु ज मितभाषी हता. परंतु ज्यारे तेमना प्रिय विषयोनी – जेवा के स्थापत्य, इतिहास, चित्र, शिल्प आदिनी – चर्चा जो नीकळी होय तो तेमां तेओ एटला निमग्न थई जता के कलाकोना कलाको वही जता तो पण तेओ तेथी थाकता नहीं के कंटाळता नहीं.

तेमनी बुद्धि अत्यंत तीक्ष्ण हती. कोई पण वस्तुने समजवामां के तेनो मर्म पकडवामां तेमने कशी वार न लागती. विज्ञान अने तत्त्वज्ञाननी गंभीर बाबतो पण तेओ सारी पेठे समजी शकता हता अने तेमनुं मनन करी तेमने पचावी शकता हता. तर्क अने दलीलमां तेओ मोटा मोटा कायदा शास्त्रीओने पण आंटी देता. तेम ज गमे तेवो चालाक माणस पण तेमने पोतानी चालाकीथी चकित के मुग्ध बनावी शके तेम न हतुं.

पोताना सिद्धान्त के विचारमां तेओ खूब ज मक्कम रहेवानी प्रकृतिना हता. एक वार विचार नक्की कर्या पछी अने कार्यनो स्वीकार कर्या पछी तेमांथी चलित थवानुं तेओ बिल्कुल पसंद करता नहीं.

व्यवहारमां तेओ बहु ज प्रामाणिक रहेवानी वृत्तिवाळा हता. बीजा बीजा धनवानोनी माफक व्यापारमां दगा-फटका के साच-झूठ करीने धन मेळववानी तृष्णा तेमने यत्किंचित् पण थती न हती. तेमनी आवी व्यावहारिक प्रामाणिकताने लक्षीने इंग्लेंडनी मर्केंटाईल बेंकनी डॉयरेक्टरोनी बॉर्डे पोतानी कलकत्तानी शाखानी बॉर्डमां, एक डायरेक्टर थवा माटे तेमने खास विनंती करी हती के जे मान ए पहेलां कोई पण हिंदुस्थानी व्यापारीने मळ्युं न होतुं.

प्रतिभा अने प्रामाणिकता साथे तेमनामां योजनाशक्ति पण घणी उच्च प्रकारनी हती. तेमणे पोतानी ज स्वतंत्र बुद्धि अने कुशळता द्वारा एक तरफ पोतानी घणी मोटी जमीनदारीनी अने बीजी तरफ कोलीयारी विगेरे माइनींगना उद्योगनी जे सुव्यवस्था अने सुघटना करी हती ते जोईने ते ते विषयना ज्ञाताओ चकित थता हता. पोताना घरना नानामां नाना कामथी ते छेक कोलीयारी जेवा मोटा कारखाना सुधीमां – के ज्यां हजारो माणसो काम करता होय – बहु ज नियमित, व्यवस्थित अने सुयोजित रीते काम चाल्यां करे तेवी तेमनी सदा व्यवस्था रहेती हती. छेक दरवानथी लई पोताना समोवडीया जेवा समर्थ पुत्रो सुधीमां एक सरखुं उच्च प्रकारनुं शिस्त-पालन अने शिष्ट-आचरण तेमने त्यां देखातुं हतुं.

सिंघीजीमां आवी समर्थ योजकशक्ति होवा छतां – अने तेमनी पासे संपूर्ण प्रकारनी साधनसंपन्नता होवा छतां, तेओ धमालवाळा जीवनथी दूर रहेता हता अने पोताना नामनी जाहेरातने माटे के लोकोमां मोटा माणस गणावानी खातर तेओ तेवी कशी प्रवृत्ति करता न हता. रावबहादुर, राजाबहादुर के सर-नाईट विगेरेना सरकारी खेताबो धारण करवानी के काउन्सीलोमां जई ऑनरेबल मेंबर बनवानी तेमने क्यारेय इच्छा थई न हती. एवी खाली आडम्बरवाळी प्रवृत्तिमां पैसानो दुर्व्यय करवा करतां तेओ सदा साहित्योपयोगी अने शिक्षणोपयोगी कार्योमां पोताना धननो सद्व्यय करता हता. भारतवर्षनी प्राचीन कळा अने तेने लगती प्राचीन वस्तुओ तरफ तेमनो उत्कट अनुराग हतो अने तेथी ते माटे तेमणे लाखो रुपीया खर्च्या हता.

सिंघीजी साथेनो मारो प्रत्यक्ष परिचय सन् १९३० मां शरु थयो हतो. तेमनी इच्छा पोताना सद्गत पुण्यश्लोक पिताना स्मारकमां जैन साहित्यनो प्रसार अने प्रकाश थाय तेवी कोई विशिष्ट संस्था स्थापन करवानी हतो. मारा जीवनना सुदीर्घकालीन सहकारी, सहचारी अने सन्मित्र पंडितप्रवर श्री सुखलालजी, जेओ बाबू श्री डालचंदजीना विशेष श्रद्धाभाजन होई श्री बहादुर सिंहजी पण एमनी उपर तेटलो ज विशिष्ट सद्भाव धरावता हता, एमना परामर्श अने प्रस्तावथी, तेमणे मने ए कार्यनी योजना अने व्यवस्था हाथमां लेवानी विनंति करी अने में पण पोताने अभीष्टतम प्रवृत्तिना आदर्शने अनुरूप उत्तम कोटिना साधननी प्राप्ति थती जोई तेनो सहर्ष अने सोल्लास स्वीकार कर्यो.

सन् १९३१ ना प्रारंभ दिवसे, विश्ववंद्य कवीन्द्र श्री रवीन्द्रनाथ टागोरना विभूतिविहारसमा विश्वविख्यात शान्तिनिकेतनना विश्वभारती-विद्याभवनमां **'सिंघी जैन ज्ञानपीठ'**नी स्थापना करी अने त्यां जैन साहित्यना अध्ययन-अध्यापन अने संशोधन-संपादन आदिनुं कार्य चालु कर्युं. आ विषेनी केटलीक प्राथमिक हकीकत, आ ग्रंथमाळाना सौथी प्रथम प्रकट थएला **'प्रबन्धचिन्तामणि'** नामना ग्रंथनी प्रस्तावनामां में आपेली छे, तेथी तेनी अहिं पुनरुक्ति करवानी जरुर नथी.

सिंघीजीए मारी प्रेरणाथी, **'सिंघी जैन ज्ञान पीठ'**नी स्थापना साथे, जैन साहित्यना उत्तमोत्तम ग्रन्थरत्नोने आधुनिक शास्त्रीय पद्धतिए सुन्दर रीने संशोधित-संपादित करी-कराबी प्रकट करवा माटे अने तेम करी जैन साहित्यनी सार्वजनिक प्रतिष्ठा स्थापित करवा माटे, आ **'सिंघी जैन ग्रन्थ माळा'** प्रकट करवानी विशिष्ट योजनानो पण स्वीकार कर्यो अने ए माटे आवश्यक अने अपेक्षित अर्थव्यय करवानो उदार उत्साह प्रदर्शित कर्यो.

प्रारंभमां, शान्तिनिकेतनने लक्षीने एक ३ वर्षनो कार्यक्रम घडी काढवामां आव्यो अने ते प्रमाणे त्यां कामनो प्रारंभ करवामां आव्यो. परंतु ए ३ वर्षना अनुभवना अंते शान्तिनिकेतन मने मारा पोताना कार्य अने स्वास्थ्यनी दृष्टिए बराबर *अनुकूळ न लागवाथी, अनिच्छाये मारे ए स्थान* छोडवुं पड्युं *अने अमदाबादमां, गुजरात* विद्यापीठना सान्निध्यमां 'अ ने का न्त वि हा र' बनावी त्यां आ कार्यनी प्रवृत्ति चालु राखी. आ ग्रन्थमाळामां प्रकट थएला ग्रन्थोनी उत्तम प्रशंसा, प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा थएली जोईने सिंघीजीनो उत्साह खूब वध्यो अने तेमणे ए अंगे जेटलो खर्च थाय तेटलो खर्च करवानी अने जेम बने तेम वधारे ग्रन्थो प्रकट थएला जोवानी पोतानी उदार मनोवृत्ति मारी आगळ वारंवार प्रकट करी. हुं पण तेमना एवा अपूर्व उत्साहथी प्रेराई *यथाशक्ति आ कार्यने वधारे-ने-वधारे* वेग अने विस्तार आपवा माटे प्रयत्नवान् रहेतो.

ॐ

सन १९३८ ना जुलाईमां, मारा परम सुहृद् श्रीयुत कन्हैयालाल माणेकलाल मुंशीनो – जेओ ते वखते मुंबईनी कॉंग्रेस गवर्न्मेंटना गृहमंत्रीना उच्च पद पर अधिष्ठित हता—अकस्मात् एक पत्र मने मळ्यो जेमां एमणे सूचव्युं हतुं के 'सेठ मुंगालाल गोएनकाए बे लाख रुपीयानी एक उदार रकम एमने सुप्रत करी छे जेनो उपयोग भारतीय-विद्याओना कोई विकासात्मक कार्य माटे करवानो छे अने ते माटे विचार–विनिमय करवा तेम ज तदुपयोगी योजना घडी काढवा अंगे मारी जरूर होवाथी मारे तरत मुंबई आववुं विगेरे'. तदनुसार हुं तरत मुंबई आव्यो अने अमे बन्नेए साथे बेसी ए योजनानी रूपरेखा तैयार करी; अने ते अनुसार, संवत् १९९५ नी कार्तिक सुदी पूर्णिमाना दिवसे श्री मुंशीजीना निवासस्थाने 'भारतीय विद्याभवन' नी, एक मोटा समारंभसाथे स्थापना करवामां आवी.

भवनना विकास माटे श्रीमुंशीजीनो अथक उद्योग, अखंड उत्साह अने उदार आत्मभोग जोई, मने पण एना कार्यमां यथायोग्य सहकार आपवानी पूर्ण उत्कंठा थई अने हुं तेनी आंतरिक व्यवस्थामां प्रमुखपणे भाग लेवा लाग्यो. भवननी विविध प्रवृत्तिओमां साहित्य प्रकाशन संबंधी जे एक विशिष्ट प्रवृत्ति स्वीकारवामां आवी हती ते मारी आ

ग्रंथमाळाना कार्य साथे एक प्रकारे परस्पर सहायक स्वरूपनी ज प्रवृत्ति होवाथी, मने ए पूर्व-अंगीकृत कार्यमां बाधक न थतां उलटी साधक ज जणाई अने तेथी में एमां यथाशक्ति पोतानी विशिष्ट सेवा आपवानो निर्णय कर्यो. सिंघीजीने ए बधी वस्तुस्थितिनी जाण करवामां आवतां तेओ पण भवनना कार्यमां रस धरावता थया अने एना संस्थापक-सदस्य बनी एना कार्य माटे पोतानी पूर्ण सहानुभूति प्रकट करी.

जेम में उपर जणाव्युं छे तेम, ग्रंथमाळाना विकास माटे सिंघीजीनो उत्साह अत्यंत प्रशंसनीय हतो अने तेथी हुं पण मारा स्वास्थ्य विगेरेनी कशी दरकार राख्या वगर, ए कार्यनी प्रगति माटे सतत प्रयत्न कर्या करतो हतो. परंतु ग्रन्थमाळानी व्यवस्थानो सर्व भार, मारा एकलाना पंड उपर ज आश्रित थईने रहेलो होवाथी, मारुं शरीर ज्यारे ए व्यवस्था करतुं अटकी जाय, त्यारे एनी शी स्थिति थाय तेनो विचार पण मने वारंवार थयां करतो हतो. बीजी बाजु सिंघीजीनी पण उत्तरावस्था होई तेओ वारंवार अस्वस्थ थवा लाग्या हता अने तेओ पण जीवननी अस्थिरतानो आभास अनुभववा लाग्या हता. एटले ग्रन्थमाळाना भावी विषे कोई स्थिर अने सुनिश्चित योजना घडी काढवानी कल्पना हुं कर्या करतो हतो.

भवननी स्थापना थयां पछी ३–४ वर्षमां ज एना कार्यनी विद्वानोमां सारी पेठे प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा जामवा लागी हती अने विविध विषना अध्ययन-अध्यापन अने साहित्यना संशोधन-संपादननुं कार्य सारी पेठे आगळ वधवा लाग्युं हतुं, ए जोई सुहृद्वर श्रीमुंशीजीनी खास आकांक्षा थई के सिंघी जैन ग्रन्थमाळानी कार्यव्यवस्थानो संबंध जो भवन साथे जोडी देवामां आवे तो तेथी परस्पर बंनेना कार्यमां सुंदर अभिवृद्धि थवा उपरांत ग्रन्थमालाने स्थायी स्थान मळशे अने भवनने विशिष्ट प्रतिष्ठानी प्राप्ति थशे; अने ए रीते भवनमां जैन शास्त्रोना अध्ययननुं अने जैन साहित्यना प्रकाशननुं एक अद्वितीय केन्द्र बनशे. श्रीमुंशीजीनी ए शुभाकांक्षा, ग्रन्थमाळा विषेनी मारी भावी चिंतानी योग्य निवारक लागी अने तेथी हुं ते विषेनी योजनानो विचार करवा लाग्यो. यथावसर सिंघीजीने में श्रीमुंशीजीनी आकांक्षा अने मारी योजना सूचित करी. तेओ भा. वि. भ. ना स्थापक-सदस्य हता ज अने तदुपरान्त श्रीमुंशीजीना खास स्नेहास्पद मित्र पण हता; तेथी तेमने पण ए योजना वधावी लेवा लायक लागी. पण्डितप्रवर श्रीसुखलालजी जेओ आ ग्रन्थमाळाना आरंभथी ज अंतरंग हितचिंतक अने सक्रिय-सहायक छे तेमनी साथे पण ए योजना संबंधे में उचित परामर्श कर्यो अने संवत् २००१ ना वैशाख सुदमां (मे, सन १९४३) सिंघीजी कार्यप्रसंगे मुंबई आवेला त्यारे, परस्पर निर्णीत विचार-विनिमय करी, आ ग्रन्थमाळानी प्रकाशन संबंधी सर्व व्यवस्था भवनने स्वाधीन करवामां आवी. सिंघीजीए, ए उपरान्त, ते अवसरे मारी प्रेरणाथी भवनने बीजा १० हजार रुपीआनी उदार रकम पण आपी जेना वडे भवनमां तेमना नामनो एक हॉल बंधाववामां आवे अने तेमां प्राचीन वस्तुओ तेम ज चित्र विगेरेनो संग्रह राखवामां आवे.

भवननी प्रबंधक समितिए सिंघीजीना आ विशिष्ट अने उदार दानना प्रतिघोषरूपे भवनमां प्रचलित 'जैन शास्त्र-शिक्षण' विभागने स्थायीरूपे **'सिंघी जैन शास्त्रशिक्षा पीठ'** ना नामे प्रचलित राखवानो सविशेष निर्णय कर्यो.

*

ग्रंथमाळाना जनक अने परिपालक सिंघीजीए, प्रारंभथी ज एनी सर्व प्रकारनी व्यवस्थानो भार मारा उपर मुकीने तेओ तो फक्त खास एटली ज आकांक्षा राखता हता के ग्रन्थमाळामां केम वधारे ग्रन्थो प्रकट थाय अने केम तेमनो वधारे प्रसार थाय. तेमना जीवननी एक मात्र ए ज परम अभिलाषा हती के आ ग्रन्थमाळा द्वारा जेटला बने तेटला सारा सारा अने महत्त्वना ग्रन्थो जल्दी जल्दी प्रकाशित थाय अने जैन साहित्यनो खूब प्रसार थाय. ए अंगे जेटलो खर्च थाय तेटलो ते बहु ज उत्साहथी आपवा उत्सुक हता. भवनने ग्रंथमाळा समर्पण करती वखते तेमणे मने कह्युं के–'अत्यार सुधी तो वर्षमां सरेरास ३–४ ग्रंथो प्रकट थता आव्या छे परंतु जो आप प्रकाशित करी शको तो, दरमहिने बब्बे ग्रंथो पण प्रकाशित थता जोई हुं धराउं तेम नथी. ज्यां सुधी आपनी

अने मारी जींदगी छे त्यां सुधी, जेटलुं साहित्य प्रकट करवा-करावबानी आपनी इच्छा होय ते प्रमाणेनी आप व्यवस्था करो. मारा तरफथी पैसानो संकोच आपने जराय नहीं जणाय'. जैन साहित्यना उद्धार माटे आवी उत्कट आकांक्षा अने आवी उदार चित्तवृत्ति धरावनार दानी अने विनम्र पुरुष, में मारा जीवनमां बीजो कोई नथी जोयो. पोतानी ह्याती दरम्यान तेमणे मारा हस्तक ग्रन्थमाळा खाते लगभग ७५००० पोणोलाख रुपीआ खर्च कर्या हशे; परंतु ए १५ वर्षना गाळा दरम्यान तेमणे एकवार पण मने एम नथी पूछ्युं के कई रकम कया ग्रन्थ माटे खर्च करवामां आवी छे के कया ग्रन्थना संपादन माटे कोने शुं आपवामां आव्युं छे. ज्यारे ज्यारे हुं प्रेस इत्यादिना बीलो तेमनी उपर मोकलतो त्यारे त्यारे, तेओ ते मात्र जोईने ज ऑफिसमां ते रकम चुकववाना शेरा साथे मोकली देता. हुं तेमने कोई बीलनी विगत समजाववा इच्छतो, तो पण तेओ ते विषे उत्साह न बतावता अने एनाथी विरुद्ध ग्रन्थ-माळानी साइझ, टाईप, प्रींटींग, बाइंडींग, हेडींग आदिनी बाबतमां तेओ खूब झीणवटथी विचार करता रहेता अने ते अंगे विस्तारथी चर्चा पण करता. तेमनी आवी अपूर्व ज्ञाननिष्ठा अने ज्ञानभक्तिए ज मने तेमना स्नेहपाशमां बद्ध कर्यो अने तेथी हुं यत्किंचित् आ जातनी ज्ञानोपासना करवा समर्थ थयो.

उक्त रीते भवनने ग्रन्थमाळा समर्पित कर्या बाद, सिंघीजीनी उपर जणावेली उत्कट आकांक्षाने अनुलक्षीने मने प्रस्तुत कार्यमाटे वधारे उत्साह थयो अने जो के मारी शारीरिक स्थिति, ए कार्यना अविरत श्रमथी प्रतिदिन वधारे-न-वधारे झडपथी क्षीण थती जाय छे, छतां में एना कार्यने वधारे वेगवान् अने वधारे विस्तृत बनाववानी दृष्टिए केटलीक विशिष्ट योजना करवा मांडी, अने संपादनना कार्यमां वधारे सहायता मळे ते माटे केटलाक विद्वानोना नियमित सहयोगनी पण व्यवस्था करवा मांडी. अनेक नाना-मोटा ग्रन्थो एक साथे प्रेसमां छापवा आप्या अने बीजा तेवा अनेक नवा नवा ग्रन्थो छपावा माटे तैयार करवा मांड्या. जेटला ग्रन्थो अत्यार सुधीमां कुल प्रकट थया हता तेटला ज बीजा ग्रन्थो एक साथे प्रेसमां छपावा शुरु थया अने तेथी पण बमणी संख्याना ग्रन्थो प्रेस कॉपी आदिना रूपमां तैयार थवा लाग्या.

ए पछी थोडा ज समय दरम्यान, एटले सप्टेंबर १९४३ मां, भवन माटे कलकत्ताना एक निवृत्त प्रोफेसरनी मोटी लाईब्रेरी खरीद करवा, हुं त्यां गयो. सिंघीजी द्वारा ज ए प्रोफेसर साथे वाटाघाट करवामां आवी हती अने मारी प्रेरणाथी ए आखी लाईब्रेरी, जेनी किंमत रु. ५० हजार जेटली मांगवामां आवी हती, सिंघीजीए पोताना तरफथी ज भवनने भेट करवानी अतिमहनीय मनोवृत्ति दर्शावी हती. परंतु ते प्रोफेसर साथे ए लाईब्रेरी अंगेनो योग्य सोदो न थयो अने तेथी सिंघीजीए, कलकत्ताना सुप्रसिद्ध स्वर्गवासी जैन सद्‌गृहस्थ बाबू पूरणचंद्रजी नाहारनी मोटी लाईब्रेरी लई लेवा विषे पोतानी सलाह आपी अने ते अंगे पोते ज योग्य रीते एनी व्यवस्था करवानुं माथे लीधुं.

कलकत्तामां अने आखाय बंगालमां ए वर्ष दरम्यान अन्न-दुर्भिक्षनो भयंकर कराळ काळ वर्ती रह्यो हतो. सिंघीजीए पोताना वतन अजीमगंज, मुर्शिदाबाद तेम ज बीजां अनेक स्थळे गरीबोने मफत अने मध्यवित्तोने अल्प-मूल्यमां प्रतिमास हजारो मण धान्य वितीर्ण करवानी मोटी अने उदार व्यवस्था करी हती, जेना निमित्ते तेमणे ए वर्षमां लगभग त्रण-साडा त्रण लाख रुपीआ खर्च खाते मांडी वाळ्या हता. बंगाळना वतनीयोमां अने जमीनदारोमां आवो मोटो उदार आर्थिक भोग ए निमित्ते अन्य कोईए आप्यो होय तेम जाणवामां नथी आव्युं.

अक्टोबर-नवेंबर मासमां तेमनी तबियत बगडवा मांडी अने ते धीरे धीरे वधारे-ने-वधारे शिथिल थती गई. जान्युआरी (१९४४) ना प्रारंभमां हुं तेमने मळवा फरी कलकत्ता गयो. ता. ६ ठी जान्युआरीनी संध्याए तेमनी साथे बेसीने ३ कलाक सुधी ग्रन्थमाळा, लाईब्रेरी, जैन इतिहासना आलेखन आदि अंगेनी खूब उत्साहपूर्वक वातोचीतो करी परंतु तेमने पोताना जीवननी अल्पतानो आभास जाणे थई रह्यो होय तेम वच्चे वच्चे तेओ तेवा उद्‌गारो पण काढ्या करता हता. ५–७ दिवस रहीने हुं मुंबई आववा नीकळ्यो त्यारे छेल्ली मुलाकात वखते तेओ बहु ज

भावभरेले हृदये मने विदाय आपता बोल्या के–'कोण जाणे हवे आपणे फरी मळीशुं के नहिं !' हुं एमना ए दुःखद वाक्यने बहु ज दबाएला हृदये सांभळतो अने उद्वेग पामतो, एमनाथी सदाना माटे छूटो पड्यो. ते पछी तेमनी साथे मुलाकात थवानो प्रसंग ज न आव्यो. ५–६ महिना तेमनी तबियत सारी-नरसी रह्यां करी अने आखरे जुलाईनी (सन् १९४४) ७ मी तारीखे तेओ पोताना विनश्वर देहने छोडी परलोकमां चाल्या गया. मारी साहित्योपासनानो महान् सहायक, मारी सेवानो महान् परीक्षक अने मारी निष्ठानो महान् प्रेरक सहृदय सुपुरुष आ असार संसारमां मने शून्य हृदय बनावी पोते महाशून्यमां विलीन थई गयो.

सिंघीजी जो के आ रीते नाशवंत स्थूळ शरीरथी संसारमां विलुप्त थया छे परंतु तेमणे स्थापेली आ ग्रन्थमाळा द्वारा तेमनुं यशःशरीर सेंकडो वर्षो सुधी आ संसारमां विद्यमान रही तेमनी कीर्ति अने स्मृतिनी प्रशस्तिनो प्रभावक परिचय सतत आप्यां करशे.

सिंघीजीना सुपुत्रोनां सत्कार्यो

सिंघीजीना स्वर्गवासथी जैन साहित्य अने जैन संस्कृतिना महान् पोषक नररत्ननी जे मोटी खोट पडी छे ते तो सहजभावे पूराय तेम नथी. परंतु मने ए जोईने हृदयमां ऊंची आशा अने आश्वासक आल्हाद थाय छे के तेमना सुपुत्रो–श्रीराजेन्द्र सिंहजी, श्रीनरेन्द्र सिंहजी अने श्रीवीरेन्द्र सिंहजी पोताना पिताना सुयोग्य सन्तानो होई पितानी प्रतिष्ठा अने प्रसिद्धिना कार्यमां अनुरूप भाग भजवी रह्या छे अने पितानी भावना अने प्रवृत्तिने उदारभावे पोषी रह्या छे.

सिंघीजीना स्वर्गवास पछी ए बंधुओए पोताना पिताना दान-पुण्य निमित्त अजीमगंज विगेरे स्थानोमां लगभग ५०–६० हजार रुपीआ खर्च कर्या हता. ते पछी थोडा ज समयमां, सिंघीजीना वृद्धमातानो पण स्वर्गवास थई गयो अने तेथी पोताना ए परम पूजनीया दादीमाना पुण्यार्थ पण ए बंधुओए ७०–७५ हजार रुपीआनो व्यय कर्यो. 'सिंघी जैन ग्रन्थमाळा' खाते पण ए सिंघी बंधुओए विगत वर्षमां, पिताजीए निर्धारेल विचार प्रमाणे पूर्ण उत्साहथी खर्च उपाडी लीधो, अने ते उपरान्त कलकत्ताना इन्डीयन रीसर्च इन्स्टीट्युटने बंगालीमां जैन साहित्य प्रकट करवा माटे सिंघीजीना स्मारकरूपे ५००० रुपीआनी प्रारंभिक मदत आपी.

सिंघीजीना ज्येष्ठ चिरंजीव बाबू श्री राजेन्द्र सिंहजीए, मारी इच्छा अने प्रेरणाना प्रेमने वश थई, पोताना पुण्य-श्लोक पितानी अज्ञात इच्छाने पूर्ण करवा माटे, ५० हजार रुपीआनी नादर रकम भारतीय विद्याभवनने दान करी, अने तेना वडे कलकत्तानी उक्त नाहार लाइब्रेरी खरीद करीने भवनने एक अमूल्य साहित्यिक निधिरूपे भेट करी छे. भवननी ए भव्य लाईब्रेरी **'बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी लाइब्रेरी'** ना नामे सदा ओळखाशे अने सिंघीजीना पुण्यार्थे ए एक मोटामां मोटी ज्ञानपरब बनशे. बाबू श्री नरेन्द्र सिंहजीए, पोताना पिताए बंगालनी सराक जातिना सामाजिक अने धार्मिक उत्थान निमित्ते जे प्रवृत्ति चालु करी हती, तेने अपनावी लीधी छे अने तेना संचालननो भार प्रमुख पणे पोते उपाडी लीधो छे. गत (सने १९४४) नवेंबर मासमा कलकत्तामां दिगंबर समाज तरफथी उजवाएला 'वीरशासन जयन्ती महोत्सव'ना प्रसंगे तेना फाळामां एमणे ५००० रुपीया आप्या हता तेम ज कलकत्तामां जैन श्वेतांबर समुदाय तरफथी बांधवा धारेला "जैन भवन" माटे ३१००० रुपीआ दान करी पोतानी उदारतानी शुभ शरुआत करी छे. भविष्यमां 'सिंघी जैन ग्रन्थमाळा' नो सर्व आर्थिक भार आ बंने बंधुओए उत्साह पूर्वक स्वीकारी लेवानी पोतानी प्रशंसनीय मनोभावना प्रकट करीने, पोताना पिताना ए परम पुनीत यशोमन्दिरने उत्तरोत्तर उन्नत स्वरूप आपवानो शुभ संकल्प कर्यो छे. तथास्तु.

भा. वि. भ. मुंबई] —जिन विजय मुनि

प्रास्ताविक

सिंघी जैन ग्रन्थमाळाना १४ मा मणि तरीके आजे महोपाध्याय मेघविजय गणिकृत आ 'दिग्विजय महाकाव्य' प्रकाश पामे छे. आ महोपाध्यायनी आवी ज एक महाकाव्य स्वरूपनी प्रौढ ग्रन्थकृति, ग्रन्थमाळाना ७ मा मणि तरीके 'देवानन्दमहाकाव्य' नामे पूर्वे प्रकाशित थएली छे. ए पूर्व प्रकाशित काव्यमां ग्रन्थकारे, मुख्य करीने विजयदेव सूरिनुं चरितवर्णन कर्युं छे त्यारे प्रस्तुत काव्यमां ए सूरिना पट्टधर विजयप्रभ सूरिनुं चरित्र वर्णव्युं छे. महोपाध्याय मेघविजय गणि, पोताना गच्छपति आचार्य विजयदेव सूरि तथा तेमना पट्टधर विजयप्रभ सूरिना बहु ज भक्त जणाय छे. कारण के तेमणे ए आचार्योनुं गुणवर्णन करवा माटे नानां मोटां ३-४ काव्योनी रचना करी छे. 'देवानन्द काव्य' तथा प्रस्तुत 'दिग्विजय काव्य' उपरांत तेमनी मेघदूत-काव्यनी समस्यापूर्तिरूपे 'मेघदूतसमस्यालेख' नामनी पण एक काव्यात्मक रचना छे, जेमां विजयप्रभ सूरिनी गुणवर्णना करवामां आवी छे. ए उपरान्त 'विजयदेवमाहात्म्य' नामक चरित्रग्रन्थ के जेनी रचना खरतरगच्छीय श्रीवल्लभपाठके करी छे तेना उपर पण मेघविजयजीए विवरण लखीने ए चरित्रनायक प्रत्येनी पोतानी विशिष्ट भक्ति प्रदर्शित करी छे.

विजयदेव सूरि अने विजयप्रभ सूरिना परिचय माटे में देवानन्दकाव्यनी तेम ज विजयदेवमाहात्म्यनी प्रस्तावनामां संक्षेपमां केटलुंक लख्युं छे तेथी फरी अहीं तेनी पुनरावृत्ति करवानी जरूर नथी.

महोपाध्याय मेघविजयजी पोताना समयना एक बहुश्रुत अने विशद प्रतिभावान् विद्वान् हता, ए तेमनी आवी अनेक कृतियोना अवलोकनथी स्पष्ट जणाई आवे छे. व्याकरण, काव्य, ज्योतिष, अध्यात्म विगेरे केटलाक विषयोना तेओ बहु ज समर्थ ज्ञाता अने प्रौढ ग्रन्थकार हता. ग्रन्थ-रचना विषयक तेमनो उद्योग पण अथक हतो एम तेमणे रचेला विविध विषयोना संख्याबन्ध ग्रन्थोनी नामावली उपरथी जोई शकाय छे. विविध विषयोना अनेक ग्रन्थोनी रचना करनारा जैन यतियोमां तेओ सौथी छेल्ला होय एम लागे छे. तेमना पछीना विगत अढीसो वर्षोमां एवो कोई समर्थ जैन ग्रन्थकार थयो नथी.

तेओ व्याकरण, काव्य विगेरे विषयोमां तो पारंगत हता ज परंतु ज्योतिष, निमित्त, रमल अने मंत्र-यंत्र शास्त्रोमां पण बहु निपुण हता अने ए विषयोनो तेमनो खास गंभीर अभ्यास हतो एम तेमना बनावेला वर्षप्रबोध, हस्तसंजीवन, रमलशास्त्र, यंत्रविधि, प्रश्नसुन्दरी विगेरे विगेरे ग्रन्थोना अवलोकनथी जाणी शकाय छे. तेमनो रचेलो 'वर्षप्रबोध'—जेनुं बीजुं नाम 'मेघमहोदय' पण छे—ग्रन्थ तो जैनेतर विद्वानोमां पण खूब अभ्यसनीय थएलो छे, अने तेनुं प्रकाशन पण जैनेतर पण्डितोए करेलुं छे. हस्तरेखाविषयक 'हस्त-संजीवन' नामनो तेमनो बनावेलो ग्रन्थ पण एटलो ज उपयोगी अने विद्वत्प्रिय छे. हस्तरेखाने लगती अनेक एवी नवीन बाबतो ए ग्रन्थमां तेमणे आपेली छे जे बीजा ग्रन्थोमां उपलब्ध थती नथी. वर्षप्रबोध अने हस्तसंजीवन ए बन्ने ग्रन्थो, ए विषयना रसिक विद्वानोने खास अध्ययन करवा जेवा छे अने ते उपर तुलनात्मक दृष्टिए आलोचन-प्रत्यालोचन पण करवा जेवुं छे. सिंघी जैन ग्रन्थमाळामां आ बन्ने ग्रन्थोनी संशोधित अने सुसंपादित आवृत्तियो प्रकट करवानो मनोरथ छे ज.

न्याय-व्याकरणतीर्थ पंडित श्री अम्बालाल प्रे. शाहाए आ दिग्विजय महाकाव्यनुं सुन्दर रीते संशोधन-संपादन करी तथा केटलाक विषमार्थ शब्दो उपर टिप्पणी आदि लखीने, ग्रन्थने सुपाठ्य बनाववानो योग्य प्रयास कर्यो छे. आशा छे के एना अभ्यासियोने ए अवश्य उपकारक थशे.

श्रावणी पूर्णिमा, सं० २००१
ता. २४-८-४५; भा. वि. भ. मुंबई.

जिनविजय मुनि

प्रस्तावना

१. प्रति परिचय

प्रस्तुत "दिग्विजय महाकाव्य" ना संपादनमां मने बे प्रतिओ प्राप्त थई हती. एक प्रति आगराना श्रीविजयधर्म-लक्ष्मी-ज्ञानमंदिरमांथी मुनिराज श्रीविद्याविजयजी महाराज द्वारा अने बीजी पूनाना भांडारकर इन्स्टिट्यूटमांथी विद्वद्वर्य आचार्य श्रीजिनविजयजी द्वारा मळी हती. ए माटे बंने विद्वानोनो आभार मानुं छुं.

बंने प्रतिओ लगभग शुद्ध हती अने लिपि पण सरस हती. आगरानी प्रतिमां १९ मुं पत्र नहोतुं, जेथी तेटलो भाग में पूनानी प्रति परथी लीधो छे; बाकीनो समग्र पाठ में आगरानी प्रतिने आदर्श राखीने लीधो छे.

आगरानी प्रतिना हांशियामां कठिन शब्दोनां टिप्पणो आपेलां छे; ते ज टिप्पणो दिग्विजय काव्यना कठिन शब्दोना टिप्पणोवाळी एक छ पानानी प्रति मने आगराना ते ज विजयधर्मलक्ष्मीज्ञानमंदिरमांथी मळी हती, तेनी साथे मळतां हतां. यद्यपि तेमां कर्त्तानुं नाम जणाव्युं नथी पण केवल सप्तम सर्गनां टिप्पणोनी अन्ते "इति श्रीदिग्विजयकाव्ये महोपाध्याय-श्रीमेघविजयगणिकृते सप्तमसर्गविवरणम्" आ उल्लेखथी केवळ सातमा सर्गनां ज नहीं परन्तु समग्र काव्यनां टिप्पणो ग्रन्थकर्त्तानां पोतानां ज होय एवुं मारुं अनुमान छे. केमके शब्दालंकार जेवा कठिन शब्दोना अर्थो, कर्त्ता सिवाय आटला स्फुट बीजा न करी शके. वळी 'देवानन्द काव्य'नुं टिप्पण कर्त्ताए पोते ज रचेलुं छे तेथी आ समग्र टिप्पण पण कर्त्ताए पोते ज रचेलुं हशे; एम मानी में पहेला पृष्ठमां ज "ग्रन्थकारकृतानि टिप्पणानि" ए मथाळा नीचे ज अर्थो आप्या छे. तेनी नीचेनुं टिप्पण जे अंग्रेजी आंकडाओथी "संपादककृतानि टिप्पणानि"ना मथाळा नीचे आप्युं छे, ते मारुं छे. लगभग आठ सर्ग सुधी ज कर्त्तानुं टिप्पण मळी आवे छे. ते पछीना सर्गो पर हशे के केम ते जाणी शकातुं नथी परंतु पाछळना सर्गो सरळ अने तेमां काव्यदृष्टिनुं वर्णन होवाथी तेना पर टिप्पणनी जरूर नथी एम समजीने में पण टिप्पणो आपवानुं मांडी वाळ्युं.

ग्रन्थकारना टिप्पणोमां निर्दिष्ट कोशोनां स्थळो शोधीने तेना अध्याय, कांड आदि आपवा में यावत् शक्य प्रयत्न कर्यो छे अने संपादनमां पण सावधानी राखी छे छतां क्यांई अशुद्धिओ दृष्टिगोचर थाय तो विज्ञ पाठकगण सूचित करवानी कृपा करे एवी आशा राखुं छुं.

कविए मोटानी मोटी कृतिथी लईने यावत् नानी कृतिओमां पण पोतानी प्रशस्ति आपेली छे; ए तेमना समग्र ग्रंथोना अवलोकन परथी मालम पडे छे. ज्यारे आ विस्तृत महाकाव्यनी अंते कविए कंई ज परिचय आप्यो नथी; एथी संभवतः आ काव्य कविनी अपूर्ण कृति हशे. छतां काव्यनो अंत जोतां कंई पण वर्ण्य वस्तु बाकी होय तेम जणातुं नथी. एम कहेवुं अघटित नथी के आ काव्य कविनी अंतिम कृति हशे अने तेथी पोतानो परिचय आपवानुं बाकी रही गयुं लागे छे.

काव्यान्ते एक "परिशिष्ट" आप्युं छे, ते आ कविनी ज कृति छे. तेमां श्रीहीरविजयसूरिथी लईने श्रीविजयप्रभसूरि सुधीनी पट्टावली आपी छे, जेमां श्रीहीरविजयसूरि, श्रीविजयसेनसूरि, श्रीविजयदेवसूरि, श्रीविजयसिंहसूरि अने श्रीविजयप्रभसूरिनां चरित्रोनुं वर्णन गद्यमां आपेलुं छे. आ पट्टावली श्रीधर्मसागर उपाध्याये

रचेली पट्टावलीनी अनपूर्तिरूपे आलेखायेली छे; अने टूंकमां घटनाओनो क्रम सालवार आपवा प्रयत्न करेलो छे. आवी पट्टावली आवा कवित्व दृष्टिए आलेखायेला काव्यमां पूरक बने ए हेतुथी परिशिष्टरूपे आपेली छे.

---

२. कविनो परिचय

श्रीमेघविजय उपाध्यायनो जन्म, स्थान के गृहस्थावस्थानो परिचय क्यांईथी जाणी शकातो नथी, तेम तेमना श्रमण जीवनमांनी बीजी कोई पण माहिती मळती नथी.

तेओए पोतानी प्रत्येक कृतिओना अंते प्रशस्ति रची छे; जेमां पोतानुं नाम, गुरु श्रीकृपाविजयनुं नाम अने श्रीविजयप्रभसूरि प्रति भक्ति-अतिरेक दर्शावती पंक्तिओ मळी आवे छे. श्रीविजयप्रभसूरिए तेमने उपाध्यायपद आपेलुं तेथी तेमनी प्रति तेओ आ प्रकारे कृतज्ञता दर्शावता, एम जणाई आवे छे.

तेओ साहित्यना प्रखर अभ्यासी महाकवि हता; ए तेमनी अनेक काव्यरचनाओथी जणाई आवे छे. किरात, माघ, नैषध, मेघदूत आदि काव्यना सतत वाचनथी तेमने समस्त काव्यो कंठस्थ हशे, ए तेमनी ते ते काव्योनी समस्यापूर्तिओथी मालम पडी आवे छे. तेओ दर्शन-तत्त्वज्ञानना पंडित हता; ए तेमना 'युक्तिप्रबोध नाटक' परथी जणाई आवे छे. ए नाटकमां तेमणे ते वखतना प्रधानतः दिगंबर मतानुयायी बनारसीदासना सिद्धांतोनुं आवेशपूर्वक खंडन कर्युं छे अने तेथी इतरदर्शनोना खंडनात्मक रूढमार्गने मूकीने जैनदर्शनना नवीनमत संस्थापकनुं युक्तिपूर्वक खंडन करवानो नवीन मार्ग अपनाव्यो छे. व्याकरणमां तेमणे 'हैमकौमुदी' अपर नाम 'चंद्रप्रभा' रचीने श्रीहेमचंद्रसूरिनी 'सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासन-लघुवृत्ति' ने गोठवी सरळ अने विशद बनाववानो प्रयत्न कर्यो छे. ए सिवाय तेमणे एथी नानी 'लघुप्रक्रिया' अने तेथी ये नानी 'हैमशब्दचन्द्रिका' रचीने वैयाकरण तरीकेनी ख्याति उज्ज्वळ बनावी छे. सौथी ध्यान खींचे तेवा तेमना ज्योतिष्‌विषयक अभ्यासने लगता ग्रंथो छे. जैन आचार्योमांथी श्रीभद्रबाहुए रचेली फळादेश विषयक 'भद्रबाहुसंहिता' अने श्रीकालकाचार्ये रचेली 'कालकसंहिता'नां नामो मळे छे, पण हस्तरेखाना विषयमां 'हस्तसंजीवन' जेवुं स्पष्ट अने विस्तारयुक्त संस्कृतनी विस्तृत टीका साथे बीजा कोईए आलेखेलुं जणातुं नथी. ते सिवाय 'उदयदीपिका', 'वर्षप्रबोध', 'प्रश्नसुंदरी' वगेरे ग्रंथो तो ज्योतिषना विशिष्ट अभ्यासी तरीकेनुं तेमनुं अपूर्व कौशल बतावी आपे छे. तेओ अध्यात्मविषयना पण मोटा विद्वान् हता ए तेमना 'मातृकाप्रसाद' अने 'अर्हद्गीता' वगेरे ग्रंथोथी जाणी शकाय छे. तेमनुं 'सप्तसंधान महाकाव्य' तो एक अद्भुत ग्रंथ छे; जेमांथी सात महापुरुषोनां चरित्रो एक ज पद्यमांथी सात अर्थ द्वारा नीकळे छे; ए तेमनो अनेकार्थक शब्दभंडोळ बतावी आपे छे.

तेओ गुजराती भाषाना पण सिद्धहस्त कवि-लेखक छे; ए तेमनी केटलीक गुजराती कृतिओ उपरथी जाणी शकाय छे.

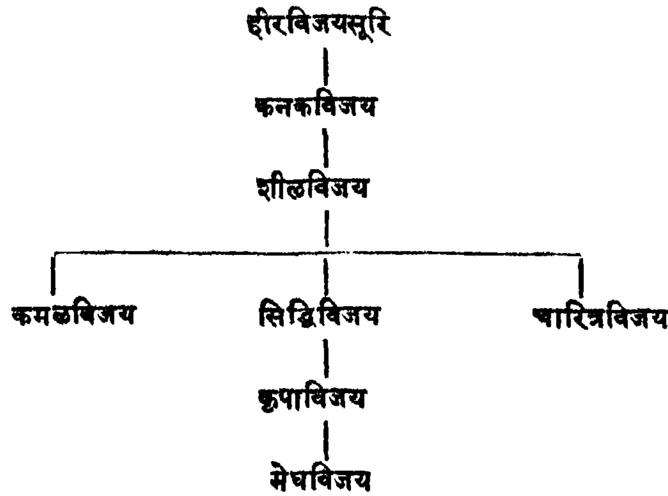
आम तेओ प्रतिभाशाली कवि, स्फुरन्मति दार्शनिक, प्रयोगविशुद्ध वैयाकरण, समयज्ञ ज्योतिषी, आध्यात्मिक आत्मज्ञानी हता; ए तेमना ग्रंथोमांनां तद्विषयक आलेखनो परथी जाणी शकाय छे.

तेओ उपा० यशोविजय अने उपा० विनयविजयना समकालीन विद्वान् हता, छतां एक बीजाये क्यांई कोईनुं नाम उल्लेख्युं नथी; तेथी जैन परंपरामां चाली आवती नाम न उल्लेखवानी रूढिथी जाणी शकाय छे के तेओ पण तेमना जेवा ज समर्थ हता अने तेथी समान सामर्थ्यना कारणे एक बीजाने न उल्लेख्या होय ए स्वाभाविक लागे छे.

मुनिराज श्रीदर्शनविजयजी द्वारा संपादित 'पट्टावलीसमुच्चय' नामना ग्रंथमां मुनिवर्य श्रीचारित्रविजयजी ए आलेखेली पृ० १०९ परनी 'गुरुमाळा' मां श्रीमेघविजय उपाध्यायनो परिचय आपेलो छे पण ए परिचय अभ्रान्त नथी; केमके ते समयमां कंईक आगळपाछळ मेघविजय नामना बे विद्वानो थया छे. तेमांथी एक तो श्रीविजयसेनसूरिना हस्तदीक्षित शिष्य हता अने तेओ ठेठ श्रीविजयरत्नसूरि सुधी लगभग सोथीये वधु वर्षो सुधी जीवित रही, छेवट सुधी रचना कर्ये जाय ए संभवित नथी. तेथी ए मेघविजय तो 'विजयतिलक-सूरिरास' मां जणावेला नंदिविजय वाचकना समानशील सहकारी हता अने जेमने सं० १६५६ मां उपाध्यायपदवी आप्यानुं सूचन 'विजयप्रशस्तिमहाकाव्य' ना पृष्ठ ५९७–९८ मां करायुं छे. पण आ मेघविजय तो ते पछी थयेला श्रीकृपाविजयना शिष्य हता. छतां आ बंने मेघविजयने एक समजी लई तेमां वर्णन करेलुं छे. तेमना शिष्योनुं वंशवृक्ष पण तेमां सूचवेलुं छे ते पण ए ज रीते सेळभेळ नामोनुं बनेलुं होवाथी वास्तविक नथी. छतां श्रीमेघविजयनुं शिष्यमंडळ मोटुं हशे तेमां शक नथी. तेमणे नीचे जणावेला ग्रंथोनी प्रशस्तिमां केटलाक ग्रंथो तो पोताना अमुक अमुक शिष्योने भणवा माटे बनाव्या; एवुं सूचन नामोल्लेखपूर्वक कर्युं छे.

तेमना गुरु श्रीकृपाविजयजीनी 'श्रीविजयप्रभसूरि निर्वाणरास' सिवाय कोई रचना उपलब्ध थई नथी छतां तेओ मोटा कवि हता ए तेमणे ज्यां त्यां करेला उल्लेखोथी जणाई आवे छे. वळी तेओ षट्दर्शनना प्रखरवेत्ता अने साहित्य तेमज सिद्धान्तना पण्डित हता.[१] श्रीकृपाविजयजीना दीक्षा अने शिक्षा गुरु क्रमशः श्रीकमलविजयजी अने श्रीसिद्धिविजयजी हता. ते बन्ने गुरुओए सन्मानक नगरमां लुम्पाकोने हरावी जयश्री प्राप्त करी हती.[२]

तेमना गुरुओनुं वंशवृक्ष आ प्रमाणे छे:—

कविना ग्रंथोमां छेल्लामां छेल्लुं सं० १७६० मां रचायेलुं 'सप्तसंधानमहाकाव्य' मळी आवे छे अने 'विजयदेवमाहात्म्यविवरण' जेनी लिपि सं० १७०९ मां थयानी पहेलवहेली रचना साल मळे छे. आम

---

१ "यः षट्तर्कवितर्ककर्कशमतिः साहित्य-सिद्धान्तवित् प्राणप्रक्षितिपः कृपादिविजयः प्राज्ञो विनेयस्तयोः ।
तत्पादाम्बुजभृङ्गमेघविजयोपाध्यायलब्धाऽऽत्मना ग्रन्थो मेरुमहीधरावधिरयं सिद्धिश्रिये नन्दतात्" ॥ १६ ॥
—युक्तिप्रबोधनाटक, प्रान्तप्रशस्ति ।

२ "आद्यः श्रीकमलादिमश्च विजयस्तस्यानुजन्मा बुधः श्रीसिद्धेर्विजयोऽत्र तौ मम गुरोर्दीक्षाऽनुशिक्षागुरू ।
श्रीसन्मानकनाम्नि धाम्नि महसो द्रष्टे विजित्य क्षणाल्लुम्पाकेन्द्रगणान् जयश्रियममू संप्रापतुर्विश्रुताम् ॥ १५ ॥
—युक्तिप्रबोधनाटक, प्रान्तप्रशस्ति ।

तेमनो ५० वर्ष सुधीनो ग्रन्थोनो रचनाकाल तो नोंधायेलो मळे ज छे; पण तेमनी बाल्यावस्था अने छेल्ली वृद्धावस्थानां कुल २०–२५ वर्ष ऊमेरीए तोये ओछामां ओछुं तेओ ८० वर्ष के ते करतां ये वधु जीव्यानुं अनुमान थाय छे.

तेमनी प्रत्येक कृति संशोधित-संपादित थई प्रकाशमां आवे तो तेमना अखंड व्यक्तित्वनी झांखी थई शके छतां तेमना जेटला ग्रन्थो मळी आवे छे तेनी नोंध ज्यां त्यांथी एकत्रित करी अने तेमां शुं विषय आवे छे ते नीचे मुजब विषयवार आपवा प्रयत्न कर्यो छे.

३. ग्रन्थकारे रचेला ग्रन्थोनी विषयवार नोंध

[काव्यग्रंथो]

१. **शांतिनाथचरित्र** — तेमां रचनासमय नोंध्यो नथी. आ काव्यमां 'नैषधीय-महाकाव्य' नी समस्या-पूर्ति छे. तेमां सोळमा तीर्थंकर श्रीशांतिनाथ भगवाननुं चरित्र वर्णन छे. वीरविजय मुनि सं० १७१० मां विजयप्रभसूरि बन्या ते पछी आ काव्य रचायुं हशे, केमके तेनी प्रशस्तिमां श्रीविजयप्रभसूरिनुं स्मरण[1] करेलुं छे. आ काव्य 'जैन विविध साहित्य शास्त्रमाला' मां प्रकाशित थयेलुं छे.

२. **देवानन्दमहाकाव्य** — सं० १७२७ मां आ काव्य मारवाडना सादडी नगरमां रचायुं हतुं.[2] आ काव्यमां 'माघकाव्य'नी समस्यापूर्त्ति छे अने श्रीविजयदेवसूरि तेमज श्रीविजयप्रभसूरिनुं चरितवर्णन छे. आ काव्य 'सिंघी जैन ग्रन्थमाला'मां प्रगट थयुं छे.

३. **किरात समस्यापूर्त्ति** (?) — आ काव्यनुं नाम शुं छे ते जाणी शकायुं नथी. पण तेमां 'किरातार्जुनीय-काव्य'नी समस्यापूर्त्ति तो छे ज. एनी एक प्रति आचार्य श्रीविजयेन्द्रसूरि पासे हती जेनी प्रेसकोपी में केटलाये वर्षो अगाऊ तेमने करी आपेली, ए स्मरण उपरथी जणावुं छुं. ते प्रति मने मळी शकी नथी. ते बे एक सर्गात्मक ज हती. संभवतः क्यांई थी तेनी पूरी प्रति पण मळी आवे.

४. **मेघदूतसमस्यालेख** — आमां रचना समय आप्यो नथी. आ काव्य 'मेघदूत' काव्यनी समस्यापूर्त्ति-रूप होई एक पत्र रूपे छे. कविए भाद्रपद पांचम पछी आ पत्र पोताना गच्छाचार्य श्रीविजयप्रभसूरि, जेओ ते समये देवपाटणमां स्थित हता तेमने नवरंगपुर[3]—अवरंगाबादथी लख्यो छे. आ समस्याना अंते कविए लख्युं छे के — विजयदेवसूरिनी भक्तिमाटे माघकाव्यनी समस्यापूर्तिद्वारा अने श्रीविजयप्रभसूरिनी भक्ति माटे मेघदूत काव्यनी समस्यापूर्त्तिरूपे तेमनी प्रशंसा करी छे.[4] आ कथनमां ग्रंथकारे पोतानी बे कृतिओनो अनुक्रम बताव्यो छे तेथी जणाय छे के माघसमस्यापूर्त्ति पछी ज मेघदूतसमस्यापूर्त्ति बनी. एटले सं० १७२७ पछी ज ते रचायुं. आ ग्रंथ 'आत्मानन्दजैनसभा-भावनगर' तरफथी प्रगट थयेलो छे.

---

१ "गच्छाधीश्वरहीरहीरविजयाऽऽम्नाये निकाये धियां प्रेष्यः श्रीविजयप्रभाऽऽख्यसुगुरोः श्रीमत्तपाऽऽख्ये गणे ।
शिष्यः प्राज्ञमणेः कृपादिविजयस्याऽऽशास्यमानाप्रणीश्चक्रे वाचकनाममेघविजयः स्वस्या समस्यामिमाम्" ॥
— शान्तिनाथचरित्र, प्रतिसर्गप्रान्ते ।

२ "मुनिनयनाश्वेन्दुमिते (१७२७) वर्षे हर्षेण सादडीनगरे । ग्रन्थः पूर्णः समजनि विजयदशम्यामिति श्रेयः" ॥ ८५ ॥
— देवानन्दमहाकाव्य, प्रान्तप्रशस्ति ।

३ "स्वस्तिश्रीमद्भुवनविनतद्वीरतीर्थाभिनेतुः प्राप्यादेशं तपगणपतेर्मेघनामा विनेयः ।
ज्येष्ठस्थित्यां पुरमनुसरन् नव्यरङ्गं ससर्ज स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु" ॥ १ ॥
— मेघदूतसमस्यालेख, प्रारम्भ ।

४ "माघकाव्यं देवगुरोर्मेघदूतं प्रभप्रभोः । समस्यार्थं समस्यार्थं निर्ममे मेघपण्डितः" ॥ १३१ ॥
— मेघदूतसमस्यालेख, प्रान्तभाग ।

५. सप्तसंधान महाकाव्य—रचना समय सं० १७६०.[1] आ काव्य कर्तानी शक्ति माटे आश्चर्य उत्पन्न करावे तेवुं छे. केमके तेमां एक ज श्लोकमां सात पुरुषोनी कथा कहेवामां आवी छे. ऋषभदेव, शांतिनाथ, नेमिनाथ, पार्श्वनाथ, महावीरस्वामी, रामचंद्र अने कृष्णचंद्र—आ साते महापुरुषोनां जीवन चरित्र आ काव्यना प्रत्येक श्लोकमां वर्णित छे. ग्रन्थ प्रमाण ४४२ श्लोकनुं छे. ग्रंथकार स्वयं लखे छे के, "आचार्य हेमचंद्रसूरिकृत बनावेलुं 'सप्तसंधानकाव्य' हतुं परंतु ते हवे मळतुं न होवाथी में आ नवुं बनाव्युं छे.[2] आ ग्रन्थ "जैन विविध साहित्य शास्त्रमाळा"मां प्रगट थयेलो छे अने आचार्य श्रीअमृतसूरिजीए तेना पर टीका बनावी हमणां ज सूरत थी प्रगट करेलो छे.

६. दिग्विजय महाकाव्य—प्रस्तुत महाकाव्य. रचना समय आपेलो नथी. आमां श्रीविजयप्रभसूरिनुं जीवनचरित्र छे. तेर सर्गोनुं आ काव्य ग्रंथकारे बनावेलां काव्योमां सौथी मोटुं छे.

७. लघुत्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र—हेमचंद्राचार्ये रचेला 'त्रिषष्टिशलाका'ना दशे पर्वोने संक्षेपमां लगभग ५००० श्लोक प्रमाणमां पद्यरूपे आलेख्यो छे.[3] तेमां रचनासमय जणाव्यो नथी. आ ग्रंथ मुद्रित थयो नथी.

८. भविष्यदत्तकथा—पंचमीमाहात्म्य उपर भविष्यदत्तनी कथा, श्रीविजयरत्नसूरि सं० १७५० मां गच्छपति बन्या पछी पद्यरूपे आलेखेली छे.[4] आ ग्रन्थ 'दानदयामृतहिम्मतग्रन्थमाला'मां प्रगट थयो छे.

९. पञ्चाख्यान—पूर्णभद्रे रचेला मूळ पंचाख्यानने गद्यरूपे संस्कृतमां आलेखेलुं छे. आ ग्रन्थ मुद्रित थयो नथी.

१०. विजयदेवमाहात्म्य विवरण—[टीकाग्रंथ.] रचना समय अज्ञात छे. परंतु आ ग्रंथनी लिपि सं० १७०९ मां थई छे,[5] तेथी मालम पडे छे के मूळ ग्रंथ एनी पहेलां बन्यो हशे अने विवरण मूळग्रंथनी साथे या पाछळ बन्युं हशे. मूळ ग्रंथ बृहत्खरतरगच्छीय जिनराजसूरिसंतानीय श्रीज्ञानविमलशिष्य पाठक श्रीवल्लभ-उपाध्याये बनाव्यो छे. तेमां मुख्य विषय श्रीविजयदेवसूरिना जीवननुं सविस्तर वर्णन छे. उपाध्याय मेघविजयजीए आ मूळ ग्रंथ पर विवरण कर्युं छे. एटले कठिन शब्दोनो अर्थस्फोट कर्यो छे. आ ग्रन्थ 'जैन-साहित्य संशोधक समिति' तरफथी प्रगट थई चूक्यो छे.

[न्यायग्रंथ]

११. युक्तिप्रबोध नाटक—(वाणारसीय-दिगम्बरमत-खण्डनमय) आ ग्रन्थ मूळ प्राकृत गाथामां

---

१ "वियद्रसमुनीन्दूनां (१७६०) प्रमाणात् परिवत्सरे । कृतोऽयमुद्यमः पूर्वाचार्यचर्याप्रतिष्ठितः" ॥

—सप्तसंधानमहाकाव्य, प्रान्तप्रशस्ति ।

२ "श्रीहेमचन्द्रसूरीशैः सप्तसंधानमादिमम् । रचितं तदलाभे तु स्मादिदं तुष्टये सताम्" ॥

—सप्तसंधानमहाकाव्य, प्रान्तप्रशस्ति ।

३ "कृपाविजयनामकवीन्द्राः सान्द्रचान्द्रमहसो यशसा ते । तद्विनेयवाग् विनयाऽऽढ्यो निर्ममे जिनपवित्रचारित्रम्" ॥६०३॥

—लघुत्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र, प्रान्तप्रशस्ति ।

४ "तपागणाम्भोजसहस्रभानुः सूरिर्जयी श्रीविजयप्रभाह्वः ।
तत्पट्टदीपः श्रमणावनीपः प्रभासते श्रीविजयादिरत्नः ॥ ७६ ॥
राज्ये तदीये विजयिन्यजस्रं प्राज्ञाः कृपाद्वैर्विजया बभूवुः ।
शिष्यो हि मेघाद् विजयस्तदीयोऽलभदुपाध्यायपदप्रतिष्ठाम् ॥ ७७ ॥
व्यरीरचद् धीरगभीरवाचा सुखावबोधाय कथाप्रबन्धम् ।
स वाचकः पञ्चमिकातपस्याफलेन मोक्तुं शिवरूपलक्ष्मीम्" ॥ ७८ ॥

—भविष्यदत्तचरित्र, प्रान्तप्रशस्ति ।

५ "लिखितोऽयं ग्रन्थः पण्डितश्री५श्रीरङ्गसोमगणि-शिष्यमुनिसोमगणिना सं० १७०९ वर्षे चैत्रमासे कृष्णपक्षे एकादशी-तिथौ बुधे लिखितं राजनगरे श्रीतपागच्छाधिराज-भ० श्रीविजयदेवसूरीश्वरविजय(यि)राज्ये" ।

—विजयदेवमाहात्म्य, प्रान्तपुष्पिका ।

अने तेना पर स्वोपज्ञ संस्कृत टीका सहित रचेलो छे. तेमां तेमणे मुख्यतः बनारसीदासजी[1] एकान्ती निश्चयनयनी मान्यताने बनारसीमत[2]–अध्यात्ममत जणावी तेनुं आवेशपूर्वक खण्डन कर्युं छे. आ मत सं० १६८० मां नीकळ्यो एम जणाव्युं छे. 'द्रव्य क्रियाओ छे ते कष्टक्रियाओ छे माटे अध्यात्ममां लीन रहेवुं' एवी ते मतनी मान्यतानुं अने दिगम्बरो श्वेताम्बरोथी ८४ बाबतोमां भिन्न पडे छे ते दिगम्बरमतनुं पण खण्डन कर्युं छे. आ ग्रन्थनुं प्रमाण ४३०० श्लोकनुं छे.[3] आ ग्रन्थ श्रीविजयरत्नसूरिना राज्यमां सं० १७५० पछी बनावलो छे.[4] आ ग्रंथ रतलाम–ऋषभदेव–केशरीमलपेढी तरफथी प्रगट थयो छे.

१२. **धर्ममञ्जूषा**—आ ग्रन्थनो रचना समय मळी शक्यो नथी. तेमां ढुंढकोना मन्तव्योनुं खण्डन छे. आ ग्रंथ अमुद्रित छे, वडोदरा अने आगरामां तेनी प्रतिओ छे.

[व्याकरणग्रंथ]

१३. **चन्द्रप्रभा (हैमकौमुदी)**—रचना समय १७५७.[5] आ ग्रंथ व्याकरणनो छे. श्रीहेमचंद्रसूरि रचित 'सिद्धहेमचन्द्रव्याकरण' ने कौमुदीना रूपमां मूकीने प्रस्तुत ग्रंथ बनाव्यो छे. आनी रचना 'आगरामां थई हती,[6] जेनुं ग्रंथ परिमाण ८००० श्लोकनुं छे.[7] आ ग्रंथ कौमुदी माफक पोताना शिष्य भानुविजय माटे

---

१ "सत्तरमी सदीमां **बनारसीदास** नामना श्रावक हिंदीभाषाना श्रेष्ठ जैन कवि थया. तेओ **आगराना** रहेवासी **श्रीमाली वैश्य** हता. तेमनो जन्म सं. १६४३ मां थयो हतो. तेमना पितानुं नाम **खरगसेन** हतुं. तेमने झवेरातनो वेपार हतो. बनारसीदास **खरतर** गच्छीय मुनि **भानुचंद्र** (मुनि **अभयधर्म** उपाध्यायना शिष्य) ना समागममां आवतां धार्मिक क्रियासूत्रो साथे छंद, अलंकार, कोश अने विविध विषयना केटलाक श्लोको कंठस्थ कर्या. तेओए पहेलो शृंगार विषयनो ग्रंथ रच्यो हतो पण सं० १६८० मां तेमनुं भारे परिवर्तन थयुं. **आगरामां अर्थमल्लजी** नामना एक अध्यात्मरसिक सज्जन साथे परिचय थतां श्री**रायमल्ल**कृत बालावबोध सहित **दिगम्बराचार्य** श्री**कुंदकुंद**कृत **'समयसार-नाटक'** मननपूर्वक वांचतां कविने सर्वत्र निश्चय नय ज सूझवा लाग्यो. तेमने व्यवहार नय परथी श्रद्धा ज ऊठी गई, तेथी तेमणे **'ज्ञानपच्चीशी'**, **'अध्यात्मबत्तीसी'**, **'ध्यानबत्तीसी'**, **'शिवमन्दिर'** आदि केवल निश्चय नयने ज पोषती आध्यात्मिक कृतिओ रची. भगवान पर चढेलुं नैवेद्य (निर्माल्य) पण तेओ खाता. **चंद्रभाण, उदयकरण, थानमलजी** आदि मित्रोनी पण ए ज दशा हती. छेवटे तो तेओ चारे जण एक ओरडीमां नग्न बनी पोताने परिग्रह रहित (दिगंबर मुनि) मानीने फरता. तेथी श्रावको **बनारसीदासने "खोसरामती"** कहेवा लाग्या. आ एकान्त दशा सं० १६९२ सुधी रही."

—जैन साहित्यनो संक्षिप्त इतिहास, पृ० ५७६–७८

२ "कवि **बनारसीदासना** अनुयायीओमांथी **कुमारपाल** अने **अमरचंद** आदि, जेओ पोताने आध्यात्मिको कहेवडावता हता, तेमनो श्वे० उपा० श्री**यशोविजयजीने आगरामां** साक्षात् परिचय थयो अने ते मतनुं खंडन करवा तेमणे **'अध्यात्ममत खंडन'** मूळ १८ श्लोक पर स्वोपज्ञवृत्ति साथे अने **'अध्यात्म मतपरीक्षा'** नामे प्राकृतना ११८ श्लोको रची ते पर सविस्तर टीका पण रची".

—जैन साहित्यनो संक्षिप्त इतिहास, पृ० ५७८ नुं टिप्पण.

३ "चतुःसहस्रीश्लोकानां शतत्रयसमन्वितम् । प्रमाणमस्य ग्रन्थस्य निर्मितं तत्कृता स्वयम्" ॥ १ ॥

४ "तत्पट्टभूषा महसाऽतिपूषा सुवर्णनैर्मल्यविधानभूषा । विराजते श्री**विजयादिरत्नः** प्रभुः प्रभाप्यायितदेवरत्नः ॥ ४ ॥
तेषां राज्ये मुदाऽकारि वाङ्मयं **युक्तिबोधनम्** । **मेघाद् विजयसंज्ञेन** वाचकेन तपस्विना" ॥ ५ ॥

—युक्तिप्रबोधनाटक, प्रान्तप्रशस्ति ।

५ "विजयन्ते ते गुरवः शैलशरर्षीन्दुवत्सरे (१७५७) तेषाम् । आदेशाद् देशपतेः स्थितिः कृता **राजधान्यन्तः**" ॥ ७ ॥

६ "चातुर्मास्यामस्यां नाम्ना श्री**आगराव**राऽऽख्यायाम् । नामायोगैरुचिते रचिता **चन्द्रप्रभा** सुधिया ॥ ८ ॥

७ "स्वाज्ञे साष्टसहस्रलक्षणधरः कुम्भाभिषेकः सुरैः सेन्द्रैः साष्टसहस्रमानसहितैः कुम्भैश्च सूरीः स्तुतः ।
ग्रन्थेऽप्यष्टसहस्रसम्मिततया सल्लक्षणैर्लक्षिते कुर्यात् सोऽभ्युदयं धियां समुदयं वीरस्त्रिलोकीगुरुः" ॥ १४ ॥

बनाव्यो'[1] अने सौभाग्यविजय तेमज मेरुविजये सपास्यो हतो.[2] आ ग्रंथ 'मेसाणा—श्रेयस्कर मंडळ' तरफथी प्रगट थयेलो छे.

१४. **हैमशब्दचन्द्रिका**—आ व्याकरणग्रंथ विद्यार्थीने प्राथमिक प्रवेश माटे बहु ज संक्षेपमां बनावेल छे. आ ग्रन्थ 'कच्छ-मत्री, खेतशी लीयशी' तरफथी प्रगट थयो छे.[3]

१५. **हैमशब्दप्रक्रिया**—आ व्याकरण ग्रंथ उपर्युक्त चंद्रिकाथी मोटो छे. तेनी प्रति पूनाना भांडारकर ईन्स्टिट्यूटमां छे.

[ज्योतिषग्रन्थ]

१६. **वर्षप्रबोध**—रचना समय ज्ञात नथी, परंतु ग्रंथनी प्रान्त प्रशस्तिमां श्रीविजयप्रभसूरिना पट्टधर श्रीविजयरत्नसूरिनी शासनधुरामां आ ग्रंथ बनाव्यो एवुं स्वयं ग्रन्थकारे ज लख्युं छे; तेथी प्रतीत थाय छे के आ ग्रंथनी रचना सं० १७३२ मां श्रीविजयरत्नसूरि आचार्य बन्या ते पछी थई; एम नक्की थाय छे.[4] पोताना शिष्य मेरुविजयनुं तेमां स्मरण कर्युं छे. ग्रंथमां तेर अधिकार छे; उत्पातप्रकरण, कर्पूरचक्र, पद्मिनी-चक्रमंडलप्रकरण, सूर्य अने चन्द्रना ग्रहणनुं फल, प्रत्येक मासमां वायुनो विचार, वरसाद लाववाना अने बन्ध करवाना मंत्र-यंत्र, साठ संवत्सरोनां फल, ग्रहोनी राशिओ ऊपर उदय अस्त वा वक्रीनुं फल, अयन मास पक्ष अने दिननो विचार, संक्रान्तिफल, वर्षना राजा मन्त्री आदिनो, वरसादना गर्भनो, विश्वानो, आय-व्ययनो विचार, सर्वतोभद्रचक्र अने वरसाद जाणवाना शकुन आदि विषयोनो समावेश छे. ग्रन्थकारे उक्तग्रन्थनो संबंध 'स्थानाङ्गसूत्र' नामना त्रीजा अंग सूत्र साथे बताव्यो छे. आनुं बीजुं नाम 'मेघमहोदय' पण छे. आ ग्रंथ संस्कृत-प्राकृत बंने भाषामां छे, हिंदी-गुजराती भाषामां अनूदित थई प्रगट थयेल छे.

---

१ "श्रीमेघविजयनाम्नोपाध्यायोऽध्यायतत्परः परमः। चन्द्रचन्द्रप्रभां चक्रे भानुदयबुद्धिवृद्धिकरी ॥ ११ ॥
भट्टोजिनाम्ना भवदीक्षितेन सिद्धान्तयुक्ता वर कौमुदी या।
श्रीसिद्धहेमानुगता व्यधायि सैवाश्रिया भानुविभोदयाय" ॥ १२ ॥

२ "हेमचन्द्रगुरोः विनयस्य सिद्धेः शास्त्रार्णवोऽलभत पूर्णदशां रसेन।
दीपोत्सवस्य दिवसे कुशलेन योऽसौ सौभाग्य-मेरुविजयादिभिरीक्ष्यमाणः" ॥ १५ ॥

—चन्द्रप्रभाव्याकरण, पूर्वार्द्धप्रान्तप्रशस्ति।

३ "श्रीविजयप्रभसूरेः प्रेष्यः शिष्यः कृपादिविजयकवेः। श्रीमेघविजयवाचकवरः कृतां चन्द्रिकां चक्रे ॥
प्रौढायाः सरसाभां वृथा विनिर्मान्तु बालस्य। [भावाः शर्मदा मुग्धाया रूपश्रीः पठनकृतां क्रीडाहेतुः ॥]
टीका—श्रीविजयप्रभसूरेरित्यादि स्पष्टम्। श्रीश्च विजयश्च तौ श्रीविजयौ ताभ्यां युक्ता प्रभा बुद्धिस्तेजः प्रतिष्ठा शोभा यस्मिन्, ईदृशः सूरिर्गणपतिस्तस्य सेवकः कृतप्रत्ययानां चन्द्रिकामिव चन्द्रिकां प्रकाशरूपां चक्रे।
प्रौढाया इति हैमबृहद्वृत्तिस्तस्याः। के के भावाः? वचनसूत्रव्यवस्थादयः शर्म सुखं तस्य दायका न सन्ति, सर्वेऽपि सुखदाः सदा अस्या लघुत्वात्। मुग्धायाः वैचित्यकलितायाः क्रीडामात्रप्रवृत्तायाः रूपश्रीः रूपप्रसाधनं सैव पठनकृतां विलोकनकृतां क्रीडाहेतुः" ॥

—हैमशब्दचन्द्रिकाव्याकरण, प्रान्तप्रशस्ति।

४ "श्रीमत्तपागणविभुः प्रसरत्प्रभावः प्रद्योतते विजयतः प्रभनामसूरिः।
तत्पट्टपद्मतरणिर्विजयादिरत्नः स्वामी गणस्य महसा विजितप्रुरत्नः ॥
तच्छासने जयति विश्वविभासनेऽभूद् विद्वान् कृपादिविजयो दिविजन्मसेव्यः।
शिष्योऽस्य मेघविजयाऽऽह्वयवाचकोऽसौ ग्रन्थः कृतः सुकृतलाभकृतेऽत्र तेन" ॥

—वर्षप्रबोध, प्रान्तप्रशस्ति।

१७. **रमलशास्त्र**—यद्यपि आ ग्रन्थ मळ्यो नथी परन्तु उपर्युक्त 'मेघमहोदय'मां तेनो उल्लेख आवे छे. आ ग्रन्थ पण पोताना शिष्य मेरुविजय माटे लख्यो हतो.

१८. **हस्तसंजीवन**—आ ग्रन्थना ५२५ श्लोको छे. ते उपर कर्तानी स्वोपज्ञवृत्ति 'रेखाशास्त्र' नामे छे. आ ग्रंथ हस्तरेखाना विषयमां भारतीय ज्योतिषनुं सप्रमाण सुरेख वर्णन पूरुं पाडे छे. तेनुं बीजुं नाम 'सिद्धज्ञान' पण छे. आ ग्रंथ 'मोहनलालजी ग्रंथमाला'मां प्रगट थयो छे.

१९. **उदयदीपिका**—आ ग्रंथमां प्रश्न काढवानी पद्धति माटेनुं विशद वर्णन छे. सं० १७५२ मां श्रावक मदनसिंह माटे प्रश्नोत्तररूपे रचेली छे.[1] आ ग्रन्थ छपायो नथी.

२०. **प्रश्नसुन्दरी**—आ ग्रंथमां पण प्रश्न काढवानी पद्धतिनुं टूंकमां वर्णन छे. आनी प्रशस्तिमां केटलाक ग्रंथोनो रचनाक्रम पण जणाव्यो छे.[2] आ ग्रन्थ प्रगट थयो नथी.

२१. **बीसायंत्रविधि**—आमां बीसायंत्रनी विधिनुं वर्णन छे. जे पद्मावती स्तोत्रना अन्तर्गत काव्य विवरण पर वृत्ति समान छे. तेमां अर्जुन पताका,[3] विजययंत्र वापरवानी विधि छे. आ सिवाय बीजां केटलांक मंत्रो रच्यां होय एम पण जणाय छे.[4] आ ग्रन्थ 'महावीर ग्रन्थमाला'मां प्रगट थयो छे.

---

१ "नत्वाऽर्हन्तं पार्श्वभास्वद्रूपं शङ्खेश्वरस्थितम् । श्रीश्राद्धमदनात् सिंहे धर्मलाभः प्रतन्यते ॥ १ ॥
कृपामूलेऽर्हतां धर्मे श्रीमेघविजयोदयः । गवां रसप्रसारेण भूयाद् जीवनसंपदे ॥ ३ ॥
—उदयदीपिका, प्रारम्भ ।

२ "सर्वाऽसौ प्रश्नसुन्दर्या धुर्या माधुर्यशालिनाम् । ध्यानकेनीनुकार्या (?) धार्या स्वार्यादिभिः श्रिये ॥ १ ॥
प्रेष्यस्तपागणपतेर्विजयप्रभाख्यसूरीशितुः कविकृपाविजयस्य शिष्यः ।
चक्रे विचार्य रचनां साऽस्तु नित्या भोगश्रिये समनुयोजितधर्मलाभात् ॥ २ ॥
सूर्याचन्द्रमसौ यावद् यावन्मेरुमहीधरः । श्रीप्रश्नसुन्दरीसिद्धै तावत् त्रिपुरसुन्दरी ॥ ३ ॥
पद्मावती नागलोके मध्यलोके प्रभावती । श्रुतदेवीश्वरी तूर्ध्वलोके त्रिपुरसुन्दरी ॥ ४ ॥
तद् मुक्त (?) मेघविजयैः वलकैः (वाचकैः) प्रश्नसुन्दरी । विहिता धर्मलाभेन कुरुता गक्तती (मक्षतीं) श्रियाः ॥ ५ ॥
आद्यं सामुद्रिकं नाम्ना द्वितीयं लोकविश्रुतम् । सूक्ष्माक्षरं तृतीयं स्यात् तुर्यं त्रिपुरसुन्दरी ॥ ६ ॥
पद्मावत्यभिधानाम शुद्धं प्रकरणं स्मृतम् । पञ्चमं पञ्चमैर्वाच्यं संशोध्याधिकधीधनैः" ॥ ७ ॥
—प्रश्नसुन्दरी, प्रान्तप्रशस्ति (आचार्य श्रीक्षमाभद्रसूरिपासेथी प्राप्त) ।

३ "श्रीमेघविजयः प्राप्तोपाध्यायपदविश्रुतः । भूविश्वेत्यादिकाव्यस्य व्याख्यानं चकृवानिदम्" ॥ १ ॥
विजययन्त्रप्रभावे—

४ "एवं शकुनखेटानां स्थानाद् विंशतियन्त्रकम् । निश्चितं मेघविजयश्रिया विभवद्धिदम्" ॥ २१ ॥
अर्हंपदेन विंशायन्त्रव्यवस्था—
"प्राचीनानुचानैस्त्रिभागदानाविदैककोणेऽपि । कृतगुणयन्त्रं रचितं स्ववाणद्वयन्त्रं द्वये शेषे" ॥ २ ॥
"तन्मार्गानुगतश्रियोपाध्यायपदस्थमेघविजयेन । विहरजिनयन्त्रमिह स्फुटीकृतं विजयकरम्" ॥ ३ ॥
"रेफस्य व्यञ्जनत्वेनैकोनत्वे पञ्च वा स्थिताः । अर्हंपदाद् विंशायन्त्रं मेघादिविजयोदितम्" ॥ १२ ॥
पद्मावतीस्तवने कथितविंशतियन्त्रप्रतिष्ठा—
"वाचकैर्मेघविजयैर्विंशाद्यन्त्रसुसूत्रितम् । श्रीवीर-पार्श्वयत्पद्मानुभावादस्तु सिद्धिदम्" ॥
विजययन्त्राष्टमगत्या यवनमतविंशतियन्त्रप्रतिष्ठा—
"देव्या पद्मावत्या भगवत्या स्वप्रकथितयन्त्रस्य । संचारार्थं विवृतं वाचकमेघादिविजयेन" ॥ १० ॥
"तपागच्छेशसूरीशविजयप्रभसेवकः । कृपादिविजयधीराणां शिष्योऽर्हन्नामभिधे" ॥ ७१ ॥
—अनुभूतसिद्धविंशाविकल्पसंग्रह ।

[अध्यात्म]

२२. मातृकाप्रसाद—रचना समय सं० १७४७. आ ग्रंथ अध्यात्मविषयनो छे. आ ग्रंथमां "ॐ नमः सिद्धम्" वर्णाम्नाय पर विवरण कर्युं छे अने ॐ शब्दनुं रहस्य स्पष्टरूपे बताव्युं छे. प्रस्तुत ग्रंथ धर्मनगर (धरमपुरी) मां बनाव्यो एवुं स्वयं ग्रंथकारे ज कह्युं छे.[1]

२३. ब्रह्मबोध—आ ग्रन्थ यद्यपि मळ्यो नथी परंतु संभवतः तेमां आध्यात्मिक विषयोनुं वर्णन हशे, एम लागे छे.

२४. अर्हद्गीता—आ ग्रंथना ३६ अध्यायो छे अने तेमां जैनदर्शननुं वर्णन स्पष्टरूपे कर्युं छे. आ ग्रंथ "महावीर ग्रन्थ माळा"मां प्रगट थयो छे.[2]

वळी तेमणे 'पंचतीर्थस्तुति-सटीक', तेमज 'भक्तामरस्तोत्र' पर टीका रची छे. आ सिवाय कविए अनेक गुजराती कृतिओ—१ जैनधरम दीपक, २ जैन शासनदीपक ३ आहारगवेषणा, ४ श्रीविजयदेवसूरि निर्वाणरास, ५ कृपाविजय निर्वाणरास, ६ चोविश जिन स्तवन, ७ पार्श्वनामस्तोत्र, वगेरे रचेलां मळी आवे छे.

३. काव्य परिचय

प्रस्तुत 'दिग्विजय महाकाव्य' सत्तरमी-अढारमी शताब्दिना महान् प्राभाविक अने महावीरस्वामीनी पट्टपरंपराना ६१ मा भट्टारकाचार्य श्रीविजयप्रभसूरिनुं चरितवर्णन आलेखे छे अने प्रासंगिकरूपे तेमना गुरु श्रीविजयदेवसूरिनुं पण चरित वर्णवे छे. यद्यपि श्रीविजयदेवसूरिनुं चरित प्रस्तुत काव्यना कर्ता महोपाध्याय श्रीमेघविजय गणिए ज स्वतंत्रपणे आलेखतुं 'देवानन्द महाकाव्य' रच्युं छे; तेमां पण तेमणे श्रीविजयप्रभसूरिनुं वर्णन आपीने पोतानो भक्ति-अतिशय बताव्यो छे. ए सिवाय खरतरगच्छीय उपाध्याय श्रीवल्लभपाठकनुं 'विजयदेवमाहात्म्य' पण तेमनुं चरित विस्तारथी आलेखे छे.

प्रस्तुत काव्य अने उपर्युक्त 'देवानन्दकाव्य'ना अभ्यासथी एम कहेवुं अत्युक्त नहि गणाय के आ बंने काव्यो श्रीविजयदेवसूरि अने श्रीविजयप्रभसूरिना चरितवर्णनमां पूर्वार्द्ध अने उत्तरार्द्धरूपे भाग भजवे छे; केमके 'देवानन्दकाव्य'मां आरंभेलुं श्रीविजयदेवसूरि अने श्रीविजयप्रभसूरिनुं चरित वर्णन 'दिग्विजयकाव्य'मां तेना ज अनुसन्धानरूपे आगळ वधे छे. 'देवानन्दकाव्य' 'माघकाव्य'नी समस्यापूर्तिरूपे सात सर्गोमां छे, ज्यारे 'दिग्विजयकाव्य' तेर सर्गोमां स्वतंत्रपणे शब्दालंकार अने अर्थालंकारना कवित्वमय वर्णनथी भरेलुं छे. तेथी आमां प्रस्तुत आचार्यनुं वर्णन बहुज ओछुं छे.

४. नामकरण

कविए आ काव्यनुं नाम 'दिग्विजयकाव्य' राख्युं छे, ते नामानुकरणना इतिहास तरफ दृष्टिपात करतां 'शाङ्करदिग्विजय' आदि दिग्विजयान्त काव्यनामोनुं स्मरण करावे छे. 'दिग्विजयकाव्य' एटले दिशाओना विजयनुं वर्णन; एथी श्रीविजयप्रभसूरिए करेला गाम, नगर के शहेरोना विहारवर्णनद्वारा भौगोलिक माहिती आपे ए सहेजे समजाय तेवुं छे. कविए उदयपुर, शंखेश्वर, सिरोही, आगरा, बनारस, पटणा अने समेत-

---

१ "ओं नमः सिद्धमित्यादेर्वर्णाम्नायस्य वर्णनम् । चक्रे श्रीमेघविजयोपाध्यायो धर्मसाधनम् ॥
संवत्सरेऽश्ववार्ध्यश्वभूमिते (१७४७) पोष उज्वले । श्रीधर्मनगरे ग्रन्थः पूर्णश्रियमशिश्रियत्" ॥

—मातृकाप्रसाद, प्रान्तप्रशस्ति ।

२ "श्लोऽधिकं किञ्चन मातृकाया व्याख्यानमादेशि मया वितत्य । श्रीतत्त्वगीताहितसप्ततीताऽध्यायेषु सर्वेष्वपियोत्तरेषु" ॥

—मातृकाप्रसाद ।

शिखर आदि मोटां मोटां स्थळोनुं वर्णन कर्युं छे, ते हकीकत करतां कविस्वदृष्टिने वधु स्पर्शे छे. तेथी श्रीविजयप्रभसूरिनुं चरित जाणवा माटे अन्तमां आपेल परिशिष्टनो भावानुवाद आप्या पछी काव्यसार नीचे आपवामां आवे छे.

५. परिशिष्टनो भावानुवाद

श्रीविजयप्रभसूरि प्रत्यक्ष प्रभावशाळी, प्रतिज्ञाशील, ज्ञानाभ्यासी, ग्रंथसंशोधक, प्रतिभावान्, उपदेश-प्रभावनामां प्रयत्नशील अने क्रियानिष्ठ हता. तेओ दुष्कर तपथी विघ्नोने दूर करता. गच्छने सारणा-वारणादि वडे व्यवस्थित राखता अने पोताने आधीन गीतार्थो तेमज संघना अभ्युदय माटे यत्नशील रहेता.

तेमनो जन्म कच्छना मनोहरपुरमां सं० १६७७ ना माहसुदि ११ ना दिवसे थयो हतो. पितानुं नाम शवगण अने मातानुं नाम भानुमती (भांणी) हतुं. तेओ वृद्धोपकेशवंशना अने घोषा गोत्रना हता. पोते नव वर्षनी लघु वये एटले सं० १६८६ मां श्रीविजयदेवसूरि पासे दीक्षा लई श्रीवीरविजय नाम धारण कर्युं हतुं. तेमने सं० १७०१ मां पंन्यासपद अने सं० १७१० ना वैशाख सुदि १० ना दिवसे गंधारमां आचार्यपद मळतां तेओ श्रीविजयप्रभसूरि नामे प्रसिद्धि पाम्या.

एक समये परमगुरु तपागच्छाधिराज श्रीविजयदेवसूरि जिनशासननी पट्टपरंपराना प्रवाहने वधारवा "मारा पछी शासनाधीश कोण थशे;" ए प्रकारे सूरिमंत्रवडे ध्यान कर्युं त्यारे वधता तप-जपथी आकर्षित थयेला मंत्राधिष्ठायक देवे ते स्थळे आवीने नमस्कारपूर्वक सूरिने विज्ञप्ति करी के, "हे स्वामिन्! हजी शासनना अधिष्ठातानी दीक्षा ये थई नथी. आपनुं आयुष्य पण लांबुं छे. तेथी आवी चिंता करवाथी शुं? अवसरे सामान्य तपथी मने संभारतां हुं आवीने तरत ज कही जईश." ए प्रमाणे कहीने देव तिरोहित थया.

केटलोक काळ वीत्या पछी पोतानी पाटे जिनशासनना अधिराजनी स्थापनानो अवसर जोई गंधपुर (गंधार) मां जईने गुरुए ध्यान कर्युं त्यारे ते ज क्षणे मंत्राधिष्ठायक देवे आवीने निवेदन कर्युं के, "हे स्वामिन्! सौभाग्यनिधान, विद्या-महासागर, त्यागी, उत्कट चारित्रशील, सरळ स्वभावी श्रीवीरविजय (श्रीविजयप्रभ-सूरि) महाराजने पट्टे स्थापवा योग्य छे. तेओ केशवनी जेवा त्रण भुवनना उपकारक, पुरुषोत्तमनी जेवा नरकना नाश करनार, अने जगतने आनंददायी, शिवनी जेम महाव्रती, कामविजेता अने दक्ष, प्रजा प्रति प्रेमाळ, बृहस्पतिनी जेवा निर्मळबुद्धि तेमज विद्वानोमां श्रेष्ठ छे. एमनी आगळ मानथी ये महिमा अधिक वधशे" आ प्रमाणे कही देव तिरोहित थया.

गांभीर्यसागर गुरुए बहार देववाणीने अनुमोदन आपता शुभ शकुनो जोयां तेथी शासनना अधिनायक माटे संघने विश्वास आप्यो अने दृढचित्ते निर्णय करीने राजनगर (अमदावाद)थी तरत आवेला रत्ना शाह प्रमुख राजनगरसंघना आग्रहथी खंभात, पाटण, सूरत वगेरे अनेक देश, नगर अने गामोना संघ समक्ष गंधार बंदरे अतिशयवाळी श्रीमहावीरस्वामीनी मूर्ति आगळ, मंदिरना प्रांगणमां विक्रमसंवत् १७१० ना वैशाख सुदि १० ने गुरुवारे पुष्यनक्षत्रमां सारा मुहूर्ते श्रीविजयदेवसूरिए श्रीवीरविजयने पोतानी पाटे स्थाप्या.

ए समये त्यांना चित्रविचित्र मोटा मोटा मंडपोनी भव्य शोभा निहाळवा मानवमेदनी ऊलटी हती. विविध वाजिंत्रोना नादे आकाश प्रदेशने क्यांई सुधी व्याप्त करी दीधो हतो. धूपादिनी सुगंधे वातावरणने भरी दीधुं हतुं अने ज्यां त्यां हर्ष-प्रमोदभरी वार्तानो झरो वही रह्यो हतो. त्यारे सज्जन शिरोमणि अखइना पुत्र वर्धमाने पोतानी माता साहेबदेवी साथे प्रत्येक घरे रुपिया सहित थाळीनी लांणी करी अने चतुर्विध संघने वस्त्रादि दान वडे उत्सवनी शोभा वधारी.

श्रीगुरुए चिंतवेलुं, इष्ट उपदेशथी निर्णीत करेलुं अने उपाध्याय श्रीकमळविजय गणिनी अनुज्ञापूर्वक आचार्यपद आपीने तेमनुं नाम श्रीविजयप्रभसूरि राख्युं. केमके विजयी, जगतने आराध्य, यशस्वी, प्रभावशाळी एवा भगवाननुं आद्य वर्णोथी 'श्रीविजयप्रभ' एवुं नाम जोडातुं होवाथी ए नाम पाडवामां आव्युं.

ते पछी गुरुए श्रीविजयप्रभसूरि साथे सूरत बंदरे ए चतुर्मास करी, राजनगरमां चतुर्मास कर्युं. संघमां मुख्य (नगरशेठ) शा. सूराना पुत्र शा. धनजीए गुरुने विज्ञप्ति करी वंदन महोत्सव शरू कर्यो. ए महोत्सवमां एकठा थयेला अनेक मनुष्योने रहेवा माटे मोटा मोटा पटमंडपो एवा बांधवामां आव्या हता के तेमां सूर्यना किरणनो संचार थई शके तेम नहोतो. अनेक प्रकारनां धवलगीतो सांभळवामां चित्रनी माफक एकाग्र थयेली मानवमेदनीथी सुशोभित मोटा पटमंडपमां मूकेला सिंहासन पर श्रीविजयप्रभसूरिने स्थापीने गुरु श्रीविजयदेवसूरिए पोतानी समान ज तेमने गणवा-गणाववा माटे आगळ ऊभा रही सारा मुहूर्त्तमां वंदन कर्युं. आ जोई लोकोए आनंद कलरव कर्यो. ते पछी सर्व संघ समक्ष परमगुरुए कह्युं, "जेवो हुं छुं तेवा आ छे माटे समग्र संघे तेमने उपासवा. संसारसागरमां प्रवास करता मानवीओने आ गुरु नौका समा होवाथी तेमने कदापि छोडवा नहि".

ते पछी श्रीविजयप्रभसूरि वंदन महोत्सवथी मणिनी माफक संस्कारशुद्ध थई अधिक तेज-प्रभावथी दीपवा लाग्या. ए समये शा. धनजीए अढार हजार महमूदिकानी प्रभावना करी अने सर्व संघनी परिधापनिका करी. ते पछी एक चतुर्मास अहम्मदपुरमां करीने गुरुनी साथे श्रीविजयप्रभसूरिए श्रीयुगादिदेव (शत्रुंजयतीर्थ)नी यात्रा करीने दीवना रहेवासी भणशाली शा. रायचंद प्रमुख संघ साथे (गिरनार वगेरेनी) यात्रा करीने तेओ सौराष्ट्र-संघना आग्रहथी उन्नतपुर (ऊना) पधार्या.

सं० १७१३ नी अषाढ देवशायी एकादशीना दिवसे प्रातःकाळे श्रीविजयप्रभसूरिए निर्यामना विधि कर्या पछी श्रीविजयदेवसूरि स्वर्गे संचर्या. भगवान महावीरस्वामीना निर्वाणथी जे दुःख गौतम गणधरने थयुं हतुं तेवुं श्रीविजयदेवसूरिना निर्वाणथी श्रीविजयप्रभसूरिने थयुं. केटलाक दिवसो आ दुःखावेगमां वही गया.

जीवन-मरण ए संसारनो स्वभाव छे, एवुं समजी शोक रहित थया त्यारे चतुर्विधसंघना आग्रहथी सं० १७१३ मां सारा मुहूर्त्ते श्रीविजयप्रभसूरिए भट्टारकपद लई गुरुनी पाटने अलंकृत करी. तेज दिवसथी शिवपुरी (सिरोही) प्रदेशमां यतिओना विहारनो बे वर्ष पहेलांथी ज निषेध थयेलो होवाथी त्यांनी वधामणी आवी. ते ज वर्षे दीवना रहेवासी शाह नेमिदासे आठ हजार महमूदिकाना व्ययथी गुरुने साथे लईने शत्रुंजयतीर्थनो मोटो संघ काढ्यो.

ए प्रकारे गुरुए सौराष्ट्रमां दश चतुर्मासो कर्या. तेमना तपःप्रभावथी सं० १७१५–१७ अने २० ना वर्षोमां पडेला त्रण दुष्काळो सौराष्ट्र देशमां प्रसार न पाम्या; केमके जीर्णदुर्ग (जूनागढ) अने गुजरातमां धान्य आव्या ज करतुं. सं० १७२३ ना वर्षे घोघा बंदरे जसू नामनी श्राविकाए भरावेली अनेक जिनप्रतिमाओनी श्रीसूरिए प्रतिष्ठा करी. गुरुनुं माहात्म्य जोई विपक्षीओ तिरस्कार पामवा शरमावा लाग्या अने गुरुनो महिमा वधवा लाग्यो.

[आम भट्टारक बन्या पछी गच्छनो भार वहन करतां उपदेश-प्रभावना उपरांत संघ साथेनी यात्राओ, बिंब प्रतिष्ठाओ योग-उपधान वहन वगेरे धर्म कार्यो अने महोत्सवो कर्या. सोरठ, कच्छ, हालार, मरुधर, मेवात, मालव अने दक्षिणनो जैन संघ तेमनी आज्ञामां हतो. तेमणे आबू, सुवर्णगिरि, शत्रुंजय, गिरनार, शंखेश्वर, वाराणसी अने समेतशिखर सुधीनां तीर्थ स्थळोनी यात्रा करी त्यांना धर्मस्थानोनी तेमज संघनी व्यवस्था

पण करी. आम उग्र विहार करी कच्छदेशमां आव्या त्यारे त्यांना राजाए तेमनुं सन्मान कर्युं. दीवबंदरमां मेघबाई नामनी श्राविकाने गच्छपतिने पधराववानो उत्साह थतां त्यांना संघनो श्रीसूरिने बोलाववानो विचार थयो. आथी मेघबाईए पोतानी वहूओ वगेरे परिवार सहित कच्छ जई आचार्यने विनति करी. आथी सूरि दीव आव्या. अजाहरा पार्श्वनाथ, श्रीविजयहीरसूरिनो थूभ वगेरेने वंदन करीने तेओ ऊना पधार्या. आ उत्सवमां मेघबाईए घणुं द्रव्य खर्च्युं. गुरुए दीवमां लागलागट चार चोमासां कर्यां. ते पछी जेतांबाईए शत्रुंजयनो संघ काढ्यो. तेमां श्रीगुरुए संघ साथे पाछा दीव पधारीने नवलख पार्श्वनाथने वंदन कर्यां. देश देशना संघपतिओ अने मनुष्योए आवीने पूजा-प्रभावना करी. दीवमां संघपति अभयचंद अने सामा नामना मंत्रीए आग्रहथी गुरुने त्रण चोमासां कराव्यां. गुरुए छठ, अट्ठम, नित्य एकाशन, आयंबिल, नीवी वगेरे तपश्चर्याओ करी. ते पछी गुरु ऊना पधार्या अने त्यां सं० १७४९ ना वैशाख वदि एकादशीने दिने अनशनपूर्वक चउविहार आदरी तेरसने दिने स्वर्गवास पाम्या. परिख जेसंग सुत विजयसंगे तेरखंडी मंडावी तेमां शबने पधराव्युं त्यारे श्रावकोनी ठठ जामी हती. जे स्थळे श्रीहीरविजयसूरि अने विजयदेवसूरिना थूभो हता तेनी नजीकमां ज सुगंधी द्रव्यथी शबनो संस्कार कर्यो. त्यां परिख विजयसंगे श्रीविजयप्रभसूरिनो थूभ कराव्यो. ते पछी श्रीविजयरत्नसूरि पट्टधर थया. [–जुओ, 'श्रीविजयप्रभसूरि-निर्वाणरास'.]

६. काव्य सार

सर्ग. १ – कविए काव्यारंभमां चोविश श्लोकोमां 'स्वस्तिश्री' थी शरू थता चोविशे तीर्थंकरोनी स्तुति करी छे. पछी श्रीगौतम तथा इन्द्रभूति प्रमुख गणधरोने स्तवीने दुर्जननिंदा, काव्यहेतु, काव्यनाम अने जंबूद्वीपनुं वर्णन – जेमां नदी, पर्वतो अने वनोनुं वर्णन 'संग्रहणी' मुजब आपेलुं छे.

सर्ग. २ – भरतक्षेत्रनुं आखुं ये वर्णन 'संग्रहणी' मुजब आलेख्युं छे.

सर्ग. ३ – भगवान् महावीरना अतिशयो अने समवसरणमां रहीने भगवाने उपदेश कर्यो तेनुं वर्णन छे.

सर्ग. ४ – भगवान् महावीरनी पट्टपरंपरमां थयेला श्रीविजयप्रभसूरि सुधीना पट्टधर आचार्योनुं वर्णन छे, तेमां श्रीविजयदेवसूरि ६० मा भट्टारक थया; तेमनुं चरित वर्णवे छे—

श्रीविजयदेवसूरि भट्टारक थया ते पछी मारवाड, सौराष्ट्र, गूजरात, मेवाड आदि देशोमां विहरतां भव्य प्राणीओने उपदेश आप्यो. ए उपदेशथी धर्म पामेलाओए मोटां मोटां चैत्यो, जीर्णोद्धारो अने प्रतिष्ठाओ करावी.

मेवाडाधीश राणा जगत्सिंहे श्रीदेवसूरिना उपदेशथी उदयसागर अने पीछोला नामनां बे मोटां सरोवरोमां थती जीवहिंसा बंध करी. वळी खंडित जिनमंदिरोनो उद्धार पण ते राजा पासे कराव्यो.

मेवाडथी तेओ विहार करी अमदावाद आव्या अने पोताना समुदायनो वधी पडेलो भार हळवो करवा तेमना शिष्य श्रीविजयसिंहसूरिने युवराजपदे स्थाप्या. श्रीविजयसिंहसूरिए पण ते समयना उपस्थित कलह-शत्रुओने जीतवा प्रयत्न कर्यो, अने निर्मोह भावे गुरुना हृदयने जीती लीधुं. पोताना समुदायने वारणा-स्मारणादि शिक्षाप्रकारोथी वशमां कर्यो.

पछी देवसूरि त्यांथी विमलगिरिनी यात्राए संघसहित चाल्या. ते संघमां बीजा नगरोना अनेक संघो आवीने मळ्या हता. तेमां अनेक रथ, घोडा, ऊंट अने हाथीओ हता. संघना धनाढ्य श्रावकोए मार्गना प्रत्येक गाम-नगरोमां अंगपूजा माटे अने दानमां सोना-रूपानी पुष्कळ मुद्राओ वापरी, सौराष्ट्रनो पुण्योचित कार्योथी उद्धार कर्यो.

नवानगर (जामनगर) मां देवसूरि चातुर्मास स्थित रह्या. ते समये दक्षिण देशनी चतुरिका नामनी भक्त श्राविका देवसूरिने वांदवा आवी अने तेणे अनेक मूर्तिओनी प्रतिष्ठा करावी तेमज साधर्मिकवात्सल्यथी त्यांना संघने प्रसन्न कर्यो.

चतुरिका जे, देवसूरिनां छेल्लां चार चतुर्मासमां आवीने तेमने दक्षिणमां पधारवा विज्ञप्ति करती हती; तेणे अवसर जोई व्याख्यान समये ज सविनय विनति करी के, गुरुदेव ! दक्षिणमां आपना पधारवाथी अनेक प्रकारनां सुकृत-पुण्यकार्यो थवानी आशा छे.

आ प्रकारनी प्रतिदिन विज्ञप्ति करतां श्रीदेवसूरिए चातुर्मास पछी दक्षिण तरफ विहार कर्यो अने दक्षिणना औरंगाबादमां प्रथम चातुर्मास कर्युं. ते पछी बीजापूरमां चातुर्मास कर्युं ज्यां देवचंद्र नामना धनिक श्रावके देवसूरिहस्तक बिंबप्रतिष्ठा करावी. ते पछी देवसूरिए मोटा संघसहित कलिकुंड पार्श्व अने करहेडा पार्श्व नामना तीर्थोनी यात्रा करी बीजापूर तथा बहोनपुरमां बे चतुर्मास वीताव्यां. पछी तेओ तिलंगदेशमां विचर्या अने तेमणे भाग्यपुरमां यवनपति (कुतुबसाहि)ने उपदेश आपी जिनबिंबनी प्रतिष्ठा करी. पछी तेओ बीजापूर आव्या अने त्यां चतुर्मास कर्युं अने तेमना उपदेशथी प्रभावित थयेला त्यांना पादशाह (इदलसाहि) ए समग्र देशमां गोवधना निषेधनी आज्ञा फरमावी.

त्यां देवचंद्र नामना श्रावके जिनबिंबनी प्रतिष्ठा करावी अने अमरचंद्र नामना मुनिने वाचक पदवी अपावी.

देवसूरि दक्षिणमांथी सीधा गुजरात तरफ आव्या अने श्रीविजयप्रभसूरिने आचार्य बनाव्या. गुरुश्री विजयप्रभसूरि आचार्यश्रेष्ठ देवसूरि साथे सौराष्ट्रमां आव्या अने त्यां ऊनामां देवसूरि अनशन लई देवगत थया.

सर्ग. ५—ते पछी श्रीविजयप्रभसूरिए भट्टारकरूपे संघसमुदाय पर पोतानी आज्ञानो दोर जमाव्यो अने संघीय व्यवस्थाने बनावी राखवा उग्र विहारो कर्या.

तेओ प्रथम दीव नगरमां आव्या अने त्यांथी नावद्वारा दरियाने वटावी, गाम-नगरोमां उपदेश आपता शत्रुंजय तीर्थे आव्या. अने त्यां घनौघपुर (घोघा) मां चतुर्मास कर्युं. त्यांथी पुनः विमलगिरिनां दर्शन करी तेओ अमदावाद आव्या अने त्यां बे चतुर्मास कर्या. त्यांथी तेओ शंखेश्वर तीर्थ थईने, तेमणे पाटण आवी चतुर्मास कर्युं. त्यांथी पुनः शंखेश्वर थई स्वयहृतिपुर (सिरोही) मां चतुर्मास वीतावी जीवा नामना श्रावकना दृढ आग्रहथी उदयपुरमां पार्श्वजिननी प्रतिष्ठा करवाने अचलगिरि (आबू) गया. त्यांना भीलोना नायके गुरुना उपदेशथी त्रस प्राणीओनो वध न करवानी प्रतिज्ञा करी. त्यांथी तेओ नाडीपूर थईने उदयपुर आव्या. त्यां भव्य समारोहपूर्वक तेमनुं स्वागत थयुं. त्यांना राणाए पोताना सेना-सरंजाम साथे शाहीरीते तेमनुं स्वागत करी श्रीविजयप्रभसूरिने वंदन कर्युं.

सर्ग. ६—गुरुराज त्यांथी आदि जिनेश्वरना वंदन माटे खडग नामना वागड मंडलमां गया. त्यां वागड भूपतिने प्रतिबोध पमाडी तेओए पाछा उदयपुर आवीने चतुर्मास कर्युं अने त्यांना राणाने जैनधर्ममां दृढानुरागी बनाव्यो.

चतुर्मास वीततां गुरुराजे मेवाडना प्रत्येक गामे विहरतां विरहतां जिनधर्मनो उपदेश कर्यो अने प्रतिष्ठा-महोत्सवो कर्या.

सर्ग. ७—उदयपुरथी तेओ सामच्छविकपुर (सादडी) आव्या. त्यांथी मेदिनीपुर, नारायणपुर,

संग्रामपुर, माल्यपुर, अने मारवाड आव्या. मारवाडमां तेमणे [सं० १७३२ मां] श्रीविजयरत्नसूरिने आचार्यपदे स्थाप्या.

सर्ग. ८—तेओ सं० १७३७ मां शिवपुरी (सिरोही) आव्या अने त्यांना शंखेश्वर पार्श्वजिनने स्तुतिपूर्वक वंदन कर्युं. (कविए तेनुं वर्णन अत्यंत कवित्वमय वाणीमां करतां आखो सर्ग रोक्यो छे.)

सर्ग. ९—सिरोहीमां वसतां श्रीविजयप्रभसूरि त्यांना संघ अने पोताना शिष्यादि वर्गने उपदेश आपता ज रह्या. त्यांथी तेओ सुवर्णगिरि (जालोर) गया. ते गिरि परनां जिनचैत्योनी लक्ष्मी, पर्वतनी शोभाने वधारती हती. तेना पर रहेता मोटा धनाढ्यो (कोट्याधीशो), कविओ, पंडितो अने त्यां विद्याधरोनी रमणीओ आवती होवाथी ए गिरि स्वर्ग समो दीसे छे. तेनी नीचे जालंधर (जालोर) गाम छे. त्यां पण अनेक जिनविहारो शोभे छे.

त्यांथी तेओ मेदिनीपुर गया अने केटलोक समय त्यां पसार कर्यो.

सर्ग. १०—त्यांथी तेओ विहार करता करता बादशाह जहांगीरना पाटनगर (आगरा) मां आव्या. आगरानी वाटिकाओ, प्राकारो, जिहांनाबाद, बादशाहनो महेल, वेपारीओनी हवेलीओ, उपवनो वगेरेनुं वर्णन कवित्वदृष्टिए करायेलुं छे.

सर्ग. ११—आगरानुं वर्णन, यमुना, गंगा, सरस्वती अने त्रणे नदीओथी बनेली त्रिवेणीनुं वर्णन, पार्श्वनाथना जन्मस्थल वाराणसी नगरी अने त्यां वसता लोको, त्यांनां गृहो, उपवनो वगेरेनुं सुंदर वर्णन छे. त्यांथी पूर्वदेश तरफ विहार करतां पत्तन-पटणा आव्या अने तेना मार्गनुं वर्णन करवामां आव्युं छे.

सर्ग. १२—पटणाना जिनमंदिरो अने नागरिकोनुं वर्णन तेमज विहार नगरना नागरिको अने त्यांना सुंदर भवनोनुं वर्णन रोचकभरी शैलीए कर्युं छे.

सर्ग. १३—आ सर्गमां सम्मेतशिखरनुं वर्णन छे. बधाये पर्वतोमां आ पर्वत श्रेष्ठ अने पवित्र छे. चोविशे तीर्थंकरो अने गणधरोनुं स्तुतिपूर्वक आ पर्वतनुं माहात्म्य कविए भक्ति-आवेशमां वर्णव्युं छे.

प्रान्ते, साक्षररत्न आचार्य श्रीजिनविजयजी अने विद्वद्वर्य पं० बेचरदासजीए समय समय पर आपवा योग्य सूचनाओ अने प्रेरणाओ न आपी होत तो आ ग्रंथनुं संपादन कार्य आ स्वरूपे भाग्ये ज प्रकाशमां आवी शकत; ए बदल तेमनो आभार मानुं छुं.

अमदाबाद
१-९-४४

अंबालाल प्रेमचंद शाह

परिशिष्टोल्लिखित-भट्टारकानां घटनाक्रमः ।

१ विजयसेनसूरिः—

सं० १६०४ नारदपुर्यां जन्म ।
सं० १६१३ दीक्षा ।
सं० १६२६ पंन्यासपदम् ।
सं० १६२८ उपाध्यायपदपूर्वकमाचार्यपदम् ।
सं० १६३२ चांपानेरदुर्गेऽर्हत्प्रतिमाशतानां प्रतिष्ठा ।
सं० १६५२ भट्टारकपदम् ।
सं० १६५४ विजयचिन्तामणिपार्श्वबिम्बस्य शकन्दरपुरे प्रतिष्ठा ।
सं० १६७१ स्वर्गमनम् ।

२ श्रीविजयदेवसूरिः—

सं० १६३४ ईडरदुर्गे जन्म ।
सं० १६४३ दीक्षा ।
सं० १६५५ पण्डितपदम् ।
सं० १६५६ उपाध्यायपदपूर्वमाचार्यपदम् ।
सं० १६५८ पत्तने गणानुज्ञानन्दिमहोत्सवः ।
सं० १६७१ भट्टारकपदम् ।
सं० १६७३ कतिचिदुपाध्यायैः स्वकीयमतं प्रादुष्कृतम् ।
सं० १६८७ मीरमोजाख्यभूपसमीपे सागरपाक्षिकैः सह वादः ।
सं० १७०५ ईलादुर्गे प्रतिष्ठा कारिता ।
सं० १७१३ ऊनानगरे स्वर्गमनम् ।

३ श्रीविजयसिंहसूरिः—

सं० १६४४ जन्म ।
सं० १६५४ दीक्षा ।
सं० १६७२ वाचकपदम् ।
सं० १६८१ सूरिपदम् ।
सं० १६८४ गणानुज्ञानन्दिमहोत्सवः ।
सं० १७०८ नवीनपुरे स्वर्गमनम् ।

४ श्रीविजयप्रभसूरिः—

सं० १६७७ मनोहरपुरे जन्म ।
सं० १६८६ दीक्षा ।
सं० १७०१ पंन्यासपदम् ।
सं० १७१० आचार्यपदम् ।
सं० १७१३ भट्टारकपदम् ।
सं० १७१५, सं० १७१७, सं० १७२० } सुराष्ट्रादेशे चातुर्मासकम् ।
सं० १७२३ घोघाबन्दिरे जसूकारिताऽर्हत्प्रतिमानां प्रतिष्ठा कारिता ।

आगरास्थित ज्ञानमन्दिरस्थ दिग्विजय महाकाव्यनी प्रतिना अन्तिम पृष्ठनी प्रतिकृति

महोपाध्यायश्रीमन्मेघविजयगणिविरचितं

दिग्विजयमहाकाव्यम् ।

प्रथमः सर्गः ।

ओँ ऐँ ह्रीँ श्रीँ क्लीँ अर्हं श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वपरमेश्वराय
जगद्गीश्वराय जगदेकवीराय नमः ॥ 5

स्वस्तिश्रीर्नृसुरासुरक्षितिभृतां वाल्लभ्यमभ्यस्यति
यत्पादाम्बुजसेवनापरिचयादुन्नीतपीतद्युतिः ।
तारुण्यातिशये जगत्त्रयजयं रूपेण लब्ध्वा स्वयं
कारुण्याद् भगवान् स नाभितनयः पुष्णातु पुण्योदयम् ॥ १ ॥

ग्रन्थकारकृतानि टिप्पणानि

श्रीसङ्खेश्वरपार्श्वार्हद्ध्यानोद्बुद्धधिया मया । काव्ये दिग्विजयाह्वाने किञ्चिद् विव्रियतेऽधुना ॥ १ ॥

[१] १ 'स्वस्तिश्रीः' मङ्गललक्ष्मीः सर्वत्र [शुभकार्याऽऽरम्भे] वल्लभा । २ तत्र कवेरुत्प्रेक्षा 'यत्पादाम्बुजसेवनापरिचयात्' अत एव 'उन्नीतपीतद्युति'रिति हेतुरलङ्कारः ।

संपादककृतानि टिप्पणानि

यत्कीर्तितगुणाम्भोधिबिन्दुस्पर्शप्रसादितः । मादृशोऽप्यल्पमेधः स्यात् किं पुनः स्तुतिकृद् गणी ॥ १ ॥
पूर्वाऽऽचार्यैरनेकैर्यद्गुणाम्भोधिनिमज्जने । कृतेऽपि न गताः पारं तद्गुणाम्भोधये नमः ॥ २ ॥
गुणाम्भोधिं श्रीमद्वीरं प्रणिपत्य च सद्गुरुम् । अम्बालालाऽऽह्वविद्यार्थी कुरुते काव्यटिप्पणम् ॥ ३ ॥

[1] 1 'वाल्लभ्यम्' प्रियताम् । 2 'अभ्यस्यति' अधीते । 3 "पीतद्युतिः' ऋषभदेवप्रभोः सुवर्णकान्तिमत्त्वात् । कमलेऽपि पीतवर्णं रजः स्यात् । 4 'नाभितनयः' नाभिनाम्नः राज्ञः पुत्रः श्रीऋषभदेवप्रभुः ।

स्वस्तिश्रीरिव यस्य मूर्त्तिरमला मूर्त्तेव लोकप्रिया
सेव्या भव्यसुरासुरै[1]र्नवरविप्रौढप्रभाभासुरैः ।
श्रीपद्मासनसंस्थिता करतले लीलाम्बुजालङ्कृता
सोऽस्माकं विजयाय नाम विजयासूनु[2]र्जिनः स्ताद् भुवि ॥ २ ॥

5 स्वस्तिश्रीविभवाय शंभवविभु[3]र्भूयात् तृतीयोऽर्हतां
यस्य ध्यानविधाननिश्चितधियां सर्वे विधेयाः सुराः ।
आधेयं[4] हृदि नामधेयमनिशं स्वाहाभुजामीश्वरै[5]-
र्ध्येयं निस्तुलरूपधेय[6]मपि च स्यात् पुण्यनैपुण्यतः ॥ ३ ॥

स्वस्तिश्रीसरितां पयोनिधिरधिज्ञानं[3] महाशेव(शे)वधिः[7]
10 सिद्धीनामवधिर्विधिर्विधिऋचां[5] कारुण्यतारुण्यभाक् ।
आद्यः सर्वविदां विदान्तिकधृति[8]र्ध्यानेऽद्वितीयो[9] गिरि-
र्मेरुर्मे रुचयेऽभिनन्दनविभू रत्न[10]त्रयस्यास्तु सः ॥ ४ ॥

स्वस्तिश्रीरतिकर्मकर्मठमतिर्यो योगभाजां पतिः
सौभाग्यप्रकृतिः[11] कृतिस्तुतिशतैर्व्यावर्ण्यमानाऽऽकृतिः ।
15 नम्रामर्त्यपतिः[13] प्रतिष्ठितमहालक्ष्मीयशःसंतति-
स्तीर्थेशः सुमतिश्चिरं स जयति ध्यानाधिलीनाऽऽयतिः ॥ ५ ॥

---

[२] १ 'श्रीपद्मासनसंस्थिता करतले' अन्यापि लक्ष्मीः करतले अम्भोजं धत्ते, पद्मासने तिष्ठति इयमपि करतले पद्मरेखयाऽङ्किता ।

[३] २ 'विधेयाः' विनयस्थाः । 'विधेये विनयस्थः स्याद्' इति [है० कां० ३ श्लो० ९६] ।

[४] ३ 'अधिज्ञानम्' ज्ञानमधिकृत्य निधिरेव । ४ 'सिद्धीनाम्' अणिमादीनाम् ['अणोर्भावोऽणिमा, महानपि भवत्यणुः' । है० कां० २ श्लो० ११६] । ५ 'विधिः' ब्रह्मा । ६ 'विधिऋचाम्' विधयः क्रियाऽऽचाररूपास्तल्लक्षणवेदपाठानाम् ।

[५] ७ 'ध्यानाधिलीनाऽऽयतिः' ध्यानेऽधिलीना स्पष्टीभूता आयतिरुत्तरकालो यस्य सः ।

---

[2] 1 'नवरविप्रौढप्रभाभासुरैः' नव्यो यः सूर्यस्तद्वत् प्रौढा या प्रभा ताभिः देदीप्यमानैः । 2 'विजयासूनुः' 'विजया' मातुः पुत्रः **अजितनाथ**प्रभुः ।

[3] 3 'शंभवविभुः' **संभवनाथ**प्रभुः । 'शंभवे संभवोऽपि च' इति [शब्दरत्नाकरः, कां० १ श्लो० ४] 4 'आधेयम्' आधातुं योग्यं स्थेयमिति यावत् । 5 'स्वाहाभुजामीश्वरैः' देवतानामधिपैः इन्द्रैरिति । 6 'निस्तुलरूपधेयम्' निरुपमं रूपधेयं रूपम् 'नामरूपभागाद् धेयः' ७-२-१५८ इति सिद्धहैमसूत्रेण स्वार्थे धेयप्रत्ययः ।

[4] 7 'महाशेवधिः' महानिधिः 'निधानं तु कुनाभिः शेवधिर्निधिः' इति [है० कां० २ श्लो० १०६] 8 'विदान्तिकधृतिः' विशेषेण दान्तिकानां तपःक्लेशसहां धैर्यम् 'तपःक्लेशसहो दान्तः' इति [है० कां० २ श्लो० ४७५]

9 'अद्वितीयः' श्रेष्ठः । 10 'विभू रत्न' अत्र 'रो रे लुग् दीर्घश्चादिदुतः' १-३-४१ इति सिद्धहैमसूत्रेण रकारलोपः पूर्व-उकारस्य दीर्घश्च । 11 'रत्नत्रयस्य' ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूपरत्नत्रयस्य ।

[5] 12 'सौभाग्यप्रकृतिः' शोभनो भगो रूपं श्रीर्वा यस्य स सुभगस्तस्य भावः सौभाग्यं–सौभाग्या प्रकृतिः स्वभावः यस्य सः ।

२ 'कृति°' विद्वान् । 13 'नम्रामर्त्यपतिः' नम्राः अमर्त्याः देवास्तेषां पतिः ।

स्वस्तिश्रीर्मकराकरात्[1] समुदमूच्छैवी[2] कथाऽसौ वृथा
किन्तु स्नात्रजदुग्धवार्धिकलिकासंलब्धजन्मा[3] ह्यसौ[4] ।
तद् यस्य क्रमपूजनैर्बहुजनैः सद्यः समासाद्यते
श्रीपद्मप्रभनामधेयभगवान् जीयात् स पद्माऽङ्कितः[5] ॥ ६ ॥

स्वस्तिश्रीर्वसति स्म विस्मयकरप्राज्यप्रभाभाजने
यत्पादद्वितयाम्बुजन्मनि[6] ततस्तत् स्वस्तिकालङ्कृतम् ।
प्राणम्रामरमौलिरत्नरुचिभिश्चित्रीयितं[7] दीव्यति
श्रीमान् सोऽस्तु सुपार्श्वशाश्वतरविर्दोषाभिशोषाय[8] नः ॥ ७ ॥

स्वस्तिश्रीर्निजसोदरं[9] जिनपतेर्यस्यांह्रियुग्मे स्थिरं*
मत्वा पूर्णकलाधरं समुदितस्निग्धाऽऽशया सत्वरम् ।
रेमेऽभ्येत्य ततः प्रणेमुषि[10] जने स्वेषा विशेषाऽऽदरा
श्रीचन्द्रप्रभशम्भुरद्भुतनया भाग्योदयायास्तु नः ॥ ८ ॥

स्वस्तिश्रीकरपीडनोत्सवविधौ[11] बद्धावधानः प्रभुः
प्रावीण्याद् धवलं दुकूलम्[12]अदधाद्[13]आमूलचूलाऽऽवृतम्[14] ।
गङ्गाभङ्गतरङ्गसङ्गसुभगा तेनैव यस्य द्युतिः
स श्रीमान् सुविधिर्विबोधविधये[15] साहाय्यकर्त्ताऽस्तु नः ॥ ९ ॥

स्वस्तिश्रीः प्रतिलोकमोकसि[16] गुणैः स्वस्यानुरूपं पतिं
मन्येऽन्वेष्टुमिव भ्रमन्त्य[17]नुदिनं संगत्य मुञ्चत्यमुम् ।
अन्तस्तापभृता वृता[18] जिनपतिं यं शीतलत्वं श्रिता
सारस्यात्[19] तनु शीतलः स भगवाँस्तन्याद्[20] अलं मङ्गलम् ॥ १० ॥

---

[६] १ 'स्वस्तिश्रीः' स्वस्तिश्रीनिवासचिह्नमेतद् येन स्वस्तिकालङ्कारः श्रीवसतौ तद्वैशिष्ट्यात् ।

---

[6] 1 'मकराकरात्' समुद्रात् । 2 'शैवी कथा' शिवाम्नाया पौराणिकी कथा; यथा चतुर्दशरत्नानां मध्ये लक्ष्मीविशिष्टरत्नस्य जन्म समुद्रादभूदिति । 3 'स्नात्रजदुग्धवार्धिकलिकासंलब्धजन्मा' [प्रभोः जन्मावसरे स्नानार्थं देवता मेरोः शिखरे प्रभुं नयन्तीति जैनाम्नायस्तस्मात्] स्नानाद् समुद्भूतो यो वार्धिः समुद्रस्तस्य कलिका वीचयस्ताभ्यः प्राप्तजन्मा । 4 'असौ' लक्ष्मीः । 5 'पद्माऽङ्कितः' पद्मलाञ्छनेन चिह्नितः अथवा लक्ष्मीरेखया युक्तः ।

[7] 6 '°अम्बुजन्मनि' कमले । 7 'प्राणम्रामरमौलिरत्नरुचिभिः' प्रकर्षेण आ समन्तान्नम्राः प्रणताः ये अमरास्तेषां मस्तकेषु यानि रत्नानि तेषां कान्तिभिश्चित्रीयितम् । 'प्राणम°' इत्यत्र "अदुरुपसर्गा°" २–३–७७ इति हैमसूत्रेण णत्वम् ।
8 'दोषाऽभिशोषाय' रात्रीणां पापानां वा नाशाय ।

[8] 9 'निजसोदरं' स्वभ्रातरम् [चन्द्रोऽपि समुद्रादजनीति प्रसिद्धेः] 10 'प्राणेमुषि' प्रणामं कर्तरि अत्र "अदुरुपसर्ग°" इत्यनेन णत्वभावः ॥

[9] 11 'करपीडन°' 'करपीडनं' विवाहः । 12 'दुकूलं' 'क्षौमं दुकूलं दुगूलं स्याद्' इति [है० का० ३ श्लो० ३३३] 13 'अदधाद्' 'डुधांग्क्' धारणे च इति धातोः ह्यस्तन्याः रूपम् । 14 'आमूलचूलाऽऽवृतम्' पादाभ्यां आरभ्य मस्तकशिखापर्यन्तं छन्नम् । 15 'विबोधविधये' सम्यग्ज्ञानकर्मणे ।

[10] 16 'ओकसि' गृहे 'ओको निवास आवासो' इति [है० का० ४ श्लो०५७] 17 'भ्रमन्ती' 'भ्रमू' चलने इति धातोः शतृप्रत्ययान्तात् स्त्रीलिङ्गस्य रूपम् । 18 'वृता' सम्भक्ता । 'वृङ्श्' सम्भक्तौ 'सम्भक्तिः संसेवा' इति धातोः क्तप्रत्ययस्य रूपम् । 19 'सारस्यात्' सरसस्य भावः सारस्यं तस्मात् । 20 तन्याद् 'तनूयी' विस्तारे इति धातोः आशीर्लिङे रूपम् ।

---

* P. स्थितं ।

स्वस्तिश्रीमति योगशालिमनसि स्थेयान् विमुक्तिक्रियाः
प्रेयान् यः प्रभुरद्भुतैरतिशयैः श्रेयान्[1] विनेयान् प्रति ।
जेयान् कर्मरिपून् विजित्य सहसा मेयान् शिवस्याध्वनो[2]
ध्येयान् बोधनयान् दिदेश सुदृशां पेयान् स नः श्रेयसे ॥ ११ ॥

स्वस्तिश्रीर्देवपूजोपहितहितकृतां दीप्रदीपाङ्कुराणां
व्याजाद् राजा[१] सुराणामरुणकिरणभाग् या ढुढौके पुरस्तात् ।
सा नित्याऽऽसीद् यदंह्योर्दशनखर[3]शिखावेशतोऽशेषतोषं
देवः श्रीवासुपूज्यः प्रथयतु परमानन्ददीपोत्सवं नः ॥ १२ ॥

स्वस्तिश्रीर्विमलाऽऽशये[4]ऽनुरजति स्नानावदानादि[5]भि-
र्भक्तिव्यक्तिमुपेयुषी जिनगुणोद्गानस्पृशां भूस्पृशाम् ।
यत्पादाब्जनखावलीमिषबलाल्लक्ष्मीप्रसूनप्रसू-
स्तत्कण्ठस्थितकण्ठिका किमु वदत्येवं स देवो मुदे ॥ १३ ॥

स्वस्तिश्रीः समुपाश्रयत् किमु मिषाद् यत्कौङ्कुमाऽऽलेपजाद्[२]
व्याख्यायां पुरुषोत्तमो[6]ऽयमिति तद्रागेण यस्य प्रभोः ।
गौरीं[३] देहरुचिं विचिन्त्य निचितामङ्के ह्यनन्तप्रभो-[४,7]
र्मास्त्वेषा पतिवल्लभेति हृदये स्पर्द्धाऽनुसंवर्धनात् ॥ १४ ॥

स्वस्तिश्रीः स्थिरतामुपैति नियतेः श्रीधर्मभक्ताऽऽत्मना-
मित्येषाऽत्र जनश्रुतिः श्रुतिभृता निश्चीयते स्वाख्यया ।
येनानन्तचतुष्टयी रसमयी भूता[8]ऽतिपूताऽऽत्मना[9]
श्रीधर्मो भगवान् नवान् स विभवान् देयात् सतां सोत्सवान् ॥ १५ ॥

स्वस्ति श्रीविश्वसेनक्षितिधव![५] भवते[६] यस्य वंशोष्णकेतु-
र्हेतुः कीर्तेर्बभासेऽजनि जनितविपच्छान्तिरर्हन् स शान्तिः ।
राज्ञ[७]स्त्राणे[10]ऽपि लब्धे वियति नियतितः सैंहिकेयो[८] हिनस्ती-
त्यामृश्याऽऽय[९]स्य यस्य क्रमशरणमगाच्चारुगोकर्णतर्णः[१०] ॥ १६ ॥

---

[१२] १ 'राजा' इत्यत्र तृतीया ।

[१४] २ 'कौङ्कुमाऽऽलेपजाद् मिषाद्' कौङ्कुमाऽऽलेपमिषेण स्वस्तिश्रीरेवाश्लिष्टा इत्युत्प्रेक्षा । ३ 'गौरीदेहरुचिं' यतोऽयमनन्तप्रभुस्तदस्य गौरी भवानीदेहद्युतिमिषादाश्रिता, इयं बहुतया वल्लभा । ४ 'अनन्तप्रभोः' अनन्तः शेषनागस्तदाभरणत्वात् प्रभुस्तस्य ।

[१६] ५ 'श्रीविश्वसेनक्षितिधव !' इति सम्बोधनम् । ६ भवते स्वस्ति अस्तु । ७ 'राज्ञः' चन्द्रस्य । ८ 'सैंहिकेयः' राहुः सिंहश्च । ९ 'आयस्य' आयासं उद्यमं विधाय । १० 'गोकर्णतर्णः' गोकर्णो मृगविशेषस्तस्य तर्णः बालः ।

---

[11] 1 'श्रेयान्' श्रेयः कर्ता । [अस्मिन् श्लोके श्रेयांसप्रभोः स्पष्टोल्लेखो नास्ति परं 'श्रेयान्' इति शब्देन श्रेयांसनाथः प्रतीयते] 2 'शिवस्याध्वनः' मोक्षस्य मार्गस्य ।

[12] 3 '°नखर°' नखरः नखः ''करजे नखरक्लीबु नखोऽस्त्री–'' इति शब्दरत्नाकरः [कां० ३ श्लो० १७२]

[13] 4 'विमलाऽऽशये' निर्मलभावे अथवा विमलप्रभोः विचारे । 5 'अवदानादिभिः' शुद्धकर्मादिभिः 'अवदानं कर्म शुद्धम्' [है० कां० ३ श्लो० ४७५]

[14] 6 'पुरुषोत्तमः' पुरुषश्रेष्ठः कृष्णश्च । 7 'अनन्तप्रभोः' अनन्तनाथस्य शम्भोश्च ।

[15] 8 'भूता' प्राप्ता । 'भुवः प्राप्तौ' २-४-१९ इत्यादिना णिङि भावयते प्राप्नोति इति 'भू'धातोः क्तप्रत्ययस्य रूपम् । 9 'अतिपूताऽऽत्मना' अतिपवित्रिताऽऽत्मना ।

[16] 10 'त्राणे' रक्षणे ।

स्वस्ति श्रीकुक्षये[१]ऽस्तु स्तुतिशतमथवाऽवैतु वै तुष्टिभाजां
रां[२]जां स्वर्गस्य रम्भानटनघटनया धीरनीराजनां सा ।
यस्यामश्यामकीर्त्तिस्त्रिभुवनविजयी चक्रभृत्तीर्थनाथः[1]
पाथोधि[2]र्बोधि[3]वारां समजनि भगवान् कुन्थुनामाऽभिरामः ॥ १७ ॥

स्वस्तिश्रीहृदयप्रियैः सहृदयैर्योगीव यो गीयते
भोगी[4] श्रीभरतस्य मुक्त[5]समरः श्रीमान[6]र[7]स्तीर्थकृत् ।
बिम्बे यस्य मणीमये सुमनसां[8] स्रक् कण्ठगा संक्रमाद्[9]
द्वे रूपे दधतीव वक्ति विभुतां [10]तीर्थेशचक्रिश्रियोः ॥ १८ ॥

स्वस्तिश्रीर्भ्रमरीव यन्मणिमयाऽर्चासन्निधौ बम्भ्रमी[11]-
त्युत्फुल्लनवमल्लिकासुमनसामामोदमेदस्वला[12] ।
स्वच्छन्दाद्भ्रमरीगतागतविधौ जातप्रतिच्छन्दत-
श्छिन्द्यान्मल्लिजिनो जनेऽत्र वृजिना[13]ज्जन्या[14]न्यजन्यानि[३] नः ॥ १९ ॥

स्वस्तिश्रीमुनिसुव्रतोऽभिदिशतादुद्दिश्य दिश्यं[४] सतः[२]
पद्मा[५]नन्दन[15]संज्ञयाऽङ्कमहसा विस्मारयन् स स्मरम् ।
यत्पादप्रणमन्नृनाकिमुकुट[16]ज्योतिर्जलान्तर्लल-
न्नङ्कस्थः कमठो[17]ऽपि कर्मठ इव प्रोल्लासते चर्यया[18] ॥ २० ॥

स्वस्तिश्री सरसी[19] इवामृतरसाऽऽपूर्णे विभोर्लोचने
यन्नीलोत्पलवैभवं जगृहतुश्चित्रं न तत् किञ्चन ।
तेनैतन्ननु सेवतेऽङ्क[20]मिषतो यस्यांह्रिपङ्केरुहं
पुत्रः श्रीविजयस्य नः स विजयं पुष्याज्जिनेन्दुर्नमिः ॥ २१ ॥

[१९] १ 'श्रीकुक्षये' श्रीनाम्न्याः राजपत्न्याः [कुन्थुनाथप्रभोः मातुर्नाम श्रीरस्याः] कुक्षये स्वस्ति अस्तु । २ स्वर्गस्य राजां स्तुतिशतं सा कुक्षिः अवैतु प्राप्नोतु ।

[१९] ३ 'अजन्यानि' ईतयः ।

[२०] ४ 'दिश्यं' दिग्भवं वस्तु । २ सतः सज्जनान् उद्दिश्य दिशतात् । ५ 'पद्मा' पद्मादेवी लक्ष्मीश्च ।

[17] 1 'चक्रभृत् तीर्थनाथः' चक्रवर्तित्वे तीर्थङ्करपदप्राप्तिः । 2 'पाथोधिः' समुद्रः । 3 'बोधिवारां' सम्यग्दर्शनरूपजलानाम् ।

[18] 4 'श्रीभरतस्य भोगी' षट्खण्डभारतस्य भोक्तृत्वेन चक्रवर्ती । 5 'मुक्तसमरः' इति स्थाने 'नन्दितनरः' इति पाठान्तरं मूलप्रतौ दर्शितम् ।

6 श्रीमान्, अरः, तीर्थकृत्, इति पदविभागः । 7 'अरः' अरनाथप्रभुः । 8 'सुमनसां' देवतानाम् । 9 'संक्रमाद्' प्रतिबिम्बनात् । 10 'तीर्थेशचक्रिश्रियोः' तीर्थकृत् चक्रवर्ती च तयोः श्रीः लक्ष्मीस्तयोः ।

[19] 11 'बम्भ्रमीति' 'भ्रमू' चलने इति धातोः यङ्लुबन्तस्य रूपम् । 12 'आमोदमेदस्वला' सुगन्धेन मेदयुक्ता । 13 'वृजिनात्' पापात् । 14 'जन्यानि अजन्यानि' उत्पादितानि अजन्यानि ईतयः ।

[20] 15 'पद्मानन्दन°' पद्मायाः नन्दनः पुत्रः कामदेवः 16 '°नृनाकिमुकुट°' मनुष्यदेवतानां मुकुटः शिरस्त्राणः ।

17 'कमठः' कच्छपः 'कच्छपः कमठः कूर्मः' इति [है० कां० ४ श्लो० ४१९] प्रभोः कूर्मलाञ्छनयुक्तत्वात् । 18 'चर्यया' पूजया ।

[21] 19 'सरसी' कासारः 'कासारः सरसी सरः' इति [है० कां० ४ श्लो० १६०] 20 'अङ्कमिषतः' लाञ्छनव्याजात् [नमिनाथप्रभोर्लाञ्छनं पद्ममिति प्रसिद्धिः]

स्वस्ति[1]श्रीपतिना त्रिखण्डभरते साम्राज्यरूपं रया-
 ल्लेभे वैरिबलं विजित्य सकलं यस्याङ्गसाहायकात् ।
सर्वाङ्गीणशिवाय सोऽस्तु भगवान् नेमिः शिवानन्दनो
 भास्वाँश्चारुसु[2]दारुशैलशिखरे नित्योदयश्रीमयः ॥ २२ ॥

5 स्वस्तिश्रीसुखसंततिः शुभमतिर्विद्याऽनवद्या स्थितिः
 नित्यं सज्जनसंगतिः शिवगतिः साम्राज्यलक्ष्मीः स्थिरा ।
यस्य श्रीपरमेश्वरस्य चरणाम्भोजन्मसंसेविनां
 स श्रीपार्श्वजिनोऽष्ट[3]सिद्धिविधये ध्येयस्त्रिसन्ध्यं बुधैः ॥ २३ ॥

स्वस्तिश्रीरनुगामिनी बहुरसा स्यात् कामिनीवाऽऽदृता
10 विघ्नानां विलयस्तथा रिपुजयः क्षुद्रादिभीतिक्षयः ।
यस्य श्रीत्रिजगत्पतेः स्मृतिकृतां पं[4]चास्यलक्ष्मा प्रभुः
 श्रीवीरोऽतिगभीरधीरचरितैः पाया[5]दपायात् स नः ॥ २४ ॥

येषां वि[1]शेषाङ्गभृतां प्र[2]वृत्ते[3]रनेकपानामिव ग[3]र्जितानाम् ।
धैर्य[4] धियां स्यान्निजपाक्षिकाणां ते गौ[6]तमाद्या गणिनो जयन्तु ॥ २५ ॥

15 य[7]दङ्गशोभा त्रि[8]पदीनिबन्धाद्ध[6]स्तेन येषां स[9]कलार्थसिद्धिः ।
जा[10]त्येव भद्रा गणनायकास्ते म[7]हेन्द्रभूतिप्रमुखाः सुखाय ॥ २६ ॥

---

[२५] १ 'विशेषाङ्गभृताम्' विशेषेण महाकायानां पक्षे आचाराद्यङ्गधारिणाम् । 'प्रवृत्तेः' प्रवृत्तिः वार्त्ता तस्याः ['वार्त्ता प्रवृत्तिर्वृत्तान्त उदन्तः' इति है० कां० २ श्लो० १७४] पक्षे दानवारितस्य । २ 'अनेकपानाम्' अनेकान् पान्ति इत्यनेकपास्तेषाम् । पक्षे [गजानाम्] ३ 'गर्जितानाम्' मत्तानाम् ['मत्ते प्रभिन्न-गर्जितौ' इति है० कां० ४ श्लो० २८६] ४ 'धैर्यम्' साहसं पाण्डित्यञ्च ।

[२६] ५ 'त्रिपदी' गात्रबन्धः उत्पादादि [उत्पादव्ययध्रौव्यादि] पदत्रयी वा । ६ 'हस्तेन' शुण्डादण्डेन पाणिना वा । ७ 'महेन्द्रभूतिप्रमुखाः' इन्द्रभूत्याद्याः [गणधराः] शक्रऋद्धौ प्रकृष्टाः ।

---

[22] 1 '°श्रीपतिना' कृष्णेन । [अस्मिन् श्लोके इतिहृत्तं वर्त्तते तद् यथा–कृष्णजरासन्धयोर्युद्धप्रसङ्गे यादवसैन्यं जरासन्धेन जराग्रस्तं कृतं तेन नेमिनाथसंदर्शितमूर्त्याः स्नात्रजवारि आनेतुं कृष्णं प्राहिणोत् । कृष्णस्य प्रत्यागमनं यावत् नेमिनाथः स्वस्य भुजबलेन शत्रुसैन्यमरुणत् । वारि आनीय कृष्णेन सैन्यं जराविमुक्तं कृतं पश्चात् शत्रुसैन्यं विजित्य जयलक्ष्मी लेभे इति । 2 'सुदारु' 'सुदारुः पारियात्रकः' इति [है० कां० ४ श्लो० ९७] अत्र कवे रैवतक इष्टः परं सुदारुशैलः पारियात्रकस्य वाचकः, न रैवतकस्य । कविना कुत्रचिद् सुदारुशब्दः रैवतकवाची दृष्टः स्यात् तेनात्र प्रयोजितो ज्ञायते ।

[23] 3 'अष्टसिद्धिविधये' अणिमाद्यष्टसिद्धिविधानार्थम् । अष्टसिद्धयस्तावद्–

"लघिमा[1]वशिते[2]शित्वं प्रा[3]काम्यं महिमाऽ[5]णिमा ।
य[6]त्रकामावसायित्वं प्रा[7]प्तिरैश्वर्यमष्टधा ॥
[इति है० कां० २ श्लो० ११६]

[25] 4 'पञ्चास्यलक्ष्मा' सिंहलाञ्छनः । 5 'अपायात्' विघ्नात् पापाद् वा ।

[25] 6 'गौतमाद्याः' गौतमगणधरादयः ।

[26] 7 'यदङ्गशोभा' यस्य शरीरकान्तिः पक्षे यस्य प्रभोराचाराद्यङ्गानां कान्तिः । 8 'त्रिपदी द्वयोरग्रजङ्घयोः पश्चिमजङ्घायां गजस्य बन्धनम् 'त्रिपदी गात्रयोर्बन्ध एकस्मिन्नपरेऽपि च' इति [है० कां० ४ श्लो० २९६] 9 'सकलार्थसिद्धिः' समग्रवस्तूनां सिद्धिः । 10 'जात्येव भद्राः' भद्रजातिकाः हस्तिषु भद्रजातिकाः गजाः श्रेष्ठा गण्यन्ते । पक्षे स्वभावेन ऋजुप्रकृतिकाः ।

एकोऽपि सूरिर्धनराशिभर्ता यदाऽऽगमो राजगृहे शुभाय ।
पदप्रसादाज्जगतीं पुनाना वन्ध्या न किं सूरिपरम्परा सा ? ॥ २७ ॥
सरस्वती संनिहिता हिताय जडेऽपि पद्माऽभ्युदयेन भूयात् ।
आनन्दनीया कविना विनोदैर्या राजहंसैः सरसोह्यतेऽर्थे ॥ २८ ॥
ये संयता अप्यपरस्य बन्धं विनाशनं वा जनयन्त्यवश्यम् । 5
दूरेण हेया न मुमुक्षुणा किं ते शृङ्खलाऽभासि खलाः फलार्थे ॥ २९ ॥
असत्कुलव्यक्तकूटैः स्थपुटाः प्रपातस्थानानि भीमा विलसन्महेभ्यः ।
सदोषगोत्रा अपि मेखलाऽङ्का हिताय तेषां भुवि पक्षपातः ॥ ३० ॥
युक्तोऽतिजिह्मैर्विटपैरगम्यः प्रवृत्तिहेतुर्बहुनिम्नगानाम् ।
गोत्राधरोऽध्यायतमेखलो यस्तस्मिन् वरत्राशिखराधिरोहः ॥ ३१ ॥ 10

[पाठान्तरम्]

जगज्जुगुप्सुः समितिप्रयोगी सदाप्यसाधुर्मलहृद् विरागः ।
स्फुरद्गुणग्रामकथासु मौनी निबन्धभेदं न विवेद किं सः ॥ ३२ ॥

[२७] १ 'सूरिः' गुरुः । २ 'धनराशिभर्ता' धनसमूहं पुष्णाति । ३ 'यदाऽऽगमः' यस्य सूरेरागमः सिद्धान्तः । ४ 'राजगृहे' राजगृहनामनगरे । ५ 'शुभाय' [कल्याणाय] अभूदिति शेषः । पक्षे–'यदाऽऽगमः' यस्य गुरोः आगमनम् । 'राजगृहे' चन्द्रगृहे कर्कराशौ उच्चस्थानत्वात् । ६ 'पदप्रसादाद्' पदानि वाचकादीनि प्रदानात् ।

[२८] ७ 'सरस्वती' सरस्वती देवी । ८ 'संनिहिता' योजिता । ९ 'जडे' मादृशे मूर्खे । १० 'पद्माऽभ्युदयेन' लक्ष्मीवर्धनेन । ११ 'आनन्दनीया' वर्द्धनीया । १२ 'कविना' पण्डितेन । १३ 'राजहंसैः' राजसु हंसैः श्रेष्ठैः । १४ 'अर्थे सरसा' इति ॥

[पक्षे 'सरस्वती' वाणी । 'जडेऽपि' जडेऽपि । 'पद्मा' लक्ष्मीः शोभा इति यावत् । 'राजहंसैः' चन्द्रसूर्यैः । 'ऊह्यते' धार्यते । चन्द्रार्कमण्डले लिखितेव ॥ 'सरस्वती' नदी । 'जडे' जले ['डलयोरैक्यम्' इति नियमात्] । 'कविना' ब्रह्मणा । देवीपक्षेऽपि राजहंसैः ऊह्यते विमृश्यते]

[२९] १५ 'संयता' अन्योऽन्यं बद्धा । १६ 'अपरस्य बन्धं जनयन्ति' १७ 'विनाशनम्' अशनं भोजनं विना ।

[पक्षे 'संयताः' संवरकुशलाः । 'अपरस्य बन्धम्' काव्यादिसंदर्भम् । 'विनाशनं जनयन्ति' विनाशं प्रापयन्ति ॥

[३०] १८ 'कुटैः' कूटानि शिखराणि छलानि वा । १९ 'स्थपुटाः' विषमोन्नताः । २० 'प्रपातस्थानानि' प्रपातोऽवटः स्खलितं वा तदास्पदम् । २१ 'भीमाः' रुद्राः । २२ 'विलसन्महेभ्यः' बिल, सद्, महा, इभ्य, इति पदविभागः [बवयोरैक्यमिति] बिले सीदन्तीति बिलसदः सर्पाः महामहिषाश्चेभ्योऽपि । २३ 'सदोषगोत्रा' विशिष्टवंशा अपि । २४ 'मेखलाऽङ्काः' मे, खल, अङ्का, इति पदविभागः । 'मे' मम, 'खलाङ्काः' खलत्वम्, अङ्कश्चिह्नं लक्षणं येषां ते ॥

[३१] २५ 'अतिजिह्मैः' अतिवक्रैः । २६ 'विटपैः' विटपाः शाखाः दुर्जनाश्च तैः । २७ 'प्रवृत्ति°' शिक्षाकरः । २८ 'निम्नगानाम्' असन्मार्गगानां पुंसाम् । २९ 'गोत्राधरः' भूधरो गोत्रेण हीनो वा । ३० 'अध्यायतमेखलः' अधिकं आयता मेखला यत्र । अधि, आयतमे, खलः, इति पदविभागे प्रकृष्टः अध्यायः अध्यायतमस्तत्र खलः दूषकः । ३१ 'तस्मिन् वरत्राशिखराधिरोहः' तस्मिन् वरत्रया रज्जुकया शिखरेऽधिरोहः । वर, त्रासि, खरे, ऽधिरोहः, इति पदविभागे त्रासोऽस्मिन्नस्तीति त्रासी [त्रासयतीति त्रासी इदृक्] खरेऽधिरोहो वरम् ॥

[३२] ३२ 'जगज्जुगुप्सुः' संसारनिन्दकः संसाररक्षको वा । ३३ 'समितिप्रयोगी' समितय ईर्याद्याः समितिः कलहः [समितिप्रयोगी रणतत्परः] ३४ 'सदाप्यसाधुः' सतामाप्यः सेव्यः [प्राप्योऽभिगम्य इति यावत्; साधुः सज्जनः] ३५ 'मलहृत्' मलं पापं हरति पक्षे मलो देवादिपूजायामश्राद्धस्तद्वत् हृदयं यस्य सः; पक्षे पापहृत्] ३६ 'गुणग्रामकथासु' गुणभाजनरूपास्वपि ग्रामकथासु । पक्षे गुणसमूहवार्तासु । ३७ 'मौनी' अभाषकः देशकथानिषेधात् । ३८ 'निबन्धभेदः' निबन्धः कर्मबन्धस्तस्य प्रकारं पक्षे काव्यादिदोषम् । ३९ 'विवेद' वेत्ति ।

[30] 1 'अविलसद् महेभ्यः' महेभ्यः महाऽऽढ्यः लक्ष्मीवान् अविलसद् विलासं करोति स्म । 2 '°गोत्राः' पर्वताः । 3 'मेखला' कटिसूत्रं पर्वतस्य मध्यभागो वा । 4 'पक्षपातः' पक्षे पातः पक्षाणां वा पातः नाश इति यावत् ।

[31] 5 'निम्नगानाम्' सरिताम् 'स्रोतस्विनी धुनी सिन्धुः स्रवन्ती निम्नगाऽऽपगा' इति [धनञ्जयः श्लो० २४]

[32] 6 '°अधरः' 'अधाधरः हीनवादिनि' इति [है० कां २ श्लो० ११]

प्रयान्ति ये प्रेम जनेष्वपूर्वं वैधेयराजोऽपि विना निमित्तम् ।
परस्य वैकृत्यनिबद्धचित्तास्ते सज्जनाः सन्तु मयि प्रसन्नाः ॥ ३३ ॥
मुखे निबन्धस्य खलप्रवृत्तिं बुधाः सुधावन्न मुधाऽऽद्रियन्ते ।
भवेद् विनीता विलसत्पदा गौरसौ रसौघं न यतोऽद्भुताऽपि ॥ ३४ ॥
स भासतामन्यगुणानुरागः सभा सतामुल्लसतीव यस्मात् ।
प्रमोदयं प्राप्य गवां रहस्ये प्रमोदयन्ती हृदयं कवीनाम् ॥ ३५ ॥
लभ्याः कवीनां सुकृतैः पुराणैः सभ्याः कृपापूर्णदृशं दिशन्तु ।
ययाऽब्जबन्धुप्रभयेव लोकोऽपदोषवृत्तिर्गिरिसानुरागः ॥ ३६ ॥
जगद्गुरूणामतिगौरवेणाभिनम्य सम्यक् चरणारविन्दम् ।
प्रारभ्यतेऽपूर्वधियाऽनुभाव्यं श्राव्यं मया 'दिग्विजयाख्यकाव्यम्' ॥ ३७ ॥

इहास्ति जम्बूपपदः प्रथीयान्, द्वीपोऽवनीपः सकलाश्रयाणाम् ।
प्रदीपरूपः स्वसमीपवृत्त्योरूर्द्ध्वस्थिताऽधःस्थितलोकयोर्यः ॥ ३८ ॥
स्वर्णाऽऽतपत्रप्रतिमं सुमेरुमुर्द्धधानः क्षितिभृत्प्रधानः ।
शीतातिशीतोदकयो रयाभ्यां कृतोत्तरासङ्ग इवैष रेजे ॥ ३९ ॥

---

[३३] १ 'अपूर्वं प्रेम' अप्रेमो द्वेष इत्यर्थः ।
२ 'वैधेयराजोऽपि' मूर्खवरा अपि पक्षे विधेय एव वैधेयो विनयी तद्राजोऽपि । विनयकराः सन्तः । ३ 'विना निमित्तम्' निष्कारणं स्वार्थं विना पक्षे निरर्थकम् ।
४ 'परस्य वैकृत्यनिबद्धचित्ताः' परदूषणलग्नमनसः पक्षे वै निश्चितं परस्य कार्यानुरागिमनसः ।

[३४] ५ 'गौः' वाणी सुरभिश्च ।
[३५] ६ 'सभा सतामुल्लसतीव' सतां सभा उल्लसतीव ।
७ 'प्रमोदयम्' ज्ञानोदयम् ।
[३६] ८ 'अपदोषवृत्तिः' अपगता दोषवृत्तिर्यस्मात् सः ।
९ 'गिरिसानुरागः' इति समस्तपदे पर्वतेषु सानूनां शिखराणां रागो लोहितिमा ।

---

[33] 1 'वैधेय°' वैधेयो मूर्खः 'वैधेयो मातृशासितः' इति [है० कां० ३ श्लो० १६] 'वैधेय' विनयस्थः 'विधेये विनयस्थः स्यात्' इति [है० कां० ३ श्लो० ९६]

[34] 2 'मुखे' प्रारम्भे । 3 'निबन्धस्य' ग्रन्थस्य । 4 'खलप्रवृत्तिम्' दुर्जनप्रवृत्तिम् ।

5 'बुधाः' पण्डिताः कवयः ग्रन्थकर्तार इति यावत् ।

6 'आद्रियन्ते' गृह्णन्ति । 7 'विलसत्पदा' विलसन्ति पदानि पादा वा यस्यां सा । 8 'रसौघम्' शृङ्गारवीरादिरसानां ओघः प्रवाहः ।

[35] 9 'भासताम्' दीप्यताम् 'भासि' दीप्तौ इति धातोः पञ्चम्याः रूपम् । 10 'अन्यगुणानुरागः' अन्येषां गुणानामनुरागः प्रीतिः । 11 'गवाम्' वाणीनाम् । 12 'प्रमोदयन्ती' आनन्दयन्ती प्रमोदं कुर्वन्ती ।

[36] 13 'कृपापूर्णदृशम्' कृपया प्रसादेन पूर्णाश्च ते दृशस्ताम् । अथवा **कृपाविजयः** इति स्वगुरोर्नाम स्मृतम् । 14 'अब्जबन्धुप्रभया' सूर्यकान्त्या । अथवा चरित्रनायकस्य 'प्रभ' इत्यनेन श्रीप्रभसूरेः स्मरणम् । 15 गिरि सानुराग इति पदविभागे 'गिरि' वाण्याम् । 16 'सानुरागः' अनुरागेन प्रीत्या सह वर्तमान इति ।

[37] 17 'जगद्गुरूणाम्' जगतो गुरवस्तेषाम् । अत्र 'जगद्गुरु' इत्यनेन **हीरविजयसूरेः** स्मरणं संभाव्यते तस्य तथाविधबिरुदत्वात् ।

18 'अपूर्वधिया' अपूर्वबुद्ध्या अथवा 'पूर्वधिया' इति पदच्छेदे पूर्वेषां बुद्ध्या यथा पूर्वैः कथितं तथैव ।

19 'अनुभाव्य' स्वयमनुभूयमानं चरित्रविषयं स्वं प्रयुज्येति ।

20 'श्राव्यम्' श्रोतुं श्रावयितुं वा योग्यम् ।

[38] 21 'जम्बूपपदः' उप समीपे पूर्वं वा पदस्येत्युपपदं जम्बू उपपदं यस्य सः । जम्बूतरुप्रधानत्वाज्जम्बूद्वीपः ।

22 'प्रथीयान्' विस्तृतः । '°योजनशतसहस्रविष्कम्भो जम्बूद्वीपः' इति [तत्त्वार्थः ३–९] 23 'अवनीपः' अवनीं पृथ्वीं पाति रक्षतीत्यवनीपः राजा ।

[39] 24 'स्वर्णातपत्रप्रतिमम्' सुवर्णस्य छत्रतुल्यम् । 25 'क्षितिभृत्प्रधानः' पर्वतेषु श्रेष्ठः । 26 'शीतातिशीतोदकयोः' शीतलातिशीतलजलयुक्तयोः '**शीता**' 'अतिशीता' इति नाम्न्यौ नद्यौ । 27 'रयाभ्याम्' वेगाभ्याम् । 28 'उत्तरासङ्गः' प्रावारः "वैकक्षे प्रावारोत्तरासङ्गौ बृहतिकाऽपि च" इति [है० कां० ३ श्लो० ३३६]

[1]रत्नप्रभायाः प्रथमांशरूपे सिंहासनेऽयत्ननिबद्धरत्ने ।
यस्तस्थिवान् दिग्वरकन्यकाभिर्व्याधूयमानानिलचामरश्रीः ॥ ४० ॥
वेलाऽबलास्तुङ्गतरङ्गहस्तैः पयोनिधेर्यं समवाकिरन्ति ।
[2]समीरनुन्ना मणिमौक्तिकानां [3]व्रजेन [4]वर्द्धापनयोजितेन ॥ ४१ ॥
यः स्वैर्मणीभिर्[5]नगराजजन्यैर्नदीमहावेगलघुप्रयुक्तैः ।
[6]रत्नाकरत्वं जलधेर्विधत्ते [7]समानयोर्न्याय्यतमौचितीयम् ॥ ४२ ॥
किं स्वर्निवासः स्फुटतामुपैति तारावतारान्निशि भीतभीतः ।
क्वचित् प्रभाते प्रपलाय्य याति स्थानेऽधिपः [8]कौशिक एव तस्य ॥ ४३ ॥
स्वर्गोऽपि सम्भाव्य भियाऽसुराणां चलाचलत्वं तदिदं सुराणाम् ।
[9]पुरी सुमेरोः शिखरेऽध्युवास द्वीपाधिराजः शरणं प्रपद्य ॥ ४४ ॥

एकैव [10]सिन्धुर्[11]वनमेकमेव [12]सरोऽपि चैकं दिवि वेद्यते [13]ज्ञैः ।
द्वीपे सहस्रप्रमितास्[14]तटिन्यः कोटिः प्रमाणं सरसां वनानाम् ॥ ४५ ॥
मन्यामहे द्वीपवरे ह्यमुष्मिन् [15]महौषधीमृत्पयसां विशेषम् ।
इन्द्राभिषेके तत एव तेषामादित्सयाऽऽयान्ति सुरा धरायाम् ॥ ४६ ॥
रसो न तादृक् दिवि देवभोज्ये [16]सुधान्धसो द्वीपमुपेत्य तस्मात् ।
[17]जोहूयमानं हविरास्वदन्ते जाज्वल्यमाने [18]ज्वलने प्रविश्य ॥ ४७ ॥
तावद् विमानस्थललक्षपूर्णस्वर्गस्य लक्ष्मीविजयस्य चिह्नम् ।
द्वात्रिंशदेते [19]विजया विभान्ति द्वीपे जिनानां [20]जनुषाऽतिपूताः ॥ ४८ ॥
यत्[21]प्राभृतं काञ्चनभूमिभागे तारावतारात् त्रिदिवं करोति ।
मुक्तामयेऽराजत कुम्भशोभा तत्रेन्दुबिम्बप्रतिबिम्बनेन ॥ ४९ ॥
दिवा विभूतिर्बहुधैव यस्य द्वीपाधिराजः प्रतिभाति रत्नैः ।
[22]तत्संवरे [23]रात्रिचरोडुरत्नैः स्वर्गस्य शोभाऽ[24]भिनिवेशलेशः ॥ ५० ॥

---

[40] 1 'रत्नप्रभायाः' 'रत्नप्रभा' इति प्रथमनरकस्थितपृथिव्या नाम तस्याः । "अथ रत्नप्रभा घर्मा" इति हैमः [अभि० चि० कां० ५ श्लो० ३ स्थितशेषे श्लो० १] ।

[41] 2 'समीरनुन्नाः' पवनेन क्षिप्ताः । 3 'व्रजेन' समूहेन । 4 'वर्द्धापन°' वधामणी इति भाषायाम् ।

[42] 5 'नगराजजन्यैः' पर्वतराजोत्पन्नैः । 6 '°रत्नाऽऽकरत्वम्' रत्नानामाकरस्तस्य भावः । 7 'समानयोः' नदीपर्वतयोः ।

[43] 8 'कौशिकः' इन्द्रः 'कौशिकः पूर्वदिग्देवाऽप्सरःस्वर्गिशचीपतिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ८७] ।

[44] 9 'पुरी' अमरावती [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ९२]

[45] 10 'सिन्धुः' स्वर्गङ्गा । 11 'वनम्' नन्दनम् [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ९२] 12 'सरः' नन्दीसरः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ९२] 13 'ज्ञैः' बुधैः । 14 'तटिन्यः' नद्यः ।

[46] 15 'महौषधीमृत्पयसाम्' महती चासौ औषधी च महौषधी मृच्च पयश्च इति ।

[47] 16 'सुधान्धसः' सुधाऽमृतमन्धोऽन्नं भोज्यं येषां ते देवाः 'अन्धः पीयूषममृतं सुधा' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ३] ।

17 'जोहूयमानम्' अतिशयेन हूयमानम् 'हुंक्' दानादनयोः [दानमत्र हविष्प्रक्षेपः, अदनं भक्षणम्] इति धातोः यङि कृते आनश् प्रत्ययस्य रूपम् । 18 'ज्वलने' अग्नौ ।

[48] 19 'विजयाः' महाविदेहस्थितद्वात्रिंशद्विजयाः ।

20 'जनुषा' जन्मना [अद्यापि विंशतिविहरमानजिनानां विदेहे जन्मसम्भवात्] ।

[49] 21 '°प्राभृतम्' ढौकनम् ।

[50] 22 'तत्संवरे' तत्पिधाने ।

23 'रात्रिचरोडुरत्नैः' रात्रिचरश्चन्द्रः, उडूनि ताराश्चेति रात्रिचरोडूनि एव रत्नानि तैः ।

24 'अभिनिवेशलेशः' ईषद् निर्बन्धः 'निर्बन्धोऽभिनिवेशः स्यात्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० १३६] ।

यद्भूषणानां मणिमौक्तिकानां रात्रौ वियद्दर्पणबिम्बितानि ।
उत्पश्यतो नश्यति रूपगर्वः स्वर्गप्रदेशस्य तदेव सर्वः ॥ ५१ ॥

कविर्बुधो वा गुरुरेक एव स्वर्गे हरेर्मानसरञ्जनाय ।
समुद्भवन्त्यत्र सहस्रशस्ते कस्तेन नाकस्य तुलाविमर्शः ॥ ५२ ॥

द्वीपेन सार्धं तुलने गुणौघैर्यद्दूर्ध्वलोके लघुता बभूव ।
तेनायमुच्चैः स्थिरतामवाप निदर्शयन् स्वं त्रपया निशीव ॥ ५३ ॥

अत्याकुलो भोगिकुलेन नागलोको द्विजिह्वाऽऽश्रयदोषबुद्ध्या ।
अधःकृतोऽतः परितापयोगाद् विषोपशान्त्यै पवमानमत्ति ॥ ५४ ॥

न-वस्तुतः कश्च न-भोगभावादमुष्य लक्ष्म्यास्त्रिदिवेऽतिरेकः ।
नक्षत्रलोकस्पृशि सम्भृतस्य जनेन सत्सङ्गरसङ्गतेन ॥ ५५ ॥

श्रीनन्दनोऽप्यङ्गविभासरङ्गः कृष्णो न यस्मिन् ननु जिष्णुलोकः ।
न रुद्रता कापि महेश्वरेषु द्वीपोऽतिशेते स्वगुणैः स्वरेवम् ॥ ५६ ॥

वनेऽपि रम्भाः शतशोऽधिपात्रं नृणां सुखायाप्सरसां प्रसङ्गे ।
नासत्यरूपा जनता समाऽस्मिन् द्वीपः कथं स्वर्गजयाय नालम् ॥ ५७ ॥

द्विजाधिराजेऽपि कलङ्कपङ्कः सूरेऽपि यत्र ग्रहणप्रसङ्गः ।
भोक्ता पुराणः पुरुषो रमायाः स्वर्वाससौख्यं त्वियतैव गम्यम् ॥ ५८ ॥

कलाविलासः सततं द्विजेशो सूरेऽत्र निर्दोषसुवृत्तभावः ।
लक्ष्म्या नु रागः पुरुषोत्तमानां द्वीपस्य न स्वर्विषयः प्रतीपः ॥ ५९ ॥

राजाऽपि कन्यां परिभोक्तुमीष्टे गुरोः कन्वेः काऽत्र नये जुगुप्सा ।
प्रभाकरो मीनमजं च भुङ्क्ते स्ववासिनां धर्मकथाऽन्यथाऽसौ ॥ ६० ॥

---

[५५] १ 'न वस्तुतः' नव । स्तुतः इति पदविभागे नवीनस्तुतः वर्णितः । २ 'कश्चन भोगभावात्' कश्च । नभोगभावात् । इति पदविभागे देवसद्भावात् । ३ 'अमुष्य' जम्बूद्वीपस्य । ['कश्च । न । भोगभावात्' इति पदविभागे कश्च न अस्ति । पक्षे अमुष्य द्वीपस्य भोगभावात् अतिशयः कश्चन वस्तुतः स्वर्गेऽपि नास्ति] ४ 'त्रिदिवे' स्वर्गे । ५ 'अतिरेकः' अतिशयः । ६ 'नक्षत्रलोकस्पृशि' दिवि । ७ 'सत्सङ्गरसङ्गतेन' सतां सङ्गस्य यो रसस्तं प्राप्तेन; अथवा सन् यः सङ्गरो व्यापरणस्तत्र सङ्गतो मिलितस्तेन ॥

[५६] ८ 'श्रीनन्दनः' व्यवहारी पक्षे स्मरः ।

[५७] ९ 'अप्सरसाम्' अब्युक्तानि सरांसि तेषाम् । १० 'नासत्यरूपा' नासत्यावश्विनीकुमारौ तद्वद् रूपं यस्याः सा ।

---

[52] 1 'कविः' शुक्रः । 2 'बुधः' सौम्यः । 3 'गुरुः' बृहस्पतिः । 4 'हरेः' इन्द्रस्य । 5 'नाकस्य' स्वर्गस्य । 6 'तुलाविमर्शः' तुलनाविचारः ।

[54] 7 'भोगिकुलेन' सर्पकुलेन । 8 'नागलोकः' नागकुमारदेवतागणः ।

[56] [स्वर्गे स्मरस्यानङ्गत्वम् कृष्णस्य कृष्णत्वम् ; रुद्रस्य महादेवस्य रुद्रता अस्ति] परमत्र द्वीपे [परिहारस्वरूपे] 9 'अङ्गविभासरङ्गः' व्यवहारी लोकः 10 'जिष्णुलोकः' विजयिलोकः कृष्णो न । 11 महेश्वरेषु महाऽऽढ्येषु रुद्रता न । तस्मात् द्वीपः स्वगुणैः स्वरं स्वर्गमतिशेते ।

[57] 12 'रम्भाः' कदल्यः अप्सरसश्च । 13 'नासत्यरूपा' स्ववैद्यरूपा; असत्यरूपा न ।

[58] 14 'द्विज°' द्विजः चन्द्रमाः । 15 'सूरे' सूर्ये । 16 'ग्रहणप्रसङ्गः' राहोः ग्रसनप्रसङ्गः । 17 'पुराणः पुरुषः' ब्रह्मा । 18 'रमायाः' लक्ष्म्याः स्वपुत्र्या भोक्तेति प्रसिद्धिः ।

[59] 19 'कलाविलासः' चतुःषष्टिकलानां विलासः वैभवः । 20 'द्विजेशो' ब्राह्मणश्रेष्ठे । 21 'सूरे' सूर्ये, 'शूरे' वीरे । 22 'निर्दोषसुवृत्तभावः' निर्गतः दोषः यस्मात् स निर्दोषः । सुवृत्तः सुष्ठु वृत्तं चरित्रं यस्य सः सुवृत्तः । निर्दोषश्च सुवृत्तश्च निर्दोषसुवृत्तयोः भावः । 23 'प्रतीपः' प्रतिकूलम् ।

[60] 24 'राजा' चन्द्रस्तस्य कन्याराशेर्परिभोगत्वात् । 25 'गुरोः' बृहस्पतेः । 26 'प्रभाकरः' सूर्यः ।

क्ष्माधराणां[1] गुरुतां प्रपन्नो जनः प्रवृत्तिं भजते सुशीलाम् ।
कलाधरो[2]ऽधःकुरुते[3] भवाङ्गं द्वीपे ह्यसौ धार्मिकताऽसधर्मा ॥ ६१ ॥

पराक्रमाऽऽक्रान्तदिगन्तरालौ द्वीपस्य बाहू इव तौ विशालौ ।
शैलाधिराजौ निषधो[4]ऽथ नीलः पूर्वापरायाम[5]धरौ[6] धरायाम् ॥ ६२ ॥

तन्मध्यगं भाति विदेहवर्षं[7] विचित्ररूपैर्विजयैः[8] सहर्षम् ।
द्वीपश्रियाऽमण्डि[9] दुरोदराङ्क[10]स्तद्व्याजतस्त्वद्वितयीजयाय ॥ ६३ ॥

नीलाद्रिणा[11]ऽमा निषधाचलेना[12]ऽन्योऽन्यं युयुत्सा[13]वशतो व्यतायि[14] ।
स्वं स्वं भुजद्वन्द्व[15]मिवैतदन्ताश्चकासिरे[16] ते किल हस्तिदन्ताः[17] ॥ ६४ ॥

माध्यस्थ्यमास्थाय किमन्तरेऽस्याद् नगाधिराजोऽतिमहान् सुमेरुः ।
नमेरुरूपैः[18] कलितोऽपि चित्रं महात्मनां स्यादयमेव भावः ॥ ६५ ॥

अपारिजातोऽपि सपारिजातस्त्रैलोक्यलक्ष्म्या इव नाभिभूतः ।
युक्तो वनैरप्यवनः[3] सुराणां रराज राजेव स शैलराजः ॥ ६६ ॥

राशिर्मणीनां रमणीयभावं नीतः सुरैः क्रीडनहेतवे किम् ।
गर्तीभवं[19]स्तेन जलैरपूरि स भूरिभिर्वारिनिधिप्रतीत्या ॥ ६७ ॥

क्वचित् स्फटिकसानुभिर्धवलभावमुद्भावयन्
क्वचिच्च बहुधातुभिर्बहलशोणिमानं[20] वमन् ।
क्वचिन्मणिमरीचिभि[21]र्धनुरथैन्द्र[22]मुल्लासयन्
करोति सुरयोषितां[23] मनसि मान्मथोद्दीपनम्[24] ॥ ६८ ॥

[६१] १ 'भवाङ्गम्' क्रोधादिपक्षे ईश्वरदेहम् ।

[६६] २ 'अपारिजातोऽपि' [अपारीणि बहूनि जातानि समूहाः प्रक्रमात् तरूणां तिरश्चां वा यत्र] अपगतानि [रलयोरैक्यत्वाद्] आलिजातानि अनर्थसमूहा यत्र 'आलिः सख्यावली सेत्वमर्थेषु विशदाऽऽशये' इत्यनेकार्थः ।

३ 'अवनः' सुराणां तर्पणम् । 'प्रीणनेऽवनतर्पणे' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० १३८]

[61] 1 'क्षमाधराणाम्' पर्वतानां तपस्विनां च । 2 'कलाधरः' चन्द्रः । 3 'अधःकुरुते' तिरस्कुरुते ।

[62] 4 'निषधः' 'नीलः' इत्याख्यौ पर्वतौ । 5 'पूर्वापरायाम्' पूर्वायां पश्चिमायां दिशि । 6 'अधरौ' ओष्ठौ ।

[63] 7 'विदेहवर्षम्' विदेहनामकं क्षेत्रम् । 8 'विजयैः' द्वात्रिंशद्विजयैः ।

9 'अमण्डि' अशोभि । 10 'दुरोदराङ्कः' द्युतस्य पाशकः । 'दुरोदरं कैतवं च द्युतमक्षवती पणः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० १५०] ।

[64] 11–12 'नीलाद्रि'–'निषधाचल'–इति नामकौ पर्वतौ । 13 'युयुत्सा०' योद्धुमिच्छा युयुत्सा । 14 'व्यतायि' व्यस्तारि; 'तायृङ्' सन्तानपालनयोरिति धातोः "दीपजनबुध"–३–४–६७ इत्यनेन हैमसूत्रेण अद्यतन्यां कर्तरि ञिच् वा स्यात् । 15 'भुजद्वन्द्वम्' सुण्डाद्वन्द्वम् । 16 'चकासिरे' दिदीपिरे । 17 'हस्तिदन्ताः' हस्तिनो दन्ताः अनेन वलयाकृतित्वं द्वीपसमुद्राणामिति ज्ञेयम् ।

[65] 18 'नमेरुरूपैः' वृक्षविशेषस्वरूपैः ।

[67] 19 'गर्तीभवन्' अगर्तः गर्तः भवन्निति 'च्विप्रत्यये' गर्तीभवन् ।

[68] 20 'शोणिमानम्' लोहितम् । 21 'मणिमरीचिभिः' मणीनां मरीचयः किरणास्तैः । 22 'धनुरथैन्द्रम्' ऐन्द्रं इन्द्रसम्बन्धि धनुः । अथेत्यव्ययम् । 23 'सुरयोषिताम्' सुरललनानाम् । 24 'मान्मथोद्दीपनम्' मन्मथस्य स्मरस्य भावः मान्मथं तस्योद्दीपनम् ।

इतः शशिकरक्षरत्सलिलचान्द्रसान्द्रच्छटा-
मिलद्घनघटापटुं सृजति नित्यवर्षाऽऽगमम् ।
इतो रविकरैस्तपत्तपनरत्नजाताऽऽतपा-
न्निदाघसमयः शमं नयति जाड्यमेणीदृशाम् ॥ ६९ ॥

5 इतो विबुधसुन्दरी व्रजति साऽभिलाषं दरीः
प्रियेण सहसा हसन् मनसि मान्मथं बिभ्रती ।
इतोऽनवरतं रतं सपदि कर्तुकामः स्फुरन्
सुरः सुरसभाषितैर्नयति सान्त्वनं कामिनीम् ॥ ७० ॥

इतस्तपति चारणः सकलजन्तुसाधारणः
10 शमी शमितपातकः क्षपितमोहदुर्घातकः ।
इतोऽर्चनमहोत्सवं रचयतीह देवोऽर्हतां
पटुर्बटुवधूरितो नटति हावभावोद्भटम् ॥ ७१ ॥

गुञ्जन्मञ्जुमृदङ्गजङ्गमरसाऽऽवेशात् समादेशतः
स्वर्नाथस्य सभासु भासुरमणीहारान्विता स्वर्वधूः ।
15 नृत्यन्ती जनयत्यनन्यजमहो यूनां मयूनां हृदि
वैराग्यं शमिनामहो विषमता पात्रेतरप्राणिनाम् ॥ ७२ ॥

उच्चैर्योजनलक्षसम्मिततनुः श्रीरत्नसानुर्महान्
मूर्द्धन्यार्हतचैत्यनित्यविलसद्रत्नध्वजान्दोलनात् ।
जम्बूद्वीपमहीपतेर्मणिभुवां कोटीश्वरत्वं जने
20 किं प्रख्यापयतीव पीवरतरस्वर्णांशुभिर्भास्वरः ॥ ७३ ॥

द्वीपः श्रीपतिनर्मकर्मभवनं निर्दम्भसंरम्भभूः
स्तम्भस्तस्य सुरेन्द्रशैलमिषतो मध्ये बभावुच्छ्रितः ।
भित्तेः सा जगती प्रतीतिमदधाद् धौताम्बुधेर्वीचिभिः
सूर्याचन्द्रमसोर्द्वयी वितनुते दीपक्रियां सर्वतः ॥ ७४ ॥

---

[69] 1 '°चान्द्र°' चान्द्रं चन्द्रोपलः । 2 '°तपनरत्न°' तपनरत्नं सूर्योपलः । 3 'निदाघसमयः' ग्रीष्मकालः । 4 'एणीदृशाम्' मृगीदृशां मृगनयनानाम् ।

[70] 5 'विबुधसुन्दरी' देवललना । 6 'दरीः' गुहाः । 7 'अनवरतम्' सततम् । 8 'रतम्' सम्भोगः । 9 'सुरसभाषितैः' सुष्ठु रसो येषु भाषितेषु तैः । 10 'कामिनीम्' कामुकीम् ।

[71] 11 'चारणः' कुशीलवः, 'चारणस्तु कुशीलवः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० २४३] । 12 'बटुवधूः' माणवकप्रिया । 13 'हावभावोद्भटम्' हावश्च [स्वचित्तवृत्तिं परत्र जुह्वती ददती हावयतीति हावो भ्रूतारकादीनां बहुर्विकारः] भावश्च [अन्तर्गतवासनात्मतया वर्तमानं रत्याख्यं भावं भावयतीति भावः, अङ्गस्याल्पो विकारः] इति हावभावौ ताभ्यामुद्भटम् ।

[72] 14 'भासुरमणीहारान्विता' देदीप्यमानानां मणीनां हारास्तैर्युक्ता । 15 'महः' उत्सवः । 16 'मयूनाम्' किंनराणाम् 'किंनरस्तु किंपुरुषस्तुरङ्गवदनो मयुः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १०८] । 17 'पात्रेतरप्राणिनाम्' नाट्येऽधिकृतः पात्रं तस्माद्भिन्नानां जीवानाम् ।

[73] 18 'श्रीरत्नसानुः' लक्ष्मीयुक्तो मेरुः 'अथ मेरुः कर्णिकाचलः रत्नसानुः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ९७–९८] । 19 'कोटीश्वरत्वम्' कोट्याधीशत्वम्' ।

[74] 20 'श्रीपतिनर्मकर्मभवनम्' लक्ष्मीपतेः विष्णोर्वा केलिक्रियामन्दिरम् । 21 'निर्दम्भसंरम्भभूः' निर्दोषोद्यमस्य भूमी । 22 'सुरेन्द्रशैलमिषतः' मेरोर्व्याजतः ।

महाहिमाद्रिर्ननु रुक्मिनामा द्वीपे परौ द्वौ सहजावियोगी ।
दिशोरुदग्दक्षिणयोर्दिदृक्षोरन्तर्जवन्याविव रत्नसानोः ॥ ७५ ॥
तदन्तराले हरिवर्ष-रम्यकक्षेत्रे पुनर्भोगभुवौ प्रतीते ।
कल्पद्रुमाऽऽमोदमिषाद् यशोभिः स्वीयैर्द्युलोकश्रियमाश्रयन्त्यौ ॥ ७६ ॥
लघुर्हिमाद्रिः शिखरी द्वितीयोऽचलावमू तत्परतोऽतितुङ्गौ ।　　5
वार्द्धिं तितीर्षू इव पाणिपादं विस्तार्य कार्यं कुरुतः प्रमायाः ॥ ७७ ॥
हैमन्त-हैरण्यकनामधेयं क्षेत्रद्वयी सौख्यमयीव भोगैः ।
यस्या नरैः प्राग्भवदानयोगाद् वश्याः क्रियन्ते त्रिदशा रसाऽऽढ्यैः ॥ ७८ ॥
तथोत्तरस्यां शिखरीन्द्रशैलादैरावतं वर्षमतर्क्यलोकम् ।
यन्नाम रागादिव किं समागात् स्वर्गस्थितिः सूरकलाधराद्यैः ॥ ७९ ॥　　10
वर्षाणि सप्तापि विभज्य शैलैर्निवेशयामास यथाऽर्हतृष्णया ।
यः सप्तलोकप्रभुतां स्वकीयां प्रख्यापयन् सर्वजने समृद्ध्या ॥ ८० ॥
जम्बूवृक्षसमाश्रयन् निजकुले पत्रावलम्बीव यो
　द्वीपाम्भोनिधिवेष्टितो निधिरिव स्वर्णाद्रिसान्द्रच्छविः ।
चक्रीवोत्तमदैवतोत्तरकुरुक्षेत्रद्वयाऽऽभोगवान्　　15
　संवासेन महोदयश्रियमयं द्वीपो ददात्वव्ययाम् ॥ ८१ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
जम्बूद्वीपवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

[७५] १ "अन्तर्जवन्याविव रत्नसानोः" इत्यत्र मेरुरुच इति न ताभ्यां तद्व्यवधानमिति विचार्य दूरस्थत्वात् । लघुनाऽपि वस्तुना दूरस्थमाच्छाद्यते ॥

[75] 1 '**महाहिमाद्रिः**' एतन्नामा पर्वतः । 2 '**रुक्मिनामा**' 'रुक्मि' इत्याख्यो गिरिः । 3 'सहजौ' भ्रातरौ । 4 'अगौ' पर्वतौ । 5 'जवन्यौ' यवनिके ।

[76] 6 '**हरिवर्ष-रम्यक**'–एतन्नाम्नी क्षेत्रे । 7 'कल्पद्रुमाऽऽमोदमिषाद्' कल्पवृक्षस्य सुरभिव्याजतः ।

[77] 8 'लघुर्हिमाद्रिः' एतन्नामा पर्वतः । 9 '**शिखरी**' तन्नामकः पर्वतः । 10 'प्रमायाः' मानस्य ।

[78] 11 '**हैमन्त-हैरण्यकनामधेयम्**' '**हैमन्तश्च**' '**हैरण्यकश्च**' इत्येतयोर्नामधेयमभिधानम् ।

[79] 12 'सूरकलाधराद्यैः' सूर्याचन्द्रमसावादौ येषां तैः ।

द्वितीयः सर्गः ।

अथास्त्यमुष्मिन् दिशि दक्षिणस्यां हिमाद्रितः श्रीभरताऽऽख्यवर्षम् ।
तच्चारुतां द्रष्टुमिवोडु[1]नेत्रैर्विभाति रात्रौ त्रिदिवं सतर्षम् ॥ १ ॥

[2]सुवर्णमौलिर्हिमवान् नगेन्द्रो यस्यो[3]त्तमाङ्गे [4]नृपचिह्नमाभात् ।
रूप्याद्रिरस्याऽऽभरणं बभूव [5]ग्रैवेयकं [6]रत्नमयूखपूर्णम् ॥ २ ॥

†[7]मुक्ताकलापश्रियमस्य धत्ते [8]स्वःसिन्धुसिन्धुद्वितयस्य धारा ।
पयोधिरूपं दधतो [9]दुकूलं [10]वेलाऽनुकूलं नृपतेरिवात्र ॥ ३ ॥

[11]वैताढ्यशृङ्गस्थितचैत्यमूर्द्धध्वजै[12]र्विजेत्रै [13]रजतप्रभाणाम् ।
स्वर्गस्य शोभाजयजन्यमन्तस्तापं [14]व्यपाकर्त्तुमिवोद्यतो यः ॥ ४ ॥

[१]काश्मीरजार्चि[15]र्निचयै[16]रजस्रं धृताङ्ग[२]रागोऽद्भुतकौ[३]शलाऽऽढ्यः ।
वहन् [17]सजीवां [18]धनुराकृतिं स राजेव रेजे भरतप्रदेशः ॥ ५ ॥

स्वर्गेऽन्धकारस्य विकारसत्ता स्वर्भाणुकार्ष्ण्यादनुमीयते [19]ज्ञैः ।
उच्चैः क्षिप[20]न्त्यंशुभरं मणीनां यः सौहृदात् [21]तामिव धिक् [22]चिकीर्षुः ॥ ६ ॥

[23]सुरा[४]नुभावान्[24]मदवार्त्तयैव स्वर्गोऽतिशेतां भरतप्रदेशात् ।
न तत्त्वतो यत्र चतुर्दशापि रत्नानि सिन्धोर्मथनाद् धृतानि ॥ ७ ॥

[25]राजा कलङ्की [26]मघवाऽपि [27]गोत्रच्छेदी तथाऽभू[28]दृषिदारजारः ।
[29]प्रजापतिः स्वां [30]चकमेऽ[31]ङ्गजातां स्वर्गेऽमुना किं [32]समतानयेन ॥ ८ ॥

---

[५] १ 'काश्मीर०' काश्मीरो देशः पक्षे काश्मीरजं कुङ्कुमम् । २ 'अङ्गरागः' अङ्गरागो विलेपनं पक्षे अङ्गो देशस्तस्य रागः । ३ 'कौशल०' कौशलं पाण्डित्यं पक्षे कौशलाऽयोध्या ॥

[७] ४ 'सुरा०' सुराः देवाः मदिरा च ।

---

[1] 1 'उडुनेत्रैः' उडूनि तारका एव नेत्राणि चक्षूंषीति ।

[2] 2 'सुवर्णमौलिः' सुवर्णं मौलौ शिखरे यस्य सः । 3 'उत्तमाङ्गे' मस्तके । 4 'नृपचिह्नम्' मुकुटम् । 5 'ग्रैवेयकम्' ग्रीवाप्रदेशनिविष्टं कण्ठभूषेत्यर्थः । 'ग्रैवेयकं कण्ठभूषा' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३२१] । 6 'रत्नमयूखपूर्णम्' रत्नानां मयूखैः किरणैः पूर्णम् ॥

[3] † "प्रावारलीलामनुशीलतीव" इति वा पाठः मूलप्रतौ निर्दिष्टम् । 7 'मुक्ताकलापश्रियम्' मुक्तानां कलापः समूहस्तस्य श्रीः शोभा ताम् । 8 'स्व.सिन्धु०' स्वर्गङ्गा । 9 'दुकूलम्' क्षौमम् "क्षौमं दुकूलं दुगूलं स्याद्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३३३] । 10 'वेलानुकूलम्' समयानुकूलं समुद्राम्भसः वृद्धेरनुकूलं वा ।

[4] 11 'वैताढ्यशृङ्ग०' वैताढ्यो नाम पर्वतस्तस्य शृङ्गं शिखरम् । 12 'विजेत्रैः' विजयनशीलैः । 13 'रजतप्रभाणाम्' सुवर्णप्रभाणाम् । 14 'व्यपाकर्त्तुम्' दूरीकर्त्तुम् ।

[5] 15 'निचयैः' समूहैः । 16 'अजस्रम्' नित्यम् । 17 'सजीवाम्' जीवा ज्या तया युक्ताम् । "इच्छावगाहोनावगाहाभ्यस्तस्य विष्कम्भस्य चतुर्गुणस्य यन्मूलं सा मण्डलक्षेत्रस्य जीवा भवति" । 18 'धनुः' इषुः । "ज्याविष्कम्भयोर्वर्गविशेषमूलं विष्कम्भाच्छोध्यं शेषार्धमिषुः भवति" ।

[6] 19 'ज्ञैः' पण्डितैः । 20 'अंशुभरम्' किरणसमूहम् । 21 'ताम्' अन्धकारस्य विकारसत्ताम् । 22 'चिकीर्षुः' कर्त्तुमिच्छुः 'कृ'धातोः सनन्तत्वाद् कृतो उप्रत्ययः ।

[7] 23 'सुरानुभावात्' देवानां सुराया वा प्रभावात् । 24 'मदवार्त्तया' गर्वप्रवृत्त्या ।

[8] 25 'राजा' चन्द्रः । 26 'मघवा' इन्द्रः । 27 'गोत्रच्छेदी' गोत्रं पर्वतं छिनत्ति भिनत्तीति । 28 'ऋषिदारजारः' विश्वामित्रो मेनकायां जारतया कामुकत्वेन प्रवृत्त इति प्रसिद्धेः । 29 'प्रजापतिः' ब्रह्मा । 30 'चकमे' 'कमूङ् कान्तौ'—कान्तिरभिलाषस्तस्य परोक्षकालस्य रूपम् । 31 'अङ्गजाताम्' पुत्रीं लक्ष्मीम् । 32 'समतानयेन' साम्यनीत्या ।

स्वर्गस्य ना[illegible] बलिनो महेन्द्रमुख्या जितास्तेऽपि पुराऽसुराद्यैः[1] ।
अमुष्य[2] राजा किल चक्रवर्ती सुरासुरैरप्यहतप्रभावः ॥ ९ ॥
गङ्गाप्रसङ्गाल्[3]लभतां कथञ्चित् स्वर्गोऽस्य साम्यं न तथाऽपि सम्यक् ।
सिन्धुप्रबन्धव्यतिरेकतस्तत् स्पर्द्धाऽर्द्धरूपैव[4] विवर्द्धनीया ॥ १० ॥
द्वात्रिंशदस्मिन् वरसन्निवेशा[5] देशाः सहस्राणि सुराऽऽलयाद् ये ।　　5
लक्षा विमाना[6] अपि नाधिकत्वं योगान्नराणामुत ! किं नराणाम्[7] ॥ ११ ॥
न भूमिभागे भरतस्य रोगा भोगाश्च साऽऽभोगतया[8] रसाढ्याः ।
स्वर्गे नभोगा[9] वपुषोऽनुयोगात् सविक्रियास्तेऽनिमिषत्ववृत्त्या[10] ॥ १२ ॥
षड्भूमिदेशा[11] भरतप्रदेशे स्वर्गे पुनः द्वादशधा प्रयोगः ।
सत्पुण्यनैपुण्यवशान्न[12] जेयो द्वाभ्याम[13]थैकोऽपि च देशलेशः ॥ १३ ॥　　10
भुवस्थलं किञ्चन देवलोके तत्रापि मेरोः सविधानुभावः ।
सप्तैव तस्मिन् ऋषयोऽथ तेऽपि सारुन्धतीकाः[14] प्रगटव्यलीकाः[15] ॥ १४ ॥
तीर्थेश्वराश्चक्रभृतो बलाद्या[16] आर्यान्यकार्याय कृतावताराः ।
सहस्रशः सर्वबुधो[17] मुनीन्द्राः स्वर्गेऽस्य साम्यं न जडेन काम्यम् ॥ १५ ॥
नैकेन जेयो भरतप्रदेशः स्वर्गेण युग्मे च मिथोऽनुबद्धे ।　　15
मुख्ये तथान्त्ये विबुधाऽऽलयानां मध्ये तदेकत्वमभीतिभावात्[18] ॥ १६ ॥
द्वयोर्द्वयोस्ताविषयोश्[19]च सारमादाय धाता विदधेऽशषट्कम् ।
क्षेत्रस्य नूनं भरतस्य तस्मात् स्वःसङ्ख्यया षोडशता[20] न युक्ता ॥ १७ ॥

---

[१६] १ 'मिथोऽनुबद्धे युग्मे' मुख्ये युग्मेऽनुबद्धेऽन्त्ये युग्मेऽप्यनुबद्धे मध्ये, एक एकः स्वर्गः ।

---

[9] 1 'असुराद्यैः' तारकाद्यसुरैः । 2 'अमुष्य' भारतवर्षस्य ।

[10] 3 'गङ्गाप्रसङ्गात्' भरतप्रदेशे यथा गङ्गा वरीवर्ति तथैव स्वर्गेऽपि गङ्गा वर्तते । 4 'स्पर्द्धाऽर्धरूपैव' अर्धरूपैव सा स्पर्द्धा न पूर्णेत्यर्थः ।

[11] 5 'वरसन्निवेशाः' श्रेष्ठसंस्थानानि । 6 'विमानाः' वायुयाना विगतमाना वा सरलाश्चेत्यर्थः । 7 'किं नराणाम्' किन्नराणां कुत्सितपुरुषाणां वा ।

[12] 8 'साभोगतया' ज्ञानयुक्तया विस्तारेण सहितया वा । 9 'नभोगाः' देवाः, भोगाः नेत्यर्थोऽपि । 10 'अनिमिषत्ववृत्त्या' न निमिषति लोचनेऽनिमिषस्तस्य भावः ।

[13] 11 'षड्भूमिदेशाः'—"भरतवंशस्य योजनानां चतुर्दश सहस्राणि चत्वारि शतानि च षड्भागा विशेषोना ज्या वर्तते, तेन तस्य षड् भागाः वर्तन्ते" । 12 'सत्पुण्यनैपुण्यवशात्' सौख्यातिरेकात्न सत्पुण्यकौशलमधिगन्तुं शक्ताः । यथोक्तम्—"देवानां कृच्छ्राबाप्तविषयसुखलवाऽऽस्वादापहृतचेतसामनवाप्तगुरूदितश्रवणानां केषाञ्चिच्च कथञ्चिद्धितश्रवणसंभवेऽप्यवश्यभोगकर्माधीनत्वादकर्मभूमित्वाच्च विरत्यभावस्तेन भरतप्रदेशो न जेयः" । 13 'द्वाभ्याम्' द्वाभ्यां स्वर्गाभ्यामेको भागोऽपि न जेयः ।

[14] 14 'सारुन्धतीकाः' वशिष्ठपत्नी अरुन्धत्यासहिताः । 15 'प्रगटव्यलीकाः' व्यक्तदोषास्तेषां स्त्रीपरिग्रहत्वात् ।

[15] 16 'बलाद्याः' बलभद्रादयः । 17 'सर्वबुधः' सर्वं बोधन्तीति ।

[16] 18 'तदेकत्वमभीतिभावात्' भरतप्रदेशस्य वीरताऽऽदिगुणप्रकर्षेण तस्यैकत्वं भयाभावात् । स्वर्गश्च तावद् भयान्वितत्वेन मिथोऽनुबद्धः ।

[17] 19 'ताविषयोः' स्वर्गयोः । 20 'षोडशता' अत्र दिगम्बराणां प्रत्याक्षेपो यत् तैरभिमता स्वर्गाणां षोडशता न युक्ता । सा चेयम्—"सौधर्मैशानसानत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मब्रह्मोत्तरलान्तवकापिष्ठशुक्रमहाशुक्रशतारसहस्रारेष्वानतप्राणतयोरारणाच्युतयोर्नवसु ग्रैवेयकेषु विजयवैजयन्तजयन्तापराजितेषु सर्वार्थसिद्धौ च" इति तत्त्वार्थराजवार्तिकम् [अ० ४ सू० १९] ।

सौधर्मरूपं[1] श्रमणाऽऽश्रमेषु[2] आद्यास्तथेशानदशा[3] रसाऽऽढ्याः ।
स्याद् ब्रह्मभूयं[4] सुरतोपशान्ते[5] सदानत-प्राणतता[6] विनेये[7] ॥ १८ ॥
महेन्द्रलक्ष्मीर्[8] धरणीधवेषु[9] सनत्कुमाराः[10] पवनाधिकाराः ।
चक्रे सहस्रारविधिश्च[11] शुक्राधिकत्वमङ्गे[12] रसिकासुभाजाम्[13] ॥ १९ ॥
ऐश्वर्यलक्ष्मी-धन-धर्म-कीर्त्ति-प्रज्ञा-प्रभा-वैभव-दर्शनेषु ।
परिस्फुरत्यच्युतता[14] प्रजानामस्मिंस्ततः किं दिवि[15] वस्तु शिष्टम्[16] ॥ २० ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥

खानिः[17] सुखानां विषयोन्मुखानां सुलोचनौदारिकदेहवृत्त्या[18] ।
न साधुलोकेऽथ सुखं न किञ्चिद् येनोपमेयो भरतप्रदेशः ॥ २१ ॥
एको गुरुः पाठयिता न नव्यं शास्त्रं कुतस्तद् दिवि बोधवृद्धिः ।
नाम्ना न तत्त्वाद् विबुधाः सुधाशा यल्लेखशाला[19]जुष एव नित्यम् ॥ २२ ॥
यस्मिन्ननेके गुरवो विवेके प्रत्याश्रमं सातिशया नयार्थम् ।
विधाय शास्त्राणि नवानि बालानध्यापयन्ति भरतेऽतिदक्षाः[20] ॥ २३ ॥
धनैर्न धर्मैर्न गुणैर्न बोधैः स्वर्गाधिकः स्याद् भरतात् ततोऽदः ।
शङ्के शशाङ्कार्कमुखैः[21] प्रकाश्यं वर्षान्महेन्द्रो भजतीव वर्षम् ॥ २४ ॥
तस्मिंस्तृतीयारक[22]देश्यकाले मुख्योऽर्हतां श्रीवृषभो बभूव ।
धर्म्यस्थितीनां[23] जनजीविकानां[24] कर्त्ताऽपहर्त्ता युगलस्थितीनाम् ॥ २५ ॥
कल्पद्रुमाणां परिणामसारैरभीष्टकारैस्समहोपकारैः ।
सम्भूय भूयः सुखसम्पदर्थं प्रादुष्कृतो दुष्कृतकृन्तनाय ॥ २६ ॥

---

[18] 1 'सौधर्मरूपम्' सुष्ठु धर्मस्तस्य भावः सौधर्मस्तस्य रूपम् । प्रथमदेवलोकश्च । 2 'श्रमणाऽऽश्रमेषु' साधूनां वसतिगृहेषु 3 'ईशानदशाः' इन्द्ररूपाः । द्वितीयदेवलोकश्च । 4 'ब्रह्मभूयम्' ब्रह्मणो भवनं ब्रह्मभूयं ब्राह्मणैकत्वं मोक्ष इत्यर्थः । पञ्चमदेवलोकश्च । 5 'सुरतोपशान्ते' संभोगोपरते सति । 6 सदानत-प्राणतता' सुष्ठुरीत्या-आनतता समन्तान्नमनक्रिया, प्राणतता प्रकर्षेणाऽऽनमनक्रिया च । नवम-दशमस्वर्गश्च । 7 'विनेये' शिष्ये ।

[19] 8 'महेन्द्रलक्ष्मीः' महाँश्चासाविन्द्रश्च महेन्द्रस्तस्य लक्ष्मीः ऋद्धिः । चतुर्थस्वर्गः । 9 'धरणीधवेषु' राजसु । 10 'सनत्कुमाराः' सनन्तो भक्तिमन्तः कुमाराः । सनत्कुमारचक्रवर्त्या वा । तृतीयदेवलोकश्च । 11 'सहस्रारविधिः' सहस्रप्रकारेण मङ्गलविधिः । अष्टमस्वर्गश्च । 12 'शुक्राधिकत्वम्' बलाधिकत्वम् । सप्तमस्वर्गः । 13 'रसिकासुभाजाम्' रसिकप्राणभृताम् ।

[20] 14 'अच्युतता' न च्यवत इत्यच्युतस्तस्य भावः । द्वादशदेवलोकश्च । 15 'दिवि' स्वर्गे । 16 'शिष्टम्' "एषु त्रिषु श्लोकेषु द्वादशदेवलोकानां केवलं नामरूपत्वमस्तीति निर्दिष्टं, न गुणभाक्त्वम् । देवलोकानां नामानुरूपं गुणत्वं तु भरतप्रदेशे एव दृश्यते तस्मात् तेषु स्वर्गेषु न किञ्चिद्वैशिष्ट्यं भरतप्रदेशात्" ।

[21] 17 'खानिः' आकरः । "स्यादाकरः खनिः खानिर्गञ्जा" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० १०२] । 18 'औदारिकदेहवृत्त्या' औदारिकशरीरप्रकारेण । यथोक्तम्—"औदारिकम्—उदारं बृहदसारं यद् द्रव्यं तन्निर्वृतमौदारिकमसारस्थूलद्रव्यवर्गणासमारब्धमौदारिकप्रायोग्यपुद्गलग्रहणकारणपुद्गलविपाक्यौदारिकशरीरनामकर्मोदयनिष्पन्नम्" ।

[22] 19 'लेखशाला०' स्वर्गः कुमारकपाठस्थानञ्च ।

[23] 20 'भरते' क्रीडाविशेषे क्षेत्रे वाऽतिदक्षाः ।

[24] 21 'शशाङ्कार्कमुखैः' चन्द्र-सूर्यप्रमुखैः ।

[25] 22 'तृतीयाऽऽरक०' 'सुषमा' नामकमारकम् । "तिस्रः कोटिकोट्यः सागरोपमाणां सुषमा" । 23 'धर्म्यस्थितीनाम्' धर्मानुकूलरीतीनाम् । 24 'जनजीविकानाम्' मनुष्याणामाजीविका इति जनजीविकास्तेषाम् ।

कौमारके विंशतिलक्षपूर्वाण्यतीत्य जाते जनकौशलार्थे ।
राज्येऽभ्यषेचि त्रिदशाधिपेन श्रीकौशलायां पुरि पौरहर्षात् ॥ २७ ॥

त्रिषष्टिलक्षानतिगम्य राज्ये पूर्वाणि लोकान्तिकदेववाचा ।
स्वयं प्रबुद्धोऽपि विशिष्य दीक्षां जिघृक्षुरासीद् बहुदानवर्षी ॥ २८ ॥

राज्यं परित्यज्य नृणां हिताय प्रव्रज्य संवत्सरदानयुक्त्या ।
तपोऽपि सांवत्सरमेव तन्वन् श्रेयांसतः पारणमप्यकार्षीत् ॥ २९ ॥

सहस्रवर्षाणि पुनस्तपांसि छद्मस्थभावे विविधानि तप्त्वा ।
कैवल्यकेलिं कलयाञ्चकार न्यग्रोधमूले स युगादिदेवः ॥ ३० ॥

[8]विशालसालत्रितयादिनीत्याऽस्याः स्थानभूमी रचिता सुरेन्द्रैः ।
अध्यास्य [10]यामाद्यविभुर्विरेजे पूर्वाद्रिमूर्ध्नीव सहस्रभानुः ॥ ३१ ॥

तीर्थं व्यवस्थाप्य सभासदां स प्रबोधदानाय दिदेश धर्मम् ।
संसारवार्धौ निपतज्जनानामालम्बदायी ह्यविलम्बनेन ॥ ३२ ॥

[11]व्याख्यातुरीशस्य [12]मुखामृतांशोर्ज्योत्स्नेव साक्षात् प्रकटीबभूव ।
प्रक्षालयन्ती जनमानसान्तस्तमः समग्रं [13]दशनाऽऽलिदीप्तिः ॥ ३३ ॥

ध्यानं मनोऽन्तःस्थितमस्य शुक्लं प्रवर्द्धमानं बहिरुज्जगार ।
रागं पराकर्त्तुमिवोष्ठभागे [14]निलीनमुच्चैर्[15]दशनांशुदम्भात् ॥ ३४ ॥

[16]पदाक्षरव्यक्ततयैव वाचां प्रचारणेऽस्य [17]द्विजराजकान्तिः ।
बभौ विभोरुज्ज्वलवाससा गौः[18] प्रादुर्भवन्तीव मुखारविन्दे ॥ ३५ ॥

[19]यन्मृष्टताऽभूद् वचसां जिनस्य द्वेधाऽपि [20]तापापनया त्रिलोक्याः ।
शङ्के ततोऽसौ[21] वसुधाऽवतीर्णा [22]सुधाऽभिधावद् दशनांशुरूपा ॥ ३६ ॥

मांसे समांशोऽ[23]ब्दसृजि प्रसक्ता दुग्धं परं मुग्धमपास्य कान्तिः ।
भदन्तदन्ताऽऽवलिरश्मिरूपात् तदा मदादेव विनिर्जगाम ॥ ३७ ॥

---

[27] 1 'त्रिदशाधिपेन' इन्द्रेण । 2 'पौरहर्षात्' नागरजनानामानन्दात् ।

[28] 3 "लोकान्तिदेववाचा' लोकान्तिकाः देवास्तेषां वाण्या लोकान्तिकदेवानां तथैवाऽऽचारत्वात् । यथोक्तम्—"लोकान्तिकदेवाः किल भक्तिप्रवणीकृतचेतसः सर्वदा जिनेन्द्रजन्मादिप्रलोकनपराः शुभाध्यवसायप्रायाः वरीवर्तन्ते" ।

[29] 4 'संवत्सरदानयुक्त्या' वार्षिकदानसहितया । 5 'श्रेयांसतः' श्रेयांसनामककाष्ठभारवाहिपुरुषात् क्षीरान्नमादाय पारणमकृत इति श्रुतिः ।

[30] 6 'कलयाञ्चकार' समधिगतवान् । 7 'न्यग्रोधमूले' वटवृक्षस्याधोभागे ।

[31] 8 'विशालसाल०' दीर्घप्राकाराः "समवसरणे देवाः रत्न-सुवर्ण-रूप्यमयं प्राकारत्रयं रचयन्ति" । 9 'अध्यास्य' उपविश्य । 10 'याम्' स्थानभूमि समवसरणस्थितनिर्मलं स्फटिकमयं सिंहासनं तद्रूपाम् ।

[33] 11 'व्याख्यातुः' देशनादातुः । 12 'मुखामृतांशोः' मुखचन्द्रस्य । 13 'दशनाऽऽलिदीप्तिः' दन्तसमूहानां कान्तिः ।

[34] 14 'निलीनम्' प्रच्छन्नम् । 15 'दशनांशुदम्भात्' दन्तकिरणकपटात् ।

[35] 16 'पदाक्षरव्यक्ततयैव' पदानि-अक्षराणि च पदाक्षराणि तयोः व्यक्तता प्राकट्यं तेन । 17 'द्विजराजकान्तिः' चन्द्रदीप्तिः । 18 'गौः' वाणी ।

[36] 19 'यन्मृष्टता' यच्छुद्धता । 20 'तापापनया' संतापं कष्टं दूरीकरणेन । 21 'असौ' वाणीशुद्धता । 22 'सुधाऽभिधावत्' अमृतनामवत् ।

[37] 23 'अब्दसृजि' मेघसृजि ।

अङ्गानुषङ्गादिव जातरङ्गा गङ्गाऽप्यभङ्गा विलसत्तरङ्गा ।
[1]आप्लावयन्ती [2]निरियाय [3]भव्याँस्तदा [4]रदांशूपधिना जिनस्य ॥ ३८ ॥
सरस्वतीयं रदनच्छदांशुर्जटा घटाया रुचिरैर्[5]कपुत्री ।
[6]मन्दाकिनीह द्विजराजकान्तिर्व्याजाद् विरेजेऽत्र ततस्[7]त्रिवेणी ॥ ३९ ॥
5 यदुज्ज्वलत्वं दशनांशुजाले मुखारविन्दे रुरुचे विशाले ।
[8]प्रालेयरश्मेरपि विस्मयाय श्रियं जिगीषोर्दिनमात्रमेकम् ॥ ४० ॥
ववर्ष हर्षाद् दशनांशुनीरैः सोत्साहमर्हन् [8]जलवाह एषः ।
[9]रसेन तस्माज्जनमानसानि [10]प्रपूर्य [11]सन्तापम[12]पाचकार ॥ ४१ ॥
यः स्पर्द्धनोऽभून्महसा शशाङ्कः साङ्कस्तु पूर्णो दिनमात्रमेत्य ।
10 मुखाम्बुजं तज्जयम[13]शशंस जैनं सदैव द्विजराजिदीप्त्या ॥ ४२ ॥
[14]द्विजाधिपः किं द्विजमात्रकान्त्या [15]विनिर्जितः [16]खं त्रपयोत्पपात ।
तदत्र जैनस्थितिरेव हेतुरहो ! महोत्साहदशाऽऽश्रयेण ॥ ४३ ॥
[17]दोषाकरो[18]ऽश्नन्जमीनराशिमुद्योतते यद् द्विजनायकः खे ।
तत्कारणं श्रीजिनवक्त्रपद्मसेवा द्विजानां [19]प्रसृतांशुकानाम् ॥ ४४ ॥
15 [20]वागदिव्यसिन्धोः सहसा रसान्तर्नि[21]मज्ज्य मुक्तातचरी द्विजाऽऽली ।
[22]जलाञ्जलीनातनुते जपान्ते धारा [23]तदीयांशुमिषात् ससार ॥ ४५ ॥
[24]उत्फुल्लमल्लीवनसौरभाणि श्वासो जिनानां जयतीत्यभाणि ।
पुरातनैस्तद्द्विजकान्तिदम्भात् [25]कर्पूरपूरः पुरतो लुलोठ ॥ ४६ ॥
[26]ब्राह्मी* [27]जिनाऽऽस्याम्बुरुहप्रदेशाद् विनिर्गमे संभ्रमतो निपेतुः ।
20 मुक्तालताया इव मौक्तिकानि [28]व्याकीर्यमाणद्विजरश्मिदम्भात् ॥ ४७ ॥
[29]यदास्यदास्यं भजते [30]कलाभृत् तीर्थेशितुस्तद्रुचयस्तदीयाः ।
द्विजांशुदम्भादिव शश्वदेव स्फुरन्ति नूनं परितो मुखाब्जम् ॥ ४८ ॥

---

[38] 1 'आप्लावयन्ती' आपयन्ती । 2 'निरियाय' निर्जगाम । 3 'भव्यान्' मोक्षगमनयोग्यपुरुषान् । 4 'रदांशूपाधिना' दन्तकिरणोपाधिना ।

[39] 5 'अर्कपुत्री' सूर्यपुत्री । 6 'मन्दाकिनी' गङ्गा । 7 'त्रिवेणी' गङ्गा ।

[40] 8 'प्रालेयरश्मेः' हिमरश्मेः चन्द्रस्येत्यर्थः ।

[41] 8 'जलवाहः' मेघः । 9 'रसेन' धर्मदेशनारूपवारिणा । 10 'प्रपूर्य' संभृत्य । 11 'सन्तापम्' कष्टम् । 12 'अपाचकार' दूरीकृतः ।

[42] 13 'आशशंस' कथयामास ।

[43] 14 'द्विजाधिपः' चन्द्रमाः । 15 'विनिर्जितः' पराजितः । 16 'खं त्रपयोत्पपात' स्वर्गं लज्जयोदडयत् ।

[44] 17 'दोषाकरः' चन्द्रमाः । 18 'अश्नन्' भक्षयन् । 19 'प्रसृतांशुकानाम्' विकसितकिरणानाम् ।

[45] 20 'वाग्दिव्यसिन्धोः' वाणीरूपदिव्यनद्याः । 21 'निमज्य' ब्रुडित्वा । 22 'जलाञ्जलीनातनुते' जलेन संभृतान् अञ्जलीन् प्रकरोति । 23 'तदीयांशुमिषात्' प्रभोः वाणीकिरणव्याजात् ।

[46] 24 'उत्फुल्लमल्लीवनसौरभाणि' उत्फुल्लं विकसितं मल्लि विचकिलपुष्पविशेषस्तस्य वनमुद्यानं तस्य सौरभाणि सौगन्ध्यानि "अब्ज [मल्लिका] गन्धः श्वासः. तीर्थंकराणामतिशयविशेषः" 25 'कर्पूरपूरः' घनसारसमूहः ।

[47] 26 'ब्राह्मी' वाणी । 27 'जिनाऽऽस्याम्बुरुहप्रदेशात्' जिनेश्वरस्य मुखकमलप्रदेशात् । 28 'व्याकीर्यमाणद्विजरश्मिदम्भात्' विक्षिप्ताश्चन्द्रकिरणास्तेषां व्याजात् ।

[48] 29 'यदास्यदास्यम्' यस्य प्रभोः मुखसेवकत्वम् । 30 'कलाभृत्' चन्द्रः ।

---

* ब्राह्या ।

वितीर्यमाणे[1] किल बोधिदाने[2] जिनेन तुर्याण्यभिनेदुरुच्चैः[3] ।
तत्राभवत् किं सुमनोऽभिवृष्टिः[4] प्रशस्तवर्णैर्दन्तरुचां प्रचारैः ॥ ४९ ॥
जिनस्य दिव्यध्वनिनो[5]ऽर्जितेन[6] ज्ञानार्णवः[7] पूर्णतया जगर्ज ।
पीयूषमाविर्भवति[8][9] स्म तस्माद् द्विजन्मराजीरुचिकैतवेन[10] ॥ ५० ॥
अस्पष्टवर्णत्वमुशन्ति[11] चान्ये जिनेन्द्रवाचस्तदिदं विनेतुम्[12] ।
वर्णा रदांशूज्ज्वलवर्णवेषमाधाय वक्त्राम्बुरुहान्निरीयुः ॥ ५१ ॥
शब्दे गुणत्वं[13] ह्यपरे दिशन्ति तदप्रमाणं द्विजकान्तिदम्भात् ।
यन्निःसरन्नेव[14] जिनस्य शब्दः प्रोज्जृम्भते[15]ऽत्युज्ज्वलवर्ण एव ॥ ५२ ॥
सुरासुराद्यान् प्रतिबोधयन्[16] स क्ष्मापीठपावित्र्यविधित्सयैव[17] ।
मिथ्यामतध्वान्तम्[18]अपास्य[19] सर्वं भास्वानिवोर्वीं विजहार लोके ॥ ५३ ॥ 10
विहृत्य चैवं किल पूर्वलक्षं धर्मं स्थिरीकृत्य सभासमक्षम् ।
कैलासशैलेऽनशनेन मोक्षं स प्राप्य भेजे तदनन्तसौख्यम् ॥ ५४ ॥
श्रीचक्रवर्ती भरताभिधानस्तदङ्गजन्मा[20] महसा प्रधानः ।
बभूविवान् दिग्विजयी नयीश[21]स्तदाख्यया वर्षमिदं सहर्षम् ॥ ५५ ॥
क्रमेण तुर्याऽऽरकसंप्रवृत्तौ[22] जज्ञे चतुर्विंशतिरर्हतां सा[23] । 15
यस्याः स्मृतेर्ध्यानविधानतो वा जागर्त्ति लोकस्य महोदयश्रीः ॥ ५६ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
श्रीभरतवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

[49] 1 'वितीर्यमाणे' ददति । 2 'बोधिदाने' सम्यग्दर्शनप्रदाने । 3 'तुर्याणि' वाजित्राणि । "दुन्दुभिनाद उच्चैर्भुवनव्यापी स्यादिति तीर्थंकराणामतिशयविशेषः" । 4 'सुमनोऽभिवृष्टिः' पुष्पाणां वर्षा । "बहुवर्णपुष्पवृष्टिरपि तीर्थंकराणामतिशयविशेषः" ।

[50] 5 'दिव्यध्वनिनः' पञ्चत्रिंशद्वाचां गुणैर्युक्तस्य शब्दस्य । 6 'अर्जितेन' उत्पादितेन । 7 'ज्ञानार्णवः' ज्ञानसमुद्रः । "अनेन प्रभोः ज्ञानातिशयो व्यज्यते" । 8 'पीयूषम्' अमृतम् । 9 'आविर्भवति' उद्भवति । 10 'द्विजन्मराजीरुचिकैतवेन' दन्तसमूहकिरणव्याजेन ।

[51] 11 'उशन्ति' इच्छन्ति 'वशक् कान्तौ' इति धातोः वर्तमानकालस्य "वशेरयङि" ४-१-८३ इति सिद्धहेमसूत्रेण ग्वृति रूपम् । 12 'विनेतुम्' वेत्तुम् ।

[52] 13 'शब्दे गुणत्वम्' 'शब्दगुणकमाकाशम्' इति नैयायिका मन्वते । 14 'यन्निःसरन्' यस्मात् मुखान्निःसरन् बहिर्गच्छन् । 15 'प्रोज्जृम्भते' प्रकाशते ।

[53] 16 'प्रतिबोधयन्' उपदिशन् । 17 'क्ष्मापीठपावित्र्यविधित्सया' पृथ्वीतलस्य पवित्रतां विधातुमिच्छया । 18 'मिथ्यामतध्वान्तम्' मिथ्यादृष्टीनां मतरूपमन्धकारम् । 19 'अपास्य' निराकृत्य ।

[55] 20 'तदङ्गजन्मा' तस्य ऋषभदेवस्य पुत्रः । 21 'नयीशः' न्यायकर्तॄणां स्वामी ।

[56] 22 'तुर्याऽऽरक-संप्रवृत्तौ' चतुर्थाऽऽरकाऽऽरम्भे । 23 'सा' महोदयश्रीः ।

तृतीयः सर्गः ।

श्रीवर्द्धमानभगवानुदियाय[1] साक्षाद् विश्वोपकारकरणे करणे[१] नियोगी[2] ।
प्राच्यार्हतां[3] समुदितैर्[4]मुदितैर्महोभिर्यो जातरूप[5] इव निर्जितजातरूपः[6] ॥ १ ॥
उन्निद्रभक्तिभि[7]रुपेन्द्रयुतैर्महेन्द्रैः सर्वैः सुपर्वकृतपर्वणि[8] पर्वतेशे[9] ।
क्षीराम्बुधेर्मधुरवारिभिरभ्यषेचि मेरौ जिनः प्रसवजातमहोत्सवाह्ने[10] ॥ २ ॥
लोकेश-केशव-महेश-सुरेशमुख्यैः[11] शिष्यैरिवाप्तविनयैरभिनूयमानः ।
साचीकृतानन[12]शचीजनपीयमानगात्रेण तेन विधिना भगवान् स रेजे ॥ ३ ॥
वादित्रचित्ररववैभवपूर्णलोकं लोकम्पृणं[13] तदनूणं सघृणं[14] जनानाम् ।
दिष्ट्या[15] दिनं सकलजन्तुहितं बभूव भूवल्लभस्य बहुदुर्लभपुत्रसूत्या ॥ ४ ॥
सिद्धार्थपार्थिवकुलाम्बरभानुमाली[16] ज्ञातान्ववायजलधौ[17] कलधौतवर्ण्णः[18] ।
चन्द्रायते[19] स्म महसामतिशायिवृत्त्या धुन्वन् द्विधापि रिपुचक्रमनुक्रमेण ॥ ५ ॥
क्रीडारसेन विलसन् विलसत्स्वरूपं वैताल[20]भावमनुनीय[21] सुरेण देवः ।
संत्रासितोऽपि[22] न मनाग् भयमाससाद तेनाभवद् विभवसम्भववीरनामा ॥ ६ ॥
बाल्यं व्यतीत्य वयसा जयशालिरूपं बिभ्रन्मनोभवनवस्मयहारि[23] हारि ।
द्वेधापि दारपरिकर्म[24]पराङ्मुखोऽपि चक्रे करग्रहमहं[25] स्वजनानुवृत्त्या ॥ ७ ॥
मत्वा विषेण तुलितान् विषयानसारानारादपारभवदुःखपरम्परायाः ।
दीक्षां जिघृक्षुरपि मङ्क्षु सुरैर्न्यबोधि लोकान्तिकैर्जयजयारवमीरयद्भिः[26] ॥ ८ ॥
सांवत्सरं वितरणं[27] तरणं भवाब्धेर्दत्वाऽऽददे विरमणं[28] रमणं शिवान्तः ।
त्यक्त्वाऽऽश्रवान्[29] स भगवान् विजहार भूम्यां सम्यक् तृणे मणिगणे समतां दधानः ॥ ९ ॥

[१] १ 'करणे' अधिकाराऽऽस्पदे ।

[1] 1 'उदियाय' आविर्बभूव । "प्रभोः वीरस्य जन्म विक्रमार्कात् पूर्वं चतुःशतसप्ततितमे [४७०] वर्षेऽभूदिति विद्वज्जनसम्मतम् । 2 'नियोगी' कर्मसचिवः । "नियोगी कर्मसचिव आयुक्तो व्यापृतश्च सः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३८३] । 3 'प्राच्यार्हताम्' पूर्वतीर्थकृतां ऋषभादिपार्श्वपर्यन्तानाम् । 4 'समुदितैः' समुत्पन्नैः । 5 'जातरूपः' जातं रूपमस्य जातरूपमकृतस्वरूपं सुद्रीदेशजं सुवर्ण्णं वीरस्य सुवर्णवर्णत्वात् । 6 'निर्जितजातरूपः' पराजितः कामदेवो येन सः ।

[2] 7 'उन्निद्रभक्तिभिः' जागरूकसेवाभिः' । 8 'सुपर्वकृतपर्वणि' देवकृतपर्वणि । 9 'पर्वतेशे' श्रेष्ठपर्वते मेरावित्यर्थः । 10 'प्रसवजातमहोत्सवाह्ने' जन्मकृतमहोत्सवदिवसे ।

[3] 11 'लोकेश-केशव-महेश-सुरेशमुख्यैः' लोकेशः राजा, केशवः कृष्णः, महेशः महादेवः, सुरेशः इन्द्रः–तेषां मुख्यैः प्रधानैः । 12 'साचीकृतानन०' तिर्यक्कृतं मुखं येन । 'तिर्यगर्थे तिरः साचि" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० १७०] यथा–"साचि लोचनयुगं रमयन्ती" ।

[4] 13 'लोकम्पृणम्' लोकान् प्रीणाति, आनन्दयतीति तम् । 14 'सघृणम्' करुणायुक्तम् । 15 'दिष्ट्या' सम्मदेन । 'दिष्ट्या सम्मदे' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० १६४]

[5] 16 'सिद्धार्थपार्थिव०' सिद्धार्थनामा नृपः वीरस्य पिता । 17 'ज्ञातान्ववायजलधौ' ज्ञातनामकवंशसमुद्रे 'वंशोऽन्वयोऽन्ववायः' इति धनञ्जयः [श्लो० १२५] । 18 'कलधौतवर्ण्णः' सुवर्णवर्णः 'तपनीयं कलधौतम्' इति धनञ्जयः [श्लो० १४] । 19 'चन्द्रायते' चन्द्रमिवाचरतीति ।

[6] 20 'वैतालभावम्' वैतालिकस्वरूपं उच्चैः तालवृक्षमिव स्वरूपं । 21 'अनुनीय' कृत्वा । 22 'संत्रासितः' भाप्यमानः ।

[7] 23 मनोभवनवस्मयहारि' कामदेवस्य नवीनो यः स्मयस्तं हरत इति । 24 'दारपरिकर्म°' पत्नीपरिग्रहः । 25 'करग्रहमहम्' विवाहोत्सवम् ।

[8] 26 'ईरयद्भिः' कुर्वद्भिः ।

[9] 27 'वितरणम्' दानम् । 28 'विरमणम्' हिंसादि-पञ्चकषायेभ्यः विरमणं विरतिः । 29 'आश्रवान्' आस्रवन्ति कर्माणि यैः द्विचत्वारिंशत्प्रकारैः तान् ।

सोढुं परीषहगणानुपसर्गवर्गैरक्षोभ[1] एव सहसा स यथार्थनामा[2]।
तीव्रैस्तपोभिरवधूतवधूविलासः[3] कक्षीचकार किल केवलबोधलीलाम् ॥ १० ॥
देवध्वनिर्ध्वनितदिग्वलयः ससार व्योम्नस्तदा सुमनसो द्विविधाऽवतेरुः।
निर्दम्भदुन्दुभिरभिन्नरवो[4] जगर्ज सन्तर्जयन्निव[5] विमोहमहोर्जितानि ॥ ११ ॥
रत्नैः सुवर्णनिवहै रजतैर्निसृष्टा सालत्रयी[6] भगवतः परितो बभासे।
अस्याश्छलेन वलयाकृतिशैलराजाः[7] प्राप्तास्त्रयोऽपि जिनऋद्धिदिदृक्षयेव ॥ १२ ॥
सिंहासनं[8] समधिरुह्य जिनस्तदासांचक्रे मणीगणलसत्किरणैर्विचित्रम्।
भास्वानिवोदयनगोन्नतशृङ्गसङ्गी सङ्गीतवाद्यगणमाद्यदमन्दशब्दैः ॥ १३ ॥
छत्रत्रयी[9] द्युतिमयी प्रचयीकृतानां[10] सान्द्रेन्द्रनीलमणिमौक्तिककाञ्चनानाम्।
रेजे जगत्त्रयनिविष्टपदार्थसार्थप्रोद्भासनाय[11] वपुषस्त्रितयीव भानोः ॥ १४ ॥
उच्चामरावलिविकीर्णसितप्रकीर्णकान्दोलनैर[12]निलमूर्च्छनतस्त्रिलोक्याः।
बाह्यस्तथान्तरगतः समपैति[13] तापः किं किं न शर्म महतामुदये जगत्याम् ॥ १५ ॥
आखण्डलेन[14] विधृतं जिनराजपृष्ठे भामण्डलं[15] किल रराज करैरखण्डम्।
मार्तण्डमण्डलमिवाऽऽहृतसेवयेव नित्योदयं न तमसा श्रमसादनीयम् ॥ १६ ॥
निश्शोकतां समधिगच्छति सर्वलोकस्तीर्थेशसन्निधिबलादचलातले[16]ऽस्मिन्।
इत्येवमाह नवपल्लवनैर्जिनेन्दोराराडुपेत्य किमु चैत्यतरुर्ह्यशोकः[17] ॥ १७ ॥
केचिज्जिनेशमभितुष्टुवुरात्ततुष्ट्या प्राचीकटन्[18] नटनकर्मघटां च केचित्।
सर्वाङ्गसाङ्गविधिना[19] जिनपूजनानि केचिद् व्यधुर्जनवरा नवरागभाजः ॥ १८ ॥
पुष्पाणि[20] तत्र ववृषुर्बहुसौरभाणि संसिच्य गन्धसलिलैः[21] परितो धरित्रीम्।
आजानुभागमपि[22] मेघकुमारदेवाः सेवाविधेरसमयं समयं प्रतीक्ष्य[23] ॥ १९ ॥

---

[10] 1 'अक्षोभः' न क्षुब्धो विचलितो वा। 2 'यथार्थनामा' अर्थमनतिक्रम्य 'महावीर' इति यथार्थं नाम यस्य सः। 3 'अवधूतवधूविलासः' तिरस्कृतपत्नीविलासः।

[11] 4 'निर्दम्भदुन्दुभिः' दम्भः कपटस्तेन रहितः निर्दम्भश्चासौ दुन्दुभिश्चेति। "भगवतः देवताकृतैकोनविंशतिरतिशयानां मध्ये द्वादशोऽतिशयः"। 5 'सन्तर्जयन्' तिरस्कुर्वन्।

[12] 6 'सालत्रयी' प्राकारत्रिकम्। "समवसरणे रत्न-सुवर्ण-रूप्यमयं प्राकारत्रयं देवता रचयन्तीति सप्तमोऽतिशयः"। 7 'वलयाऽऽकृतिशैलराजाः' वलयाकारकाः श्रेष्ठपर्वताः।

[13] 8 'सिंहासनम्' मृगेन्द्रासनम्, "स्फटिकरत्नालङ्कृतमिति तृतीयोऽतिशयः"।

[14] 9 'छत्रत्रयी' "खे छत्रत्रयं देवता धारयन्तीति चतुर्थोऽतिशयः"। 10 'प्रचयीकृतानाम्' एकत्रीकृतानाम्। 11 'जगत्त्रयनिविष्टपदार्थसार्थप्रोद्भासनाय। त्रिषु जगत्सु निविष्टः स्थितो यो पदार्थानां वस्तूनां सार्थो समूहस्तं प्रोद्भासनाय प्रकाशनाय।

[15] 12 'उच्चामरावलिविकीर्णसितप्रकीर्णकाऽऽन्दोलनैः' "उर्ध्वं खे चमरा इति द्वितीयोऽतिशयः"। उच्चामराणामावलिभिः विकीर्णाः, प्रसृताः सितप्रकीर्णकाः श्वेतरोमगुच्छास्तेषामान्दोलनैः संचालनैरिति। "चामरं वालव्यजनं रोमगुच्छः प्रकीर्णकम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३८१] 13 'समपैति' नश्यति।

[16] 14 'आखण्डलेन' इन्द्रेण। 15 'भामण्डलम्' "भानां प्रभाणां मण्डलमिति कर्मक्षयजस्तृतीयोऽतिशयः"।

[17] 16 'अचलातले' पृथ्वीतले। 17 'चैत्यतरुर्ह्यशोकः' "चैत्याभिधानो द्रुमोऽशोकवृक्षो देवकृतो नवमोऽतिशयः"।

[18] 18 'प्राचीकटन्' प्राकाशयन्। 19 'सर्वाङ्गसाङ्गविधिना' नवाङ्गपूजाऽष्टप्रकारकविधियुक्तेन। साङ्गमाचाराद्यङ्गसूत्रं तस्मिन् कथितविधिना।

[19] 20 'पुष्पाणि' "पञ्चवर्णानां आनूत्सेधप्रमाणपुष्पाणां वृष्टिरिति षोडशोऽतिशयः"। 21 'गन्धसलिलैः' "गन्धोदकैरिति पञ्चदशोऽतिशयः"। 22 'आजानुभागम्' जानूत्सेधप्रमाणम्। 23 'प्रतीक्ष्य' दृष्ट्वा।

वश्या इवास्य परितो भुवनाधिभर्त्तुस्तस्थुः प्रसन्नमनसः सुदृशः सवस्याः ।
पीता वचोऽमृतरसात्तरसाऽस्तमोहास्ते द्वादशाऽऽसविदिशस्त्रिदशाधिपाद्याः ॥ २० ॥

यत्कोटिकोटिगणितोऽप्यधियोजनान्तमास्ते स्म मानव-पशु-द्युसदां समूहः ।
चित्रं न तत् किमु विभोः सकलोऽपि लोकोऽलोकश्च माति न विबोधमयाऽऽत्मदर्शे ॥ २१ ॥

5 आयोजनं जिनविभोर्ध्वनिरध्वनीनान् उद्बोधयन् शिवगमे परमागमोक्त्या ।
स्पष्टीकरोति भवसम्भववर्द्धिवार्द्धिक्षोभेण लाभमिह रत्नवरत्रयस्य ॥ २२ ॥

वाणी विभोरमर-मर्त्य-पशुस्वभाषासंवादमेत्य सुगमाधिगमं वितेने ।
मन्दाकिनीव सरसा त्रिपथप्रयाता नानानयैर्ननु सहस्रमुखीति रूढा ॥ २३ ॥

इतिर्न भीतिरपनीतिरसत्प्रतीतिस्तन्मण्डले स्म न रुजा प्रसरीसरीति ।
10 यत्र प्रभुः कनकपद्मनिविष्टपादः कैवल्यभाग् विहरते वरतेजसाऽऽढ्यः ॥ २४ ॥

समवसरणलक्ष्मीलक्षणैरित्युदीता जवनपवनयोगादुल्लसत्केतुहस्तैः ।
नटति झटिति शुभ्रैर्दिव्यपुष्पैः प्रवृष्टैस्तदनु विहसतीव स्वामिसंसर्गतुष्टा ॥ २५ ॥

अथ प्रथमतः प्रभुस्त्रिदशराज-भूमीभुजां
लसत्सदसि सङ्गते सुभगमङ्गले स्फूर्जति ।
15 पदत्रितयमादिशद् विशदसर्वभावे विशत्
बभूव गणभृद्गणस्तदनु तस्य मीमांसया ॥ २६ ॥

श्रीइन्द्रभूतिरपरोऽग्निपदाद् विभूतिः श्रीवायुभूतिरिति गोतमवंशजाताः ।
व्यक्तः सुधर्मगणभृद् गणिमण्डितोऽथ श्रीमौर्यपुत्र इति तद् द्वितयं गणेन्द्रौ ॥ २७ ॥

---

[21] 1 'यत्कोटिकोटिगणितः' येषां 'मानव-पशु-द्युसदाम्' नृ-तिर्यग्-देवानां कोटिकोटिसङ्ख्यातः । 2 'अधियोजनान्तम्' "योजनप्रमाणमिति कर्मक्षयजः प्रथमोऽतिशयः" । 3 'विबोधमयाऽऽत्मदर्शे' केवलज्ञानयुक्ताऽऽत्मरूपदर्शे ।

[22] 4 'अध्वनीनान्' पान्थान् "अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पान्थः पथिकदेशिकौ" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० १५७] । 5 'उद्बोधयन्' उपदेशयन् । 6 'शिवगमे' मोक्षगमने । 7 'रत्नावरत्रयस्य' ज्ञान-दर्शन-चारित्रात्मकश्रेष्ठरत्नत्रिकस्य ।

[23] 8 'वाणी' भाषा अर्द्धमागधी । 9 'अमर-मर्त्य-पशुस्वभाषासंवादम्' देव-नर-तिरश्चां भाषाया संवदतीति "वाणी नृ-तिर्यक्-सुरलोकभाषासंवादिनी योजनगामिनी च' इति कर्मक्षयजो द्वितीयोऽतिशय." [अभि० चिं० कां० १ श्लो० ५९] । 10 'त्रिपथप्रयाता' त्रिषु पथिषु गता । 11 'नानानयैः' विविधनयैः "नया अनेकविधास्तथापि तेषां पञ्चलं लक्षणतो निर्दिष्टं तत्त्वार्थाधिगमादिसूत्रेषु । यथा "नैगम-संग्रह-व्यवहार-र्जुसूत्र-शब्दा नयाः"-"आद्य-शब्दौ द्वि-त्रिभेदौ" इति तत्वार्थसूत्रम् [अ० १ सू० ३४-३५] ।

[24] 12 'इतिर्न' "धान्याद्युपद्रवकारी प्रचुरो मूषकादिः प्राणिगणो न स्यादिति कर्मक्षयजः षष्ठोऽतिशयः" । 13 'भीतिः' "स्वराष्ट्रात् परराष्ट्राच्च भयं [न स्याद्] इत्येकादशोऽतिशयः" । 14 'अपनीतिः' "परस्परविरोधः [न स्याद्] इति पञ्चमोऽतिशयः" । 15 'असत्प्रतीतिः' असद्वस्तूनां प्रतीतिः । "मारिरौत्पातिकं सर्वगतं मरणम्, अतिवृष्टिः निरन्तरवर्षणम्, अवृष्टिः सर्वथा वृष्ट्यभावः, तथा दुर्भिक्षं भिक्षाणामभावः-इत्याद्यसद्वस्तुदर्शनं [न स्याद्] इति सप्तम-अष्टम-नवम-दशमातिशयाः" । 16 'रुजा' "रोगो ज्वरादिः [न स्याद्] इति चतुर्थोऽतिशयः" । 17 'प्रसरीसरीति' अतिशयेन प्रसारमाप्नोति । 18 'कनकपद्मनिविष्टपादः' "सुवर्णकमले न्यासीकृतौ पादौ येन स इति देवकृतः षष्ठोऽतिशयः" ।

[25] 19 'जवनपवनयोगाद्' वेगयुक्तपवनात् । 20 'उल्लसत्केतुहस्तैः' उल्लसन्तश्च ते केतवश्च ध्वजा एव हस्तास्तैः ।

[26] 21 'त्रिदशराज-भूमीभुजाम्' इन्द्र-राज्ञाम् । 22 'पदत्रितयम्' 'उत्पाद-व्यय-ध्रौव्ययुक्तं सत्' इति तत्त्वार्थसूत्रम् [अ० ५ सू० २९] इति पदत्रयीम् । 23 'गणभृद्गणः' एकादश-गणधरसमूहः ।

---

* P गणतो ।

तस्मादकम्पित इतोऽचलशब्दपूर्वो भ्राता गणप्रभुरभूद् गुणरत्नभूमिः ।
मेतार्य आर्यजनकार्यकृतां मुनीनां शास्ता प्रभासगणभृच्चरणप्रवीणः ॥ २८ ॥

एवं विधाय गणिनः श्रुतिसम्पदाढ्यान् दार्ढ्येन तीर्थमपि धर्मधियां समर्थम् ।
भव्याम्बुजानिव विबोधयितुं स लोके नव्यांशुमान् प्रविततान गवां विलासान् ॥ २९ ॥

मोहाभ्यमित्रविधिना गणनायकेभान् सज्जान् लसत्त्रिपदिकान् पुरतो विधाय ।　　5
संस्कृत्य वाडवगणांश्चरणोपदेशे देशे चचाल विजिगीषुरिवाऽऽप्तराजः ॥ ३० ॥

संवर्धयन् समितितत्परसाधुलोके भावाद् गुणाधिकतया परमार्थवृत्तिम् ।
न्यस्यन्नपूर्वकरणे स नियोगिराजान् श्रीइन्द्रभूतिकलितश्चलितो बभासे ॥ ३१ ॥

श्रीधर्मचक्रमनुवृत्य कृतप्रयाणः सद्यः प्रसाधितसुमागधलोकपूज्यः ।
शुद्धव्रतप्रवरदामनियोजिताऽऽज्ञः प्राज्यप्रभासमधिगम्य चिरं स रेजे ॥ ३२ ॥　　10

प्राभाकरीं रुचिमधः कृतवान् विलासैः काये गवां विधिवशाऽऽत्मनिदर्शनेन ।
ब्राह्मीमपि ध्रुवनियोगमहाबलेन तां वैष्णवीमथ जिनो गतदोषमुक्त्या ॥ ३३ ॥

निष्काश्य दास्यकरसर्वपलाददोषं कादम्बरीरसकथां वितथां वितन्वन् ।
व्यावर्तयंश्च जनतां परदारभोगाच्चक्रीव सर्वविषयान् रुरुचे स जित्वा ॥ ३४ ॥

---

[३०] १ 'त्रिपदिकान्' त्रिपदी गात्रबन्धः, पक्षे 'उप्पन्नेइ वे'त्यादिका । २ 'वाडवगणान्' अश्वान् पक्षे विप्रान् । ३ 'चरणम्' चारित्रं पक्षे रणोपदेशे चः समुच्चये ।

[३१] ४ 'समिति०' समितय ईर्याद्याः पक्षे सङ्ग्रामः । यद्वाऽऽस्थानं समितिस्तत्र तत्पराः । ५ 'गुणाधिकतया' गुणा धैर्यादयः पक्षे गुणस्थानकाधिकतया । ६ 'परमार्थवृत्तिम्' परमार्थं आध्यात्मिकभावः पक्षेऽर्थसम्बन्धिनीं वृत्तिमाजीविकाम् । ७ 'अपूर्वकरणे' करणानि राजदेयभागस्थानानि पक्षेऽपूर्वकरण आत्मवीर्यविशेषः । 'नियोगिराजान्' ८ नियोगिनो मन्त्रिणः पक्षेजिनाऽऽदेशकारिणः ।

[३२] ९ '°मागधलोकपूज्यः' मागधा मगधदेशवासिनः पक्षे मागधतीर्थवासिदेवास्तेषु पूज्यः । १० 'शुद्धव्रतप्रवरदामनियोजिताऽऽज्ञः' शुद्धमहाव्रतान्येव वरदाममालिका तत्र निर्दिष्टाऽऽज्ञः पक्षे वरदामतीर्थम् । ११ 'प्राज्यप्रभासम्' प्राज्यां प्रकृष्टभासं दीप्तिं पक्षे तीर्थम् ।

[३३] १२ 'प्राभाकरीम्' प्रभाकरः सूर्यः पक्षे प्रभाकरो मीमांसकविशेषः । १३ 'रुचिम्' रुचिः कान्तिरिच्छा च ताम् । १४ 'काये' देहे षट्कायलक्षणे । १५ 'गवाम्' कान्तीनां पक्षे वचसाम् । १६ 'विधिवशाऽऽत्मनिदर्शनेन' विधिज्ञानमयाऽऽत्मिकधनेन । १७ 'ब्राह्मीम्' ब्राह्मीमपि रुचिमधस्कृतवान् । १८ 'ध्रुवनियोग०' ध्रुवाधिकारेण नियोगकथने । १९ '°नियोग०' नियोगः निरासः । २० 'वैष्णवीम्' वैष्णवीमपि रुचिं निर्दोषाऽऽहारेण रात्रौ भोजननिषेधेन राजपक्षे सूर्य-ब्रह्मविष्णूनां रुचिपराजयात् ॥

[३४] २१ '°पलाददोषम्' मांसभोजनम् । २२ 'कादम्बरी°' कादम्बरी सुरा । २३ 'सर्वविषयान्' सर्वे विषयाः शब्दादयः पक्षे देशाः ।

---

[28] 1 'चरणप्रवीणः' चरणं चारित्रं सावद्ययोगत्यागस्तस्मिन् प्रवीणः कुशलः ।

[29] 2 'गणिनः' गण्यन्ते पूज्यतयेति गणिनस्ताननुचानान् "अनूचानः प्रवचने साङ्गेऽधीति गणिश्च सः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० १ श्लो० ७८] । 3 श्रुतिसंपदाढ्यान्' श्रुतिः द्वादशाङ्गी सैव संपत् तयाऽऽढ्यान् सहितान् । 4 'तीर्थम्' तीर्यते संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थं प्रवचनाधारः साधु-साध्वी-श्रावक-श्राविकास्वरूपश्चतुर्विधसङ्घस्तम् । प्रथमगणधरं वा । 5 'भव्याम्बुजान्' भव्या मोक्षगमनयोग्यास्त एवाम्बुजास्तान् । 6 'विबोधयितुम्' उपदेशयितुं विकासयितुं वा । 7 'नव्यांशुमान्' नवीनसूर्यः । 8 'गवाम्' वाचां किरणानां वा ।

[30] 9 'मोहाभ्यमित्रविधिना' मोहः कामस्तस्मादभ्यमित्रविधिनाऽऽभिमुख्येन मित्रानलंगामी तस्य विधिस्तेन । 10 'गणनायकेभान्' गणनायकेष्विभान् हस्तिनः श्रेष्ठगणधरानित्यर्थः । 11 'त्रिपदिकान्' त्रिपदी गात्रबन्धः गात्रयोर्द्वयोरग्रजङ्घयोः पश्चिमजङ्घायां गजस्य बन्धस्तान् । 12 'आप्तराजः' आप्तो हितोपदेशकत्वादाप्त इव स आप्तस्तेषु राजेति ।

[32] 13 'श्रीधर्मचक्रम्' "श्रीधर्मप्रकाशकं चक्रमिति देवकृतः प्रथमोऽतिशयः" । 14 'अनुवृत्य' अनुसृत्य ।

[34] 15 '°पलाददोषम्' राक्षसस्वरूपचौरादिदोषम् ।

[37] 16 'विबुधसन्निधिः' "भवनपत्यादिचतुर्विधदेवनिकायानां सन्निधिः सामीप्यं सा जघन्यतोऽपि कोटिर्भवतीति देवकृतोऽष्टादशोऽतिशयः" । 17 'पद्मादयः' पद्मादिनवनिधयस्ते चेमे—"महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकर-कच्छपौ । मुकुन्द-कुन्द-नीलाश्च खर्वाश्च निधयो नव" । इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १०७] ।

औदारिकप्रकृतिना कृतिनायकेनाऽऽजह्ले[1]ऽनुपाधिकबलैः[2] सह साधनं[3] यत् ।
लोके कृपाबलमिदं लभतां यदेष तस्मादनन्तगुणवित्तगुणं प्रतीत्य ॥ ३५ ॥
पुन्नागतः[4] प्रवबृते वरदानवृष्टिर्गन्धर्व[5]सङ्गतिरतिप्रबलप्रमोदात् ।
तन्मण्डले विहरति क्षितिनाथरूपे[6] सर्वस्य वश्यकरणं ननु वीतरागे[7] ॥ ३६ ॥
5 नित्योऽभवद् विबुधसन्निधिरेव सेवा देवाधिपैरपि समाद्रियते स्म भद्रा ।
पद्मादयोऽथ निधयो वसुपद्म[8]वर्गच्छद्माश्रयात् क्षितितले प्रकटीबभूवुः ॥ ३७ ॥
जन्या इवास्य पुरतो मरुतोऽपि वन्या[9] धन्यास्तदानृतुबला[1] ननृतुर्बलात् ते ।
सद्भावनापरवशाः खलु भावनानां[10] नाथा दधुर्मधुरगानविधिं गुणानाम्[11] ॥ ३८ ॥
आस्थाय धीरपुरुषश्चरणोन्मुखः[2] सन् स्थानानि[12] नाम बहुधाऽङ्गनियोजितानि ।
10 जीवा[13]नुचिन्तनमति[3]र्भुवि चापरागः[14] को वा जिगाय न रयात् परमोहवर्गम् ॥ ३९ ॥
कश्चित्त्वजिह्मगमनाः[15] कृतहस्तमुख्यो दण्डं दधौ समरसङ्गत एव कश्चित् ।
आक्रान्तमौलिकलया करवालकर्षी[4] कश्चित् परस्परमभूत् सहसाऽस्त्रबुद्धिः ॥ ४० ॥
उज्जागरः[5] प्रबलसंयतिकर्मशूरः[6] पार्श्वस्थतां न चकमे[7] बहुधा रणार्थी ।
नैव प्रतिग्रहरुचि[8]र्बहुसाधुवाही[9] दण्डादिसज्जनकरः परचारणैषी ॥ ४१ ॥
15 उच्चारणेऽप्युपनता बहुशोधनाऽऽढ्या विद्याधरा अनवसन्नचरित्रभाजः[10] ।
वीरक्रियाप्रियतया गगनाध्वनीना[11] आज्ञां जिनस्य विपुलां व्यधुरूर्द्ध्वलोके ॥ ४२ ॥
क्षेत्राश्रयेण धनुरादिविमर्शनानि जीवावधारणधियः प्रवितेनिरेऽमी[12] ।
तत्रेषुयोजनगतिं हृदि निर्णयन्तो लक्षादिमाङ्कविनिविष्टदृशोऽधिसङ्ख्यम्[13] ॥ ४३ ॥
मोहोदयेन पतिताः पुनरप्रमत्ताः सम्यग् गुणादरभृतोऽधिकमार्गणानाम्[14] ।
20 संयोजनेन[15] विजयश्रियमाश्रयन्तः प्रासादि[16] केवलितया[17]ऽनवसानसौख्यम्[18] ॥ ४४ ॥

---

[३५] १ 'आजह्ले' तल्लोकानुग्रहाय । २ 'अनुपाधिकबलैः' अनुपाधिभिर्निर्दोषकबलैः पक्षे स्वाभाविकसेनाभिः ३ 'साधनम्' चारित्रं तेन सह यथा स्यात् तथा । 'सहसा, धनम्' इति पदविभागे धनं सहसाऽऽजह्ले तदपि लोकानुग्रहाय न्यायवतां राज्ञां न लोभतः ।

[३६] ४ 'पुन्नागतः' पुन्नागाः श्रेष्ठनरा गजाश्च । ५ 'गन्धर्व०' अश्वाः गायकाश्च । ६ 'क्षितिनाथरूपे' प्रशस्तः क्षितिनाथः क्षितिनाथरूपस्तस्मिन् । ७ 'वीतरागे' वीतमङ्कुशवारणं लिपादिना पादकर्म तद्द्वयं तत्र रागो यस्य [—"यातमङ्कुशवारणम् । लिपादिना पादकर्म यतं वीतं तु तद्द्वयम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २९१] यद्वा 'नु' इति वितर्के न वीतरागे वीतं फल्गुहयद्विपमिति हैमः ।

[३७] ८ 'वसुपद्म०' वसु स्वर्णं तस्य पद्मानि ।

[३८] ९ 'वन्याः' वानमन्तरा मरुतो देवाः, पक्षे वनवायवः । १० 'भावनानाम्' भवनपतिदेवानाम् । ११ 'गुणानाम्' वासनागीतगुणानाम् ।

[३९] १२ 'स्थानानि' आलीढादीनि । १३ 'जीवा०' जीवा मौर्वी । १४ 'अपरागः' विगतरागः, पक्षे धनुषि रागवान् ।

[४०] १५ 'अजिह्मगमनाः' अजिह्मगं ऋजु मनो यस्य, पक्षे शरे मनो यस्य ।

[४४] १६ 'प्रासादि' प्राप्तम् । १७ 'केवलितया' [के, बलितया—इति पदविभागे]—बलितया न वशाः स्वच्छन्दाः केन सुखं प्राप्ताः । १८ 'अनवसानसौख्यम्' अनवसानमनन्तं सुखम् ।

---

[38] 1 'अनृतुबलाः' ऋतुभावबलाः । "अनुकूलो वायुः ऋत्वभावेऽपि वहतीति देवकृतश्चतुर्दशोऽतिशयः" ।

[39] 2 'चरण०' चारित्रे पक्षे चः समुच्चये रणे । 3 'जीवानुचिन्तनमतिः' षट्जीवनिकायेषु अनुचिन्तनमतिः रक्षणबुद्धिः ।

[40] 4 'करवालकर्षी' तरवारिं कर्षत यः सः ।

[41] 5 'उज्जागरः' जागरूकः । 6 'प्रबलसंयतिकर्मशूरः' प्रबला प्रकृष्टा या संयतिः संयमस्तस्य कर्मणि शूरः । 7 'चकमे' इयेष । 8 'प्रतिग्रहरुचिः' प्रतिग्रहं सैन्यपृष्ठे रुचिर्यस्य । 9 'बहुसाधुवाही' बहून् साधून् वोढुं शीलं यस्य सः ।

[42] 10 'अनवसन्नचरित्रभाजः' नावसीदत्यनवसन्नं चरित्रं भजन्त इति । 11 'गगनाऽध्वनीनाः' आकाशचारिणः ।

[43] 12 'अमी' विद्याधराः । 13 'अधिसङ्ख्यम्' युद्धम् ।

[44] 14 'अधिकमार्गणानाम्' अधिकबाणानाम् । 15 'संयोजनेन' व्यापृतेन ।

केचित् पुनः [१]प्रतिमयाऽऽ[२]समयानुसारा [३]व्युत्सृष्टकायमु[४]पसर्जनभावनेन ।
स्थानं विधाय [५]समपादमिवाऽऽदरेण तस्थुर्नि[६]रर्गलबलमजिघांसयैव ॥ ४५ ॥
तेजो[७]ऽदसीयमपहन्तुमिवासमर्थान् [८]आलोचनोपधिपरिग्रहदण्डजार्थान् ।
निक्षिप्य [2]दुष्टपरमोहमहीश्वरोऽपि प्राप्तः क्रमाच्छिथिलतां स्वत एव बिभ्यत् ॥ ४६ ॥
दक्षाः [९]पराक्रमधियाऽऽ[१०]वरणस्य भङ्क्ते शूरा विचेरुरभितो [११]विषये [१२]क्षमायाः ।   5
[१३]मुक्तैषिणः [१४]सरसमूहमिहा[१५]ऽऽदिशन्तः सन्तः स्थिता [१६]धृतरुचः खलु [१७]मण्डलाग्रे ॥ ४७ ॥
वाणी विभोर्भगवती वरशक्तिरूपा [3]सन्मानसंदृढतरा प्रविवेश साक्षात् ।
तस्या [१८]रुचिप्रबलमण्डलदर्शनेन भीतः [4]पलाय्य विगतः क्वचनापि [5]मोहः ॥ ४८ ॥
एवं [१९]क्षमाधनवरैः प्रभुशासनेन प्रोल्लासिते [6]समितिकर्मणि [7]सांयुगीनैः ।
[8]विश्वाभ्युदीर्णचरमोहबलक्षयोऽभूदे[9]कातपत्रजिनरा*जमहोदयाय ॥ ४९ ॥   10
विद्याश्चतुर्दश जिनेश्वरशासनान्तः प्रादुर्बभूवुरुपमानमितास्तु रत्नैः ।
प्रत्येकमास्वधिकृता मुनयः सहस्रं तस्माच्चतुर्दशसहस्रगणस्तदीयः ॥ ५० ॥
[२०]नन्दीरवादभिनवाद् भुवि गर्जयन्तः [२१]सर्वानुयोजनविधौ निपुणा गुणाढ्याः ।
[२२]गुप्तीश्वराः कुसमयार्थविनाशनेन भान्ति स्म साधुगणिनो जिनशासनेन ॥ ५१ ॥
केचिज्जनाः [२३]प्रकृतिनि[२४]श्चलताऽभ्युपायं व्यातेनिरे [२५]नरवरस्थितिबन्धतर्कम् ।   15
यस्मात् परः शतगुणो [२६]रसबन्ध एव [२७]प्रादेशिकं समुदयं जनयत्यवश्यम् ॥ ५२ ॥

---

[४५] १ 'प्रतिमया॰' कायोत्सर्गेण, पक्षे मयो नाम उष्ट्रविशेषस्तं प्रतीति प्रतिमयम् । २ 'आसमयानुसारा' आसमयं यथाऽवसरमनुसारश्छलादिर्येषां ते । ३ 'व्युत्सृष्टकायम्' व्यक्तशरीरं यथा स्यात् तथा । ४ 'उपसर्जनभावनेन' स्वदेहेऽप्यनादरबुद्ध्या गौणत्वभावनया । ५ 'समपादम्' समपादं स्थानं कायोत्सर्गे, बाणविसर्गे वा । ६ 'निरर्गलबल॰' निरर्गलं स्वतन्त्रं प्रबलं वा बलं शारीरम् ।

[४६] ७ 'अदसीयम्' कायोत्सर्गकृतं छलेन रणकर्मणा वा । ८ 'आलोचनोपधिपरिग्रहदण्डजार्थान्' आलोचना प्रायश्चित्तस्थानं पक्षे आलोचनं मन्त्रः, उपधिपरिग्रहो वस्त्र-पात्रादि स्वकं वा, दण्डा मनोदण्डादयः सैन्यं वा तेनोत्पन्नार्थान् ।

[४७] ९ 'पराक्रम॰' पराक्रमो बलं, पर उत्कृष्टोऽक्रमो युगपद्भावः । १० 'आवरणस्य' आवरणं ज्ञानावरणादिर्वैरणो वप्रस्तस्य । ११ 'विषये' देशे गोचरे वा । १२ 'क्षमायाः' शान्तेः, भूम्या वा । १३ 'मुक्तैषिणः' मुक्ताः सिद्धजीवाः, मुक्तं शस्त्रविशेषः पाणियन्त्राभ्याम् । १४ 'सरसमूहम्' सरसं रसयुक्तं, ऊहं वितर्कं पक्षे शरव्रजः । १५ 'आदिशन्तः' कथयन्तो मुञ्चन्तो वा । १६ 'धृतरुचः' धृतदीप्तयः । १७ 'मण्डलाग्रे' खड्गे मण्डलमुखे मण्डलमत्र सूत्रमण्डलं वा ।

[४८] १८ 'रुचिप्रबलमण्डलदर्शनेन' रुचिरिच्छारूपं प्रबलमण्डलं प्रकृष्टतरवारिं तस्य दर्शनेन दीप्तेः प्रकर्षपुञ्जदर्शनेन वा ।

[४९] १९ 'क्षमाधनवरैः' क्षमाधना मुनयो भूपा वा ।

[५१] २० 'नन्दीरवः' वाद्यसमूहशब्दः नन्दीसूत्रपाठो वा । २१ 'सर्वानुयोजन॰' सर्वानुयोजनं सर्वमनुयोजनं पृच्छा, अनुयोगो वा । २२ 'गुप्तीश्वराः' गुप्तयो मनोगुप्त्याद्याः कारागृहं वा ।

[५२] २३ 'प्रकृति॰' प्रकृतयो ज्ञानावरणाद्याः, प्रजा लोको वा । २४ '॰निश्चलता॰' निश्चलता स्वास्थ्यं निर्जरणं वा । २५ 'नरवरस्थितिबन्धतर्कम्' राज्यस्थितिविचारं, मनुजगत्यायुःस्थितिबन्धं वा । २६ 'रसबन्धः' प्रजास्नेहः कर्मरसबन्धो वा । २७ 'प्रादेशिकः' देशसम्बन्धी प्रदेशबन्धो वा ।

---

[46] 1 'अदसीयम्' अस्येदमदसीयम् । 2 'दुष्टपरमोहमहीश्वरः' दुष्टो यः परश्चासौ मोहश्च शत्रुस्वरूपः कामदेवः स एव महीश्वरो राजा ।

[48] 3 'सन्मानसंदृढतरा' सन्मानेन सम्यगतिशयेन दृढेति । 4 'पलाय्य' नंष्ट्वा । 5 'मोहः' कामदेवः ।

[49] 6 'समितिकर्मणि' ईर्यादिकार्ये रणे वा । 7 'सांयुगीनैः' तत्परैः । 8 'विश्वाभ्युदीर्णचरमोहबलक्षयः' विश्वेऽभ्युदीर्णः कृतः चरतो मोहस्य कामदेवस्य बलं तस्य क्षयः नाशो येन सः । 9 'एकातपत्र॰' एकमद्वितीयमातपत्रं छत्रं यस्य सः ।

---

* P ॰राज्य॰ ।

आचारवर्तनिकयाऽधिजगाम साधोरन्यस्य वाऽनुचरितं सकलो नियोगी ।
निर्वेशन-प्रविशने चरणेऽनुरागादावेदयन् स पुरुषोत्तमराजवाक्यात् ॥ ५३ ॥
ज्ञात्वाऽऽत्मनस्तदितरस्य विबोधवृत्तीर्देशस्थसूत्रकृदभिज्ञपुराणवाचा ।
न्यायं प्रयुज्य तदनीतिपदाद् वियुज्य स्वार्थं परार्थमिव साधयति स्म धीरः ॥ ५४ ॥
श्रेणीहिताय मनसो वचसोऽपि वृत्तिं यत् सामवायिकजनो विजनेऽपि दध्यौ ।
तिष्ठन्नलमुपविशन् निविशञ्च शयानोऽप्यश्नन् नयानुपदिदेश तथा जिनेशः ॥ ५५ ॥
प्राधान्यमाप बहुधाऽन्यमहोपकारः स्फारानुरागपरभागवशाऽऽगमानाम् ।
मर्यादया विशदया ननु देशरूपं जज्ञे क्षमाधनगणे समरोचितेऽपि ॥ ५६ ॥
पूर्वस्थितिः प्रकटिताऽत्र विशिष्य लोके तस्याः परं परिणतिः खलु वस्तुलभ्या ।
श्रीप्राभृते प्रतिपदं परमोऽधिकारोऽन्या विश्रुतश्रुतकथासु तथा प्रथाऽऽसीत् ॥ ५७ ॥
नो नैगमादिषु परस्परबाधयोगो नो पश्यतोहरदशापि जनस्य काचित् ।
नो भङ्गबुद्धिरपि सङ्गरतः कथञ्चित् श्रीशासने भगवतः स्फुटतामुपेते ॥ ५८ ॥
मन्युर्न चेतसि पदं मनुजस्य चक्रे यस्मिन् भवेदसुमतां विनिपातवृत्तिः ।
ब्रह्मक्रियासु निरतेऽपि पलादरूपं प्रादुर्भवेद् गुरुजनेऽप्यविकल्पना गीः ॥ ५९ ॥
नासिद्धताऽपि च मिथो न विरुद्धताऽऽसील्लभ्यं क्वचिन्न विहितव्यभिचारकर्म ।
बाधो न यत्र समयेऽप्रतिपक्षभावः कस्तीर्थभास्करमते रमते न विद्वान् ॥ ६० ॥

---

[५३] १ 'आचारवर्तनिकया' आचारा ज्ञानाचाराद्याः, आसमन्ताचाराणां गूढपुरुषाणां प्रवृत्त्या । २ साधोः मुनेः न्यायवल्लोकस्य वा । ३ 'अन्यस्य' असाधोश्चौरादेः । ४ 'नियोगी' मुनिः मन्त्री वा । ५ 'निर्वेशन-प्रविशने' निर्गम-प्रवेशौ तयोः समाहारस्तस्मिन् । ६ 'चरणे' चारित्रे रणे वा । ७ 'पुरुषोत्तम°' पुरुषोत्तमोऽर्हन् ।

[५४] ८ 'आत्मनः' जीवस्य । ९ 'तदितरस्य' अजीवस्य । १० 'विबोधवृत्तीः' ज्ञानवार्ताः । ११ 'देशस्थसूत्रकृदभिज्ञ°' पार्श्वस्थिता ये सूत्रकृतोऽङ्गस्याभिज्ञा ज्ञातारः, पक्षे देशस्थसूत्रकृतो देशमुख्यजनाः । १२ 'स्वार्थम्' स्वस्य धनस्यार्थं कार्यमात्मकार्यं वा ।

[५५] १३ 'श्रेणी°' श्रेणिः क्षपकश्रेण्यादिः पौरश्रेणी वा । १४ 'सामवायिकजनः' समवायाङ्गवेत्ता मन्त्री वा ।

[५६] १५ 'बहुधान्यमहोपकारः' बहुधा, अन्यस्य महोपकारः, बहुधान्यनिष्पत्तिः । १६ '°परभाग°' 'परभागो गुणोत्कर्षः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० ११] । १७ '°आगमानाम्' आगमा वृक्षा रसालाद्याः, सिद्धान्ता वा । १८ 'देशरूपम्' न्यायः । १९ 'क्षमाधनगणे' क्षमाधना मुनयो भूपा वा । २० 'समरोचिते' समेन रोचिते, समरे उचिता वा ।

[५७] २१ 'पूर्वस्थितिः' पूर्वजानां स्थितिः पूर्वाणामुत्पादादीनां स्थितिर्वा । २२ 'वस्तुलभ्या' वस्तु परमार्थस्तत्त्वं तेन लभ्या, वस्तु अधिकारविशेषो वा । २३ 'श्रीप्राभृतम्' लक्ष्मीढौकनम्, प्राभृतोऽत्र पूर्वाधिकारः ।

[५८] २४ 'नैगमादिषु' नैगमादयो नयाः, वणिजां समूहेषु वा । २५ 'पश्यतोहरदशा' पश्यतोहरस्तस्करः, पश्यतो विचारयतो वा हरदशा ईश्वरधर्माङ्गीकारः । २६ 'सङ्गरतः' सङ्ग्रामात् प्रतिज्ञाया वा ।

[५९] २७ 'मन्युः' कोपो यज्ञश्च । २८ 'विनिपातवृत्तिः' प्राणिघातवृत्तिः । २९ 'ब्रह्मक्रियासु' ब्रह्मचर्यकर्मसु । ३० 'निरते' तत्परे ब्राह्मणेऽपि मांसाशनम् । ३१ 'पलादरूपम्' राक्षसस्वरूपम् । ३२ 'गुरुजने' गुरुलोके । ३३ 'अविकल्पनागीः' अविद्धजीवस्तस्य कल्पना मारणा तस्या वाक् ।

---

[60] 1 'नासिद्धता' असिद्धताऽसिद्धिर्न परं सिद्धिरेव । 2 'विरुद्धता' विरोधः । 8 'तीर्थभास्करमते' तीर्थस्तीर्थङ्करः 'भामा सत्यभामा' इति न्यायात्, तीर्थङ्कर एव भास्करः सूर्यस्तस्य मते सिद्धान्ते ।

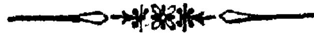
एवं दैवतदैवरूपबलतः पुण्यानुगुण्याद्भृणां
साम्राज्यं परमोपकारि चरणाऽऽरम्भेन लेभे विभुः ।
वीरः केसरिणाऽभिलाञ्छिततनूर्नूनं नृसिंहोपमा-
वर्ण्यैः स्वर्णसवर्णरोचिरचिराद् देयात् स नः प्रार्थितम् ॥ ६१ ॥

5

कृत्वा तत्त्वनिदेशपेशलतरं देशं जिनेशः स्वयं
मिथ्यात्वोदयवुस्तमान्धतमसं सान्द्रं विनीय व्ययम् ।
श्रीसूक्ष्मक्रियमद्वयं व्युपरताशेषक्रियं चाप्ययं
ध्यायन्नापदपापपूःपरिसरे श्रीसिद्धशर्मोदयम् ॥ ६२ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
कथानायकवंशमूलस्य श्रीवीरस्य भगवतो दिग्विजयवर्णनो
नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

10

[61] 1 'चरणाऽऽरम्भेन' चरणं चारित्रं तस्याऽऽरम्भस्तेन । 2 'केसरिणा' सिंहेन लाञ्छनेन । 3 'स्वर्णसवर्णरोचिः' सुवर्णसमाना रोचिः कान्तिः श्रीवीरस्य काञ्चनवर्णत्वात् ।

[62] 4 'तत्त्वनिदेशपेशलतरम्' तत्त्वानि नव, तेषां निदेशेनोपदेशेनातिशयेन शोभनमिति । 5 'देशम्' भारतवर्षम् । 6 'विनीय' कृत्वा । 7 'व्युपरताशेषक्रियम्' शमिता समस्ताऽऽरम्भादिक्रिया यस्मिन् तं देशम् । 8 'आपद्' प्राप । 9 'अपापपूःपरिसरे' अपापानगरीविस्तारे ।

चतुर्थः सर्गः ।

अथ जिनपतिपट्टे श्रीसुधर्मा गणीन्द्रो दिनपतिरिव रेजे राजराजाधिगम्यः ।
गणधरगणनायां पञ्चमोऽप्याद्य एव विनयनयतपोभिर्योऽतिशेते स्म सर्वैः ॥ १ ॥
तदनु दनुजपूज्यः प्राज्यतेजा हि जम्बूर्गणपतिरुदियायोद्भिद्रजाम्बूनदश्रीः ।
5 प्रभव इति गुरुस्तत्पट्टपद्मांशुमाली गणधरमणिरस्मादेव शय्यंभवाऽऽख्यः ॥ २ ॥
तदनु गणहिमांशुः श्रीयशोभद्रसूरिर्विजितविबुधसूरिस्तस्य पट्टेऽद्वयीयम् ।
प्रगुणगुणविभूतिश्चारुसम्भूतिशब्दाद् विजय इति मुनीन्दुर्भद्रबाहुर्द्वितीयः ॥ ३ ॥
श्रुतसुरतरुमूलं स्थूलभद्रोऽनुकूलं समजनि यशसाऽऽशासुन्दरीणां दुकूलम् ।
तदनु च गिरिनामाऽऽर्यो महादिः सुहस्ती द्वयमपि गणराजौ पट्टभाजौ तदीयौ ॥ ४ ॥
10 परमपि युगलं स्यात् सुस्थितः सुप्रबुद्धः श्रमणगणभृदिन्द्राद् दिन्नसूरिस्ततोऽभूत् ।
गणगुरुरुरुकीर्तिर्दिन्ननामाऽथ सिंहाद् गिरिगणविभुरस्माद् वज्रसूरिः सूरेज्यः ॥ ५ ॥
प्रसृमरमुनिसेनः सूरिराड् वज्रसेनः शमिपतिरथ चन्द्रश्चारुसामन्तभद्रः ।
नव इव सुरसूरिर्वृद्धदेवाऽऽख्यसूरिर्गणपतिरतिशायिप्रोदितद्योतनाऽऽह्वः ॥ ६ ॥
प्रणतनृपतिदेवः सूरिराण्मानदेवः क्षितिधर इव तुङ्गः स्वैर्गुणैर्मानतुङ्गः ।
15 सुरगिरिरिव धीरः श्रीधरो वीरसूरिः प्रभुरपि जयदेवश्चारुताकामदेवः ॥ ७ ॥

---

[1] 1 'जिनपतिपट्टे' श्रीवर्द्धमानस्वामिपट्टे ।

(१) 'श्रीसुधर्मा' श्रीसुधर्मस्वामी । 2 'दिनपतिः' सूर्यः । 3 'पञ्चमोऽप्याद्य एव' एकादशानामपि गणधरपदस्थापनाऽवसरे श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामिनं पुरस्कृत्य गणोऽनुज्ञातः दुष्प्रसहं यावत् श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यानामेव प्रवर्त्तनात् ।

[2] 4 'दनुजपूज्यः' असुरैः पूज्यः वन्द्यः 'असुरा दितिदनुजाः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १५२] (२) 'जम्बूः' श्रीसुधर्मस्वामिपट्टे द्वितीयः श्रीजम्बूस्वामी । 5 'उद्भिद्रजाम्बूनदश्रीः' उद्भिद्रा विकसिता जम्बूनदस्य सुवर्णस्य श्रीः शोभा यस्य सः । (३) 'प्रभवः' श्रीजम्बूस्वामिपट्टे तृतीयः श्रीप्रभवस्वामी । (४) 'शय्यंभवाऽऽख्यः' श्रीप्रभवस्वामिपट्टे चतुर्थः श्रीशय्यंभवस्वामिनामा ।

[3] (५) 'श्रीयशोभद्रसूरिः' श्रीशय्यंभवस्वामिपट्टे पञ्चमः श्रीयशोभद्रसूरिः । 5 'विजितविबुधसूरिः' विजितः विबुधानां सुराणां सूरिराचार्यो बृहस्पतिरित्यर्थः । (६) 'सम्भूतिशब्दाद् विजयः'–'भद्रबाहुः' इति द्वौ श्रीयशोभद्रसूरिपट्टे षष्ठौ श्रीसंभूतिविजय-श्रीभद्रबाहुस्वामिनावभूताम् ।

[4] 6 'श्रुतसुरतरुमूलम्' श्रुतानि चतुर्दशपूर्वाण्येव सुरतरवो देववृक्षास्तेषां मूलम् । (७) 'स्थूलभद्रः' श्रीसम्भूतिविजय-श्रीभद्रबाहुस्वामिनोः पट्टे सप्तमः श्रीस्थूलभद्रस्वामी । (८) 'गिरिनामाऽऽर्यो महाऽऽदिः सुहस्ती' श्रीस्थूलिभद्रस्वामिपट्टेऽष्टमौ श्रीआर्यमहागिरि-श्रीआर्यसुहस्तीसूरिरिति द्वौ बभूवतुः ।

[5] (९) 'सुस्थितः सुप्रबुद्धः' 'श्रीआर्यमहागिरि-श्रीआर्यसुहस्तिसूरिपट्टे नवमौ श्रीसुस्थित-सुप्रतिबद्धसूरी । (१०) 'इन्द्राद् दिन्नसूरिः' 'सुस्थित-सुप्रतिबद्धपट्टे दशमः श्रीइन्द्रदिन्नसूरिर्बभूव । (११) 'दिन्ननामा' इन्द्रदिन्नसूरिपट्टे एकादशः श्रीदिन्नसूरिः बभूव । (१२) 'सिंहाद् गिरिगणविभुः' श्रीदिन्नसूरिपट्टे द्वादशः सिंहगिरिर्बभूव । 'गिरिगणविभुः' सिंहाद् गिरिरिति सिंहगिरिरेव गणेषु विभुः प्रभुरिव । (१३) 'वज्रसूरिः' श्रीसिंहगिरिपट्टे त्रयोदशः श्रीवज्रस्वामी बभूव ।

[6] (१४) 'वज्रसेनः' श्रीवज्रसूरिपट्टे चतुर्दशः श्रीवज्रसेनसूरिः । (१५) 'चन्द्रः' वज्रसेनसूरिपट्टे पञ्चदशः श्रीचन्द्रसूरिर्बभूव । (१६) '°सामन्तभद्रः' 'श्रीचन्द्रसूरिपट्टे षोडशः श्रीसामन्तभद्रसूरिर्बभूव । (१७) 'वृद्धदेवाऽऽख्यसूरिः' 'श्रीसामन्तभद्रसूरिपट्टे सप्तदशः श्रीवृद्धदेवसूरिनामा बभूव । (१८) 'प्रोदितद्योतनाऽऽह्वः' 'श्रीवृद्धदेवसूरिपट्टेऽष्टादशः प्रद्योतनसूरिनामा सञ्जातः ।

[7] (१९) 'मानदेवः' श्रीप्रद्योतनसूरिपट्टे एकोनविंशतितमः श्रीमानदेवसूरिः । (२०) 'मानतुङ्गः' श्रीमानदेवसूरिपट्टे विंशतितमः श्रीमानतुङ्गसूरिजातः । (२१) 'वीरसूरिः' श्रीमानतुङ्गसूरिपट्टे एकविंशतितमः श्रीवीरसूरिर्बभूव । (२२) 'जयदेवः' श्रीवीरसूरिपट्टे द्वाविंशतितमः श्रीजयदेवसूरिर्बभूव ।

सुरपतिरिव देवानन्दनामा द्विधापि कमनदमनकान्तिर्विक्रमोऽपि क्रमेण ।
समजनि नरसिंहः सूरिरुत्सारितारिर्गुणगणमणिराशेः श्रीसमुद्रः समुद्रः ॥ ८ ॥
पुनरपि गुरुरासीन्मानदेवो द्वितीय-
स्तदनु विबुधशब्दाच्छ्रीप्रभोऽप्यद्वितीयः ।
भुवि विजितजयार्थः श्रीजयानन्दसूरिः 5
प्रवचनरविरूपोऽस्माद् रवेः श्रीप्रभाऽऽह्वः ॥ ९ ॥
यशसि शशिसमानः श्रीयशोदेवसूरिः स्मर इव कमनीयः प्रोच्चितप्रद्युम्नसूरिः ।
शमकमलविवस्वान् मानदेवस्तृतीयस्तदनु विमलचन्द्रश्चन्द्रमाश्चन्द्रगच्छे ॥ १० ॥
कथिमरजितभूरिः सूरिरुद्योतनोऽस्मादवनतनरदेवः सर्वदेवो गणेन्द्रः ।
धृतचरणविशुद्धिर्देवसूरिः सुबुद्धिः पुनरपि गणभर्त्ता सर्वदेवोऽद्वितीयः ॥ ११ ॥ 10
कुनयजययशोभित् श्रीयशोभद्रनामा तदनु च मुनिचन्द्रश्चन्द्रनिस्तन्द्रकीर्त्तिः ।
गणभृदजितदेवः सेवनासक्तदेवस्तदनु विजयसिंहः सिंहवत् साहसेन ॥ १२ ॥
सुजननयनसोमः सोमनाम्नः प्रभोऽभूद् गुरुरपि मणिरत्नस्तद्द्वयं चैकपट्टे ।
बहुतपसि वितन्द्रः श्रीजगच्चन्द्रसूरिरजनि मुनिनरेन्द्रोऽस्मात् स देवेन्द्रसूरिः ॥ १३ ॥
तदनु मुनिसमूहं धर्मघोषः पुपोष पुनरभवदमुष्मात् सोमशब्दात् प्रभोऽन्यः । 15
तदनु तिलकसूरिः सोमपूर्वो बभूव गणगुरुरथ देवात् सुन्दराऽऽह्वानसूरिः ॥ १४ ॥

---

[8] (२३) 'देवानन्दनामा' श्रीजयदेवसूरिपट्टे त्रयोविंशतितमः श्रीदेवानन्दसूरिः । (२४) 'विक्रमः' श्रीदेवानन्दसूरिपट्टे चतुर्विंशतितमः श्रीविक्रमसूरिर्जातः । (२५) 'नरसिंहः' श्रीविक्रमसूरिपट्टे पञ्चविंशतितमः श्रीनरसिंहसूरिर्जज्ञे । (२६) 'श्रीसमुद्रः' श्रीनरसिंहसूरिपट्टे षड्विंशतितमः श्रीसमुद्रसूरिः संभूतः ।

[9] (२७) 'मानदेवः' श्रीसमुद्रसूरिपट्टे सप्तविंशतितमः श्रीमानदेवसूरिर्जातः । (२८) 'विबुधशब्दाच्छ्रीप्रभः' श्रीमानदेवसूरिपट्टेऽष्टाविंशतितमः श्रीविबुधप्रभसूरिरभवत् । (२९) 'श्रीजयानन्दसूरिः' श्रीविबुधप्रभसूरिपट्टे एकोनत्रिंशत्तमः श्रीजयानन्दसूरिर्जज्ञे । (३०) 'रवेः श्रीप्रभाऽऽह्वः' श्रीजयानन्दसूरिपट्टे त्रिंशत्तमः श्रीरविप्रभसूरिः सञ्जातः ।

[10] (३१) 'श्रीयशोदेवसूरिः' श्रीरविप्रभसूरिपट्टे एकत्रिंशत्तमो नागरब्राह्मणः श्रीयशोदेवसूरिरुदियाय । (३२) 'प्रोच्चितप्रद्युम्नसूरिः' श्रीयशोदेवसूरिपट्टे द्वात्रिंशत्तमः श्रीप्रद्युम्नसूरिर्बभूव । 1 'शमकमलविवस्वान्' शमः शान्तिस्तद्रूपं कमलं तं विकासयितुं विवस्वान् सूर्य इव । (३३) 'मानदेवः' श्रीप्रद्युम्नसूरिपट्टे श्रीमानदेवसूरिरजनि । (३४) 'विमलचन्द्रः' श्रीमानदेवसूरिपट्टे चतुस्त्रिंशत्तमः श्रीविमलचन्द्रसूरिर्बभूव ।

[11] (३५) 'उद्योतनः' श्रीविमलचन्द्रसूरिपट्टे पञ्चत्रिंशत्तमः श्रीउद्योतनसूरिः समजायत । (३६) 'सर्वदेवः' श्रीउद्योतनसूरिपट्टे षट्त्रिंशत्तमः श्रीसर्वदेवसूरिर्बभूव । (३७) 'देवसूरिः' श्रीसर्वदेवसूरिपट्टे सप्तत्रिंशत्तमः श्रीदेवसूरिर्जज्ञे । (३८) 'सर्वदेवः' श्रीदेवसूरिपट्टे अष्टत्रिंशत्तमः पुनः श्रीसर्वदेवसूरिरभूत् ।

[12] (३९) 'श्रीयशोभद्रनामा' श्रीसर्वदेवसूरिपट्टे एकोनचत्वारिंशत्तमः श्रीयशोभद्रसूरिरभवत् । (४०) 'मुनिचन्द्रः' श्रीयशोभद्रसूरिपट्टे चत्वारिंशत्तमः श्रीमुनिचन्द्रसूरिर्जज्ञे । (४१) 'अजितदेवः' श्रीमुनिचन्द्रसूरिपट्टे एकचत्वारिंशत्तमः श्रीअजितदेवसूरिरजनि । (४२) 'विजयसिंहः' श्रीअजितदेवसूरिपट्टे द्विचत्वारिंशत्तमः श्रीविजयसिंहसूरिर्बभूव ।

[13] 2 'सुजननयनसोमः' सज्जनानां नयनानि चक्षूंषि शीतलीकर्तुं सोमश्चन्द्र इव । (४३) 'सोमनाम्नः प्रभः, मणिरत्नः' श्रीविजयसिंहसूरिपट्टे त्रिचत्वारिंशत्तमौ श्रीसोमप्रभ-श्रीमणिरत्नसूरी सञ्जातौ, तयोः सोमप्रभसूरिः शतार्थितया भुवि ख्यातनामा बभूव । (४४) 'श्रीजगच्चन्द्रसूरिः' श्रीसोमप्रभ-श्रीमणिरत्नसूरिपट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिरजायत । (४५) 'देवेन्द्रसूरिः' श्रीजगच्चन्द्रसूरिपट्टे पञ्चचत्वारिंशत्तमः श्रीदेवेन्द्रसूरिः समजनि ।

[14] (४६) 'धर्मघोषः' श्रीदेवेन्द्रसूरिपट्टे षट्चत्वारिंशत्तमो धर्मघोषसूरिर्बभूव । (४७) 'सोमशब्दात् प्रभः' श्रीधर्मघोषसूरिपट्टे सप्तचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमप्रभसूरिः । (४८) 'तिलकसूरिः सोमपूर्वः' श्रीसोमप्रभसूरिपट्टे अष्टचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमतिलकसूरिर्जज्ञे । (४९) 'देवात् सुन्दराह्वानसूरिः' श्रीसोमतिलकसूरिपट्टे एकोनपञ्चाशत्तमः श्रीदेवसुन्दरसूरिर्जातः ।

मुनिकुवलयसोमः सोमतः सुन्दराह्वः प्रभुरथ मुनिशब्दात् सुन्दरः सूरिचक्री ।
श्रमणगगनरत्नं रत्नतः शेखराऽऽख्यस्तदनु च वरलक्ष्मीसागरः सूरिरासीत् ॥ १५ ॥
तदनु सुमतिसाधुर्माधुरीपूर्णवाक्यस्समजनि विमलः श्रीहेमपूर्वस्ततोऽपि ।
तदनु विमलनामाऽऽनन्दशब्दाद् यथार्थां तपगणगुणसंज्ञां यश्चकार क्रियाभिः ॥ १६॥
5 तदनु विजयदानः सूरिरुच्चावदानः प्रभुरभवदतः श्रीहीरनामा गणस्य ।
अकबरनरराजां यः समाजं ररञ्ज प्रकृतसुकृतवाग्भिः पुण्यनैपुण्यभाग्भिः ॥ १७ ॥
हरिरपि दिवि सूरेर्यस्य सत्कीर्तिवार्त्तां सदसि विबुधसूरेर्वाचि सम्यग् निशम्य ।
रमयति वसुधायां स्वं मनोऽमुं दिदृक्षुर्नमयति न सुधायामप्सरस्संनिधायाम् ॥ १८॥
वदति निगदसिद्धन्यायतोऽप्यस्य धर्मोन्नयनविजयवार्त्तां गीष्पतिर्वर्षकोट्या ।
10 नवनवरसरीत्या संसदि स्वर्गराजः प्रभवति न तथापि व्यापिनीं तां समाप्तुम् ॥१९॥

कलिललितममुष्मिन्नभ्युदीतेऽपनीतं
श्रमणमणिषु साक्षाद् वीररूपे गणीन्द्रे ।
अविकृतकृतलक्ष्म्या जङ्गमः सङ्गमोऽभूत्
प्रतिपदमपि सूरेर्भाग्ययोगैः स्फुरद्भिः ॥ २० ॥

15 अचरमजिनवारे या न वाऽऽरेक्यते ज्ञैर्जनवृजिननिहन्त्री धर्मलीला सुशीला ।
परमगुरुविहारेऽभ्युद्धृतार्हद्विहारे समजनि जनितश्रीः साऽप्यशेषाऽविशेषात् ॥२१॥
कविभिरभिनवार्थैर्यत् प्रवृत्तिः प्रबद्धा सहृदयजनभाव्ये हीरसौभाग्यकाव्ये ।
अथ कथमहमस्या विस्तरायोद्यताऽऽस्यः पशुशिशुरिव दृश्यः स्यां बुधस्योपहास्यः ॥२२॥

---

[15] 1 'मुनिकुवलयसोमः' मुनयः साधवस्त एव कुवलयानि कुमुदानि तेभ्यश्चन्द्र इव । (५०) 'सोमतः सुन्दराह्वः' श्रीदेवेन्द्रसूरिपट्टे पञ्चाशत्तमः श्रीसोमसुन्दरसूरिरजनि । (५१) 'मुनिशब्दात् सुन्दरः' श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टे एकपञ्चाशत्तमः श्रीमुनिसुन्दरः सूरिर्बभूव । (५२) 'रत्नतः शेखराऽऽख्यः' श्रीमुनिसुन्दरसूरिपट्टे द्विपञ्चाशत्तमः श्रीरत्नशेखरसूरिः संभूतः । (५३) 'वरलक्ष्मीसागरः' श्रीरत्नशेखरसूरिपट्टे त्रिपञ्चाशत्तमः श्रीलक्ष्मीसागरसूरिरजायत ।

[16] (५४) 'सुमतिसाधुः' श्रीलक्ष्मीसागरसूरिपट्टे चतुष्पञ्चाशत्तमः श्रीसुमतिसाधुसूरिः संजज्ञे । (५५) 'विमलः श्रीहेमपूर्वः' श्रीसुमतिसाधुसूरिपट्टे पञ्चपञ्चाशत्तमः श्रीहेमविमलसूरिर्बभूव । (५६) 'विमलनामाऽऽनन्दशब्द०' श्रीहेमविमलसूरिपट्टे आनन्दविमलसूरिर्बभूव ।

[17] (५७) 'विजयदानः सूरिः' श्रीआनन्दविमलसूरिपट्टे सप्तपञ्चाशत्तमः श्रीविजयदानसूरिर्बभूव ।(५८) 'श्रीहीरनामा' श्रीविजयदानसूरिपट्टेऽष्टपञ्चाशत्तमः श्रीहीरविजयसूरिः संजज्ञे । 2 'उच्चावदानः' उच्चैः प्रशस्तकर्म यस्य सः । 'प्रकृतसुकृतवाग्भिः' प्रकृतानि च तानि सुकृतानि पुण्यानि च प्रकृतसुकृतानि, वाचः वचांसि येषां तैः ।

[19] 3 'निगदसिद्धन्यायतः' सत्यकथनन्यायात् 'निगदः रोकडु' इति भाषायाम् । 4 'धर्मोन्नयनविजयवार्त्ताम्' धर्मस्योन्नयनमुन्नतिस्तस्य विजयवार्ता विजयकथा ताम् । 5 'गीष्पतिः' बृहस्पतिः 'गीर्बृहत्योः पतिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ३३] 6 'नवनवरसरीत्या' नवीनो वीरशृङ्गारादिरसः रीतिः गौड्यादिस्तया ।

[20] 7 'कलिललितम्' कलिरन्त्ययुगं तस्य ललितं लीलां क्रीडामित्यर्थः । 'कलिर्बिभीतके शूरे विवादेऽन्त्ययुगे युधि' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४८९] ।

[21] 8 'आरेक्यते' शङ्क्यते । 'रेकृङ् शङ्कायामिति धातोः क्यपि वर्तमाने रूपम् । 9 'ज्ञैः' पण्डितैः । 10 'जनवृजिननिहन्त्री' जनानां वृजिनानि पापानि दुःखानि वा निहन्त्री नाशकर्त्री । 11 'अभ्युद्धृतार्हद्विहारे' अभ्युद्धृताः जीर्णोद्धाराः कृता अर्हतां विहाराश्चैत्यानि येन स तस्मिन् ।

[22] 12 'कविभिः' देवविमल-हेमविजयादिकविभिः-हीरसौभाग्य-विजयप्रशस्त्यादिमहाकाव्यानां कर्तृभिः कविभिः । 13 'अस्याः' प्रवृत्त्याः

तदनु विजयसेनः सूरिराडस्य पट्टे दिनकरकरणिः स्वर्नाथपूज्यो बभासे ।
अकबरनरचक्री यस्य चक्रे प्रशंसां सदसि विजयमस्य प्रेक्ष्य [1]विप्रौघवादे ॥ २३ ॥
सुरपतिमिव साक्षाज्ज्यस्थितिं व्यर्द्धिमाजमकबरनरराजं बोधयन् [2]साऽवरोधम् ।
गणिगणमणिहीरः पूर्वदेशे विहारात् स विजयमुपलेभे मोहमुच्छिद्य सद्यः ॥ २४ ॥
गुरुरिव गुरुशिष्यः स्याद्वितीयोत्तरस्यामकबरनरशक्राभ्यर्चितो [4]लाभपुर्याम् । 5
[5]उपनतविजयश्रीर्मोहसर्वस्वभङ्गात् स गुरुविजयसेनो गीयतेऽद्यापि भूम्याम् ॥ २५ ॥
इति जिनवरपट्टश्रेणिमालाप्रसूनैर्मुनिपतिभिरकारि *[7]स्फारविद्याद्यनूनैः ।
स्वसमयमनुजीव्यां प्रौढमोहप्रघातात् कति कतिचन वारान् दिग्जयो जैनराज्ये ॥२६॥
बहुगुणबलशक्तिप्राप्त्युपायोदिताऽऽशाविजय इह कवीन्द्रैर्विस्तरात् कैर्निगद्यः ।
[8]यतिपतिमतिलभ्यः स भ्यतुच्छैः समासात् कथमपि कथयामस्तं तथापि प्रशस्तम् ॥ २७ ॥ 10

तदनु तदनुभावादेव देवस्वरूपी
विजयिविजयदेवः श्रीगणेन्दुर्बभूव ।
किमुत ! विजयदेवच्छद्मनाऽस्यावतीर्णो
भरतभुवि जिनानां भक्तये व्यक्तयुक्त्या ॥ २८ ॥

प्रवचनमुपदिश्योद्दिश्य [9]भव्याङ्गभाजः प्रति[10]विषयविहारैर्धर्मकर्मप्रवृत्तिम् । 15
कुनयमपनयन् यस्तेनिवां[11]स्तेन मुक्तेः पथि पथिकजनानां [12]सार्थनाथायते स्म ॥ २९ ॥
भजति जिनमतस्य प्राज्यसाम्राज्यमस्मिन् रजति सुकृतिलोकश्चैत्यनित्यार्चनासु ।
अमलकमलजाग्रद्भूरिसौरभ्यलुभ्यद्भ्रमररवमिषाद् दिग् गायतीवास्य कीर्त्तिम् ॥ ३० ॥
अभिनवभवदर्हच्चैत्यमूर्द्धध्वजौघैः [13]परमगुरुगरीयःकीर्त्तिबाला ननर्त्त ।
[14]अभिनयमिव तस्याः प्रेक्ष्य [15]रम्भाऽप्यदम्भाद् [16]विकिरति कुसुमानि [17]स्फारताराभिषेण ॥ ३१ ॥ 20

[23] (५९) 'विजयसेनः सूरिराट्' श्रीहीरविजयसूरिपट्टे एकोनषष्टितमः श्रीविजयसेनसूरिः संजातः ।

1 'विप्रौघवादे' पञ्चशतविप्रैः सह वादं कुर्वाणे ।

[24] 2 'सावरोधम्' अन्तःपुरसहितम् 'शुद्धान्तः स्यादन्तःपुरमवरोधोऽवरोधनम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३९१]

[25] 3 'अकबरनरशक्राभ्यर्चितः' अकबरो नृपतिः नरेषु शक्र इन्द्र इवेति अकबरनरशक्रस्तेनाभ्यर्चितः पूज्यः । 4 'लाभपुर्याम्' देहलीति नगर्याम् । 5 'उपनतविजयश्रीः' उपनता प्राप्ता विजयश्रीर्लक्ष्मीर्यस्य सः ।

[26] 6 'श्रेणिमालाप्रसूनैः' श्रेणिः पङ्क्तिरेव माला तस्याः प्रसूनैः पुष्पैः । 7 'स्फारविद्याद्यनूनैः' स्फारा विपुला या विद्या साऽऽदौ यस्य स स्फारविद्यादिस्तेनानूनैः ।

[27] 8 'यतिपतिमतिलभ्यः' यतीनां पतयस्तेषां मतिभिर्लभ्यः प्राप्यः ।

[28] (६०) 'विजयदेवः' श्रीविजयसेनसूरिपट्टे षष्टितमः श्रीविजयदेवसूरिः संबभूव ।

[29] 9 'भव्याङ्गभाजः' भव्यप्राणिनः । 10 "विषय०" विषयो देशः । 11 'तेनिवान्' विस्तारं कृतवान् । 'तनूयी विस्तारे' इति धातोः शतृप्रत्ययाद् रूपम् । 12 'सार्थनाथायते' सार्थनाथः वृन्दस्वामीवाऽऽचरतीति सार्थनाथायते । 'सार्थो वृन्दे वणिग्गणे' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २२५]

[31] 13 'परमगुरुगरीयःकीर्तिबाला' परमश्चासौ गुरुश्चेति परमगुरुस्तस्य गरीयसी कीर्तिः सैव बाला । 14 'अभिनयम्' व्यञ्जकम् 'व्यञ्जकोऽभिनयः समौ' इति हैमः [अभि० चिं० कां० श्लो० १९६] 15 'रम्भा' सुरपत्नी 'रम्भा त्रिदशभामिन्यां कदल्यां च' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३१५] 16 'विकिरति' क्षिप्यति 'कृ विक्षेपे' इति धातोः रूपम् । 17 'स्फारताराभिषेण' स्फाराः विकसिताः याास्तारास्तारकास्तासां मिषेण व्याजेनेत्यर्थः ।

* P स्फारि° । † P यौव्य ।

विभवफलममीप्सुर्भव्यलोकः प्रभूणां सदसि सदुपदेशं प्राप्य देवप्रतिष्ठाः ।
व्यरचयदचिरात् तत्प्रीणनेऽद्यापि देवा न धरणिमवतीर्य स्वं नरान् दर्शयन्ति ॥ ३२ ॥
प्रवचनकुशलानां रम्यवात्सल्यकर्मण्यविरलरसवत्याः प्रोद्भवत्सौरभेण ।
भुवि फणभृदधीशोऽप्युन्नमन्मौलिरास्त भुवनजनहिताय स्यान्न किं पुण्यकार्यम् ॥ ३३ ॥
5 प्रतिपदमदसीयश्रेयसः प्राज्यरागादनुपमशमभाजामाश्रमानन्वतिष्ठन् ।
तपगणगुणनिष्ठाः श्रावकाः सप्रतिष्ठा मुनिजनपठनेऽभूत् तेषु घोषोऽपि नान्याः ॥ ३४ ॥
सविनयमिदमीयाऽऽदेशमासाद्य सद्यस्समयनयविदोऽत्र प्रौढगीतार्थपार्थाः ।
दिशि दिशि विचरन्तश्चारुचारित्रबोधं विदधुरधुतलज्जा जैनधर्मेऽतिसज्जाः ॥ ३५ ॥
कुमतरतविनाशाद् बोधिहेतुप्रकाशाज्जिनभवनविधानाद् योगिनां संनिधानात् ।
10 अतनुत सनिसर्गं श्रावकः पुण्यसर्गं विजितदुरितवर्गं मोहवृत्तेर्विसर्गम् ॥ ३६ ॥
मरुधरणि-सुराष्ट्रा-गूर्जरत्रादिदेशेष्वभयमथ विहृत्य स्तुत्यसत्कृत्यलाभात् ।
विषयगणललाटे मेदपाटे जगाम मुनिपतिरतिशायी तेजसा तीव्रधाम्नः ॥ ३७ ॥
नरपतिरपि तत्र श्रीजगत्सिंहनामा गुरुचरणपयोजे योजयँश्चावनामम् ।
वचसि रसिकवृत्त्या जीवरक्षां प्रपेदेऽनिमिषवधनिषेधस्तेन जज्ञे सरस्योः ॥ ३८ ॥
15 परिपतितजिनौकांस्युद्धरन् शुद्धबुद्धिः स्वमपि नरकपातादुद्दधार क्षितीशः ।
गुरुरपि सुनिवेशो सर्वदेशो चकाराविरतिविरतिमद्भिस्तीर्थयात्राः सहैव ॥ ३९ ॥
पुनरपि समियाय श्राद्धवर्गं पुपूषुः सपदमहमदाव्यं वाद्मल्यादरेण ।
युगपरिमितमासान् जातपुण्यप्रकाशान् स्थिरतरचरणस्थस्तस्थिवानुत्सवेन ॥ ४० ॥
गुरुतरगणभारं भूरिचिन्तावतारं निजबलमसहायं ध्यानधारान्तरायम् ।
20 उचितगुणनिकायं चिन्तयन्नञ्जसा यं सपदि विजयसिंहं यौवराज्ये न्यधत्त ॥ ४१ ॥

---

[32] 1 'तत्प्रीणने' विजयदेवसूरिं प्रीणयितुम् । 2 'धरणिम्' पृथ्वीम्, धरणिशब्दः ह्रस्वो दीर्घोऽपि । 'अवन्यवनिर्धरणी धरणिर्धरिया धरा' इति साधुसुन्दरः [शब्दरत्नाकरे कां० ४ श्लो० ३]

[33] 3 'रम्यवात्सल्यकर्मणि' मनोहरसाधर्मिकवात्सल्यकार्ये । 4 'अविरलरसवत्याः' निरन्तरपाकस्थानस्य । 'सुदशाला रसवती पाकस्थानं महानसम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ६४] 5 'फणभृदधीशः' सर्पराजः वासुकिर्वा । 6 'आस्त' उपविष्टः । 'आसिक् उपवेशने' इति धातोः ह्यस्तन्यां रूपम् ।

[34] 7 'प्राज्यरागाद्' गाढस्नेहात् । 8 'घोषोऽपि नान्याः' नन्दिघोषः बन्दिघोषः ।

[35] 9 'समय-नयविदः' समयः सिद्धान्तः नयः नीतिस्तयोर्विदः वेत्तारः । 10 'अधुतलज्जाः' अधुता-अचलिता लज्जा व्रीडा येषां ते । 11 'अतिसज्जाः' अतिसंनद्धाः ।

[36] 12 '°रत°' रतं मोहनम् । 13 'सनिसर्गम्' सदानम् । 14 'विजितदुरितवर्गम्' विजितं दुरितानां पापानां वर्गं समूहं येन तम् ।

[38] 15 'अनिमिषवधनिषेधः' अनिमिषा मत्स्यास्तेषां वधनिषेधः हिंसाप्रतिषेधः । 16 'सरस्योः' उदयसागर-पीछोलाऽऽख्यतडागयोः ।

[39] 17 'परिपतितजिनौकांसि' खण्डितजिनमन्दिराणि । 18 'स्वमपि' आत्मानमपि ।

[40] 19 'पुपूषुः' परीतुमिच्छुः 'पृश् पालनपूरणयोः' इति धातोः सन्नन्तत्वादुप्रत्ययः । 20 'युग०' युगाश्चत्वारः, चातुर्मासिकम् । 21 'स्थिरतरचरणस्थः' स्थिरतरमतिशयेन दृढं चरणं चारित्रं तस्मिन् तिष्ठतीति ।

[41] (६१) 'विजयसिंहम्' 'श्रीविजयदेवसूरिपट्टे एकषष्टितमः श्रीविजयसिंहसूरिरभवत् ।

अथ स विजयसिंहः सूरिरुत्सारितारि[1]र्धृतधृतितरवारि[2]र्मोहदावाग्निवारिः[3] ।
गुरुरुदयमराङ्क्षीद्[4] दुष्टकर्माण्यभाङ्क्षीत्[5] तपगणमनुशासद् वारण-स्मारणाद्यैः[6] ॥४२॥
विमलगिरिशिरस्थश्रीयुगादीशयात्राकरणनियतचेता[7] देवसूरिश्चचाल ।
अनुगतबहुसङ्घस्यन्दना[8]-श्वोष्ट्र-नागो[9]च्छलदविरलधूली रुद्धदिक्चक्रवालः[10] ॥ ४३ ॥
अनुपदबहुरूप्य-स्वर्णमुद्राङ्कपूजाकरणवितरणाद्यै[11]र्ग्राम्यसङ्घेन पूज्यः ।
मुदितजनसुराष्ट्रासर्वतीर्थान्यनंसीदुचितनगरजातज्येष्ठसंस्थानरीत्या ॥ ४४ ॥
अभिनवनगरस्थं[12] श्रीगुरुं वारिदर्त्तौ[13] चतुरचतुरिकाऽऽख्या श्राविका दक्षिणस्याः ।
सकलनगरसङ्घानुज्ञयाऽभ्येत्य भक्त्या विनयमभिनयन्ती सोत्सवं तं ववन्दे ॥ ४५ ॥
प्रतिकृतिशतमत्र[14] श्रीजिनानां नवीनं समहमहमिकाभृद्[15] भूरिवित्तव्ययेन ।
सकलजनसमक्षं संप्रतिष्ठाप्य सूरेरशन-वसनदानैः[16] प्रीणयामास सङ्घम् ॥ ४६ ॥
अवसरमधिगम्य स्वं प्रणम्याशयं सा सदसि गणगुरूणामागमं दक्षिणस्याम् ।
प्रबलसुकृतलब्ध्यै[17] नाम विज्ञापयन्ती गुरुपरिचरणेऽस्थाद् वत्सराणां चतुष्कम् ॥४७॥
प्रतिदिनमिदमीयां देशविज्ञप्तिवाचं मनसि गणधरेन्द्रो निश्चयेनानुनीय[18] ।
गमितजलदकाल[19]स्तामलिप्ते व्यहार्षीत्[20] सहसि[21] हसितलक्ष्म्या श्राद्धया श्रद्धयाऽमा ॥४८॥
अथ चलति मुनीन्द्रेऽनुव्रजद्राजसङ्घप्रबलबलसमूहादुच्छलद्धूलिपुञ्जैः ।
जलधिजलविशोषाऽऽशङ्कया दक्षिणाशा स्वविषयपरिवृद्ध्याऽलं हसन्तीव रेजे ॥४९॥
स्फुरति मुनिमहेन्द्रे सौरतेजो[22]ऽधिकत्वे हुतवसुरिव भास्वान् प्रेरयन्नञ्जसाऽश्वान् ।
जलधिशरणमापद् व्यापदं छेत्तुकामस्तत इव धनराशिं लब्धवानब्धिपार्श्वे ॥ ५० ॥
पथि नगरजनस्याभ्यर्थनातोऽवरङ्गात्[23] परपुरि परमेज्यः प्रावृषं संनिनाय ।
तदनु तपसि चर्यामाचरंश्चारुविद्यापुरमतुलमहेन प्राविशद् भाविशर्मा ॥ ५१ ॥

---

[42] 1 'उत्सारितारिः' उत्सारिताः दूरीकृता अरयो येन सः । 2 'धृतधृतितरवारिः' धृतो धृतेर्धैर्यस्य तरवारिः खड्गो येन सः । 3 'मोहदावाग्निवारिः' मोहरूपो यो दावाग्निः दावानलस्तं शीतलीकर्तुं वारि जलमिव । 4 'अराङ्क्षीत्' ररञ्ज 'रञ्जीं रागे' इति धातोरद्यतन्यां रूपम् । 5 'अभाङ्क्षीत्' बभञ्ज 'भञ्जोंप् आमर्दने' इति धातोरद्यतन्यां रूपम् । 6 'वारणा-स्मारणाद्यैः' वारणा-स्मारणादिशिक्षाप्रकाराः ।

[43] 7 '°नियतचेताः' निश्चितमनाः । 8 'स्यन्दन°' स्यन्दना रथाः । 9 'नाग°' नागा हस्तिनः । 10 '°चक्रवालः' चक्रवालः मण्डलम् । 'चक्रवालं तु मण्डले' इति हैमः [अने० सं० कां० ४ श्लो० ३०१]

[44] 11 '°वितरणाद्यैः' दानादिभिः ।

[45] 12 'अभिनवनगरस्थम्' नवानगरस्थितम् । 13 'वारिदर्त्तौ' वर्षाकाले ।

[46] 14 'प्रतिकृतिशतम्' मूर्तीनां शतसङ्ख्याप्रमाणम् । 15 'समहमहमिकाभृद्' सम्यक् प्रकारेणाहमहमिकां परस्परं शक्तोऽहं शक्त इति स्पर्द्धास्वरूपां बिभर्तीति । 16 'अशन-वसनदानैः' अशनं भोजनं वसनं वस्त्रं च तयोर्दानैः ।

[47] 17 'प्रबलसुकृतलब्ध्यै' प्रबलानि दृढानि च तानि सुकृतानि पुण्यानि तेषां लब्ध्यै प्राप्त्यै ।

[48] 18 'अनुनीय' विज्ञप्य । 19 '°जलदकालः' वर्षाकालः । 20 'व्यहार्षीत्' विजहार विपूर्वकं 'हृंग् हरणे' इति धातोः अद्यतन्यां रूपम् । 21 'सहसि' मार्गशीर्षे । 'मार्गशीर्षः सहः सहाः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ६६] ।

[50] 22 'सौरतेजः°' सूरस्यापत्यं सौरः शनैश्वरस्तस्य तेजः प्रकाशः ।

[51] 23 'अवरङ्गात्' औरङ्गाबादनगरात् ।

अकृत कृतविमेयाँस्तत्र मासान् निवासं गुरुरुरुतरभक्तिश्राद्धविज्ञप्तियोगात् ।
मुनिहरिमनुनीय श्रद्धया देवचन्द्रो ऽयरचयत वरिष्ठां देवबिम्बप्रतिष्ठाम् ॥ ५२ ॥
तदनु मनुजसङ्घेनान्वितस्तीर्थयात्राफलबलमभिलिप्सुर्मार्गशीर्षे चचाल ।
जिनवरकलिकुण्डाह्वानपार्श्वं प्रणम्यायतकरकरहेडास्थायिपार्श्वं निनंसुः ॥ ५३ ॥
5 पथि विचरति चास्मिन् दक्षिणस्याः पयोधिर्भयतरल इवाभूल्लोलकल्लोलदम्भात् ।
मुनिरपि घटजन्मा क्षारतां मां निनाय मुनिपतिरथ कर्त्ता किं ममेति प्रबुध्य ॥ ५४ ॥
परमगुरुरिहायं सर्वसौख्याभ्युपायं विमृशति च कथञ्चित् कस्यचिन्नापकर्त्ता ।
मगधजनमुखेभ्यः सम्यगेतन्निशम्य जलधिरधिविनोदं नृत्यतीवोत्तरङ्गैः ॥ ५५ ॥
तटनिकटमुपेतेऽस्मिन् पयोराशिरासीन्मुदित इव तरङ्गोन्मुक्तमुक्ताः प्रवर्षन् ।
10 अभिलुलितपयोभिर्धौतपादः प्रसादमविरललहरीभिर्मन्यमानो मुनीन्दोः ॥ ५६ ॥
मुनिपतिसहचारिश्राद्धसङ्घे तुरङ्गा अभिजिगमिषुसिन्धावुल्लसन्तस्तरङ्गाः ।
ध्वजपटलममुष्मिन्नुल्ललास द्विपानां पृथुतरमितरत्राऽपोतपोतोत्तमानाम् ॥ ५७ ॥
अभिरमति वधूनां वृन्दमस्मिन् सुरूपं जलनिधिमधिगम्य स्पर्द्धयेवामरीणाम् ।
दिशति कनकमुद्रा मार्गणेभ्यो महेभ्यः प्रसरति मणिमुक्ताश्रेणिराकीर्यमाणा ॥५८॥
15 पटुपटहनिनादस्तत्र सङ्घे जगर्ज्ज जलगजकुलमेवोर्जस्वलं चापरत्र ।
इह रुचिचतुराऽऽख्या श्राविकारत्नमस्मिन् जयति तदितरस्मिंश्चाब्धलक्ष्मीः स्वरूपात् ॥५९॥
कृतजनपदतीर्थस्तीर्थरक्षासु दक्षः कतिपयदिवसान् स श्राद्धलोकेन साकम् ।
न्यगमयदुदधेस्तत् सैकतं प्राप्य रम्यप्रभुरभिनवपार्श्वद्वैतपूजाऽनुरोधात् ॥ ६० ॥
न्यवृतदथ मुनीनां सिन्धुरः सिन्धुरोधोभुवमिव परिपूय स्तूयमानो महेभ्यैः ।
20 सविनयवाचाऽभ्यर्थितः सैष विद्यापुरवरमधितष्ठौ श्रीचतुर्मासकाय ॥ ६१ ॥
कतिपयदिवसान्ते चारुवर्हाननाम्ना पुरवरमधिजग्मे स्वामिनानेन सद्यः ।
बहुनगरविभूषायोगतः प्रौढपूषाऽभ्युदयनरुचिरासीत् स्वर्ण-रूप्यांशुकौघैः ॥ ६२ ॥
अतिशयितमहिम्नामुत्सवानां वितानैर्गणगुरुरिह नीत्वा प्रावृषं कार्तिकान्ताम् ।
पुनरपि च विजह्रे राष्ट्रमुख्ये तिलिङ्गे प्रथममभिनिनंसुस्तीर्थपं तीर्थपङ्क्तौ ॥ ६३ ॥

---

[52] 1 'कृतविमेयान्' चतुःपरिमितान् । 2 'मुनिहरिम्' मुनीन्द्रम् ।

[54] 3 'घटजन्मा' अगस्त्यः ।

[55] 4 'मगधजन०' मगधः स्तुतिवंशजः; यदाहुः 'मागधाः स्तुतिवंशजाः' ।

[57] 5 'अपोतपोतोत्तमानाम्' अपोता अबालाश्च ते पोताश्च दशवर्षीयाः गजास्तेषूत्तमानां श्रेष्ठानाम् ।

[61] 6 'सिन्धुरः' हस्ती । 7 'सिन्धुरोधोभुवम्' पयोधिकुलपृथ्वीम् । 8 'परिपूय' पवित्रीकृत्य 'पूगश् पवने; पवनं शुद्धिः' इति धातो क्तो यपि रूपम् । 9 'अधितष्ठौ' स्थितः ।

[62] 10 'चारुवर्हाननाम्ना पुरवरम्' बर्हानपुर इति नाम्ना श्रेष्ठनगरम् ।

[63] 11 'प्रावृषं कार्तिकान्ताम्' आषाढमासतः कार्तिकमासपर्यन्तं वर्षाकालम् । 12 'तीर्थपम्' तीर्थं साधु-साध्वी-श्रावक-श्राविकाणां तीर्थं सङ्घं पातीति तीर्थङ्करम् ।

जिनपतिनवबिम्बस्थापनां [1]भाग्यपुर्यां [2]यवनपतिनिबोधात् सोत्सवं स प्रणीय ।
जनपदमपि सम्यग् भावयन् जैनमार्गे पुनरपि पुरि विद्यापूर्विकायामियाय ॥ ६४ ॥
भृशमकृशमहेनाभ्यर्थितस्तत्र भव्यैः स्वयमधिकृतवान् स प्रावृषौ सान्तरं द्वे ।
सुकृतभरविशेषा जज्ञिरे ये तदानीं क इह ननु समर्थस्तानशेषान् प्रवक्तुम् ॥ ६५ ॥
[3]सुरभिवधनिषेधं व्यादिशत् [4]पातिसाहिः सकलजनपदेऽपि श्रद्धया शुद्धबुद्धिः ।　　5
परमगुरुकरेणाकारयद् देवचन्द्रः प्रबलतरमहेनान्यां जिनेन्द्रप्रतिष्ठाम् ॥ ६६ ॥
[5]विबुधपदनिवेशस्तत्प्रतिष्ठामहेऽभूदमलचरणभाजां दक्षिणस्यां गणेन्दोः ।
बहुविदमरचन्द्रे वाचकश्रीर्दिदीपे गुरुचरणनिषेवा देववल्लीवदेव ॥ ६७ ॥
अगमयदसमानां पुण्यवृत्त्या समानां वरनगरनिवेशेऽष्टकं दक्षिणस्याम् ।
सुकृतविभवलाभं लम्भयन्नात्मनि स्वे प्रसृमरवरकीर्तिर्देवसूरिः स विश्वे ॥ ६८ ॥　　10
परमगुरुविहाराद् दक्षिणा दक्षिणासीज्जिनपतिवरधर्मे मोहसम्मोहनेन ।
इति कृतविजयोऽयं दक्षिणस्याः समायादहमदपदवादश्रीपुरं गूर्जरस्थम् ॥ ६९ ॥

निजवपुषि विचिन्त्य [6]स्थाविरीं कान्तिमीशः
　परिणतिमपि दिव्यां स्वां द्विधा साऽवधानः ।
प्रवचनपटुपट्टे स्थापयामास सूरिं　　15
　सविजयविजयादिश्री[(६२)]प्रभं प्रौढनाम्ना ॥ ७० ॥

[7]विबुधमपि च [8]वीरं वीरपट्टश्रिया तं [9]कृतपरिणययोगं वीक्ष्य शुद्धोपयोगम् ।
मुदमुदवहदुच्चैः श्राद्धसङ्घः समग्रो रविमिव दिवसश्रीसंयुतं कोकलोकः ॥ ७१ ॥
परमगुरुरिदानीं तैः सहाऽऽ[10]चार्यधुर्यैर्व्यहरत कृतकृत्यः क्ष्मातले निर्विकल्पः ।
[11]हिमरुचिरिव दीपैर्ध्वस्तसर्वान्धकारे जगति मतिमदर्च्यः शीतले [12]शीतलेश्यः ॥ ७२ ॥　　20
कतिपयशरदन्ते श्रीसुराष्ट्रां भदन्ते भजति सुरसमाजोऽभ्याजगामे[13]शसत्कः ।
अनशनमनुगृह्यैतद्गिरा स्वर्गिराजः समितिममितिजापाद्राऽऽप [14]गच्छप्रजापः ॥ ७३ ॥

---

[64] 1 'भाग्यपुर्याम्' तिलङ्गदेशे गलकुण्डप्रत्यासन्न-भाग्यनगरे । 2 'यवनपतिनिबोधात्' यवनपतिः पातिसाहि-श्रीकुतबसाहिनः निबोधात् प्रतिबोधात् ।

[66] 3 'सुरभिवधनिषेधम्' गोहननप्रतिषेधम् । 4 'पातिसाहिः' पातिसाहिईदलसाहिनामा ।

[67] 5 'विबुधपदनिवेशः' श्रीवीरविजयानां एकाधिके सप्तदशशतवर्षे श्रेष्ठिदेवचन्द्रकृतप्रतिष्ठायां पंन्यासपदं दत्तवान् ।

[70] 6 'स्थाविरीम्' स्थितशीलाम् । (६२) '°विजयादिश्री-प्रभम्' श्रीविजयसिंहसूरिपट्टे द्वाषष्टितमः श्रीविजयप्रभसूरिः प्रस्तुतकाव्यस्य नायकोऽजनि ।

[71] 7 'विबुधमपि' पंन्यासमपि । 8 'वीरम्' श्रीवीर-विजयम् । 9 'कृतपरिणययोगम्' कृतः परिणयो विवाहस्तस्य योगम् । ४ 'कोकलोकः' कोकश्चक्रवाकः स एव लोकः ।

[72] 10 'आचार्यधुर्यैः' आचार्याः सूरयस्तेषु धुर्याः श्रेष्ठास्तैः । 11 'हिमरुचिः' चन्द्रमाः । 12 'शीतलेश्यः' श्वेतलेश्यावान् ।

[73] 13 'ईशसत्कः' श्रीविजयदेवसूरिसंनिधौ । 14 'गच्छप्रजापः' गच्छनायकः ।

व्यधित विजयमुच्चैः प्राग् दिशो हीरसूरिस्तदनु विजयसेनश्चाप्युदीच्या[1] विशिष्य ।
गणपतिरयमेवं[2] दक्षिणामण्डलस्य कुनयविषयमोहं द्राग् निराकृत्य लोके ॥ ७४ ॥

श्रीजैनेश्वरशासनं क्षितितले प्रोद्भाव्य[3] भव्यात्मना-
मुद्धाराय भवाम्बुधेः प्रबुबुधे यो योगवृत्त्या स्वयम् ।
गच्छेन्दुर्[4]विजयादिदेव भगवान् देवः प्रकृत्या सतां
देयान्मोदमहोदयं[5] सविजयं विश्वावभासाश्रयम्[6] ॥ ७५ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
कथानायकगुरोर्दिग्विजयवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

[74] 1 'उदीच्याः' उत्तरदिशः । 2 'गणपतिः' गच्छपतिः ।
[75] 3 'प्रोद्भाव्य' प्रकाश्य । 4 'गच्छेन्दुः' गच्छे इन्दुश्चन्द्र इव । 5 'मोदमहोदयम्' आनन्दस्वरूपं महोदयं मोक्षम् । 'महोदयः सर्वदुःखक्षयः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० १ श्लो० ७४] । 6 'विश्वावभासश्रियम्' जगत्प्रकाशलक्ष्मीम् ।

पञ्चमः सर्गः ।

ऐँ ह्रीँ नमः ।

अथ गणधरस्तत्पट्टश्रीप्रभुर्विजयप्रभः
समभवद[1]लंभूष्णु[2]र्भूमीस्पृशां भ्रमविच्छिदे ।
[3]अभिनवसहस्रांशुप्रांशुप्रभाभरजित्वरः
[4]कमनविजयी शीलोन्मीलद्रुचा [5]समुदित्वरः ॥ १ ॥
प्रतिदिनमयं तेजोवृद्ध्याऽन्तरारिपराजयं
[6]कुशलरचितै[7]र्मन्त्रै[8]स्तन्त्रैश्चिकीर्षुरिवात्मना ।
गणभरधुरं [9]विन्यस्यैवो[10]पधेयजने धियाऽ-
गमयदमदः कश्चित् कालं [11]नयाऽऽहितलोचनः ॥ २ ॥
सबल[12]मुपधाशुद्धं बुद्धं नियोज्य बलं क्रमात्
समयमुचितं दिग्यात्रायामुपस्थितमामृशन् ।
अथ [13]शमभृतां चक्री चक्रेऽ[14]भिषेणनमुत्तरां
[15]कुमततमसाऽऽकीर्णां यातुं विमोहजिगीषया ॥ ३ ॥
प्रभुविहरणे [16]द्वीपाऽऽह्वानात् पुरः स्तुतिमङ्गलं
जय जय विभोरासीदाशीर्वचः [17]श्रुतिसंहितम् ।
चतुरतुरगः सर्वाङ्गीणस्फुटाऽऽभरणान्वितोऽ-
[18]भ्यस(ष)जदगजद् गजेङ्गर्जध्वनिर्नगराध्वनि ॥ ४ ॥
[19]सुभगविहगः [20]सव्येऽ[21]सव्ये यथार्हतया रुता-
न्यकृत सुकृतश्रेणीलाभं प्रतिस्थलमादिशन् ।
[22]जलरुहदृशो [23]मुक्तावर्धापनानि वितेनिरे
सतिलकतया विप्रः क्षिप्रं पपाठ ऋचां वचः ॥ ५ ॥

---

[1] 1 'अलंभूष्णुः' शक्तो भवतीत्येवं शीलोऽलं भूष्णुः 'भूजेः ष्णुक्' ५-२-३० । इति सिद्धहेमीयसूत्रात् ष्णुक् प्रत्ययः । 2 'भूमीस्पृशाम्' मनुष्याणाम् । 3 'अभिनवसहस्रांशुप्रांशुप्रभाभरजित्वरः' अभिनवः नव्यश्चासौ सहस्रांशुः सूर्यश्चेत्यभिनवसहस्रांशुस्तस्य प्रांशुः उन्नता या प्रभा द्युतिस्तस्या भरः समूहस्तं जित्वरः जयनशीलः । 4 'कमनविजयी' कामदेवविजेता । 5 'समुदित्वरः' सम्यगुदयशीलः ।

[2] 6 'कुशलरचितैः' विज्ञकर्तृभिः । 7 'मन्त्रैः' मन्त्रः रहस्याऽऽलोचनं तैः । 8 'तन्त्रैः' तन्त्रमोषधं तैः । 9 'विन्यस्य' संस्थाप्य । 10 'उपधेयजने' उपधीयते समीपे ढौक्यते भयधर्मार्थकामोपन्यासेनामात्यानामाशयान्वेषणरूपपरीक्षार्थमुपधा; उपधातुं योग्य उपधेयः, उपधेयश्चासौ जनश्चेत्युपधेयजने । यत्कौटिल्यः– 'उपधाभिः शौचाशौचपरिज्ञानममात्यानाम्' । 11 'नयाऽऽहितलोचनः' नयैः नीतिभिराहिते विकसिते लोचने यस्य सः ।

[3] 12 'उपधाशुद्धम्' उपधाभिः शुद्धं पवित्रम् । "भिया धर्मार्थकामैश्च परीक्षा या तु सोपधा" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४०४] । 13 'शमभृताम्' शान्तिभृतां साधूनाम् । 14 'अभिषेणनम्' निष्क्रमणम् । 15 'कुमततमसाऽऽकीर्णाम्' मिथ्यात्वरूपान्धकारेण व्याप्ताम् ।

[4] 16 'द्वीपाऽऽह्वानात्' 'दीव'नाम्नो नगरात् । 17 'श्रुतिसंहितम्' छन्दःसहितम् । 18 'अभ्यषजद्' अभिपूर्वात् 'षञ्ज सङ्गे' इति धातोः ह्यस्तन्यां 'स्थासेनि०' २-३-४० इति सिद्धहेमीयसूत्रेण षे कृते रूपम् ।

[5] 19 'सुभगविहगः' सुभगः विजयाशंसी विहगः पक्षी । 20 'सव्ये' वामाङ्गे । 21 'असव्ये' दक्षिणे । 22 'जलरुहदृशः' कमलाक्ष्यः स्त्रियः । 23 'मुक्तावर्धापनानि' मुक्तानां वर्धापनानि 'वर्धापनं वधामणी'ति भाषायाम् ।

जलनिधिजले वेलावृद्धिर्बभूव विभोः पुरः
सकलकलया कार्ये सिद्धेर्महोदयशंसिनी ।
उभयतटयोर्माद्यद्वाद्यावलीपरिवादना-
न्निनदमतुलाऽऽनन्दाद् वृन्दं दिशामिव निर्ममे ॥ ६ ॥

5 प्रवहणमथारूढे तस्मिन् जगज्जनतारके
स इह सुतरां योगो रेजे द्वयोः समकर्मणोः ।
लवणजलधेर्व्युत्क्रान्त्याऽभूत् प्रभोः किमितो दिना-
ल्लवणिमवचःस्थित्या लोके व्यतिक्रमसूचना ॥ ७ ॥

लवणजलधिः पादौ प्रक्षालयन्निव वीचिभि-
10 रनुजिगमिषू रागान्मुक्ताफलैस्तमवाकिरत् ।
अभिनवभवत्फेनश्रेण्या सृजन् बृहतीमिवो-
ल्ललितकलिकाहस्तैर्भूयो भ्रमन्निव जग्मिवान् ॥ ८ ॥

प्रतिपदमथ ग्राम्यैः सङ्घैः कृतार्चनवन्दनः
समयवचनाऽऽरोपैर्निघ्नन् विमोहमहाबलम् ।
15 विमलशिखरिण्यासीनं श्रीयुगादिजिनेश्वरं
श्रमणमघवाऽनंसीद् भक्त्या नवस्तवनोक्तिभिः ॥ ९ ॥

लवणिमगुणे सर्वाग्रण्यां गुरोर्बहुगौरवं
समरसविधे प्रागल्भ्यं चौचितीरणलाघवे ।
बहुतररुचिः प्रत्याकारे सुसज्जनकर्मणि
20 प्रभवति कथं मोहं जेतुं न स प्रभुराहवे ॥ १० ॥

---

[९] १ 'समयवचनारोपैः' समयः सिद्धान्तस्तद्वचनरूपैरारोपैः ।

[१०] २ 'समरसविधेः' समस्य समभावस्य रसविधेः पक्षे सङ्ग्रामपार्श्वे । ३ 'प्रागल्भ्यम्' पाण्डित्यं धृष्टत्वं वा । ४ 'चौचितीरणलाघवे' च पुनः ईरणं प्रेरणं धर्मे तल्लाघवे औचिती । ५ 'प्रत्याकारे' खड्गकोशे आकारं प्रतीति प्रत्याकारं तत्राऽर्हदाकारे करविवेके वा । ६ 'सुसज्जनकर्मणि' सज्जनानां कर्म दानादि तत्र पक्षे सज्जनं सेनाया उपरक्षणम् ।

---

[6] 1 'महोदयाशंसिनी' महोदयो महाविजयस्य संसूचिका । 2 'माद्यद्वाद्याऽऽवलीपरिवादनात्' माद्यन्ती चासौ वाद्यावली वादित्राणां समूहस्तस्य परिवादनात् ।

[7] 3 'प्रवहणम्' नावम् । 4 'व्युत्क्रान्त्या' 'विशेषेणोर्द्धं क्रान्तिस्तया । 5 'व्यतिक्रमसूचना' व्यतिक्रमं उल्लङ्घनं तस्य सूचना ।

[8] 6 'वीचिभिः' तरङ्गैः । 7 'अनुजिगमिषुः' अनुगन्तुमनुसर्तुं वेच्छुः । 8 'अवाकिरत्' व्यक्षिपत् । 9 'बृहतीम्' वस्त्रम् 'बृहती क्षुद्रवार्ताक्यां छन्दोवसनभेदयोः' इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ३२५] । 10 'ललितकलिकाहस्तैः' ललिताः कान्ताः कलिका वीचय एव हस्तास्तैः ।

[9] 11 'समयवचनाऽऽरोपैः' समयानुकूलवचनस्वरूपाणामारोपाः आ समन्ताद्रोप्यन्ते लक्ष्ये इति, आरोपा बाणास्तैः । 12 ''बलम्' शक्तिः सैन्यं वा । 13 'विमलशिखरिणि' शत्रुञ्जयनामकपर्वतशिखरे । 14 'आसीनम्' विराजितम् । 15 'श्रमणमघवा' श्रमणाः साधवस्तेषु मघवेन्द्रः ।

[10] 16 'लवणिमगुणे' कान्तगुणे । 17 'मोहम्' कामदेवम् । 18 'आहवे' युद्धे ।

समितिरसिकाश्चेलुः पूर्वं गुरोश्चरणाऽऽशया
  रुचिमपि सदाकारे शस्त्रे मुदा दधतस्ततः ।
ललितगतयो दानाढ्यैः करास्सदनेकपाः
  श्रुतिपरिचिता गन्धर्वाश्च स्फुरत्कविकामिताः ॥ ११ ॥

प्रणिधिविधिना शुद्धं मार्गं व्यगाहत साऽऽगमं
  प्रमुदितसुनासीरश्चक्रे स्थितिं नयसाधनीम् ।
समयवृषभव्यूहे न्यस्यन् भरं विषमाऽऽयुध-
  ग्रहजमसकृद् दत्त्वा नृणां परं बहुशोधनम् ॥ १२ ॥

स नयमनयद् वर्षा हर्षाद् घनौघपुरेऽनघ-
  स्थितिरनुगतं भक्त्येवाब्धिं दृशा परिभावयन् ।
प्रतिकृतिशतं चातुर्मास्याः परम्परयाऽऽर्हतां
  समहमहनि प्रासे सौम्येऽभ्यषेचयतायकम् ॥ १३ ॥

उदितमहसा नुन्नः सूरिः क्रमात् सहसाऽचलद्
  विमलशिखरिण्यादीशस्य प्रणम्य पदाम्बुजम् ।
अहिमदपदाद् वादस्थानं समेत्य महोत्सवै-
  र्गणपतिरिहाऽऽरूढः सिंहासने शुशुभे शुभे ॥ १४ ॥

अधिकृतगुणश्चापस्थानं यथोचितमाहृतः
  कृतदृढपरीवारान्निस्त्रिंशकं परिकर्षयन् ।
उपकृतिधनश्राद्धं देशं वशीकृतवान् वशी
  पटुतरमतिः सर्वं पश्यँस्तथाऽऽप्तधियां पथा ॥ १५ ॥

---

[११] १ 'समितिरसिकाः' समितिरीर्यादिस्तत्र रसिकाः पक्षे सङ्ग्रामतत्पराः । २ 'सदाकारे शस्त्रे' सदाकारे शास्त्रविशेषे इत्यर्थः । ३ 'श्रुति०' घोटकगतिविशेषः स्वरविशेषश्च । ४ 'गन्धर्वाः' अश्वाः गायनाश्च । ५ 'स्फुरत्कविकामिताः' कविकां मुखयन्त्रणं इताः प्राप्ताः 'कविका कवियं मुखयन्त्रणम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१६] पक्षे स्फुरत् भासमानं कवेः कामितं कवित्वं येषां ते ।

[१२] ६ 'प्रणिधि०' प्रणिधिः ध्यानं गूढपूरुषश्च । 'हेरिको गूढपूरुषः प्रणिधिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३९७] । ७ 'सागमम्' सवृक्षं ससिद्धान्तं च । ८ 'व्यगाहत' प्राविशत् । ९ 'प्रमुदितसुनासीरः' आनन्दितशक्रः, नासीरं सैन्याग्रयानम् । १० 'समयवृषभव्यूहे' समये सिद्धान्ते वृषभाः प्रवर्तकाः पक्षे मयैरुष्ट्रविशेषैः सहिते वृषभवर्गे । ११ 'विषमाऽऽयुधग्रहजम्' विषमाऽऽयुधः स्मरस्तन्नियन्त्रणजातं पक्षे विषमाण्यायुधानि तत्संग्रहजातम् । १२ 'बहुशोधनम्' आलोचनां, [बहुशो धनम् इति पदविभागे] बहुवारं धनं वा ।

[१५] १३ '०गुणः' गुणा मूलोत्तररूपाः प्रत्यञ्चा च । १४ 'चापस्थाने यथोचितम्' यथोचितं स्थानं आपः पक्षे चापस्थानम् । १५ '०परीवारात्' परिकराद् गच्छात् कोशाद्वा 'प्रत्याकारः परीवारः कोशः खड्गपिधानकम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४४७] १६ 'निस्त्रिंशकम्' धूर्तं तरवारिं वा । १७ 'उपकृतिधनश्राद्धम्' उपकृतिरुपकार एव धनं येषां तादृशाः श्राद्धा यत्र । १८ 'आप्तधियाम्' आप्ता जिनाः प्रत्ययितनरा वा तेषां धियः बुद्धयस्तासाम् ।

---

[11] 1 'चरणाशयाः' चरणं चारित्रं तस्याशया विचारा येषां ते । 2 'सदनेकपाः' सन्तश्च तेऽनेकपा हस्तिनः सद्रूपा वा ।

[13] 3 'घनौघपुरे' आधुनिकघोघानगरे । 4 'प्रतिकृतिशतम्' मूर्तीनां शतकम् । 5 'समहम्' महोत्सवपूर्वकम् । 6 'अयकम्' अयमित्ययकम् ।

[14] 7 'उदितमहसा' उदितं च तन्महस्तेजश्चेत्युदितमहस्तेन । 8 'नुन्नः' ईरितः ।

मुनिनृपतिना [1]स्कन्धावारस्थितिः [1]शरदोद्धयं
व्यरचि निचिता[2]ऽऽचाराणां च क्षितौ स्थि[3]तिरक्षता ।
दिशि दिशि समादिश्य प्रौढक्ष्माधननायकान्
समुपनयता [2]मोहारातेर्बले शिथिलक्रियाम् ॥ १६ ॥
5 स्वयमपि गुरुर्वाक्पारुष्यं निरस्य शनैः शनैः
नयपरिचयात् कोशं मित्रं समेधयिताऽर्थतः ।
क्वचन समयं पश्यन् सन्धिं प्रशस्ततया परे-
ष्वनुगुणधिया क्रोधाद्येषु स्फुटं प्रवितेनिवान् ॥ १७ ॥
कमपि विषये मुख्यं कुर्वन्नयं [3]ह्युपचारतां
10 क्वचन वचनाद् गृह्णन् गौणप्रवृत्तिकृताऽऽदरः ।
क्वचिदपि महोपायैश्चार्थं सुसूत्रतया श्रयन्
[4]प्रवचनमहासाम्राज्यस्य श्रिया विललास सः ॥ १८ ॥
[5]समुदयबलोपेते जाग्रद्गुणे गणिनि प्रभु-
[6]र्न्यधित विधितस्तूर्णं धीरश्रियां पदमादरात् ।
15 [7]निर्गमनविधेः सद्यः कुर्वन् [8]दमं [9]प्रतिरोधके
शिवमनुपदं तस्माल्लोके प्रियं समभूद् भुवि ॥ १९ ॥
सुकर[10]करणप्रत्याहारक्रियाकुशलः प्रभुः
सकलविषयान् बुद्धेर्योगाज्जिगीषुरिवाऽऽत्मना ।
[11]सहृदयजने जाग्रत्तेजस्तपोधनमुन्नय-
20 [12]न्नयहरणात् तस्मिन् देशे [13]समञ्जसमादधे ॥ २० ॥
जिनपतिमथो नन्तुं शङ्खेश्वरस्थितमुन्नमत्
[*]फणमणिगणाधीशाऽऽराध्यं ससङ्घतयाऽ[14]नघः ।
अनुचलदनो[15]गंत्री सम्यग् [16]मरुद्रथसङ्कुले-
ऽध्वनि धनिवरैः पूज्यः पूज्यश्चचाल तपोगणे ॥ २१ ॥

[१६] १ 'स्कन्धावारस्थितिः' कटकनिवेशः पक्षे स्कन्धावारे राजधान्यां स्थितिरवस्थानम् । २ '°आचाराणाम्' ज्ञानादीनां चाराणां गूढपुरुषाणाम् । ३ 'स्थितिरक्षता' स्थितिर्व्यवस्था–अक्षता पूर्णा व्यरचि ।

[16] 1 'शरदः' वर्षस्य । 2 'मोहारातेः' मोहः कामदेव एवारातिः शत्रुस्तस्य ।

[18] 3 'उपचारताम्' गौणम् । 4 'प्रवचनमहासाम्राज्यस्य' प्रवचनमागमस्तत्स्वरूपं महासाम्राज्यं तस्य ।

[19] 5 'समुदयबलोपेते' समुदयो युद्धं तस्य बलं सैन्यं तेनोपेतं युक्तं तस्मिन् । 6 'न्यधित' स्थापितः; निपूर्वकं 'डुधांग्क् धारणे च' इति धातोरद्यतन्यां "इश्च०" ४-३-३१ इतीत्वे, किच्चे "धुट्ह्रस्व०" ४-३-७०, इति सिचू लुपि 'न्यधित' इति रूपं सिद्धम् । 7 'निगमनविधेः' मार्गविधेः । 8 'दमम्' दण्डम् । 9 'प्रतिरोधके' चोरे ।

[20] 10 "°करणप्रत्याहार°" करणानीन्द्रियाणि तेषां प्रत्याहारः विषयेभ्यः समाहृतिः 'प्रत्याहारस्त्विन्द्रियाणां विषयेभ्यः समाहृतिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० १ श्लो० ८३]। 11 'सहृदयजने' प्रियजने । 12 'अनयहरणात्' अनीतिहरणात् । 13 'समञ्जसम्' सम्यक्प्रकारेण ऋजुम् ।

[21] 14 'अनघः' पवित्रः । 15 'गन्त्री' कम्बलिवाह्यकम् । 16 'मरुद्रथसङ्कुले' देवरथैर्व्याप्ते ।

* P फणफणि° ।

विधिरधिकृतः क्षोणीपीठे जिनैर्जनितः पुरा
गणगणधरोपाध्यायादिव्यवस्थितिसर्जनात् ।
[1]प्रणतभगवत्पूज्येनान्तर्मलच्छलहारिणा
समभिनयता [1]मेघ[2]स्येहो[3]दयं [4]पुटभेदने ॥ २२ ॥

भगवति गणाधीशेऽभ्यर्णे [5]समीयुषि [6]पत्तनं
[7]व्यरुचततरां [8]नीवृल्लक्ष्म्या [9]हिरण्मयचित्रवत् ।
[10]विपणिसरणेर्नानावर्णां[11]शुकाऽऽभरणश्रिया
समुदयदशां [2]सौरीं साक्षादिवाभिनिवेदयत् ॥ २३ ॥

सकलभवनश्रेण्यामुत्तम्भितैरभितः पुरं
ध्वजपटलकैर्नृत्यन्मोदादिवोद्भुजमा[12]बभौ ।
विहसितमितस्तद्वीक्षायां दिशामिव मण्डलं
प्रतिपदमिहोदात्तश्रेष्ठिप्रकीर्णधनच्छलात् ॥ २४ ॥

भुवि गजघटाऽऽवालीद् बालीकृतार्कसहोदरा
[13]विचकिलभरं कुर्वन्तीव क्षरन्मदवारिभिः ।
दिवि घनघटास्पर्द्धाबन्धात् [14]सुपुष्करशालिनी
[15]स्तनितजनिताऽऽनन्दा लोके गुरोरभिगामुके ॥ २५ ॥

निनदति पुरे विस्मेरश्री[16]स्मरध्वजसङ्कुरे
जगति सकले शब्दाद्वैते प्रसर्पति दर्पतः ।
[17]विधिरपि परं छात्रान् वेदान् प्रपाठयति स्म किं
दृढतमतया बाढोद्घोषैरजस्रमुदीरितैः ॥ २६ ॥

अनुपदमनुत्सेके छेके[18] महे[19]च्छजने घने
[20]वितरति महे स्वर्णादीनि क्रमाद् गुरुसङ्गमे ।
इह [21]सुमनसामैन्द्रीं लक्ष्मीं विभावयतामभू-
दतिरतिपदं नृत्यन् गायन् पटुस्स [22]बटुव्रजः ॥ २७ ॥

[२२] १ 'मेघस्योदयम्' वर्षाकालम् ।

[२३] २ 'सौरीम्' सूरिसम्बन्धिनीं सूर्यसत्कां वा ।

[22] 1 'प्रणतभगवत्पूज्येन' प्रणतो भगवान् **सङ्खेश्वरपार्श्वो** येन, ईदृशो यः पूज्यस्तेन । 2 'मेघस्य' ग्रन्थकारस्य **मेघविजयस्य** । 3 'उदयम्' वाचकादिपदवीप्रदानस्वरूपम् । 4 'पुटभेदने' नगरे ।

[23] 5 'समीयुषि' प्राप्ते । 6 **'पत्तनम्' अणहिल्लपुरपत्तनं** नाम नगरम् । 7 'व्यरुचततराम्' अतिशयेनादिदीपत् । 8 'नीवृल्लक्ष्म्या' नीवृद् राष्ट्रं तस्य लक्ष्म्याः शोभायाः । 9 'हिरण्मयचित्रवत्' हिरण्यं सुवर्णं तस्य विकारो हिरण्मयस्तस्य चित्रमिव । 10 'विपणिसरणेः' विपणीनामापणानां सरणिः पन्थास्तस्य । 11 '°अंशुकाऽऽभरणश्रिया' अंशुकानि वस्त्राण्याभरणान्यलङ्काराणि च तेषां श्रीः शोभा तया ।

[24] 12 'उद्भुजम्' ऊर्ध्वं भुजौ यस्य तम् ।

[25] 13 'विचकिलभरम्' विचकिलो मल्लिका तस्या भरम् । 14 'सुपुष्करशालिनी' सुष्ठु पुष्कराः शुण्डाग्रास्तैः शालिनी । 15 'स्तनित°' स्तनितं मेघस्य गर्जितम् ।

[26] 16 '°स्मरध्वजसङ्कुरे' स्मरध्वजो वादित्रं तेन सङ्कुरे तस्मिन् । 17 'विधिः' ब्रह्मा ।

[27] 18 'छेके' विदग्धे । 19 'महेच्छजने' उदात्तजने । 20 'वितरति' ददाति । 21 'सुमनसाम्' सज्जनानाम् । 22 'बटुव्रजः' माणवकसमूहः ।

प्रियतममभूद् रक्षायोगाद् यदेव हि गोपुरं[1]
विशति यतिनामीशो तस्मिन्ननिष्टमिदं तदा ।
गज-हय-रथे सौङ्कर्येणापथे[2] पथकारिणि
स्फुरति पुरतः को वा स्वार्थे प्रियो यदि वाऽप्रियः ॥ २८ ॥

वहति महति स्वैरं लोके पुरो निगमेशिनां[3]
मधुरचरितैर्गायं गायं नटन्नटनायकः ।
रसजननतः खेदच्छेदं[4] चकार सकारणः
सरसवचनाऽऽरम्भः स्तम्भच्छिदे[5] विदुषां न किम् ? ॥ २९ ॥

बहुसुमनसामा[6]मोदेना[7]मवच्छरदागमः
कुनयजडताप्रादुर्भावाद्विमागमसम्भवः ।
तमसि सुदृशां किञ्चिच्छेषः कृतः सुकृतोदयैः
सुरभिरभितः श्रीमत्सूरेर्यशोभिरयं जनः ॥ ३० ॥

व्यसनसरसि ग्रीष्मो भीष्मस्तदा विशदाशयै-
र्धनवितरणे हर्षाद् वर्षाऽऽगमः समनीयत ।
षडपि ऋतवश्चैवं दैवं विमृश्य शुभं नृणां
किमनुगुणतां[8] भेजुः सूरेः समागमने पुरे ॥ ३१ ॥

भवनशिरसि व्यारूढानां तदा क्षणवीक्षणे
नवमृगदृशां[9] मेषाभावा[10]न्मनागपि तद्दृशाम् ।
अतिरुचिरताऽऽरम्भाद् रम्भा[11] अमूरिति निश्चय-
श्चतुरमनसि प्रादुर्जज्ञे सविभ्रमभावनात् ॥ ३२ ॥

प्रतिगृहमुखं तत्र न्यासीकृते मणितोरणेऽ-
भ्युदितदिनकृद्[12] बिम्बालम्बानुबिम्बनसन्ततिः ।
द्विगुणसुषमा[13]माविश्चक्रे निरस्ततमास्तमा
समवगमने सान्द्रं चान्द्रं रुचां पटलं तथा ॥ ३३ ॥

गुरुरपि विशन्नस्यां[14] वश्यां जगज्जनतां व्यधा-
दभिनवसुधालिप्ते[15] कुड्ये[16] परःशतबिम्बितैः ।
सममिव पुरीलोकं साक्षात् पवित्रयितुं स्वतः
प्रणतममदापूर्णं[17] तूर्णं प्रमोदयिताऽऽशिषा ॥ ३४ ॥

---

[28] 1 'गोपुरम्' पुर्द्वारम् । 2 'साङ्कर्येण' व्याप्तेन ।

[29] 3 'निगमेशिनाम्' विबुधमहात्मनाम् । 4 'खेदच्छेदम्' अध्वश्रमनाशम् । 5 'स्तम्भच्छिदे' स्तम्भो जाड्यं तं छिनत्तीति च्छित् तस्मै ।

[30] 6 'बहुसुमनसाम्' अतिपुष्पाणाम् । 7 'आमोदेन' सुगन्धेन ।

[31] 8 'अनुगुणताम्' औचित्यम् ।

[32] 9 'नवमृगदृशाम्' नव्यकमलाक्षीणाम् । 10 'मेषाभावात्' रोमशाभावात् । 11 'रम्भाः' देवस्त्रियः ।

[33] 12 '॰दिनकृद्॰' दिनकृत् सूर्यः । 13 'द्विगुणसुषमाम्' द्विगुणसातिशायिनीं शोभाम् ।

[34] 14 'अस्याम्' पुर्याम् । 15 'अभिनवसुधालिप्ते' अभिनवा नव्या या सुधा तया लिप्ते 'सुधा चूनो' इति भाषायाम् । 16 'कुड्ये' भित्तौ । 17 'अमदाऽऽपूर्णम्' अमदोऽगर्वस्तेनाऽऽपूर्णम् ।

[1]भवनवलभौ श्राद्धैः पुष्पस्रजोऽवलल्लम्बिरे
　परिमलमिलद्[2]भृङ्गारावैरिव स्तुतिवादिनीः ।
गणधरगुरौ जाग्रद्ब्रह्माऽऽयुधे समुपेयुषि
　धनुष इव किं [3]जीवा एताः [4]स्मरस्य विपातुकाः ॥ ३५ ॥
वरयुवतिभिर्द्वारे द्वारे सुमङ्गलकर्मणि　　　　5
　सपदि वितते स्थाले मुक्ताभृतेऽत्र [5]हिरण्मये ।
प्रतिकृतिमिषात् तासां [6]नागाङ्गना इव भूतला-
　[7]ल्ललितवपुषः प्राप्ता रेजुर्गणीन्द्र[8]निनंसया ॥ ३६ ॥
[9]गणिदिनमणिं दर्शं दर्शं प्रमोदमहोदयाद्
　*विहसितमुखाः पद्मिन्यस्ता व्यधुर्मधुरक्रियाः ।　　　　10
नटनमटनप्रादक्षिण्यं स्थिरक्षणवीक्षणं
　प्रणमति मतिस्नेहाद् गेहादुपेत्य पुरो गुरोः ॥ ३७ ॥
[10]रसपरवशाः काश्चिद् गानं विकस्वरसुस्वरैः
　[11]सरसिजदृशः प्राचामाचारजैर्धवलैर्व्यधुः ।
यदनुभवतस्ताम्राक्षीणां स्वरः †[12]परपुष्टता-　　　　15
　न्वयपरिगतां गौणीं वृत्तिं विनिश्चिनुतेतराम् ॥ ३८ ॥
‡अरुणवसनैश्छन्ने मार्गे नखांशुभरैरिव
　परमगुरवश्चेलुर्यत्नात् तदा दधतः क्रमौ ।
उचितमुदये [13]सौरैः पादैर्भुवोऽपि सरागता
　प्रभवति तमश्छित्त्यै दोषापहारविधौ पटुः ॥ ३९ ॥　　　　20
परिकलितयाऽऽ[14]रामैः सौम्यैर्महेश्वर[15]लक्ष्मणै-
　र्भुवपरिणतिप्रौढो[16]च्छ्राये सुधर्मसभाश्रये ।
गणिपतिगुरुस्थित्यामेवं [17]सुपर्वपुरस्सर-
　ममरनगरीसख्यं मुख्यं तया नियतं दधे ॥ ४० ॥
फणिपतिसमासीनः शङ्खेश्वरः प्रभुरन्तिके-　　　　25
　ऽस्य जयति परं पार्श्वः श्रीमान् महेन्द्रमनःप्रियः ।
गुरुपरिचयादिन्द्रोपेन्द्राऽऽगमेऽत्र न विस्मयः
　[18]स्मयहृतिपुरे लङ्कापुर्याः प्रभाभरभासुरे ॥ ४१ ॥

[35] 1 'भवनवलभौ' भवनानि गृहाणि तेषां वलभिः वंश-पञ्जरादिश्छदिष आधारस्तस्मिन् । 2 'भृङ्गाऽऽरावैः' भ्रमरगुञ्जारवैः । 3 'जीवा' गुणः । 4 'स्मरस्य' कामदेवस्य ।

[36] 5 'हिरण्मये' सुवर्णयुक्ते । 6 'नागाङ्गनाः' नागलोक-स्त्रियः । 7 'ललितवपुषः' कान्तदेहाः । 8 °'निनंसया' नन्तुमिच्छया ।

[37] 9 'गणिदिनमणिम्' गणिषु दिनमणिः सूर्य इव तम् ।

[38] 10 'रसपरवशाः' कामाधीनाः । 11 'सरसिजदृशः' कमलाक्ष्यः । 12 'परपुष्टतान्वय°' कोकिलवंशः ।

[39] 13 'सौरैः' सूरिसम्बन्धिभिः ।

[40] 14 'आरामैः' उद्यानैः । 15 '°लक्ष्मणैः' लक्ष्मीवद्भिः । 16 '°उच्छ्राये' आरोहे । 17 'सुपर्वपुरस्सरम्' पर्यूषणादिपर्वपूर्वकं देवतापूर्वकं वा ।

[41] 18 'स्मयहृतिपुरे' सीरोहीनगरे ।

* A विहसितदृशः । † B पुर° । ‡ B °वशनैः ।

वसति धनदः सर्वः पौरः परं न कुबेरकः
परमरतिमान् वारुण्यां[1] न प्रचेतसि[2] चाग्रिमः ।
न चपलकलां काप्यादत्ते स पुण्यजनोऽप्यहो
प्रमुदितमनाः सद्यः सौरोदये[3] न जडाऽऽत्मभूः ॥ ४२ ॥

5 बहुकुशलतारामाः[4] कामाऽऽस्पदं[5] सुमनःप्रियाः[6]
निदधति रसं[7] पात्रव्यूहे[8] सितामरसङ्गते ।
सुकविकलया कान्ताः शुद्धैर्मरुद्भि[9]रुपासिताः
प्रसृमरमुखामोदा स्यां[10] महाशयनन्दनाः[11] ॥ ४३ ॥

अभिनवधनावास्या स्फीता[12]श्चिरं मगधश्रिय[13]-
10 स्तपगणगुरोस्तस्यां स्थित्या सुधर्मसधर्मणः[14] ।
अभिनतमहाराजप्रीत्या प्रभासविशेषता
पुरि परिचिता भव्या येनोत्सवैर्वरदा मता ॥ ४४ ॥

समयचतुरैर्जीवाजीवादयोऽङ्गदयोदय-
प्रकरणबुधैर्विश्वेऽप्यर्था मनेर्विषयीकृताः ।
15 गणनृपगुरुप्रत्यासत्त्या[15] स्फुटं चतुरङ्गता-
ऽजनि फलवती तेषां तस्माद् विमोहपराजयः ॥ ४५ ॥

विजयचरितं सूरेर्दूरे कुलाचलचूलिका-
स्वविचलरसाद् गायन्ति सोल्लसन्मयुबालिकाः[16] ।
स्फुटतरतया जातं पुण्यावदातशतैरिदं
20 परमरमया[17] रम्ये तस्मिंश्चिरंतनपत्तने ॥ ४६ ॥

बहुलसुकृतैश्चातुर्मास्याः क्रमात् समतिक्रमे
तपसि तपसां राजा जीवाह्वयस्य दृढाऽऽग्रहात् ।
उदयनगरे श्रीमत्पार्श्वाभिषेकविधित्सयाऽ-
भ्यचलदचलश्रेणीकीर्णाध्वनाधिकधामवान्[18] ॥ ४७ ॥

25 क्वचन विटपश्रेण्या[19] गोत्रस्थितिं[20] स्थगयन् निजा-
मपथगमनेनैवाऽऽलब्धः समेखलतां गिरिः ।
परमगुरुणा कूटै[21]र्भीमः परं ददृशे पथि
कुनृपतिरिव क्रूरक्रोडाऽऽग्रेण कुरङ्गभूः[22] ॥ ४८ ॥

---

[42] 1 'वारुण्याम्' मदिरायाम् । 2 'प्रचेतसि' वरुणे । 3 'सौरोदये' सूर्योदये ।

[43] 4 '°रामाः' स्त्रियः । 5 'कामाऽऽस्पदम्' मोहस्थानम् । 6 'सुमनःप्रियाः' देवस्त्रियः रम्भादयः । 7 'रसम्' 'विभवाद्यैरभिव्यक्तः सामाजिकानां वासनारूपेण स्थितो रत्यादिको भावः कविराहृदये रस्यमानो रसः शृङ्गारादिः । 8 'पात्रव्यूहे' पात्राणि नाट्येऽधिकृतास्तेषां व्यूहे समूहे । 9 'मरुद्भिः' देवैः । 10 'अस्याम्' नगर्याम् । 11 'महाशय-नन्दनाः' महेभ्यपुत्राः ।

[44] 12 'स्फीताः' विस्तृताः । 13 'मगधश्रियः' मगधदेशलक्ष्म्याः । 14 'सुधर्मसधर्मणः' सुधर्मस्वामिगणधरसमानस्य ।

[45] 15 '°प्रत्यासत्त्या' सेवया ।

[46] 16 '°मयुबालिकाः' किन्नरबालाः । 17 'परमरमया' परमलक्ष्म्या ।

[47] 18 '°अधिकधामवान्' अधिकप्रतापवान् ।

[48] 19 'विटपश्रेण्याः' वृक्षराज्याः । 20 'गोत्रस्थितिम्' अभिजनस्थितिम् । 21 'कूटैः' शृङ्गैः । 22 'कुरङ्गभूः' मृगभूमिः ।

अविरलदलद्वल्लीवेल्लत्प्रशोणिमपल्लवैः
शबरयुवतीगीतैः[1] स्फीतैः प्रणुन्न इवाचलः ।
नटनघटनां रागात् सूरेः पुरस्समजीघटद्
मृदुलपवनाद् गुञ्जद्वेणुध्वनि[2]ध्वनितोत्सवः ॥ ४९ ॥

क्वचन निवसत्पल्ली[3]भिल्लीजनेन सविस्मयं
करकिसलयैर्गुञ्जा[4]पुञ्जाऽऽदरेण विभूषितैः ।
विहितमसकृत् सूरिर्मुग्धप्रणामविधिं दृशा
प्रतिपदमनारम्भात् सम्भावयन् पथि निर्ययौ ॥ ५० ॥

ज्वलदनलज्वालामालाजटाल[5]मनाकुलः
कुलगिरिकुलाचारेणोच्चैश्चलन्तमिवाचलम् ।
यतिमिव दृढध्यानं साक्षान्निरैक्षत सूरिराट्
क्वचन रचनाभीमे सिंहासनेन शिलातले ॥ ५१ ॥

अतिमृदुलतारामाः कामाश्रयः परभोगिनां
*किसलयकरैर्वातोद्धूतैर्गुरुं प्रणता लताः ।
तरणि[6]किरणक्लेशो माऽस्तां प्रभूदिति भूधरो[7]ऽ-
स्थगयदभितो दिक्चक्रं चोत्तरैः शिखरैः खरैः ॥ ५२ ॥

जलदपटलीवासो[8]ऽवाप्य क्वचिच्च सिताम्बरः
समजनि दवग्रासात्[9] क्वापि स्फुटं स दिगम्बरः ।
भयमुपनयन् भिल्लोदीर्णै[10]र्द्विधाऽपि च भल्लकैः[11]
क्वचन सुरभिस्सल्ली[12]†वल्लीवनैर्जननन्दनः ॥ ५३ ॥

शबरपृतनानाथः[13] सूरेः पदाम्बुजमानमन्
मनसि रसिको वाचां पाने सपानवराधिपः ।
शपथ[14]मदधात् त्रस्यज्जन्तोर्वधस्य रहस्यवित्
परमगुरुणाऽऽदिष्टे शिष्टे महोदयदेशने ॥ ५४ ॥

[49] 1 'शबरयुवतीगीतैः' भिल्लस्त्रीगायनैः । 2 '°वेणुध्वनि°' वेणुः वंशस्तस्य ध्वनिः शब्दः ।

[50] 3 '°पल्ली°' पल्ली ग्रामम् । 'पल्ली च ग्रामके कुट्याम्' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५०८] । 4 'गुञ्जा°' गुञ्जा कृष्णला 'चणोठी' इति भाषायाम् । 'कृष्णला तु गुञ्जा' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २२१]

[51] 5 '°जटालम्' सटायुक्तम् ।

[52] 6 'तरणि°' तरणिः सूर्यः । 7 'भूधरः' पर्वतः ।

[53] 8 'जलदपटलीवासः' जलदः मेघस्तस्य पटली समूहः, स्तदर्थं वासः वस्त्रम् । 9 'दवग्रासात्' दावानलकवलनात् । 10 'भिल्लोदीर्णैः' किरातोत्क्षिप्तैः । 11 'भल्लकैः' बाणैः । 'भल्लं भल्लुक-बाणयोः' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५१५] । 12 'सल्लीवल्लीवनैः' सल्लीवृक्षविशेषस्तस्य वल्ल्यः लतास्तासां वनम् ।

[54] 13 'शबरपृतनानाथः' भिल्लसैन्यपतिः । 14 'शपथम्' प्रतिज्ञाम् ।

* P °किशलय° । † P मल्ली° ।

सरससरसां[1] तीरे धीरे स्फुटे तटिनीतटे[2]
पटनिलयने पूर्वं जीवाह्वयेन निवेशिते ।
प्रभुरधिवसन् शुद्धाचारैः पटुर्बटुभिः स्तुतः
शबरविषयं[3] धर्माऽऽधानैः स पावनमादधे[4] ॥ ५५ ॥

5 क्रमगमनिकायोगाद्[5] योगातिशायिमहस्विनां
समुदययुतः प्रापद् व्यापद्भरस्य विनाशकः ।
विशदचरणोत्साही[6] नाह्नीपुरं नृपुरन्दर-
प्रणमतशिरोरत्नज्योतिःपरीतपदः[7] प्रभुः ॥ ५६ ॥
अधिगतगणाधीशाभ्यासाऽऽगमान् मुदमावहन्
10 उदयनगराधीशः प्रातर्जनैरथ तुष्टुवे ।
जय जय विभो ! त्वं सुन्दर्यां विलोकनमादरात्
कुरु गणगुरुप्राप्तौ पुर्यां महोत्सवसन्ततेः ॥ ५७ ॥
प्रतिजनगृहं जज्ञे पुष्पस्रजामवलम्बनं
प्रसृमरयशोराशेर्भासां गुरोरिव साम्प्रतम् ।
15 निशि दिशि दिशि स्वैरभ्रान्त्या द्विजाधिपतिप्रिया
पटलकमिव प्रातर्ब्रह्मप्रवृत्तमिवाचलम् ॥ ५८ ॥
उदयननगे सौरं तेजश्चकार सरागता-
मुदयनगरेऽप्येतच्चेतश्चमत्कृतिकारणम् ।
सपदि कमलाऽऽमोदः प्रादुर्बभूव ततो द्रुये
20 भुवि सुमनसां राज्या राज्यातिशायिमुदो धृताः ॥ ५९ ॥
अशुभततरां लक्ष्मीस्तार्क्ष्याग्रजाति[8]समुत्थिता
व्यपह्नुततमा रत्नश्रेणी विभूषणभासुरा ।
प्रगुणिततरालङ्कारश्रीस्तथा हयवाहने
वदति विभवं सौरांशूनामुपस्थितिशालिनम् ॥ ६० ॥
25 प्रसरति परं सौरे गौरे रुचां निचये चये
दधति सुतरां वैवर्ण्यं ते द्विजेशकलाभराः[9] ।
प्रकृतिशिशिरा अप्यास्थायै[10] मुदां न कलङ्किनो
न भवति रतिर्दोषाधारे सुवृत्तमहोदये ॥ ६१ ॥

---

[55] 1 'सरससरसाम्' सुष्ठुसरोवराणां कोकूयितादिकुण्डानाम् । 2 'तटिनीतटे' मन्दाकिनीनदीतीरे । 3 'शबरविषयम्' भिल्लप्रदेशम् । 4 'पावनम्' पवित्रम् ।

[56] 5 'क्रमगमनिकायोगात्' क्रमैः पादैः गमनिका विहारस्तस्य योगात् । 6 'विशदचरणोत्साही' निर्मलचारित्रे उत्साही । 7 'परीतपदः' परीता परिवेष्टिता पादा यस्य सः ।

[60] 8 'तार्क्ष्याग्रजाति॰' तार्क्ष्या अश्वास्तेष्वप्यग्रजातिः श्रेष्ठः ।

[61] 9 'द्विजेशकलाभराः' द्विजेशश्चन्द्रस्तस्य कलाभराः । 10 'आस्थायै' स्थित्यै ।

[1]हरिकरिवरः [2]सिन्दूरार्क्तं शिरः समघर्षयत्
कुलशिखरिणि प्राच्ये तस्मादिवारुणिमाश्रये ।
मदजलललद्भृङ्गश्रेण्या समं क्वचिदुद्ययौ
तिमिरनिवहः सावर्ण्येनोद्भवद्भयसम्भ्रमात् ॥ ६२ ॥

दिशि दिशि निशि स्फारास्तारा दधुर्मधुरप्रभा-
[3]मुषसि सबला सौरी कान्तिस्तदाहरणादिव ।
भृशमुदयते प्राचीभागे सदाद्यमहाद्भुतं
दिशि जलपतेस्ताद्रूप्येणाऽऽगते [4]गणभास्करे ॥ ६३ ॥

द्विजपतिमहाराज्ये रात्रौ बभुः प्रभुताभृतो
जगति सततं नक्षत्राणां गणा गगनाङ्गणे ।
महसि हसिते सौरे दूरे ययुस्तमसा समं
प्रकृतिसमतालभ्येऽलभ्ये भवेद् भुवि साधनम् ॥ ६४ ॥

[5]गगनसरिति स्नानं चक्रे द्विजाधिपतिश्चिरं
[6]भगणमिषतः प्रादुर्भूतास्तदम्बुनि बुद्बुदाः ।
निबिडजडिमच्छित्यै वेगाद् विभेजुषि वारुणी-
मुषसि विरते तस्मिन्नेते क्रमाच्छममाययुः ॥ ६५ ॥

वसतिमिलिता लोकाः सौरे समागमनोत्सवे-
[7]ऽवहमहमिकापूर्वं कर्तुं [8]वसुव्ययमुद्यताः ।
अनुनिजगृहं जग्मुः सर्वेऽधुना [9]भगणा इव
नवरुचिधनप्रत्यासत्तिं विभाव्य च [10]गोपतेः ॥ ६६ ॥

मुदितमनसः [11]पुंनागास्ते करान् यदितस्ततो
विदधत इहो[12]दात्ता दानाऽऽशयाः [13]कलभोत्तमाः ।
परिणतितराः केचित् [14]पोता अपि प्रयतैषिणो
विविधरुचयः सौरस्थानोन्मुखाः प्रतिभान्त्यमी ॥ ६७ ॥

अभिजिगमिषुः सर्वो राजप्रियादिगणोऽपरां
समुदयि महः सौरं वेगादुपस्थितमामृशन् ।
इदमनुययौ तस्यावश्यं [15]कलाधरमण्डलं
क्षणपरिचये का वा पूर्वाऽपरागतिसङ्गतिः ॥ ६८ ॥

---

[62] 1 'हरिकरिवरः' इन्द्रहस्ती । 2 'सिन्दूराऽऽक्तम्' सिन्दूरैराक्तं विलेपितम् ।

[63] 3 'उषसि' प्रातःकाले । 4 'गणभास्करे' गणेषु भास्कर इव तस्मिन् ।

[65] 5 'गगनसरिति' स्वर्गङ्गायाम् । 6 'भगणमिषतः' तारागणव्याजतः ।

[66] 7 'अहमहमिकापूर्वम्' परस्परमहं शक्त इत्यस्यामहमहमिका पूर्वं यस्य तत् । 8 'वसुव्ययम्' द्रव्यव्ययम् । 9 'भगणाः' नक्षत्राणि । 10 'गोपतेः' राज्ञः ।

[67] 11 'पुंनागाः' पुरुषेषु नागा हस्तिनः । 12 'कलभोत्तमाः' कलभास्त्रिंशदब्दका गजबालास्तेषूत्तमाः । 13 'उदात्ताः' महाशयाः । 14 'पोताः' पोता दशवर्षका गजबालाः ।

[68] 15 'कलाधर°' कलाधरश्चन्द्रः ।

हिमकणलसन्मुक्तायुक्ता इतो वरपद्मिनीः
परिधुननवज्योतिर्वस्त्राऽऽदिहक्षुतयोग्यताः ।
हसितवदनाम्भोजाः सौराऽऽगमे सरसीतटे
मिलितललिताऽऽलीनां[1] गानैः प्रपश्य नृपोज्ज्वलाः ॥ ६९ ॥

उडुसुमनसः[2] प्रस्तीर्णा या निःशेषनिशः कृते
गगनशयने निर्माल्यं तद्व्यपाक्रियतेऽधुना ।
पवनपुरुषैर्भूमीभागे तथैव महोत्सवे
विजयिनि कृते पौरैः सौराऽऽगमस्य विसृत्वरे[3] ॥ ७० ॥

नदति मधुरं बाह्याऽऽरामः[4] स्वरैः प्रविकस्वरै-
र्नृपसवयसां लोकानां द्राग् विबोधविलासिनाम् ।
तदनु तदनु प्रौढिं कर्तुं स्मरध्वजमण्डलं[5]
ध्वनति मुखरीकुर्वन्[6] सर्वं दिशामपि मण्डलम् ॥ ७१ ॥

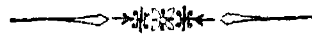
अमरसरिति[7] प्रोत्फुल्लं यद् ग्रहोत्पलकाननं[8]
वियति तदलं सौरी दीप्तिः शुशोष सरोषणम् ।
द्विजपतिरुचेर्[9]नाशादेवं क्षिताबपि वीक्ष्यतां
विषयवशतः सर्वाङ्गीनग्रहोत्पलकाननम् ॥ ७२ ॥

गगनसुभगाऽऽरामे रात्रावुडुप्रसवावली
विकसिततरा सौरीं पूजां तथैव विधित्सुना ।
विबुधनिवहे[10] नेदानीं द्रागचीयत सर्वतः
प्रभवतु भवाँस्तत्साहाय्यं विधातुमनातुरः ॥ ७३ ॥

इति नरपतिः सुप्तस्तत्रार्थिकैः प्रतिबोधितो
व्यधित सहसाऽऽदेशं देशे प्रवेशमहामहे ।
कुरुत सकलां सज्जां सद्योऽनवद्यपताकिनी-[11]
मभिजिगमिषुः सूरेरेवं कृताभ्युदयक्रियः ॥ ७४ ॥

तृणमिव दिवमेवं भावयन् भावशुद्ध्या
उदयनगरदेशाधीश्वरः स्वीयऋद्ध्या ।
सुरपतिरिव सूरेः सम्मुखीनश्चचाला-
चलमपि बलभाराबालयन्नुज्ज्वलश्रीः ॥ ७५ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
कथानायकस्य उत्तराशाविजयवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

[69] 1 'मिलितललिताऽऽलीनाम्' मिलिताश्च ते ललिताश्चेति मिलितललितास्तासामाल्यः सख्यस्तासाम् ।

[70] 2 'उडुसुमनसः' नक्षत्रदेवाः । 3 'विसृत्वरे' प्रसारिणि ।

[71] 4 'बाह्याऽऽरामः' बाह्योद्यानम् । 5 'स्मरध्वजमण्डलम्' वादित्रसमूहम् । 6 'मुखरीकुर्वन्' वाचालीकुर्वन् ।

[72] 7 'अमरसरिति' स्वर्गङ्गायाम् । 8 'ग्रहोत्पलकाननम्' ग्रहा एवोत्पलानि कमलानि तेषां काननं वनम् । 9 'द्विजपतिरुचेः' चन्द्रकान्त्याः ।

[73] 10 'विबुधनिवहे' पण्डितसमूहे ।

[74] 11 'अनवद्यपताकिनी' निर्दोषसैन्यम् ।

षष्ठः सर्गः ।

श्रीः ऐँ नमः श्रीपार्श्वार्हते ।

अथ चचाल विशालबले पुरो मदमलीनकटा करिणां घटा ।
घनघटेव भुवं परिसिञ्चती तरुणतारुणतान्वितबिन्दुभिः ॥ १ ॥
सकलसाध्यविधेर्वरसाधनं घनबलेऽवधिरेव गजाऽऽवली ।
पथि जनव्रजतापमपाहरत् सुकरशीकरशीतलवारिभिः ॥ २ ॥
किमिदमीयमिषात् समुपस्थिताः प्रभुसिसेविषया विषयाचलाः ।
गलदमन्दमदाम्बुविनिर्झरा न बहुधा बहुधातुविभूषिताः ॥ ३ ॥
कर-चतुष्पद-वालधि-शेपसा क्षितितलस्पृगसौ गजसंहतिः ।
सपदि दर्शनतोऽप्यभिनन्दयेन्नृपरमां परमां खलु तादृशी ॥ ४ ॥
कनक-रत्नविभूषणरश्मिभिः समभिभासितदिग्वलयाभितः ।
भृशमदीप्यत सा द्विपसन्ततिः सुखचिता खचिता शुभलक्षणैः ॥ ५ ॥
परिणता क्वचन क्वचिदुन्नता द्रुतगतिर्यदि वा स्खलिता हठात् ।
गजघटा क्वचिदम्बुधरोद्धुरस्वनवती नवतीव्रहयानुगा ॥ ६ ॥
प्रणमनाय कृतोन्नतपुष्करा कुथचलाचलरश्मितरङ्गिणी ।
गजघटा रुरुचे यमुनेव साऽऽहृतरसा तरसा तटभेदने ॥ ७ ॥
रजतकिङ्किणिकारणपूरितैर्भ्रमदनन्तरभ्रमरस्वरैः ।
द्रुतविलम्बितमेव जगाम सा घनमदा न मदाऽऽयतपृष्ठिका ॥ ८ ॥

---

[१] १ 'तरुणताऽरुणतान्वितबिन्दुभिः' हस्तिनां तारुण्ये स्वेदबिन्दवोऽरुणा भवन्ति ।

[२] २ 'किमिदमीयमिषात् समुपस्थिताः' गजघटाया इदमीयं यन्मिषं तस्मात् किं न समुपस्थिताः ।

[५] ३ 'सुखचिता' सुखपुष्टा । ४ 'खचिता' व्याप्ता । ३ 'शुभलक्षणैः' भद्रजातिलक्षणैः ।

[७] ५ 'कृतोन्नतपुष्करा' कृतान्युन्नतान्युदग्राणि पुष्कराणि शुण्डाया अग्रभागा यया सा 'अग्रं त्वस्य पुष्करम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २९०] । ६ 'कुथ०' 'कुथे वर्णः परिस्तोमः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३४४] 'कुथः स्यात् करिकम्बले' इत्यनेकार्थः । ७ '०तरङ्गिणी' नदी । ८ 'तरसा' शीघ्रम् ।

---

[1] 1 'मदमलीनकटा' मदः दानं तेन मलीनाऽऽविलाः कटा गण्डा यासां सा । 2 'घटा' बहूनां गजानां रचना घटा 'बहूनां घटना घटा' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २८९] 3 'घनघटा' मेघमाला ।

[3] 4 'प्रभुसिसेविषया' प्रभुं सेवितुमिच्छा सिसेविषा तया । 2 'विषयाचलाः' देशपर्वताः ।

[4] 5 'कर-चतुष्पद्-वालधि-शेपसा' करः शुण्डा 'हस्तिनासा करः शुण्डा हस्तः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २९०], चतुष्पदाः चत्वारः पादाः, वालधिः पुच्छम् 'अथ पुच्छं वालहस्तो लाङ्गूलं लूम वालधिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१०], शेपः पुंश्चिह्नं तेन प्राण्यङ्गत्वादेकवद्भावः 'अथ पुंश्चिह्नं मेहनं शेपशेपसी' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २७४]। 6 'नृपरमाम्' राजलक्ष्मीम् ।

[6] 7 'परिणता' तिर्यग्दन्तघातपरिणता 'तिर्यग्घाती परिणतो गजः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २८७] । 8 '०उद्धुर०' उद्धुरमुन्नतम् । 9 'नवतीव्रहयानुगा' नवा नव्याः तीव्रा द्रुतगतयश्च ये हया अश्वास्ताननुगच्छतीति ।

[8] 10 'रजतकिङ्किणि०' रजतं सुवर्णं तस्य किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका ।

तदनु काञ्चन-रत्नमयैर्युताः [1]प्रवरपल्ययनैस्तुरगोत्तमाः ।
अनुचरैश्चतुरैरुपरक्षिता अगणना गणनायकमभ्ययुः ॥ ९ ॥
[१]हरिक-शोण-हलाहक-पङ्कुलै[२]र्धवल-लोहित-नीलक-पिङ्गलैः ।
प्रचलितैर्ललितैः पुरतो बभौ [३]सचतुरं चतुरङ्गबलं हयैः ॥ १० ॥
[2]अतिचलाचलवालधिकेशरै[3]र्विततपक्षतयो गरुडा इव ।
कनकरश्मिधरा [4]हरिपुङ्गवा नृपरवेः परवेगभृतो बभुः ॥ ११ ॥
जवनता [5]विनतातनयाऽऽश्रयादुपनता ननु [6]तार्क्ष्यवराऽऽख्यया ।
पवनतोऽप्यतिशायितयाऽचले [7]हरिबलेऽरिबले श्लथताकरे ॥ १२ ॥
[8]हरिपरिक्रमणे जनतामनः [9]सजति चारुपदेषु रजोमिषात् ।
तदिव धूनयितुं चलताऽभवद्धरिपदेऽरिपदे [10]विपदेधके ॥ १३ ॥
[४]विदधतः किमु मण्डलमाश्रिताँश्चरणरेणुमिषात् परिमण्डलम् ।
उपदिशन्ति मनोऽणुकणान् स्म ते हयवरा यवराजिरसोत्कटाः ॥ १४ ॥
करिपरिश्रमसम्भ्रमकारिणोऽन्तिकमुपेत्य निवृत्त्य सुदूरगाः ।
विदधिरे तुरगा [11]उरगारिवत् [५]सनिगमे [६]निगमे गतिविभ्रमान् ॥ १५ ॥
तुरगचक्रमवक्रतया क्वचित् क्वचन वक्रपरिक्रमविक्रमम् ।
[12]विविधवेल्लितवल्गितकौशलादपि [७]कलापिकलामतनोत् पथि ॥ १६ ॥
प्रतिपदं कनकोत्किरणैर्नृपः [13]सुरपतिप्रतिमोऽभिचलन् गुरोः ।
[14]सुभगपात्रजनं पथि नर्त्तयन् मुद[८]मवादमवाप [९]सहास्तिकैः ॥ १७ ॥

---

[१०] १ 'हरिक-शोण-हलाहक-पङ्कुलैः' हरिकः पीतहरितच्छायः 'हरिकः पीतहरितच्छायः स एव हालाकः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३०८], शोणः कोकनदच्छविः, हलाहकश्चित्रितो हयः, पङ्कुलैः सितकाचाभैः । २ 'धवल-लोहित-नीलक-पिङ्गलैः' धवलः श्वेतः, कर्कलोहितो क्रियाहः, नीलकः आनीलः पिङ्गलैः पीतरक्तैः । ३ 'सचतुरम्' हयचाल-मकुशलासैः सह ।

[१४] ४ 'हयवराँ मण्डलं विदधतः किमु मनोऽणुकणान् परिमण्डलं परिमाणं वर्तुलमुपदिशन्ति स्म' इत्युत्प्रेक्षते ।

[१५] ५ 'सनिगमे' वणिक्सङ्कीर्णे । ६ 'निगमे' मार्गे ।

[१६] ७ 'कलापिकलाम्' मयूरवद्गतिविशेषम् ।

[१७] ८ 'अवादम्' प्रतिपक्षरहितं–अतुल्यं यथा स्यात् तथा । ९ 'सहास्तिकैः' हस्तिसमूहैः, आस्तिकैः श्राद्धैः सह वा ।

---

[9] 1 'प्रवरपल्ययनैः श्रेष्ठपर्याणैः 'पर्याणं तु पल्ययनम्' इति-हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१८.] ।

[11] 2 'अतिचलाचलवालधिकेशरैः' अतिचपलवोल्लाहैः 'वोल्लाहस्त्वयमेव स्यात् पाण्डुकेशरवालधिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३०५] । 3 'विततपक्षतयः' वितता विस्तृताः पक्षतयो पक्षमूलानि येषां ते । 4 'हरिपुङ्गवाः' अश्वश्रेष्ठाः ।

[12] 5 'विनतातनयाऽऽश्रयाद्' विनतातनयः गरुडाग्रजस्तस्याश्रयात् । 'विनतासूनुररुणो गरुडाग्रजः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १६] 6 'तार्क्ष्यवराऽऽख्यया' श्रेष्ठगरुडनाम्न्या । 7 'हरिबले' अश्वसैन्ये ।

[13] 8 'हरिपरिक्रमणे' अश्वगमने । 9 'सजति' 'षञ्ज सङ्गे' इति धातोः 'दंशसञ्जः शवि' ४–२–४९ । इति सिद्धहैमीयसूत्रेण वर्तमानकाले रूपम् । 10 'विपदेधके' कष्टवर्धके ।

[15] 11 'उरगारिवत्' गरुडवत् 'सर्पारातिर्वज्रिजिद् वज्रतुण्डः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १४४] ।

[16] 12 'विविधवेल्लितवल्गितकौशलाद्' विविधानि वेल्लितानि लोठनानि वल्गितानि प्लुतानि च तेषां कौशलान्नैपुण्यात् । 'अपावृत्त-परावृत्तलोठनानि तु वेल्लिते'–'धोरितं वल्गितं प्लुतोत्तेरितानि च' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३११] ।

[17] 13 'सुरपतिप्रतिमः' इन्द्रतुल्यः । 14 'सुभगपात्रजनम्' सुभगाः शोभनाः पात्रजना नाट्येऽधिकृतपुरुषाः ।

समभिनन्द्य रयात् परया श्रिया क्षितिपतिर्जिनशासननायकम् ।
पुरवरेऽस्य निवेशमकारयत् सविनयं विनयन् नृदरिद्रताम् ॥ १८ ॥
समभिषेकविधिं निरमापयद् जिनवरे ननु विघ्नहराऽऽह्वये ।
सकलसङ्घसमक्षमयं कूपारसदृशा सदृशा जनरञ्जनः ॥ १९ ॥
मुनिवरानिव रागजयोर्जितान् बुधपदे विनिवेश्य कृतार्थयन् ।
सुकृतपीवरजीववरास्तिकं द्रुतमसन्तमसं भुवनेऽकरोत् ॥ २० ॥
स्मरवशीकरणाय जगद्भुवामवनिजातवनीपरिजीवनम् ।
मधुपगीतयशा मधुरायर्यौ प्रथमतोऽथ मतो रसिकाङ्गिनाम् ॥ २१ ॥
बहुदिनान्युदगम्बुजलोचना विहरतः कृशकान्तिरहर्मणिः ।
हृतवसुर्नु दक्षिणया ततुत्सुकमनाः कमनादिव निर्ययौ ॥ २२ ॥
हिमवतः परिशीलनयोत्तरा विरहतापमिवापचिकीरभूत् ।
अहिमरश्मिरसौ नवपद्मिनीरतिकरोऽतिकरोदयदुस्सहः ॥ २३ ॥
गलदमन्दपरागपिशङ्गितोऽपि नवकामुकवन्मधुपव्रजः ।
विटपरागितयेव तमस्समः कमलिनीमलिनीकरणं बभौ ॥ २४ ॥
जल-नभः-स्थलचारिवपुष्मतामनुययुर्मिथुनानि परस्परम् ।
कलरवैर्यतिनामपि मानसे स्मरमयं रमयन्ति रसं भृशम् ॥ २५ ॥
विरहिणां सहकारमहीरुहा किमपहृत्य कुलान् मुकुलादिभिः ।
प्रियतमाङ्कजुषां सुदृशां पिकध्वनिभृता निभृता रतिरादधे ॥ २६ ॥
हिमवतः पवनो मृदुराववौ मनसि सञ्जनयन् मदमङ्गिनाम् ।
कमलिनीवनसौरभसम्भृतः कमलकोमलकोशविघट्टनात् ॥ २७ ॥

[१८] १ 'विनयन्' अपनयन् स्फेटयन् । २ 'नृदरिद्रताम्' नराणां दरिद्रभावम् ।
[१९] ३ 'कूपासदृशा' कूपारसदृश्या । ४ 'सदृशा' तुल्यया । ५ 'जनरञ्जनः' लोकसन्तोषदः ।
[२२] ६ 'हृतवसुः दक्षिणया' दक्षिणया स्त्रिया हृतवसुः सन् ।

[20] 1 'बुधपदे' विबुधपदव्याम् । 2 'कृतार्थयन्' उपकारयन् । 3 'असन्तमसम्' अनन्धकारमर्थाद्, अपापम् ।
[21] 4 'स्मरवशीकरणाय' स्मरः कामदेवस्तं वशीकर्तुम् । 5 '°वनीपरिजीवनम्' वनी भिक्षाधनमेव परिजीवनं जीविकाम् । 6 'मधुप°' मधुपो भ्रमरः ।
[22] 7 'उदगम्बुजलोचना' उदग् उदञ्चतीति उदक्कमलाक्षी । 8 'अहर्मणिः' सूर्यः । 9 'कमनाद्' पण्डितात् कामाद् वा ।
[23] 10 'अपचिकीः' दूरीकर्ता । 11 'अहिमरश्मिः' सूर्यः । 12 'अतिकरोदयदुस्सहः' अतिकराः बहुकिरणास्तेषामुदयेन दुस्सहोऽसह्यः ।
[24] 13 '°परागपिशङ्गितः' परागः पौष्पं रजस्तेन पिशङ्गितः पीतरक्तः कृतः । 14 'नवकामुकवत्' नवः नवीनश्चासौ कामुकोऽनुकश्चेति नवकामुकस्तेन समानः । 15 'मधुपव्रजः' भ्रमरसमूहः । 16 'विटपरागितया' विटपाः वृक्षास्तेषु रागितया । 'विटपः पुनः पल्लवेऽपि च वृक्षेषु' इति हैमः [अने॰ सं॰ कां॰ ३ श्लो॰ ४७५]
[25] 17 'जल-नभः-स्थलचारिवपुष्मतां' जलचर-खेचर-स्थलचरप्राणिनाम् । 18 'मिथुनानि' द्वन्द्वानि 'स्त्रीपुंसौ द्वन्द्वं मिथुनम् च तत्' इति हैमः [अभि॰ चिं॰ कां॰ ३ श्लो॰ २०२] । 19 'स्मरमयम्' कामयुक्तम् ।
[26] 20 'सहकारमहीरुहाः' आम्रवृक्षाः । 21 'कुलान्' सजातीयप्राणिनां वृन्दान् । 22 'मुकुलादिभिः' कुड्मलादिभिः । 23 'पिक°' पिकः कोकिलः । 24 'निभृता' विनीता ।
[27] 25 'सञ्जनयन्' उत्पादयन् । 26 'मदम्' आनन्द-संमोहयोः सभ्रमम् । 27 '°कोश°' कोशः कुड्मलः योनिश्च ।

तरुवनाभिपतत्कुसुमैः समं स्मरशरैरिव मूर्त्तिधरैः क्षता ।
सविनयं प्रियमन्वनयत् स्वयमनवमा नवमानवती वधूः ॥ २८ ॥
अनुययौ सुरभिं सुरभिश्रियं विकसितां समवेक्ष्य मदोद्धुरः ।
परवृषं विनुनुत्सुरिव क्रुधा स्थिरतरं रतरञ्जनया हि गौः ॥ २९ ॥
5 अनुनयन् वचनैः शुकसारिकासमुदयो हृदयेश्वरपाठितः ।
विविधसन्धिविधानविचक्षणः प्रियतमाऽऽयतमानमपाकरोत् ॥ ३० ॥
किशलयैर्वलयैः सरसीरुहां कनकजैर्वलयैश्च न तद्भुवाम् ।
कुवलयैर्मलयैकभुवां रसैर्न कमनः कमनभ्रमदं व्यधात् ॥ ३१ ॥
प्रथमतीर्थकराभिनिनंसया स विजहार गुरुर्गुरुगौरवः ।
10 ष(स्व)डगनाद्र्युपवागडमण्डलं जनपदे न पदे विपदेनसाम् ॥ ३२ ॥
समभिवन्द्य जिनप्रभुमादिमं प्रतिपदं विहरन् स जनाग्रहात् ।
अपनयन् कुनयाननयानिव निहतमोहतमो जगदातनोत् ॥ ३३ ॥
गणगुरूननुनीय महोत्सवैर्नगरशोभनया भरणांशुकैः ।
समनमद् वरवागडभूपतिरुपवने पवनेन चलाचले ॥ ३४ ॥
15 तमभिबोध्यगुरुवचनामृतैः कुशलकीर्त्तितकीर्त्तिरथाचलत् ।
उदयपूर्वपुरे क्रममोदिताऽनुगमना गमनाय शिवाऽऽगमः ॥ ३५ ॥
परिवसन्निह मासचतुष्टयीं जनगणान् जिनधर्ममबूबुधत् ।
नरपतेरपि रागिणि मानसेऽविशदयं सदयं श्रुतमुद्गिरन् ॥ ३६ ॥
जनपदे विचरन् शरदत्यये प्रतिपुरं किल सङ्घपुरन्दरः ।
20 जिनमतोन्नयनं क्रियया व्यधात् प्रसलमांसलमाङ्गलिकार्चितः ॥ ३७ ॥

---

[२८] १ 'अनवमा' प्रधाना श्रेष्ठा । 'वसन्तवर्णनाधिक्यमिदम्' ।
[२९] २ 'सुरभिम्' धेनुम् । ३ 'हि' निश्चितम्, गौः अनुययौ ।
[३२] ४ 'पदे' स्थानके । ५ 'विपदेनसाम्' आपत्पापानाम् ।
[३३] ६ 'निहतमोहतमः' निहतं निराकृतं मोहतमो यत्र तत् ।
[३५] ७ 'क्रममोदिताऽनुगमनाः' क्रमेण विहारपरिपाट्या, मोदितमनुगानां श्राद्धादीनां मनो येन सः ।
[३६] ८ 'नरपतेः मानसे' नृपमनसि । ९ 'अविशद्' प्रविवेश ।
[३७] १० 'प्रसलमांसलमाङ्गलिकार्चितः' प्रसले हेमन्तर्तौ मांसलानि पुष्टानि यानि माङ्गलिकानि तैरर्चितः पूजित इति ।

---

[28] 1 'स्मरशरैः' कामदेवस्य बाणैः । 2 'अन्वनयत्' रहसि प्रैरीत् ।
[29] 3 'सुरभिश्रियम्' वसन्तशोभाम् । 'वसन्त इच्यः सुरभिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ७०] । 4 'मदोद्धुरः' मदेन रेतसोद्धुर उन्नतः । 5 'परवृषम्' शत्रुवृषभम् । 6 'विनुनुत्सुः' युद्धार्थं शृङ्गाणि प्रेरयितुमिच्छुः 'णुदंत् प्रेरणे' इति धातोः सन्नन्तात् उः प्रत्ययः । 7 'रतरञ्जनया' रतं रतिस्तस्या रञ्जनया । 8 'गौः' वृषभः ।
[30] 9 'अनुनयन्' वहन् । 10 'समुदयः' समूहः । 11 'विविधसन्धिविधानविचक्षणः' विविधप्रकारेण संदेशहारकत्वादेश्वयकरणकुशलः । 12 'प्रियतमाऽऽयतमानम्' भार्यामानविस्तारम् । 13 'अपाकरोत्' दूरीकृतम् ।
[31] 14 'वलयैः' कङ्कणैः । 15 'सरसीरुहाम्' कमलानाम् । 16 'कमनः' कामदेवः ।
[32] 17 '°अभिनिनंसया' अभिनेतुमिच्छया । 18 उपवागडमण्डलम् वागडप्रदेशं तत्समीपम् ।
[34] 19 'अनुनीय' प्रणतिं कृत्वा ।
[35] 20 'शिवाऽऽगमः' शिवः कल्याणकारी, आगम आगमनं यस्य सः ।
[37] 21 'शरदत्यये' शरत्कालव्यतीते । 22 'सङ्घपुरन्दरः' चतुर्विधसङ्घेषु पुरन्दर इन्द्रः इव श्रेष्ठः । 23 'जिनमतोन्नयनम्' जैनधर्मस्योन्नयनमुन्नतिम् ।

जिनपतिप्रतिमाभिषवद्वयोत्सवसमुद्यतभक्तजनाऽऽदरैः ।
द्रुतविलम्बितया व्यहरद् भुवि [1]गजगतिर्जगति प्रसरद्यशाः ॥ ३८ ॥
बहुविधाऽऽर्हतपूजनवन्दनाद्युचितकर्मरतैर्विरतैर्भवात् ।
समनुनीय गुरुं समुपासकैर्निजगृहे [2]जगृहे [3]जनुषः फलम् ॥ ३९ ॥
गुरुसमागमवित्त[4]विसर्जनैर्[5]विदलिता [6]कलितापकलाऽखिला ।
उपनता जनता सुतपोभरैः सुकृतता कृततात्त्विकभावनैः ॥ ४० ॥
[7]बहुलवाङ्मयशोधनकर्मणाऽजनि जनेऽस्य यशोधनमद्भुतम् ।
प्रसृतमु[8]ग्रमहोदयया विभोरसुमतां सुमताञ्चितधीमतः ॥ ४१ ॥
नरपतिप्रतिबोधम[9]जीजनत् समयदेशनया स नयाद् द्विधा ।
प्रभवति प्रभुवाक्यसुधारसे[10]ऽपरमते रमते स न कश्चन ॥ ४२ ॥
अपहृता प्रभुणा रुचिरैन्दवी प्रतिहतं च [3]जनार्दनशासनम् ।
नयविशेषयुजा भृशमुज्ज्वलं भुवि हितं विहितं मतमार्हतम् ॥ ४३ ॥
नरकपालिकपालिजनाहता हृदनृशंसतया पिशिताशिता[4] ।
समुपदेशनयैव विनाशिता विहरता [5]हरतापसदेशिता ॥ ४४ ॥
भगवतः [11]क्रमपद्मनिवेशनाद् [12]वसुमती शुशुभे [13]घनसौरभा ।
नवनवोत्सवसम्भवतः श्रिता [15]सकमला [16]कमलाकरलीलया ॥ ४५ ॥
इति [6]कृशानुभृशानुगतां दिशं समुपदिश्य विमोहबलस्थितिम् ।
शिथिलयन्नथ किञ्चन तूर्णयन्नपरामपरामगमद् गुरुः ॥ ४६ ॥
पथि समैक्षत दक्षतयाऽक्षतः [17]क्षितिपतिर्यतिनां [18]जलजाकरम् ।
प्रगुणिताद्भुतरागमिवोन्मिषत् सुजलजं [19]जलजन्तुकुलाकुलम् ॥ ४७ ॥
यवनराजभयेन यथा सुरा विषयमुग्रमहीधरमाश्रयत् ।
नवतटाकमिषाज्जलधेः स्थितिर्भुवि तथा[7]ऽवितथा सकला बभौ ॥ ४८ ॥

---

[३८] १ 'जिनपतिप्रतिमाऽभिषवद्वय°' जिनप्रतिष्ठाद्वयम् ।
[४३] २ 'रुचिरैन्दवी' रुचिः कापालिकश्रद्धा, इन्दुसम्मतप्ररूपकः सोमस्तत्सम्बन्धिनीति । ३ 'जनार्दनशासनम्' लोकपीडोपदेशः कृष्णशासनं वा ।
[४४] ४ 'पिशिताशिता' मांसभोजनम् । ५ 'हरतापसदेशिता' हरस्येश्वरस्य मते ये तापसास्तैः कथिता ।
[४६] ६ 'कृशानुभृशानुगतां दिशम्' आग्नेयीं दिशम् ।
[४८] ७ 'अवितथा' सत्या ।

---

[38] 1 'गजगतिः' गज इव प्रशस्ता गतिर्यस्य सः ।
[39] 2 'जगृहे' प्राप । 3 'जनुषः' जन्मनः ।
[40] 4 '°विसर्जनैः' दानैः । 5 'विदलिता' विनाशिता । 6 'कलितापकला' कलिः क्लेशः कलियुगो वा तस्य तापः सन्तापस्य कला ।
[41] 7 'बहुलवाङ्मयशोधनकर्मणा' बहुलाः बहवो वाङ्मयाः सिद्धान्तग्रन्थास्तेषां शोधनं सम्पादनं तस्य कर्मणा कार्येन । 8 'उग्रमहोदयया' उग्रस्तीव्रो यो महोदयो महोन्नतिस्तया ।
[42] 9 'अजीजनत्' 'जनैचि प्रादुर्भावे' इति धातोः णिगन्ते अद्यतन्यां 'उपान्त्यस्यासमानलोपि°' ४-२-३५-इति सिद्धहेमीयसूत्रेण रूपं सिद्ध्यति । 10 'अपरमते' शैव वैष्णवाद्यन्याम्नाये ।
[45] 11 'क्रमपद्मनिवेशनात्' चरणकमलन्यासात् । 12 'वसुमती' पृथ्वी । 13 'घनसौरभा' गाढगन्धवती 'गन्धवती पृथ्वी' इति लक्षणात् । 14 'बहुसितच्छदपक्षिसुखाश्रिता' इत्यपि मूलप्रतौ पाठान्तरम् । '°सितच्छदपक्षि°' सितच्छदाः हंसाः । 15 'सकमला' कमला लक्ष्मीस्तया सहिता । 16 'कमलाऽऽकरलीलया' कमलसरःक्रीडया ।
[47] 17 'क्षितिपतिर्यतिनां' यतिनां साधूनां क्षितिपतिर्नृपतिः श्रीविजयप्रभसूरिः । 18 'जलजाऽऽकरम्' सरोवरम् । 19 'जलजन्तुकुलाऽऽकुलम्' जलजन्तूनां कुलं समूहस्तेनाऽऽकुलं व्याप्तम् ।

निशि सतारनभःप्रतिबिम्बना कृपणवद् गणयांचकृवान् मणीन् ।
जलचलत्कुमुदच्छलसम्भवद्विमकरो[1] मकरोऽग्रसरो[2]ऽम्बुधिः ॥ ४९ ॥
तरदनेकसित[3]च्छदपिच्छलच्छदमिषोच्छलदुज्ज्वलचामरः ।
स्फुटरथाङ्गकुलाऽऽतपवारणः[4] सरसभारसभाधिपतिर्व्यभात्[5] ॥ ५० ॥
5 अनुतटं जलकेलिचिकीर्षया[6] मिलितचारुविलासवतीजने ।
सपदि पाद्यविधिं[7] विलुलत्कुशैर्नवसरोऽवसरोचितमादधे ॥ ५१ ॥
अभिपतत्तटिनीचलवीचिभि[8]र्जनितफेनमिषाद्धसिताम्बुधिः ।
मणिगणैर्विरराज जलाशयः सललनाललनात् पतयालुभिः[9] ॥ ५२ ॥
विततपात्रतयैव पयोधरैरनुदिशं निभृतः समुदित्वरैः ।
10 जलनिधेः प्रतिकर्तुमिवोल्लसद्रसवयाः[१] सवयाः[२]सजलाशयैः ॥ ५३ ॥
चलतरङ्गतुरङ्गम[10]शालिनीरनुनयन्नृपवद् बहुवाहिनीः[11] ।
स रुरुधे क्षितिविप्लवनोद्यतः शिखरशेखरसेतुमहीभृता ॥ ५४ ॥
वहनमुच्छ्रितलोहितकेतनं दधदयं हृदयं समरञ्जयत् ।
जयवतः क्षितिपस्य निपश्यतः प्रकृतिभिः[12] कृतिभि[13]र्विहितस्तुतेः ॥ ५५ ॥
15 जलनिमज्जनसज्जनकामिनीनयननिर्जितशालिपयोरुहः ।
सुषमयास्यसुनंदिसरोम्बरे सुरपतेरपतेज इवोद्ययौ ॥ ५६ ॥
उदयनगरलक्ष्या रम्यमादर्शरूपं पुरवरमदसीये सन्निविष्टं प्रतीरे ।
तपगणगुरुरागात् तत्र रागाविभागाद् घनतरविजयश्री[३]र्भूपरूपैरपीज्यः ॥ ५७ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
20 कथानायकस्य ईशानदिग्विजयवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

[५३] १ 'उल्लसद्रसवयाः' उल्लसन्तः रसवयसो जलपक्षिणो यत्र सः । २ 'सवयाः' जलनिधेः मित्रैः सहितः ।

[५७] ३ '°विजयश्रीः'. पत्तनाच्चलितानामीशानदिग्विजयः । मरुदेशापेक्षयाऽऽग्नेयीविजयः ।

[49] 1 'मकरः' निधिविशेषः । 2 'अग्रसरः' प्रष्ठः ।

[50] 3 '°सितच्छद°' सितच्छदाः हंसाः । 4 'स्फुटरथाङ्गकुलाऽऽतपवारणः' स्फुटा ये रथाङ्गाश्चक्रवाकास्तेषां कुलं समूहः स एवाऽऽतपवारणं छत्रं यस्य सः । 5 'व्यभात्' विशेषेणादीदिपत् ।

[51] 6 'जलकेलिचिकीर्षया' जलक्रीडां कर्तुमिच्छया । 7 'पाद्यविधिम्' पादार्थं वारि पाद्यं तस्य विधिः 'पादार्थं पाद्यम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० १६४] ।

[52] 8 'तटिनीचलवीचिभिः' तटिनी नदी तस्या चलाः चपला वीचयः कल्लोलास्तैः । 9 'पतयालुभिः' पातुकैः ।

[54] 10 '°तुरङ्गम°' तुरङ्गमा अश्वाः । 11 'वाहिनीः' सेनाः ।

[55] 12 'प्रकृतिभिः' प्रजाभिः । 13 'कृतिभिः' विद्वद्भिः ।

सप्तमः सर्गः ।

श्रीः ऐँ नमः श्रीपार्श्वभगवतेऽर्हते ।

जिनेशतीर्थे समभूदमत्सरो निपीय सूरेर्वचनानि भूपतिः ।
जिनेशतीर्थे समभूदमत्सरोऽप्यलंचिकीर्षुः प्रमनाः स संवरे ॥ १ ॥
समांशमास्थाय ततः क्षमाभृतां प्रभुश्चचालाचलनिश्चयाऽऽशयः ।
स मांसमास्थाय ततः क्षमाभृतां नृपोऽपि तस्यानुमतेर्न्यवर्त्तत ॥ २ ॥
अवेत्य साहच्छदिकं पुरं पुरो व्यधाच्चतुर्मासकमार्हतार्चितः ।
अवेत्य साक्षच्छदिकं पुरं पुरोर्जितद्विपेन्द्राननयक्षराडिव ॥ ३ ॥
स शासनेनोदयितोऽपरागिणां महार्हतां भव्यजनानिति क्षितौ ।
शशास इनेनोदयितोऽपरागिणां भवेत् प्रकाशस्तमसामिव क्वचित् ॥ ४ ॥
परैः सतीर्थ्यैः सहसाऽऽहवार्थिभिर्जनैः समं सद्व्यवहारगीर्गुरुः ।
परैः स तीर्थ्यैः सहसाऽऽहवार्थिभिरबाध्यबोधोऽभिजगाम कामितम् ॥ ५ ॥
शुभप्रवृत्तेः शमरोचितस्थितेर्महात्मनः प्रेरयिता यताऽऽशयः ।
शुभप्रवृत्तेः समरोचितस्थितेर्गजस्य सादीव बभौ जयश्रिया ॥ ६ ॥

---

[१] १ 'जिनेशतीर्थे' अर्हद्धर्मे । २ 'समभूदमत्सरः' अमत्सरोऽद्विष्टोऽभूत् । किं० भूपतिः । ३ 'जिनेशतीर्थे' जिनः कृष्ण ईशो महादेवस्तयोस्तीर्थे । ४ 'समभूदमत्सरः' समा चासौ भूः समभूस्तस्यां दमो बन्धो दण्डः, समभूदम इवाचरतीति क्विपि समभूदमति शतृप्रत्यये तादृशं सरस्तटाकस्तम् । "दमः स्यात् कर्दमे दण्डे दमने दमथेऽपि च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३२८] ५ 'अलंचिकीर्षुः' अलङ्कारं कर्त्तुमिच्छुः कृष्णेश्वरप्रासादयोः [विष्णु-शिवमन्दिरयोः] ६ 'प्रमनाः' उत्कण्ठितः, उत्सुको वा ७ 'संवरे' पाल्याम् ॥

[२] ८ 'समांशमास्थाय' मासमात्रं तत्र स्थित्वा, मासे वर्षाकालो भवेदिति शेषः, तुल्यमंशमैश्वर्यरूपं मत्वा वा । ९ 'सः' भूपतिः । १० 'मांसमास्थाय' मांसमाश्रित्य मांसाशनम् । ११ 'क्षमाभृतां नृपः' राज्ञां नृपो राजराजः । १२ 'तस्यानुमतेः' तस्य गुरोरनुमत्याऽऽज्ञया १३ 'न्यवर्त्तत' निवृत्तः कतिचित् प्रयाणान्यनुगत्य पश्चाद् वलितः मांसाशनं प्रत्याचख्यौ वा ।

[३] १४ 'अवेत्य' प्राप्य । १५ 'साहच्छदिकम्' 'सादड़ी'ति नाम्ना पुरं नगरम् । १६ 'पुरः' अग्रे परापूर्वं वा । १७ 'व्यधात्' व्यधत्त । १८ 'साक्षच्छदिकम्' सत्वर्णसम्बन्धिनं गग्गुलं प्राप्य । १९ 'पुरोर्जितद्विपेन्द्राननयक्षराडिव' पुरं शरीरं तेनोर्जितो बलवान् द्विपेन्द्राननो गणपतिर्यक्षः, यक्षो [मेघदूतस्य नायकः] यथा चातुर्मासकं व्यधत्त तथैव । "पुरं शरीरे नगरे गुहपाटलिपुत्रयोः । पुरस्तु गुग्गुलौ पुंडू क्रमौ दैत्येक्षुभेदयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५०–४५१] ॥

[४] २० 'शासनेन' आज्ञया । २१ 'उदयितः' उदयो जातोऽस्योदयितः । २२ 'अपरागिणाम्' रागरहितानाम् । २३ महार्हतां भव्यजनान् इति शशास । २४ 'इनस्य' स्वामिनः सूर्यस्य वा । 'उदयितोऽपरागिणाम्' या उदयिता तत्रोपद्रवकारिणां प्रकाशो न भवेत् । २५ 'तमसाम्' तिमिराणां राहूणामिव ॥

[५] २६ 'परैः' उत्कृष्टैः । २७ 'सतीर्थ्यैः' एकब्रह्मव्रताऽऽचारैः । २८ 'सहसाऽऽहवार्थिभिः' बलेनाऽऽकारणार्थिभिः जनैः समम् । २९ 'परैः तीर्थ्यैः' अन्यैस्तीर्थ्यैस्तीर्थान्तरीयैः । ३० 'सहसाऽऽहवार्थिभिः' सहसा शीघ्रं, आहवार्थिभिः रणोन्मुखैः यज्ञार्थिभिर्वा । "आहवस्तु ससतन्तौ स्यान्निदेशाऽऽह्वानयोरपि" इत्यनेकार्थः । ३१ 'अबाध्यबोधः' अबाध्यो बोधो यस्य सः । ३२ 'अभिजगाम कामितम्' कामितं स्थानमभिजगाम ॥

[६] ३३ 'शुभप्रवृत्तेः शमरोचितस्थितेर्महात्मनः प्रेरयिता' महात्मनः साधोः प्रेरयिता शुभप्रवृत्तेः 'शमरोचितस्थितेः' शमरोचिता स्थितिर्यस्य । ३४ 'यताऽऽशयः' यते नियमे, आशयो यस्य सः । ३५ 'शुभप्रवृत्तेः' शुभा प्रवृत्तिर्मदो यस्य । ३६ 'समरोचितस्थितेः' समरे सङ्ग्रामे उचिता स्थितिर्यस्य । ३७ 'सादी' महामात्रः ॥

स दक्षजातिप्रणयः कलाभृतां नृणामभीष्टः सुमनो मुदेऽभवत् ।
सदक्षजातिप्रणयः कलाभृतां तनुं वहन्निन्दुरिवोज्ज्वलांशुपः ॥ ७ ॥

विबोधहेतुर्जडजन्मशालिनां गवां प्रसारैः सरसां श्रियं दधौ ।
विबोधहेतुर्जलजन्मशालिनां महावनानामिव भानुमान् विभुः ॥ ८ ॥

सदा रसं सज्जनताः स्वसादरं समुन्नयन् यो जगति प्रणीतवान् ।
सदारसंसज्जनतास्वसादरं प्रतिस्थलं तं स्थलगा ववन्दिरे ॥ ९ ॥

समीहितार्थप्रथनैः स दैवतद्रुमायते स्माङ्गभृतां धियां निधिः ।
शमी हितार्थप्रथनैः सदैव तन्न कस्य लाभाय जनेऽस्य सन्निधिः ॥ १० ॥

क्रमात् समासाद्य मरोः रसामयं पुपाव भावोज्ज्वलमेदिनीपुरम् ।
क्रमात् समाऽऽशाद्यमरोरसामयं स देशसङ्घाऽऽगमभक्तिभावनैः ॥ ११ ॥

हृतव्यवायोपगतेर्विनायकः पुरे स नारायणनाम्नि तस्थिवान् ।
हृतव्यवायोऽपगतेर्विना यकश्चकोऽपि निस्तारयिता कलौ युगे ॥ १२ ॥

सुरेश्वराऽऽशाविजयाऽऽहिताऽऽशयः परं चतुर्मासककर्मणस्ततः ।
सुरेश्वराशाविजया हि तासयन्नघं स सङ्ग्रामपुरं समीयिवान् ॥ १३ ॥

इतोऽपराऽऽशापवनाद् दिवोदितं तमो विमोहोदयजं स चिन्तयन् ।
इतोऽपराऽऽशापवनाद् "दिवो दितं" स्वतेजसा माल्यपुरं गुरुस्ततः ॥ १४ ॥

---

[७] १ 'सः' गुरुः । २ 'दक्षजातिप्रणयः' दक्षजात्यां प्रणयः स्नेहो यस्य सः । ३ 'कलाभृताम्' कला विज्ञानं तद्भृतामभीष्टः । ४ 'सदक्षजातिप्रणयः' सदक्षे सद्व्यवहारे जात्या जन्मना प्रणयो याञ्चा यस्य सः, यस्य सदक्षे शिवे प्रणयमतिक्रान्तोऽतिप्रणयः न रागी । दक्षजा पार्वती तया सह यः स सदक्षजः शिवस्तत्र प्रणयमतिक्रान्तोऽतिप्रणयो न रागवानित्यर्थः "अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे बिभीतके" इति हैमः [अने० सं० कां० श्लो० ५६९]। "प्रणयः प्रेमयाञ्चयोः, विस्रम्भे प्रसरे चापि" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५२२] ५ 'कलाभृताम्' कलेनाजीर्णेनाभृताम् । "कलस्त्वं जीर्णरेतसोः, अव्यक्तमधुरध्वाने कला स्यादंशशिल्पयोः । कलने मूलरैवृद्धौ षोडशांशे विधोरपि" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४८८]। ६ 'उज्ज्वलांशुपः' उज्ज्वलांशून् श्वेताम्बरान् पातीति ॥

[८] ७ 'जडजन्मशालिनाम्' जडप्राणिनां पक्षे पद्मानाम् ।

[९] ८ "सदा रसं सज्जनताः स्वसादरं समुन्नयन् यः" यः सदा रसं समुन्नयन् सज्जनताः सभ्यजनसमूहान् स्वसाद् स्वाधीनान्, अरमत्यर्थं प्रणीतवान् । ९ 'सदारसंसज्जनतास्वसादरम्' सस्त्रीसभालोकेषु अनादरम् । १० 'तम्' गुरुम् ॥

[१०] ११ 'समीहितार्थप्रथनैः' इष्टार्थदानैः । १२ 'सः' गुरुः । १३ '°द्रुमायते स्म' कल्पवृक्षायते स्म । १४ 'शमी' शान्तः । १५ 'हितार्थप्रथनैः' हितप्रयोजनविस्तारैः ॥

[११] १६ 'क्रमात्' क्रमाभ्यां पादाभ्यामततीति क्रमात् यद्वा क्रमः परम्परागमस्तेनाततीति क्रमात् । १७ 'मरोः रसामयम्' मरोः भूमीम् । १८ 'समाऽऽशाद्यम्' सर्वदिग्भागे आद्यम् । १९ 'अरोरसामयम्' रोरा दरिद्राः सामायाः सरोगास्तैः रहितम् ॥

[१२] २० 'हृतव्यवायोपगतेः' हृता नष्टा व्यवायानां विघ्नानामुपगतिस्तस्याः हेतोः । २१ 'विनायकः' गणेशः । २२ 'हृतव्यवायः' हृतः व्यवायो मैथुनं येन सः । २३ 'अपगतेः' नारकादेः । २४ 'यकश्चकोऽपि निस्तारयिता' विमानकोऽपि निस्तारयिता ॥

[१३] २५ 'सुरेश्वराऽऽविजयाऽऽहिताऽऽशयः' पूर्वदिग्विजये स्थापितभावः । २६ 'सुरेश्वराऽऽशाविजया' सुरायामीश्वराऽऽशा धनवतां तृष्णा तस्या विजा पृथग्भावस्तया । २७ 'हि' निश्चितम् । २८ 'तासयन्' क्षेपयन् । २९ 'अघम्' पापम् ॥

[१४] ३० 'इतोऽपराऽऽशापवनाद्' इतश्चापरस्य परपक्षस्य य आशायास्तृष्णायाः पवनो वायुस्तस्माद् । ३१ 'दिवोदितम्' दिवा दिने उदितम् । ३२ 'तमः' पापमज्ञानं वा । ३३ 'इतः' प्राप्तः । ३४ 'अपराशापवनाद्' अपराशा पश्चिमा तत्पवित्रणात् । ३५ 'दिवः' स्वर्गस्य । ३६ 'दितम्' खण्डितम् । ३७ 'स्वतेजसा' स्वप्रतापेन ॥

असौ गतं नाटयिता सितच्छदव्रजस्य चक्रे वचनैः क्षमातलम् ।
असौगतं नाटयिता सितच्छदप्रभुस्तथोत्सूत्रपथे मनागपि ॥ १५ ॥
स मानवाधीश्वरसेवितक्रमाम्बुजश्चतुर्मासककर्म तेनिवान् ।
समा नवा धीः स्वरसेऽवितक्रमाऽङ्गिनां ततोऽभूद् विषयेऽर्हतां मते ॥ १६ ॥
विहारशोभाऽतिशयात् सभा सुरप्रभोर्यदीया बहु पिप्रिये मुहुः ।
विहारशोभाऽतिशयात् सभासुरः क्रमात् समास्तत्र निनाय काञ्चन ॥ १७ ॥
अलं कलङ्कः सकलोऽप्यपास्यत सचेतसां दुर्णयहारिणाऽमुना ।
अलं कलं कः सकलोऽप्यपास्यतः प्रभोर्वचो बोधयितुं नरः परः ॥ १८ ॥
असन्निभोऽङ्गप्रभयाऽधिकाञ्चनश्रियं दधौ गौतमतः प्रति प्रभुः ।
असन्निभोऽङ्ग ! प्रभयाऽधिकां च नः प्रियां समज्ञां भुवने गुरोरपि ॥ १९ ॥
न वासवानामनुरागिता गता वसुन्धरायां स्फुरितेऽस्य शासने ।
नवाऽऽसवानामनुरागिता गता जनस्य नश्यत्तमसः प्रभोर्गिरा ॥ २० ॥
नदीनभावातिगभीरतामसावशिश्रियद् विश्वगुरुर्गरीयसीम् ।
न दीनभा वाऽतिगभीरतामसाऽऽशयस्य सर्वस्य मुनेर्गणे ततः ॥ २१ ॥
अजन्यताऽऽपारविहारि मण्डलं प्रभोर्विहारेण धनाढ्यबोधने ।
अजन्यतापा रविहारिमण्डलं महाऽऽतपेऽप्याप्य मही सुसीमगा ॥ २२ ॥
न रोचिता चापकलाऽसुहारिणी नृपादिलोकेऽस्य शमोपदेशनात् ।
नरोचिता चाऽऽप कलाऽऽशु हारिणी तपोजपादेर्जगति प्रसारिताम् ॥ २३ ॥

---

[१५] १ 'गतम्' गमनं ज्ञानं वा । २ 'नाटयिता' प्रवर्त्तकः ३ 'सितच्छदव्रजस्य' श्वेताम्बरव्रजस्य । ४ 'असौगतम्' अबौद्धम् । ५ 'नाटयिता' न, अटयिता 'स्वार्थे णिच्' । ६ 'सितच्छदप्रभुः' श्वेताम्बराधिपः । ७ 'उत्सूत्रपथे' उत्सूत्रमार्गे ॥

[१६] ८ 'सः' गुरुः । ९ 'मानवाधीश्वरसेवितक्रमाम्बुजः' नृपवन्दितपादपद्मः । १० 'समा' अकुटिला । ११ 'नवा' नवीना । १२ 'धीः' मतिः । १३ 'स्वरसेऽवितक्रमा' स्वाभिप्रायेऽवितः रक्षितः क्रमः पारम्पर्यं यस्यां सा । १४ 'अङ्गिनाम्' प्राणिनाम् । १५ 'विषयेऽर्हतां मते' अर्हतां मते विषये देशे ॥

[१७] १६ 'विहारशोभाऽतिशयात्' विहारा जिनप्रासादास्तेषां शोभाभरेण । १७ 'सभा सुरप्रभोः' सुरप्रभोः, इन्द्रस्य सभा । १८ 'बहु पिप्रिये' बहु यथा स्यात् तथा पिप्रिये तुष्टा १९ 'विहारशोभाऽतिशयात्' विहारे देशान्तरचलने यः शोभाया अतिशयो दुर्भिक्षडमरादिनाशस्तस्मात् । २० 'समाः' वर्षाणि ॥

[१८] २१ 'अलम्' समर्थः । २२ 'कलम्' मृष्टम् । २३ 'अपास्यतः नरः पुरुषस्य परः सकलोऽपि कः बोधयितुं अलम्, इत्यन्वयः' अपि तु न कोऽपीत्यर्थः ॥

[१९] २४ 'असन्निभः' अतुल्यः । २५ 'अङ्गप्रभया' देहकान्त्या । २६ 'अधिकाञ्चनश्रियम्' काञ्चनमधिकृत्याधिकाञ्चनं श्रीर्लक्ष्मीस्ताम् दधौ । २७ 'गौतमतः प्रति' गौतमतुल्यः । २८ 'असन्निभः' असत् अविद्यमानं निभं यस्मिन् सः । २९ 'अङ्ग !' अङ्ग इति संयोजने । ३० 'प्रभया' द्युत्या । ३१ 'नः' अस्माकम् । ३२ 'प्रियाम्' इष्टाम् । ३३ 'समाज्ञाम्' कीर्त्तिम् । ३३ 'गुरोः' देवसूरेरधिकां दधौ ॥

[२०] ३४ 'वासवानाम्' भूपानाम् । ३५ 'अनुरागिता' रागित्वं गता भूपाः । ३६ 'वसुन्धरायाम्' पृथ्व्याम् । ३७ 'शासने' जैनशासने सर्वेऽप्यनुरागिणो जाता इत्यर्थः । ३८ 'नवाऽऽसवानामनुरागिता गता' नवा नव्याऽऽसवानामादरो गतः ॥

[२१] ३९ 'नदीनभावातिगभीरतामसावशिश्रियद्' नदीनः समुद्रस्तद्वद् भावे चित्ताभिप्रायेऽतिगभीरताम्, असौ, अशिश्रियत् आश्रितः । ४० 'दीनभा' दैन्यम् । ४१ 'वा' अथवा । ४२ 'अतिगभीः' अति गच्छतीत्यतिगाऽतिशायिनी भीर्भयम् । ४३ 'अतामसाऽऽशयस्य' अतामसोऽक्रोध आशयो यस्य ।

[२२] ४४ 'अजन्यताऽऽपारविहारि' अपाराः बहवो विहाराश्चैत्यानि यत्रेदृग्, अजन्यत । ४५ 'मण्डलम्' देशः । ४६ 'अजन्यतापा' अतापा अजनि । ४७ 'रविहारिमण्डलम्' रवेश्चारुबिम्बम् । ४८ 'महाऽऽतपेऽपि' ग्रीष्मेऽपि । ४९ 'आप्य' प्राप्य ऋतूनामानुकूल्यात् । ५० 'मही' पृथ्वी ॥

[२३] ५१ 'न रोचिता' नेष्टा । ५२ 'चापकला' धनुःकला । ५३ 'असुहारिणी' प्राणहारिणी । ५४ 'नरोचिता' नराणामुचिता । ५५ 'आप कलाऽऽशु हारिणी तपोजपादेर्जगति प्रसारिताम्' तपोजपादेस्तपोजपादस्य कला घटिका, प्रसारितां विस्तारमाप, आशु शीघ्रम्, हारिणी रम्या ॥

गणेशनैपुण्यमहो महाऽऽयतेः प्रभोर्दिदीपे बहुदानवत्तया ।
गणे शनैः पुण्यमहो महायते जगत्प्रकाशाय बभूव शाश्वतम् ॥ २४ ॥
न बादरः कोऽपि निकामजागरे गणेऽभवत् तस्य गुणव्यतिक्रमः ।
न वाऽऽदरः कोपिनि कामजागरेरिता नृणां चेतसि धैर्यविक्रिया ॥ २५ ॥
न वैरपीडा न बलाभियोगिता गुरोर्विहारे मरुमण्डले ततः ।
नवैरपीडा नवलाभियोगिताहशाऽन्यतीर्थ्यैरकृशा व्यधीयत ॥ २६ ॥
नाऽऽवेशरोगोऽभिनिवेशकामना गुरोः प्रकाशेऽन्यमते तनुभृतः ।
नावे सरोगोऽभिनिवेशकामनाऽऽशयो बुधः कस्तरणेऽङ्घिबन्दिरे ॥ २७ ॥
पराजितो धन्वनि योजिते गुणे प्रभोर्बली मोहमहाभटच्छली ।
पराजितो धन्वनि योजिते गुणे गुरुप्रकाण्डान्न बिभेति कः क्षितौ ॥ २८ ॥
सभाजनेऽनन्तरसस्तपालये गुणं गुरौ शासति सङ्गते प्रगे ।
स भाजनेऽनन्तरशस्तपा लये जिनेन्द्रवार्थां परमानुरागिणि ॥ २९ ॥
स देशरूपं कलया च कारयन् मरौ गणी धर्मविधौ निजे पदे ।
सदेशरूपं कलयाञ्चकार यन्निवेश्य सूरिं विजयादिरत्नकम् ॥ ३० ॥
वसुन्धरा सा शुचिरस्य संगतः प्रतिस्थलं स क्षणलक्षणेक्षणैः ।
वसुं धराऽऽशासु चिरस्य संगतमबोधि बोधिप्रदमेनमार्हतः ॥ ३१ ॥

---

[२४] १ 'गणेशनैपुण्यमहः' गणेशवत् पाण्डित्यस्य तेजः । २ 'महाऽऽयतेः' महती, आयतिर्विस्तृतिर्यस्य 'यतिर्विकारे विरतौ भिक्षौ' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १९२] तेन, अमहायतेः न महद्विकारस्य । ३ 'गणे' गच्छे । ४ 'शनैः शनैर्जगत्प्रकाशाय शाश्वतं पुण्यमहर्दिनं बभूव' इत्यन्वयः । ५ 'महाऽऽयतेः' महायोत्सवायाऽऽयतिरुत्तरकालो यस्य ॥

[२५] ६ 'बादरः' दृश्यमानः । ७ 'निकामजागरे' अत्यर्थं जागरूके । ८ 'गुण०' गुणाः प्राणातिपातनिवृत्त्यादयो मूलगुणाः, पिण्डविशुद्ध्यादय उत्तरगुणाः । ९ 'कोपिनि' क्रुद्धे आदरः । १० 'कामजागरेरिता' कामाज्जाता गरेण करणेनेरिता न धैर्यविक्रिया । 'गरस्तूपविषे विषे । रोगे गरं स्यात् करणे' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४२०-४२१] ॥

[२६] ११ 'नवैरपीडा' नवैः स्तवैरपि ईडा स्तुतिः । १२ 'नवलाभियोगिताहशा' लाभोऽस्त्येषां लाभिनः, योगोऽस्त्येषां योगिनस्ततो द्वन्द्वस्तेषां भावस्तत्ता नवा चासौ लाभियोगिता तस्याः दृग् दृष्टिस्तया । गणे लाभाधिका लब्धिपात्रं योगभाजश्च बहुला दृश्यन्ते तेन श्रीपरमगुरौ मतान्तरीयाणामपि महती श्रद्धा । १३ 'अन्यतीर्थ्यैः' तापसभक्तादिभिः । १४ 'अकृशा' बहुला । १५ 'व्यधीयत' अक्रियत ॥

[२७] १६ 'नाऽऽवेशरोगः' आवेशरोगोऽपस्माररुजाऽन्यमतप्रवेशरूपो रोगो वा न । १७ 'अभिनिवेशकामना' अभिनिवेशवाञ्छाऽपि हठाऽऽग्रहोऽपि न । १८ 'गुरोः प्रकाशे सत्यन्यमते' । १९ 'तनुभृतः' जीवस्य । अन्योक्तिमाह 'नावे०' अङ्घिबन्दिरे तरणे नावे यानपात्राय को बुधः 'सरोगः' सरति गच्छतीति 'अभिनिवेशे' वाहनमध्यासने कामनाऽभिलाषाऽऽशयो यस्य सः ।

[२८] २० 'पराजितः' भग्नः । २१ 'धन्वनि' मरौ । २२ 'गुणे' धर्मरूपे योजिते सति प्रभोः पराजितः । २३ 'धन्वनि' धनुषि । २४ 'गुणे' ज्यायां योजिते सति । २५ 'गुरुप्रकाण्डात्' । उत्कृष्टसङ्ग्रामाद् महाबाणाद् को न बिभेति । अयमपि गुरुप्रकाण्डो गुरुमुख्य इति ॥

[२९] २६ 'सभाजनेऽनन्तरसः' सभाजने बहुरस आसीत् । २७ 'तपाऽऽलये' तपागणोपाश्रये । २८ 'सङ्गते' प्राप्तर्मिलिते । २९ 'प्रगे' अग्रं गते । ३० 'भाजने' व्याख्यादौ । ३१ 'अनन्तरशस्तपा' अनन्तराणि सान्द्राणि शस्तानि मङ्गलानि पातीत्यनन्तरशस्तपा बहुमङ्गलान्वित इत्यर्थः । ३२ 'लये' ध्याने । सभाजने जिनेन्द्रवार्थां ध्याने परमानुरागिणि ॥

[३०] ३३ 'स देशरूपम्' गुरुन्यायिप्रवृत्तिम् । ३४ 'कलया' विज्ञानोद्बोधनेन । ३५ 'निजे पदे' निजे पदे श्रीविजयरत्नसूरिं निवेश्य । ३६ 'सदेशरूपम्' सदा ईशरूपं पट्टनायकत्वं कलयाञ्चकार । 'ईशः स्वामिनि रुद्रे च' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५५६] ॥

[३१] ३७ 'वसुन्धरा सा' सा भूमिः । ३८ 'शुचिः' उज्ज्वला पवित्रा वा । ३९ 'अस्य' गुरोः संगतः । ४० 'प्रतिस्थलं स क्षणलक्षणेक्षणैः' प्रतिस्थलं सर्वत्र, क्षणलक्षणेक्षणैः महोत्सवलक्षणदर्शनैः । ४१ 'वसुम्' देवविशेषमबोधि । ४२ 'धराऽऽशासु' पर्वतदिक्षु । ४३ 'चिरस्य' बहुकालम् । ४४ 'संगतम्' मिलितम् । ४५ 'एनमार्हतः' आर्हतः श्राद्धः, एनं गुरुम् ॥

न गौतमीयं मतम[1]क्षपादजं धिया प्रमाण्यक्रियताऽमुना मनाक् ।
न [2]गौतमीयं मतम[3]क्षपादजं [4]प्रमोचितं [5]केवलिनः प्रमोचितम् ॥ ३२ ॥

न साधुना वै[6] भवहारिणी [7]रुचिर्वि[8]खण्डिता नन्दितपण्डिता [9]गणे ।
[10]नसाधुना वै[11]भवहारिणी [12]रुचिर्धृता तपोभिः प्रभया समन्वितैः ॥ ३३ ॥

वि[13]मुक्करा [14]गा [15]नवधा सुरक्षणा [16]जगौ गुरुर्ब्रह्मधरः क्षमापरः ।
विमुक्करागा [17]नवधासुरक्षणा गणे प्रवृत्तिर्व्रतिनां ततोऽभवत् ॥ ३४ ॥

[18]प्रवासना [19]शापनयेऽ[20]स्य मानसे गुरोर्निदेशेन [21]रुषाऽपि योगिनाम् ।
[22]प्रवासनाऽऽ[23]शापनयेऽ[24]स्यमा[25]नशे परिग्रहं भावयतां वि[26]दूरतः ॥ ३५ ॥

[27]शुचिप्रभावैः [28]श्रमणानुगामिनस्तदाऽऽर्हताः पुण्यजना इवेश्वराः ।
[29]शुचिप्रभा वै[30]श्रमणानुगामि[31]नप्रसादतः प्रौढिविभूतिमादधौ ॥ ३६ ॥

नि[32]रन्तरायाऽऽगमहेतुरङ्गतः [33]शुभां [34]रुचिं प्राप्य गुरोर्निदेशतः ।
नि[35]रन्तरा [36]यागमहे [37]तुरङ्गतस्तदा वि[38]हिंस्यात् [39]सुजना [40]न्यवीवृतन् ॥ ३७ ॥

वि[41]नाऽशनायां [42]गजविक्रमा [43]रते पराङ्मुखाः शुद्धदृशो न भुञ्जते ।
वि[44]नाशनायाङ्गजविक्रमारतेस्तपस्विनो यस्य गणे गणेशितुः ॥ ३८ ॥

न नाम [45]धीरञ्जनया जि[46]नोदिते [47]पटुः [48]सभा का [49]समुपेत्य दूरतः ।
ननाम [50]धीरं [51]जनयाजिनोदिते चिरं वि[52]रक्तं वि[53]पथे यथेच्छया ॥ ३९ ॥

---

[३२] १ 'अक्षपादजम्' अक्षपादो नैयायिकमतप्रणेता तस्माज्जातं श्रीगौतमीयं मतम् । २ 'गौतमीयम्' गौतमोऽत्रेन्द्रभूतिः । ३ 'क्षपादजम्' क्षपायां रात्रावत्तीति क्षपादस्तस्माज्जाते, ईदृशं न तन्मतम् । ४ 'प्रमोचितम्' मुक्तम् । ५ 'केवलिनः प्रमोचितम्' केवलज्ञानिनो ज्ञानयोग्यम् ॥

[३३] ६ 'वै भवहारिणी' वै निश्चितं साधुना भवहारिणी भवहर्त्री । ७ 'रुचिः' इच्छा । ८ 'विखण्डिता' खण्डिता न । ९ 'गणे' गच्छे । १० 'नसाऽधुना' नसा नासिकारूपेणाधुना । ११ 'वैभवहारिणी' वैभवेन हारिणी मनोहरा । १२ 'रुचिः' कान्तिः ॥

[३४] १३ 'विमुक्कराः' विमुञ्चति कर्मपाशाद् विमुग् । अतिशयेन विमुचो विमुक्कराः । १४ 'गाः' वाणीः । १५ 'नवधा सुरक्षणाः'–नवब्रह्मगुप्तिरूपा सुरक्षणा सुराणां क्षणं उत्सवा यासु ताः सुष्ठु लक्षणानि यासु ता वा । १६ 'जगौ गुरुः' गुरुर्जगौ जगाद । १७ 'नवधासुरक्षणाः' नवप्रकारा असवः प्राणास्तदाऽऽश्रयत्वात् प्राणिनस्तेषां रक्षणं यस्यां सा ॥

[३५] १८ 'प्रवासना' प्रयाणम् । १९ 'शापनये' शापस्य नये अभिप्राये । २० 'अस्य' गुरोः निदेशेन । २१ 'रुषाऽपि' रोषेणाऽपि योगिनां मानसे; न कोऽपि शशापेत्यर्थः । २२ 'प्रवासना' प्रकृष्टा वासना भावना । २३ 'आशापनये' लोभमुक्तने । २४ 'अस्यम्' क्षेप्यं परिग्रहं भावयताम् । २५ 'आनशे' व्याप्ता । २६ 'विदूरतः' दूरतः ॥

[३६] २७ 'शुचिप्रभावैः' पवित्रतेजोभिः । २८ 'श्रमणानुगामिनः' यतिसेवकाः । २९ 'शुचिप्रभाः' निर्मलश्रियः । ३० 'वैश्रमणानुगाम्' धनदानुरूपाम् । ३१ 'इनप्रसादतः' स्वामिप्रसादतः ॥

[३७] ३२ 'निरन्तरायाऽऽगमहेतुरङ्गतः' अन्तरायरहितो य आगमेषु हेतुषु च रङ्गोऽत्याग्रहस्तस्मात् । ३३ 'शुभाम्' निर्दोषाम् । ३४ 'रुचिम्' इच्छाम् । ३५ 'निरन्तरा' दृढा । ३६ 'यागमहे' यज्ञोत्सवे । ३७ 'तुरङ्गतः' अश्वात् । ३८ 'विहिंस्यात्' वध्यात् । ३९ 'सुजनाः' शुद्धा लोकाः । ४० 'न्यवीवृतन्' निवृत्ताः ॥

[३८] ४१ 'विनाऽशनायाम्' अशनायां क्षुधां विना । ४२ 'गजविक्रमाः' गजवद् बलवन्तः । ४३ 'रते' भोगे पराङ्मुखाः । ४४ 'विनाशनायाङ्गजविक्रमारतेः' अङ्गजस्य स्मरस्य विक्रमा विगतक्रमा याऽरतिस्तस्या विनाशनाय ॥

[३९] ४५ 'धीरञ्जनया' बुद्धिरागेण । ४६ 'जिनोदिते' जिनवचने । ४७ 'पटुः' व्यक्ता । ४८ 'सभा' नामप्राकाश्यैका सभा । ४९ 'समुपेत्य दूरतः' दूरतः उपेत्य तं, न नाम अपि तु सर्वाऽपि ननाम । ५० 'धीरम्' प्राज्ञम् । ५१ 'जनयाजिनोदिते' जनं यजतीति जनयाजी नरमेधादियज्ञकृत् तेन नोदिते प्रेरिते । ५२ 'विरक्तम्' विरक्तं तं गुरुम् । ५३ 'विपथे' कुमार्गे ॥

सदा नवाऽऽलापिकयाचिदुत्तरा[1] वितेनिरे तां खगणे मिथः कथाम्[2] ।
सदानबाला[3]ऽपि कयाचिदुत्तरात्[4] समं यदाख्यावशतो[5]ऽनयन् निशाम् ॥ ४० ॥
अनङ्गरागं नियतः[6] स[7] मुक्तभा यः साङ्गरागः सुतनो[8]स्तनौ[9] दधौ ।
अनङ्गरागं[10] नियतः समुक्तभाः प्रोच्चैः स्तनः को न गिरिर्वनं दधत् ॥ ४१ ॥

5 [एकालापकम्]

नियामका[11]श्चेतसि भावयन्त्यहो ! किं नाम देयो[12]ऽनुवरायकः स्त्रियाः ।
नियामका[13]श्चेतसि भावयन्त्यहोरात्रं स तीर्थङ्कर एव नः प्रभुः ॥ ४२ ॥
सुखायनः[14] सारसनाभिकामितः[15] कीदृग् रथः स्यात् सुभटो वधूजनः ।
सुखाय नः सारसनाऽभिकामितः[16] कथं जयार्थी नृपतिर्महाबलः ॥ ४३ ॥

10 [एकालापकं समस्तम्]

महो[17] दयाया जगतीश्वरश्रियो[18] मा[19] या विमोहं स्म यतोऽर्हतां मते ।
महोदयायाऽऽजगतीश्वरश्रियो[20] यथास्थितं[21] भावनया[22]ऽस्य[23] सन्मते ! ॥ ४४ ॥ [क्रियागुप्तम्]
परा[24]ऽसितीव्रा[25] विरतिः प्रमाऽऽपणे[26] न[27] नाम काऽबोधि विदा तपोगणे ।
पलाशितीव्रा[28]ऽविरतिः प्रमापणे[29] नवाऽपि कामोचितया न भी भृता ॥ ४५ ॥

15 [क्रियागुप्तम्]

---

[४०] १ 'उत्तराः' ज्ञानप्रवराः, "उत्तरं प्रवरोर्द्ध्वयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५५८] । २ 'कथाम्' वार्त्ताम्, मिथः सदा नित्यं नवाऽऽलापिकया वितेनिरे । ३ 'सदानबाला' दानवती बाला स्त्री । ४ "कयाचिद्' सख्या । ५ 'यदाख्यावशतः' यस्याः कथाया आख्यावशात आलापिका-कथनेन ॥

[४१] ६ 'नियतः' बद्धोऽपि । ७ 'स मुक्तभाः' स मुक्तवद् भासत इति मुक्तभाः "मुक्ता मौक्तिकपुंश्चल्योः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १९१] । ८ 'सुतनोः' स्त्रियाः । ९ 'तनौ' शरीरे यः साङ्गरागोऽपि अनङ्गरागं दधौ । १० 'अनङ्गरागम्' अनङ्गे आकाशे रागोऽरुणिमा यस्य तत् "अङ्गहीनेऽप्यनङ्गं खे चित्तेऽनङ्गस्तु मन्मथे" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ११५]; "रागः स्याल्लोहितादिषु" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४६]; यद्वाऽनङ्गैर्मदनफलै राजत इत्यनङ्गराः, अगाः वृक्षा यस्य तत् ईदृशः स्तन इत्येकालापकम् ॥

[४२] ११ 'नियामकाः' पोतवहाः । १२ ""वरायः कः स्त्रिया देयः" देयः करः । १३ "नियामकाः" नियमधारिणः साधवः । 'तीर्थङ्कर एव नः अस्माकं प्रभुः' ॥

[४३] १४ 'सुखायनः' सुखकारि अयनं गमनं यस्य यद्वा नोऽस्माकं सर्वलोकानां सुखाय । १५ 'सारसनाभिकामितः' सारं अरैः सहितं सनाभि नाभियुक्तं कामितमभिलषितं यस्य स भटः; सारसनमधिकाङ्गमभिकामितं प्रियं यस्य स वधूजनः; राज्ञः पक्षे सारः श्रेष्ठः सनाभिस्सगोत्रः स एव कामितो यस्य सः; "नाभिः क्षत्रप्रधानयोः, चक्रमध्ये मृगमदे प्राण्यङ्गे मुख्यराशि च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३१४] "सनाभिर्ज्ञातिसदृशोः" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४८९] १६ 'सारसनाऽभिकामितः' सारं धनं तस्य सना नित्यमभिकः कामयिता तेन अमितः प्राप्तः "गत्यर्थानां प्राप्त्यर्थत्वात्" रथस्य धनवतामादराद् यद्वा सारे धने सदाऽभिकामिता लुब्धता यस्येति वधूजनः सरसैव सा रसा सा चासौ नाभिः कामिता इष्टा यस्य सः ॥

[४४] १७ 'महः' उत्सवः । १८ 'जगतीश्वरश्रियः' जगती भूमिस्तदीश्वरो भूपस्तस्य श्रियो लक्ष्म्याः । १९ 'मा या विमोहं स्म यतोऽर्हतां मते' इति पदविभागे—अर्हतां मते विमोहं मा या स्म—मा प्राप्नुहि; 'या' इति क्रियागुप्तं ह्यस्तन्यपि स्मसहिते वाक्ये भविष्यत्काले रूपम्—यद्वा 'मायाविमोहं स्मयतः' इति पदविभागे तु स्मयतोऽहङ्काराद् मायया कपटेन विमोहः परेषां भ्रमे पातनम् । २० 'महोदयायाऽऽजगतीश्वरश्रियः' आजगति आभुवनं, ईश्वरा समर्था श्रीः शोभा यस्य । २१ 'यथास्थितम्' परमार्थतया । २२ 'भावनया' चिन्तनया । २३ 'अस्य' क्षिपस्वेति, अस्येति क्रियागुप्तं "असूच् क्षेपणे" धातुर्दिवादिः ॥

[४५] २४ 'परा' उत्कृष्टा । २५ 'असितीव्रा' खड्गधारेवोग्रा । 'परासितीव्रा' इति पदविभागे परास्ति परास्ता तीव्रा इति क्रियागुप्तम् । २६ 'प्रमाऽऽपणे' ज्ञानहट्टे । २७ 'न नाम काऽबोधि विदा तपोगणे' तपोगणे विदा ज्ञानिना नाम प्राकाश्येका विरतिर्नाबोधि । बोधिविदा नरेण का अविरतिर्न परास्ति । २८ 'पलाशितीव्रा' मांसाशिवत् तीव्रा; "तीव्रं कटूष्णात्यर्थेषु तीव्रा तु कटुरोहिणी" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४४०] २९ 'प्रमापणे नवापि कामोचितया न भी भृता' इति पदविभागे कामोचितया न भी भृता कन्दर्पोद्गमनस्य

न विप्रयुक्तिर्मधुरा न वास्तवमदः प्रबोधे विदुराहता गुणम् ।
न विप्रयुक्तिर्मधुरा नवा स्तवप्रतीतिरागात् पटुतां ततो गुरुः ॥ ४६ ॥ [क्रियागुप्तम्]

समाधिता पापरुचिर्विवर्द्धनं ससार पुण्याभ्युदयो महस्विनाम् ।
समाधितापाऽपरुचिर्विवर्द्धनं वीरे गुरौ श्रीजिनवीरतीर्थपे ॥ ४७ ॥ [क्रियागुप्तम्]

पुरोगमैषी प्रयतः सधारणः साधोरणः कल्पितमत्तवारणः ।
पुरोगमैषी प्रयतः सधारणः प्रपीयतामित्युदिते न कोऽप्यभूत् ॥ ४८ ॥
[स्पष्टान्धकम्]

तपोगणेऽराजत तेजसा समं सौरीप्रभा साऽधिसरोजनालिकम् ।
तपोऽङ्गणे राजततेऽञ्जसा समं सितच्छदानामभिनन्दनं ततः ॥ ४९ ॥
[सन्दानोपमा]

स दानतः स्वर्गहरिप्रभावकस्तपःप्रशस्यश्चकमे यते जयम् ।
सदाऽऽनतः स्वर्गहरिप्रभावकसभाऽवतस्तस्य यशश्च यं तदा ॥ ५० ॥ [गूढचतुर्थः]

नरकस्य भयधारिणा; 'प्रमापणे भवाऽऽपि काऽमोचि तया' इति पदविभागे तु प्रमापणे जीवघातेऽविरतिः का न आमोचि तया विरत्या; 'काऽऽमोचितयानभीभृता' भीभृता नरेणाऽऽमोचितं यानं रोगार्हगमनं तस्माद् बिभ्यता, यद्वा प्रमापणे घाते विरतिः का न आपि 'वा' इति पक्षान्तरे आपीति वा, 'अमोचि' इति क्रियागुप्तम् ॥

[४६] १ 'न विप्रयुक्तिमधुरा' श्राद्धानां विप्रस्य द्विजस्य युक्तिर्न मधुरा । २ 'न वास्तवम्' न तात्त्विकम् । ३ 'अदः-प्रबोधे' अमीषां विप्राणां प्रबोधे उपदेशे । ४ 'विदुराहता गुणम्' विदुराः पण्डिता ये आर्हता श्राद्धा गुणमविदुः 'अविदुः' इति क्रियागुप्तम् । ५ 'न विप्रयुक्तिः' गुरोर्विप्रयुक्तिर्वियोगो न पटुतामागात् । ६ 'मधुरा' प्रिया । ७ 'नवा स्तवनप्रतीतिरागात्' नवीना स्तवनप्रसिद्धिरागात् पटुतामागाद् 'आगाद्' इति क्रियागुप्तम् ॥

[४७] ८ 'समाधिता' समाधेर्योगविशेषस्य भावः । ९ 'पापरुचिर्विवर्द्धनम्' विशेषेण वर्द्धनमाप; पापरुचिर्विवर्द्धनं छेदमभित । १० 'ससार पुण्याभ्युदयो महस्विनाम्' इति पदविभागे महस्विनां पुण्यः पवित्रोऽभ्युदयः ससार प्रसृतः; 'स सारपुण्याभ्युदयः' इति पदविभागे तु स प्रसिद्धः सारः श्रेष्ठः पुण्याभ्युदयः । ११ 'समाधितापाऽपरुचिर्विवर्द्धनम्' समा समस्ता पापरुचिरपरुचिर्मलिना यद्वा समाधितापयतीति समाधितापा तदाऽपरुचिर्मिथ्यात्वं च्छेदमभित । समा प्राग्वत् । 'ससार' 'अभित' 'आप' इति क्रियात्रयं गुप्तम् ॥

[४८] १२ 'पुरोगमैषी' पुरोगमाः पत्तयस्तान् इच्छतीति पुरोगमैषी । १३ 'प्रयतः' प्रकृष्टं यतं निषादिनां पादकर्म यस्य । १४ 'सधारणः' धारणया पुष्ट्या सहितः सधारणः । १५ 'साधोरणः' आधोरणा हस्तिपकास्तैः सह साधोरणः; साधोः मुनेः रणः शब्दः । १६ 'कल्पितमत्तवारणः' सज्जितो मत्तो वारणः; कल्पिता कथिता मत्ता वारणा येन सः । १७ 'पुरोगमैषी' पुरोगमान् अग्रस्थान् एषते इति पुरोगमैषी । १८ 'प्रयतः' सोद्यमः उद्यमोपदेशयुक्तः । १९ 'सधारणः' धारणा बुद्धिगुणस्तेन सहितः; धारणा ध्यानविशेषस्तेन युक्तः । २० 'प्रपीयतामित्युदिते न कोऽप्यभूत्' दृश्यतामित्युक्तेऽपि पुरः नगराद् बहिर्गमनेच्छुर्न कोप्यभूत् । प्रपीयताम् सादरं श्रूयताम् ॥

[४९] २१ 'तपोगणेऽराजत तेजसा समं सौरीप्रभा' सौरी-प्रभा सूरेः सम्बन्धिनी प्रभा कान्तिः तेजसा प्रकाशेन समं तपो-गणेऽराजत । २२ 'साऽधिसरोजनालिकम्' सरोजनालिकं सरसा ज्ञानेन युक्ता जनाः सरोजनास्तेषामलिकं भालं तदधिकृत्य; अन्याऽपि सौरीप्रभाऽधिसरोजनालिकं पद्मनालिकामधिकृत्य राजते । २३ 'तपोऽङ्गणे राजततेऽञ्जसाऽसमम्' तपो धर्मः राजतते राजभिस्तते व्याप्तेऽङ्गणेऽञ्जसा शीघ्रमसमं अतुल्यमराजत "तपः कृच्छ्रादिकर्मणि, धर्मे लोकप्रभेदे च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५४३–५४४] । २४ 'सितच्छदानामभि-नन्दनम्' सितच्छदानां श्वेताम्बराणामभिनन्दनं तोषणम्; अन्य-याऽपि पद्मनालिकानिष्टसौरप्रभया सितच्छदानां हंसानाम् ॥

[५०] २५ 'सः' गुरुः । २६ 'स्वर्गहरिप्रभावकः' कल्प-वृक्षकान्तिरक्षकः । २७ 'तपःप्रशस्यः' तपसा प्रशस्यः । २८ 'चकमे' ऐच्छत् । २९ 'यते' संयते देशतः सर्वतो वा । ३० 'आनतः' नता देवेन्द्रा यं सः । ३१ 'प्रभावकसभा' प्रभावकाणां श्रावकाणां सभा । ३२ 'अवतः' पालयतः । ३३ 'तस्य यशश्च यम्' तस्य प्रभोर्यशश्च यं चकमे ॥

[1]दिष्ट्या [2]स्थिरासज्जनधीधनाऽऽदरैर्यतो दिनादेष गणेऽधिनायकः ।
[3]दिष्ट्या [4]स्थिरा [5]सज्जनधीधनादरै रराज राज्ञां [6]सखिताऽभिषङ्गतः ॥५१॥ [निरौष्ठ्यः]

[7]कल्याणधाऽऽ[8]राधिगताऽर्हतां [9]गणे क्रियाऽऽसनाथा यतिनायकेन तत् ।
[10]कल्याणधाराऽ[11]धिगताऽर्हतां गणे श्रेयो न कस्यातिशयाय जायते ॥५२॥ [निरौष्ठ्यः]

[12]समङ्गलं [13]माण्डलिकेन्द्रमण्डलं यं वन्दते पिञ्जरयत् पदाम्बुजम् ।
[14]समङ्गलं माण्डलिकेन्द्र[15]मण्डलं [16]संस्कृत्य [17]सन्तः सततं स्तुवन्ति तम् ॥ ५३ ॥
[बिन्दुमान्]

[18]विश्वम्भरेणोद्धरणे जगद्[19]भुवः प्राकाशि नूनं गुरुणा स्वतेजसाम् ।
[20]विश्वं भरेणोद्धरणे जगद्[21]भुवः पदार्थराशेर्दधता नृणां व्रतम् ॥ ५४ ॥ [बिन्दुच्युतकम्]

[22]सदा[23]गमानाम[24]नुयोगदेशने [25]मन्द्रध्वनिर्घोषयति स्मयान् गुरोः ।
[26]सदागमा [27]नाम नु [28]योगदेऽ[29]शनेऽभक्ष्यस्य [30]तैर्वाग्विभवेऽस्य निश्चिताः ॥ ५५ ॥
[बिन्दुच्युतकम्]

[31]वन्दने [32]रुचिराभाति [33]शितांशुकलयाऽन्विता ।
[34]वन्दने [35]रुचिराभाऽतिशयाद् [36]गीर्विदुषां गुरोः ॥ ५६ ॥ [बिन्दुच्युतकम्]

[37]सामयः [38]सुदृशा हेयः [39]शाकारम्भविचिन्तनात् ।
[40]सामयः सुदृशाऽहेय इदं मोहस्य जृम्भितम् ॥५७॥ [मात्राच्युतकं बिन्दुच्युतकं च]

---

[५१] १ 'दिष्ट्या' दिष्टिर्देशनोपदेशो भाग्यं वा तया । २ 'स्थिरासज्जनधीधनाऽऽदरैः' स्थिरे मोक्षे आसीदन्तीति स्थिरासदो भव्यास्त एव जनास्तेषां धीधनस्य पण्डितस्याऽऽदरैः । "स्थिरो मोक्षे निश्चले च स्थिरा भूः शालपर्ण्यपि" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४७९] । ३ 'दिष्ट्या' प्रमोदेन । ४ 'स्थिरा' भूमिः । ५ 'सज्जनधीधनादरैः' सज्जनान्युपस्करणानि धीर्बुद्धिर्धनान्यदरोऽभयस्तैः । ६ 'सखिताऽभिषङ्गतः' मैत्रीप्रसङ्गात् ॥

[५२] ७ 'कल्याणधा' कल्याणं मोक्षं धत्ते कल्याणधा । ८ 'आराधिगताऽर्हताम्' आराधिक्रियाऽर्हतां योग्यतां गता प्राप्ता । ९ 'गणे' गच्छे । १० 'कल्याणधारा' स्वर्णधारा । ११ 'अधिगता' प्राप्ता । 'अर्हतां गणे' आढ्यानां गणे ॥

[५३] १२ 'समङ्गलम्' मङ्गलेन सहितम्, "मङ्गला श्वेतदूर्विका" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ७१३]; तया युक्तम् । १३ 'माण्डलिकेन्द्रमण्डलम्' मण्डलराजसत्कवृन्दं स्वर्णादिना मौलिस्थेन । १४ 'समङ्गलम्' समं सार्द्धं गलं कण्ठं च । १५ '°मण्डलम्' सूत्रार्थचिन्तनस्थानम् । १६ 'संस्कृत्य' पट्टकृत्य । १७ 'सन्तः' सज्जनाः ॥

[५४] १८ 'विश्वम्भरेण' विष्णुना गुरुणा । १९ 'भुवः उद्धरणे जगत् प्राकाशि' इत्यन्वयः । २० 'विश्वम्भरेण' सर्वसमूहेन; विश्वं समग्रं जगत् पदार्थराशेः भरेण सर्वात्मना उद्धरणे परिग्रहे व्रते । २१ 'भुवः' लोकसञ्जातस्य ॥

[५५] २२ 'सदा' नित्यम् । २३ 'गमानाम्' सदृशपाठानाम् । २४ 'अनुयोगदेशने' व्याख्याने । २५ 'मन्द्रध्वनिः' मन्द्रशब्दे बिन्दुं विना मद्रध्वनिर्मङ्गलशब्दः 'जयइ जगजीवजोणी'-त्यादिनां जयजयारावो वा । २६ 'सदागमाः' शुद्धसिद्धान्ता निश्चिताः । २७ 'नाम' प्राकाश्ये । २८ 'योगदे' नियमदायके । २९ 'अशनेऽभक्ष्यस्य' अभक्ष्यस्याशने प्राशने । ३० 'तैर्वाग्विभवेऽस्य' तैः नरैरस्य गुरोः वाग्विभवे ॥

[५६] ३१ 'वन्दने' नमने । ३२ 'रुचिः' सम्यक्त्वमाभाति । ३३ 'शितांशुकलयान्विता' श्वेताम्बरध्यानयुता । ३४ 'वन्दने' स्तवने बिन्दुं विना वदने मुखे चन्द्रकलया युक्ता । ३५ 'रुचिराभाति शयात्' इति पदयोजने रुचिर्दीप्तिराभाति मुखे आभाति दीप्यमाने शयात् हस्तात्; 'रुचिराऽऽभाऽतिशयात्' आभाया अतिशयाद् रुचिरा स्यात् । ३६ 'गीर्विदुषाम्' धन्यैर्वा विदुषां गीर्वाणी यथा गुरुः स्तूयत इत्याभाराढा । विदुषां वदने जल्पने गी रुचिरा ॥

[५७] ३७ 'सामयः' रोगी हेयः । ३८ 'सुदृशा' शुभनेत्रेण प्राज्ञेन वा । ३९ 'शाकारम्भविचिन्तनात्' शाकारम्भस्य विचिन्तनात् शाकभोजी रोगी असाध्यः यद्वा साकं सहारम्भः शयनासहनादिस्तद्विचारणात् कुष्ठादीनां साङ्क्रामिकरोगत्वात्; शाकस्य राज्ञामाज्ञाविशेषकालस्याऽऽरम्भ उत्पत्तिस्तद्विचिन्तनात्; शाककर्त्तारोऽपीदृग्बलिनो नवनवा जायन्ते तर्हि काऽस्यैषां गणनाऽपि यद्वा साकारं यथा स्यात् तथा भविनः प्राणिनश्चिन्तनाद् अनित्योऽयमिति; साकारं भविचिन्तनात् शाकस्य भारं भरिसमूहरूपा ये भविनस्तद्विचिन्तनात्; शाककर्तुर्बलवतोऽप्यधिकास्तद्ध्वंसका जायन्ते । ४० 'सामयः सुदृशाऽहेयः' समयो लक्ष्मी-

महेश्वरः शर्वजनैरपीड्यते हासप्रकाशे नटनेऽतिदक्षधीः ।
महेश्वरः सर्वजनैरपीड्यतेत्येवं 'विनेयोऽपनयैर्विनीयते' ॥ ५८ ॥ [मात्राच्युतकम्]

प्रतिक्रियामर्हति कामलालसः सुरो भजन्नेव समग्रभुद् भुवि ।
प्रति क्रियामर्हति कामलालसः कथं जनो निर्मललोचनेक्षणम् ॥ ५९ ॥
[मात्राच्युतकम्]

स्वकाननेकान्ततया विशारदद्विजेशजैत्रान् गुरुरेवमादिशत् ।
स्वकाऽऽनने कान्ततया विशारदसितांशुलक्ष्मीं निदधे महोदये ॥ ६० ॥

अनेनसा कारिकयाचिदाश्रया सभा सभावा गणभृता सताम् ।
अनेन साऽकारि कयाचिदाश्रयानुशीलिनी जैनमते परापरे ॥ ६१ ॥ [वर्णच्युतकम्]

नालीकराजी सरसः प्रबोधभाक् प्रेष्यप्रसारे हि यथाऽऽप्तसौरभा ।
नालीकराजी सरसप्रबोधभाक् तथा तदाऽऽसीत् सुमनः प्रभोर्गिरा ॥ ६२ ॥
[यकारच्युतकम्]

प्रभञ्जने कोमलतां ससौरभां सुसीमतां वर्णयते यतः कविः ।
प्रभं जने कोऽमलतां ससौरभां सुसीमतां ध्यायति किं न मन्यते ॥ ६३ ॥
[बिन्दुच्युतकम्]

प्रधानः सुदृशा स्त्रियाऽहेय आदरणीयः; आकारमात्रां विना समयोऽवसरः सुदृशा पण्डितेन हेयः; समयः सिद्धान्तः सुदृशा सम्यक्त्ववता हेयस्त्याज्य उत्सूत्रप्रसङ्गात्–पण्डितोऽपि समयमवसरं त्यजति भट्टारकोऽयं मदाधिपत्यं यन्मया क्रियते तद् भवतीति मदान्धतया इदं मोहविजृम्भितम् ॥

[५८] १ 'महेश्वरः' महामहिषो लोकैरपीड्यते । २ "शर्वजनैः" ईश्वरभक्तैः । ३ 'ईड्यते' स्तूयते । ४ 'अतिदक्षधीः' दक्षमतिक्रान्ताऽतिदक्षा धीर्यस्य; अतिदक्षा निपुणा धियो यत्र सः । ५ 'महेश्वरः' अत्र मात्राच्युतके महत्स्वर इत्सवशब्दः; महिषशब्दः सर्वजनैरपीड्यत–अपशब्दत्वाद् इत्येव रागद्वेषविजृम्भितं विरुद्धनये संसारमार्गे । ६ 'विनेयः' शिष्यः । ७ 'विनीयते' शिक्षां प्राप्यते ॥

[५९] ८ 'प्रतिक्रियाम्' विद्वेषभावं त्यक्त्वा भजन्नपि । ९ 'अर्हति' जिने । १० 'कामलालसः सुरः' स्मरपरवशः सुरः । ११ 'समग्रभुत्' सर्वज्ञः । अत्र दृष्टान्तः–'कमलारोगेण अरसः निर्मललोचनेक्षणं यथा स्यात् तथा जनः कथं प्रतिक्रियां वैद्योपचारमर्हति' कमलायामलसः प्रतिक्रियां वैरशुद्धिं नैवार्हति किं० भुवि सुर इव सुरः पुनः किं० भजन्नपि पुनः किं० अग्रभुद् न पूर्वापरभागवेदी अविवेकीत्यर्थः–अत्रार्थान्तरम् । १२ 'कामलालसः' अलालसोऽलोभी जनः कथं केन प्रकारेण कम् ? । १३ 'निर्मललोचनेक्षणम्' कृपास्नेहाऽऽर्द्रनेत्रेण विलोकयितारमपि पुरुषं प्रति क्रियां सेवादिकां नैवार्हति न कमपीत्यर्थः । अत्र कामपि कमपीति मात्राच्युतिर्व्याख्येया ॥

[६०] १४ 'स्वकान्' स्वीयान् शिष्यादीन् । १५ 'अनेकान्ततया' स्याद्वादभावेन । १६ 'विशारदद्विजेशजैत्रान्' निपुणविप्रराजजयनकारिणः । १७ 'स्वकाऽऽनने' स्वमुखे । १८ 'कान्ततया' रम्यतया । १९ 'विशारदसितांशुलक्ष्मीम्' विशिष्टशरत्कालीनचन्द्रशोभाम् । २० 'निदधे' धत्ते स्म ॥

[६१] २१ 'अनेनसा' पापवर्जितेन सतां सभा । २२ 'कारिकया' स्वल्पवृत्त्या । २३ 'सभावा' ज्ञानवती । २४ 'अनेन सा' अनेन सा प्रसिद्धाऽकारि कयाचिद् । २५ 'आश्रयानुशालिनी' चैत्योपश्रयानुरक्ता; आशयशुद्धा । २६ 'परापरे' स्याद्वादरूपे पक्षे परे उत्कृष्टे अपरा अपगतो रो यस्याः साऽपरा ॥

[६२] २७ 'नालीकराजी' पद्मश्रेणिः । २८ 'सरसः' तटाकस्य । २९ 'प्रबोधभाक्' विकाशवती । ३० 'प्रेष्यप्रसारे' प्रेष्यः वसन्तः; प्रकृष्ट इषः आश्विनमासः । ३१ 'आप्तसौरभा' प्राप्तपरिमला । ३२ 'नालीकराजी' न अलीकेन राजते इत्येवंशीलः । ३३ 'सुमनः' सज्जनः ॥

[६३] ३४ 'प्रभञ्जने' वायौ । ३५ 'कोमलताम्' मन्दताम् । ३६ 'ससौरभाम्' सपरिमलाम् । ३७ 'सुसीमताम्' शीतताम् । ३८ 'प्रभम्' श्रीविजयप्रभम् 'सत्यभामा-भामा' इति न्यायात्; 'प्रभजने' सेवने । ३९ 'कोऽमलताम्' अमलतां को न मन्यते, अपि तु सर्वोऽपि मन्यते । ४० 'ससौरभाम्' सूरेरियं सौरी सा चासौ भा दीप्तिस्तया सह । ४१ 'सुसीमताम्' समर्यादताम् । ४२ 'ध्यायति' ध्यानकरे जने ॥

विभाजयन् वारिबलं स कश्मलं यथा प्रशस्योऽत्र विशारदाऽऽगमः ।
विभा जयन् वाऽखिलं सकश्मलं दधौ विशं बोधयिता जगद्गुरुः ॥ ६४ ॥

[शकारच्युतकम्]

विश्लेषयन्नङ्कजपांशुसङ्करं नृणां निपेयः ससुरापगाऽम्बुवत् ।
विश्लेषयन्नङ्ग ! जपांशुसङ्करं खलं विचक्रे विमलं महीतलम् ॥ ६५ ॥

[लकारच्युतकम्]

स्तम्भेन धाम्नः स्थिरता बलान्वितेऽनेनाभवत् तीर्थवरस्य सज्जने ।
स्तम्भे न धाम्नः स्थिरताबलान्वितेऽभिनन्दयित्र्यां किमितीव सुश्रुतेः ॥ ६६ ॥

[बिन्दुच्युतकम्]

स कं प्रभावं न बभार भारते समुन्नयञ्जैनमते तपोभरैः ।
सकम्प्रभावं नवभालभारते हृष्टे गुरौ मोहमहीश्वरे दधौ ॥ ६७ ॥

[रकारच्युतकम्]

विभा वसु श्रीर्महिमाऽर्थनन्दनादिनादिनादैधत सर्वदार्हते ।
विभावसुश्रीर्महिमाऽर्थनन्दनान्यदीधरत् तत्समये तपोगुरुः ॥ ६८ ॥

[रकारच्युतकम्]

---

[६४] १ 'विभाजयन्' विश्लेषयन् । २ 'वारिबलम्' जलबलम् । ३ 'सकश्मलम्' कश्मलं मलिनम् । ४ 'विशारदाऽऽगमः' विशिष्टः शारदोऽयं शारदागमः । ५ 'विभाः' कान्तीः । ६ 'वा' पादपूरणे । ७ 'अखिलं जयन्' इत्यन्वयः । ८ 'सकश्मलम्' पापपरं पक्षे विशं शकाररहितं सकमलं सलक्ष्मीकम् । ९ 'विशम्' मनुष्यं वैश्यं वा बोधयिता । १० 'जगद्गुरुः' गुरुः जगद् बोधयिता ॥

[६५] ११ 'विश्लेषयन्' दूरीकुर्वन् । १२ 'अङ्कजपांशुसङ्करम्' अङ्के जातं पांशुसङ्करं धूलीपुञ्जम् । १३ 'निपेयः' सादरं वीक्षणीयः । १४ 'सुराऽऽपगाम्बुवत्' गाङ्गवारिवत् । १५ 'विश्लेषयन्' कथं अलं लकार-रहितं यथा स्यात् तथा विशेषयन्नित्यर्थः पक्षे अलमत्यर्थं विशेषेण श्लेषयन् मालयन् । १६ 'अङ्गजपांशुसङ्करम्' 'अङ्ग !' इति संबोधने । यद्वा अङ्के जपेन मन्त्रजापेन जपाया वा अंशुसमूहं विश्लेषयन्; जपावदरुणतां दधत् ॥

[६६] १७ 'स्तम्भेन' स्तम्भेन बलान्विते सति । १८ 'धाम्नः' गृहस्य स्थिरताऽभवत् । १९ 'अनेन' गुरुणा । २० 'तीर्थवरस्य' सङ्घरूपस्य । २१ 'सजने' सज्जीकरणे । २२ 'स्तम्भे' जाड्ये; 'स्तम्भोऽङ्गजाड्ये स्थूणायाम्' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३१७] बिन्दुच्युतके, अबलान्विते वागीगणयुते स्तम्भेऽजे धाम्नः गृहस्य स्थिरता; स्तम्भेनावष्टम्भेनानेनाभिनन्दयित्र्या स्थिरताऽभवत् 'पशुभिः बहुभिरपि न कुलावष्टम्भः किन्तु कुलस्तम्भेनैकेनाऽपि कुलावष्टम्भ' इति तात्पर्यम् । २३ 'न धाम्नः स्थिरता' न तेजसः स्थिरता । २४ 'अभिनन्दयित्र्या किमितीव सुश्रुतेः' आगमस्य वर्धयित्र्या 'मूर्खेभ्यो धर्मतेजोहानिः स्याद्' इति शास्त्राणि पाठयिता गुरुरित्यर्थः, इतीव किं सुश्रुतेर्धाम्नस्तेजसः ॥

[६७] २५ 'सः' गुरुः । २६ 'सकम्प्रभावम्' चञ्चलताम् । २७ मोहमहीश्वरे' मोहराजे ।

[६८] २८ 'विभा' दीप्तिः । २९ 'वसु' धनम् । ३० 'श्रीः' लक्ष्मीः । ३१ 'महिमा' महत्त्वम् । ३२ 'अर्थ०' अर्थः कार्यम् "अर्थो हेतौ प्रयोजने निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारद्रव्यवस्तुषु" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २१५] । ३३ 'नन्दनादिना' पुत्रादिना । ३४ 'आर्हते' श्राद्धे । ३५ 'विभावसुश्रीः' विभावसुः सूर्यस्तद्वत् श्रीर्यस्य "विभावसुस्तु भास्करे हुताशने हारभेदे चन्द्रे" इति हैमः [अने० सं० कां० ४ श्लो० ३४९] । ३६ 'महिमार्थनन्दनानि' महा उत्सवा विद्यन्ते यस्यां सा महिनी ईदृशी मा लक्ष्मी तयाऽर्थवर्धनानि; पूर्वार्धपदे रकारं विना अथ इति महिमा आवेतः क्यास्यर्थः । यद्वा महिम्ना महत्त्वेनार्थनन्दनानि सूत्रार्थवृद्धीः ॥

विश्वाङ्गणे चेतनतां निभालयन् दध्रे पदं योऽनवधीरणायुतः ।
विश्वां गणे चेतनतां निभालय स्थितिं सं सन्त्याजयति स्म मण्डले ॥ ६९ ॥
[वकार-रकारयोश्च्युतकम्]

ससंयमो मानिनि कामशर्मणे स्तनप्रदेशश्च मरालबालकः ।
ससंयमो मानिनिकामशर्मणे कीदृक् सुदृग्भूषणतामुपैत्ययम् ॥ ७० ॥
[मुक्ताहारविभूषितः–बहिरेकाऽऽलापकं प्रश्नोत्तरम्]

वामाङ्गजातिप्रणयेऽघनाशने मनः क्व वा धीरमते महात्मनः ।
वामाङ्गजातिप्रणये घनाशने जैनस्य शैवस्य नृपस्य मालिनः ॥ ७१ ॥
[क्रियागुप्तम्-बिन्दुच्युतकम्-सर्वतोभद्रम्-व्यस्तसमस्तमेतरैकालापकम्]

---

[६९] १ 'विश्वाङ्गणे' जगन्मध्ये । २ 'चेतनताम्' जीवस्वरूपम् । ३ 'निभालयन्' विलोकयन् । ४ 'दध्रे' दध्र इत्यत्र रेफं विना दधे । ५ 'अनवधीरणायुतः' अनवहेलनाऽऽदरस्तेन युतः; वेवकारे धीः ईदृग् न यद्वा न वधी न हिंसकः; यद्वा नवधीर्नवमतिः; रणेनायुतः यद्वा नवबुद्धिप्रेरणायुक्तः । ६ 'विश्वाम्' सर्वाम्; पृथ्वीम्; वकारच्युतौ विशांगणे नरसमूहे; विश्वामित्यत्र वकारं विना विशामिति । ७ 'गणे' गच्छे । ८ 'चेतनताम्' च पूर्वमिता प्राप्ता पश्चान्नता प्रगुणीकृताऽऽचीर्णताम्; इतनतां पूर्वं प्राप्ता पश्चान्नता नम्रा ताम् । ९ 'निभालयस्थितिम्' निभं कपटं तदाऽऽलयस्तत्र स्थितिं धारणां त्याजयति स्म; निभालय-स्थितिं दम्भरीतिं त्याजयति स्म । १० 'सः' गुरुः ॥

[७०] ११ 'ससंयमः' सम्बन्धः । १२ 'मानिनि' अहङ्कारिजने; विवेकिनि; हे मानिनि ! । १३ 'कामशर्मणे' कामस्य शर्मणे कामं गाढं शर्मणे । १४ 'ससंयमः' सचारित्रः; सम् सम्यग् यमं युग्मं संयमं तेन सहितः । १५ 'मानिनिकामशर्मणे' मानि मानं ज्ञानमस्मिन्नस्तीति मानि ईदृशं निकाममत्यर्थं शर्म तस्मै मोक्षाय । १६ 'कीदृक् सुदृग्भूषणतामुपैति' कीदृक् सुदृग् भूषणतां सम्यक्त्ववदलङ्कारत्वं याति' कीदृक् सुदृशः स्त्रिया भूषणतां स्तनप्रदेशो याति' कीदृक् सुदृशः पण्डितस्य विवेकाद्विना भूषणतां याति । १७ 'मुक्ताहारविभूषितः' मुक्ताहारश्चासौ विशेषेण भूम्यामुषितः' मुक्ताहारविभूषितो मरालबालकः, मुक्तानामाहारेण विभूषितः ॥

[७१] १८ 'वामाङ्गजातिप्रणये' श्रीपार्श्वस्नेहे; स्त्रीपुत्रस्नेहे । १९ 'अघनाशने' पापनाशने; बहुभोजने च । २० 'वा' अथवा । २१ 'धीरमते' धीर्मतिः क्व रमते ?; हे धीरमते, इति सम्बोधने क्रियागुप्तम् । २२ 'महात्मनः' उत्तमस्य मनः; महिम्नः जीवस्य वा महात्मनो जीवस्य जैनस्य वा; महात्मनः उत्सववतः 'अमहात्मनः' इति पदविभागे, क्षुद्रस्य । २३ 'वामाङ्गजातिप्रणये' शैवस्य वामः प्रतिकूलोऽङ्गजः स्मरो यस्य तस्य हरस्य स्नेहे; नृपस्य बिन्दुच्युतके वामाः स्त्रियः गजाश्च तेषां स्नेहे; मालिनः वामा मनोहराऽगजातिर्वृक्षजातिस्तस्याः स्नेहे; महात्मनो महिम्नजीवस्य वा मा प्रतिकूला विषमाऽगजातिः पर्वतश्रेणिस्तत्स्नेहे; महात्मन उत्सववतः मनोज्ञाऽङ्गजातिः स्वजनवर्गस्तत्स्नेहे, अमहात्मनः क्षुद्रस्य मनोज्ञेऽङ्गे देहे जातेर्जन्मनः स्नेहे इत्यपि; नृपस्य वामा स्त्रीरूपा मनोहरा वाऽगजा पार्वती तस्याः स्नेहे; शैवस्य वामा वामभागस्था अगजा पार्वती यस्य तस्येश्वरस्य स्नेहे; नृपस्य वामः प्रतिकूलोऽगजातिप्रणयः पर्वतस्नेहो यस्य तत्र; वामा याऽगजा भवानी तस्यामतिप्रणयो यस्य तस्मिन् जैनस्य प्रणयमतिक्रान्तोऽतिप्रणयः; वामाऽगजा यस्य स वामागजः शिवस्तत्रातिप्रणयो विरागस्तस्मिन् इत्यपि; वाऽथवा मा लक्ष्मीः, अगजः कामस्तयोरतिप्रणयो यस्य तत्र कृष्णे; जैनस्य स्त्रीपुत्रविरागे; मालिनः वामं सुन्दरमङ्कं यस्यास्तस्या जातेर्जातिवृक्षस्य स्नेहे इत्यपि; क्षुद्रस्य वामा प्रतिकूलाऽङ्गजा पार्वती यस्य स दरिद्रस्तेनातिस्नेहे इत्यपि सर्वतोभद्रत्वाद् यथेच्छं व्याख्या । २४ 'घनासने' घनं यदासनं वाहनं तत्र; घनो मुख्याऽशनो बायाकवृक्षस्तत्र; बहुघनभोजने; बहूनां भोजने; 'अघनाशने' इति पदविभागे त्वघमशिवं तन्नाशने; न घनाशने व्रतोपवासादौ; नृपस्य घनासने इन्द्रे; घनासने ईश्वरे वा; 'अघनाशने' अबहुभोजने ॥

कामीहतेऽजः [1]क्षितिपे[2] च कीदृशो बलं [3]महात्मा क बहु क वाऽथ कः ।
कामीह तेजः [4]क्षितिपेचकी दृशो [5]वामाङ्गजातिप्रणये [6]घनासनः ॥ ७२ ॥
[आदिविषममन्तरे कालापकम्; व्यस्तसमस्तम् पाठान्तरम्]

[7]सभाऽनुयोगे [8]नवसौररागतः [9]प्रसृत्वरे [10]द्राक् [11]कमलाऽवबोधने ।
5 [12]सभानुयोगे [13]नवसौररागतः कथैवमासीत् सुदृशां गुरोर्गणे ॥ ७३ ॥
सितम्बराणामुदयेऽमुरागिणां तथार्हतानामुदिता यशः प्रथा ।
[14]सितम्बराणामुदये [15]नु [16]रागिणां [17]भवोद्धृतानां शशिनां विजित्वरी ॥ ७४ ॥
[18]तपो धनं निर्वृतिसाधनं जयस्तपोगणे सर्वमिदं महोदयः ।
[19]तपोधनं [20]"निर्वृतिसा [21]धनञ्जयश्रियं [22]तमीशं समवाप्य दिद्युते[23] ॥ ७५ ॥

10 इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
पश्चिमदिग्विजयो नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

[७२] १ 'कामीहतेऽजः' अजः कृष्णः कामीहते इच्छति, मां लक्ष्मीं प्रायः कथनात् । २ 'क्षितिपे' भूपे कीदृशे ? । ३ 'महात्मा क बहु क वाऽथकः कामी' महात्मा क कामी अभिलाषी इह लोके तेजो बहु क । ४ 'क्षितिपेचकी' क्षितौ पेचकी कः ? 'पुच्छमूलं तु पेचकम्' । 'पेचकः करिलाङ्गुलमूले' इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ७१] । ५ 'वामाङ्गजातिप्रणये' वाऽव्ययं पादादौ महाचित्रत्वान्न दुष्टम् "अहह चण्डसमीरणदारुणं किमिदमाचरितं चरितं त्वया" इत्यादौ दृश्यतेऽपि, एवमाह "कुशवजलदायीति निषेधे प्रतियोगोऽपि' यद्वा वामां श्रियं भोगेश्वरत्वाद् विष्णोः; श्रीपार्श्वस्नेहे; बिन्दुच्युतके वामा स्त्रीरूपा या अगजा पार्वती तस्यामतिस्नेहो यस्य तत्र । ६ 'घनासनः' महात्मा कीदृशोऽघनाशनः, घनमासनं स्कन्धो यस्य गजस्य स घनासनः ॥

[७३] ७ 'सभाऽनुयोगे' सभाव्याख्याने । ८ 'नवसौररागतः' नवो नवीनो यः सूरिसम्बन्धी रागः स्नेहस्तस्मात् । ९ 'प्रसृत्वरे' प्रसृत्वरे प्रसृते सति । १० 'द्राक्' शीघ्रम् । ११ 'कमलाऽवबोधने' कमलप्रकाशने । १२ 'सभानुयोगे' भानूनां रश्मीनां योगः सम्बन्धस्तत्सहिते कस्मात् । १३ 'नवसौररागतः' नवो यः सूरसम्बन्धी रागोऽरुणिमा ततः ॥

[७४] १४ 'सितम्बराणामुदये' श्वेतपटानां पक्षे सितमुज्ज्वलमम्बरं गगनं येभ्यस्तेषामुदये । १५ 'नु' वितर्के । १६ 'रागिणाम्' लौहित्यभाजाम् । १७ 'भवोद्धृतानाम्' संसारादुद्धृताः श्राद्धास्तेषां पक्षे भवनेश्वरेणोर्ध्वधृतानाम् ॥

[७५] १८ 'तपो धनं निर्वृतिसाधनं जय इदं सर्वं तपोगणेऽभूद्' इत्यन्वयः । १९ 'तपोधनम्' तप एव धनं यस्य तम् । २० 'निर्वृतिसा' निर्वृतिः सा सुखलक्ष्मीः । २१ 'धनञ्जयश्रियम्' धनञ्जयोऽर्जुनस्तद्वदथवाऽग्निस्तद्वत् श्रीर्यस्य तम् । २२ 'तमीशं समवाप्य' तं ईशं स्वामिनं प्राप्य । २३ 'दिद्युते' दिदीपे ॥

इति श्रीदिग्विजयकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिकृते सप्तमसर्गविवरणम् ।

अष्टमः सर्गः ।

अथ विक्रमभूपतेः क्रमाच्छरदां त्यष्टि[१७]शतव्यतिक्रमे ।
मुनिराड् मुनि[७]राम[३]वत्सरे शिवपुर्यां विदधे गुरुस्थितिम् ॥ १ ॥
शिवसंनिधिनेव यत्पुरे शिवरागः शिवमव्ययं हितम् ।
शिवपाठरुचिर्द्विजन्मनां विदिता तच्छिवपुर्यसाविति ॥ २ ॥
अलकाऽप्यलकायते त्विषा पुरतोऽस्याः सुरतोत्सवाऽऽगमे ।
नगरी न गरीयसी दिवः प्रतिभाति प्रतिभाऽतिशायिनाम् ॥ ३ ॥
भवनं नवनन्दनश्रिया रहितं यत्र न किञ्चिदीक्ष्यते ।
वनमप्यरविन्दलोचनातनुरम्भाऽधिकरूपसम्पदा ॥ ४ ॥
कलिना बलिनाऽपचिन्वता सुकृतस्याद्भुतवैभवं द्विधा ।
पुरमव्ययशर्मबन्धुरं न परामृष्टमदुष्टवर्णनीयम् ॥ ५ ॥
तनुजैरदितेर्महाभुजैर्दनुजैर्वा मनुजैरसौ पुरी ।
ननु जैनविहारभासुरा मनसा सौमनसान्न कैर्धृता ॥ ६ ॥
रमणी रमणीयताबलान्न कलाकेलिरमुं व्यमुञ्चत ।
रतिरप्यतिशायिनी जने सकला केलिकला स्वतः स्थिरा ॥ ७ ॥

---

[२] १ 'शिवसंनिधिनेव' शिवस्य हरस्य सारणेश्वरमूर्तेः सामीप्येन, धर्मकर्मणामत्यादरे शिवस्य मोक्षस्य सामीप्येनेवेत्युत्प्रेक्षा । २ 'शिवरागः' शिवस्य मोक्षस्य रागः, "शिवस्य महाध्याने स्वामात्मानं ध्यात्वा" इति वचनात् शान्तरूपस्य राग इत्येवं समर्थनीयम् "शिवं तु मोक्षे क्षेमे सुखे जले, शिवो योगान्तरे वेदे गुग्गुलौ बालुके हरे पुण्डरीकद्रुमे कीले, शिवा झाटामलोमयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५५०–५५१] । ३ 'शिवम्' क्षेमम् । ४ 'हितम्' हितकृत् । ५ 'शिवपाठरुचिः' शिवस्य वेदस्य पाठस्तस्मिन् रुचिः प्रीतिः । ६ 'विदिता' ख्याता ।

[४] ७ "नवनन्दनश्रिया" नवा ये नन्दनाः पुत्रास्तेषां श्रिया; वनपक्षे नन्दनं नाम देववनं तस्य श्रिया "नन्दनं वनम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ९२] । ८ "अरविन्दलोचनातनुरम्भाऽधिकरूपसम्पदा" अरविन्दान्येव लोचनानि यद्वाऽरविन्दानां रोचना शोभाऽतनवो महत्यो या रम्भास्तासां यदधिकं रूपं सैव संपत् तया; भवनपक्षेऽरविन्दलोचनानां स्त्रीणां तनौ रम्भा देववनितास्ताभ्योऽतिशायिरूपलक्ष्म्या ।

[५] ९ "सुकृतस्य" पुण्यस्य कृतयुगस्य वा ।

---

[1] 1 'त्यष्टि°' त्यष्टिः सप्तदश "अथ सप्तदशा त्यष्टिः" इत्यङ्कसंज्ञा । 2 'मुनिरामवत्सरे' मुनयः सप्त "मुनिपर्वतशैलाद्रिक्ष्माचलनगाः स्मृताः" रामाः त्रयः "कृशानुगुणरामाग्निपावकानलवह्नयः" इत्यङ्कसंज्ञा । 3 "शिवपुर्याम्" आधुनिक'सिरोही'ति प्रसिद्धनगर्याम् । 4 'गुरुस्थितिम्' चातुर्मासिकावस्थानम् ।

[3] 5 "अलका" अलं भूषयतीत्यलका, "अलका वस्वौकसारा" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १०५] । "पुर्योऽमरावती भोगावती" इत्यरिसिंहः [काव्यकल्पलतावृत्तिः, प्रतानः ४ स्तबकः ४ श्लो० २४२] 6 "सुरत०" सुरतं मोहनम्, "सुरतं मोहनंरतम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २००] ॥

[5] 7 "कलिना" कलिश्चतुर्थो युगस्तेन । 8 "अपचिन्वता" अपहर्त्रा । 9 "अव्ययशर्मबन्धुरम्" अक्षीणसुखशोभनम् । 10 "परामृष्टम्" भृशं चिन्तितम् ॥

[6] 11 "तनुजैः" पुत्रैः । 12 "अदितेः" पुनर्वसुनक्षत्रस्याधिष्ठातृदेवस्य । 13 "दनुजैः" असुरैः, "असुरा दैत्यदैतेयदनुजेन्द्रा०" इत्यमरः [अमर० कां० १ श्लो० १२] "दैत्ये दितेर्दनोः पुत्राः" इत्यरिसिंहः [काव्यकल्पलतावृत्तिः, प्रतानः २, स्तबकः २, श्लो० ५८] ।

न विना [1]कविनाऽभिधीयते [2]विधिनाऽ[3]स्या [4]विधिनाऽखिलस्तुतिः ।
सफलीक्रियतां ततः स्ववाक् [5]सुधिया [१]तद्विषयांशवर्णनात् ॥ ८ ॥
गुरुणा [6]करुणाऽरुणाऽऽत्मना शिवरूपेण [7]महाव्रतश्रिया ।
गिरि[२]भूरिह भूषिताऽऽश्रयान्न नृणामभ्युदये तदद्भुतम् ॥ ९ ॥
5 [३]शिवसङ्गतरङ्गयोगतः [४]प्रभया संयुत एव तत्पुरे ।
[8]धनदः किमु[9]पेयिवान् [५]नृपप्रतिकृत्यो[६]त्तरलोकपालकः ॥ १० ॥
नगरी [७]नगरीतिबृंहितैर्धनिनां शुभ्रतरैर्नि[10]केतनैः ।
समराजत [11]राजताऽद्रिणा सह वादं सृजतीव [12]केतनैः ॥ ११ ॥
गगने [13]गगनाध्ववाजिनां सुर[14]सिन्धोस्तटशष्प[15]भोजने ।
10 जनयन्ति जिनालया रयान्निजकेतूच्छलनेन चालनाम् ॥ १२ ॥
परितः [16]सरितां पतिर्बभौ निशि [17]चान्द्रोपलनिर्गलज्जलैः ।
तमुदीक्ष्य सुराऽऽपगाऽप्यगाज्जिनचैत्यध्वजकै[18]तवाद् दिवः ॥ १३ ॥
वसुधास्थलमीयुषी सुधा विबुधानामभिषिञ्चनेऽर्हताम् ।
किमु [८]कैतवकैतवान्नृणां नयनाऽऽनन्दनिदानदानतः ॥ १४ ॥
15 शिखरेषु जि[19]नौकसां धृतान् [20]नवगाङ्गेयमयाँल्लसत्त्विषः ।
कलशानिव पूरितुं दिवो ननु गङ्गाऽवतरद् ध्वजश्रिया ॥ १५ ॥
सकलं धवलं भुवस्तलं विदधे चैत्यसुधा नवच्छविः ।
गगनेऽपि तथा [21]विधित्सया ध्वजरूपाऽभ्युदियाय [22]साऽवशा ॥ १६ ॥

[८] १ "तद्विषयांशवर्णनात्" तद्विषयस्तद्गोचरो य अंशो भागः प्रदेशविशेषः ।

[९] २ "गिरिभूः" पर्वतभूमिः नगरे तत्सामीप्यात् पक्षे गिरिभूर्भवानी ।

[१०] ३ "शिवसङ्गत" शिवस्य सङ्गतं मैत्री यद्वा प्रसङ्ग-बाहुल्यम् । ४ "प्रभया" अलकानगर्या कान्त्या वा । ५ "नृपप्रतिकृत्या" राज्ञः प्रतिबिम्बेन । ६ "उत्तर०" उत्तरस्याः उत्तरः श्रेष्ठो वा ।

[११] ७ "नगरीतिबृंहितैः" पर्वतवद् वृद्धैः ॥

[१४] ८ "कैतवकैतवात्" केतूनां समूहः कैतवं तस्य कैतवाद् व्याजात् ।

[8] 1 "कविना" शुक्रेण "शुक्रो मघाभवः काव्य उशना भार्गवः कविः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ३३] । 2 "विधिना" धात्रा "धाता विधाता विधिः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १२६] । 3 "अस्याः" पुर्याः । 4 "विधिना" विधानपूर्वकेण । 5 "सुधिया" विदुषा ॥

[9] 6 "करुणाऽरुणाऽऽत्मना" करुणा दया तया बालसन्ध्या-सदृशाऽऽत्मना । 7 "महाव्रतश्रिया" अहिंसा-सत्य-अस्तेय-ब्रह्मचर्य-अपरिग्रहस्वरूपलक्ष्म्या ॥

[10] 8 "धनदः" कुबेरः । 9 "उपेयिवान्" आगतः ॥

[11] 10 "निकेतनैः" गृहैः । 11 "राजताऽद्रिणा" अष्टापदपर्वतेन । 12 "केतनैः" ध्वजैः ॥

[12] 13 "गगनाध्ववाजिनाम्" आकाशमार्गाश्वानाम् । 14 "सुरसिन्धोः" स्वर्गङ्गायाः । 15 "०शष्प०" शष्पं तृणम् ।

[13] 16 "सरितां पतिः" समुद्रः । 17 "चान्द्रोपल०" चन्द्रस्यायं चान्द्र उपलः मणिः, चन्द्रमणिः । 18 "०कैतवाद्" व्याजात् ॥

[15] 19 "जिनौकसाम्" जिनमन्दिराणाम् । 20 "नव-गाङ्गेयमयान्" नवीनसुवर्णयुक्तान् ।

[16] 21 "विधित्सया" विधातुमिच्छया । 22 "अवशा" स्वतन्त्रा ।

चरितं सरितः सुधाभुजां दुरितादङ्कुरितं घनास्थिजात् ।
तदिव व्यपनेतुमाययौ ध्वजवेषा हरशेखराऽपरा ॥ १७ ॥
कलशैः किल शैवलोपमे गगनाब्धेस्तिमिरे व्यपाकृते ।
स्फुरितेव सुधामयी प्रभा परितः केतुमिषाद् विषादहृत् ॥ १८ ॥
हिमवच्छिखरैः सुहृत्क्रिया विदधे चैत्यगणेन शाश्वती ।
अत एव सुराऽऽपगाऽप्ययावनुनेतुं तमथो ध्वजच्छलात् ॥ १९ ॥
प्रथमं प्रमथेशमाश्रयद्दृषिकल्पः स तु रुद्ररूपभाक् ।
इति सङ्कुचितेव सा लघुर्ध्वजरूपाऽऽर्हतसद्मसङ्कुला ॥ २० ॥
कविधीरिव सर्वतोमुखी जनतापच्छिदि चन्द्रगोलिका ।
मरुदन्वयिनीश्वरेव या ध्वजराजिर्न मुदेऽस्तु कस्य सा ॥ २१ ॥

[इति ध्वजवर्णनम्]

मणिनिर्मितनर्महर्म्यजा द्युतिरन्वास्त मिथोऽत्र सङ्करम् ।
न पुपोष परं प्रदोषकं रसगोष्ठी जनसङ्कुले कुले ॥ २२ ॥
अहरन् नवचन्द्रशालिकाद्युतयो दर्शतमिस्रकालिकाः ।
न विवेद विभेदमालिका रमणे पक्षयुगेऽपि बालिका ॥ २३ ॥
दयिता दयिताङ्कगा क्षणान्मणिभित्तिप्रतिबिम्बितेक्षणात् ।
सहसापि सकोपलक्षणा न जहौ मैथुनमम्बुजेक्षणा ॥ २४ ॥
मणिकुट्टिमरङ्गसङ्गमे शतधा स्वस्य धवस्य बिम्बितैः ।
भयविस्मयसाहसान्विता वनिता स्वाऽऽलिजनेन हस्यते ॥ २५ ॥
नवनीलमणीरुचां चयैर्निचिता यत्र तमीव शाश्वती ।
धृतमानतया निशात्ययेऽपि च भीतिर्न वधूषु भास्वती ॥ २६ ॥

---

[१७] १ "घनास्थिजात्" घनानि यान्यस्थीनि तेभ्यः संजातात् ।

[२१] २ "जनतापच्छिदि" जनानां तापो जनताया आपद् वा तं छिनत्तीति जनतापच्छिद् तस्मिन् ॥

[२२] ३ "प्रदोषकम्" सन्ध्यासमयम्, "प्रदोषो रजनीमुखम्" इत्यमरः [अमर० कां० १ श्लो० ११३] परस्परजातिसाङ्कर्यदोषं वा ।

[२४] ४ "न जहौ मैथुनम्" धाष्ट्याद् मैथुनात्यागः ।

---

[17] 1 "सुधाभुजाम्" देवानाम् । 2 "व्यपनेतुम्" दूरीकर्त्तुम् । 3 "हरशेखरा" शिवमस्तका ॥

[18] 4 "शैवलोपमे" शेवालसदृशे "शेवालं शैवलं शेपालम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २३३] । 5 "व्यपाकृते" दूरीकृते । 6 "विषादहृत्" ग्लानिनाशिका ॥

[19] 7 "अनुनेतुम्" प्रसादितुम् । 8 "तम्" चैत्यगणम् ।

[20] 9 "प्रमथेशम्" शिवम्, "प्रमथाः पार्षदा गणाः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ११५] । 10 "रुद्ररूपभाक्" शिवस्वरूपी । 11 "आर्हतसद्मसङ्कुला" जिनमन्दिरयुक्ता ॥

[21] 12 "चन्द्रगोलिका" चन्द्रभित्तिका; "मुसली गोधिका गोलिके गृहात्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३६३] ।

[22] 13 "हर्म्यजा" प्रासादजाता । 14 "सङ्करम्" समुच्चीयतेऽसौ सङ्करस्तम् । 15 "रसगोष्ठी" रसवार्त्ता ।

[23] 16 "दर्शतमिस्रकालिकाः" अमावास्यान्धकारवच्छ्यामिका, "अमाऽमावस्यमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसङ्गमः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ६४] । 17 "आलिका" सखी ॥

[24] 18 "दयिताङ्कगा" प्रियक्रोडगता । 19 "अम्बुजेक्षणा" कमललोचना ॥

[25] 20 "मणिकुट्टिम०" मणिभिः कुट्टिमं गृहस्य बद्धा भूमिः । 21 "धवस्य" नाथस्य । 22 "स्वालिजनेन" स्वकीयसखीजनेन ॥

[26] 23 "नवनीलमणिरुचां चयैः" नवीनेन्द्रनीलदीप्तीनां समूहैः, "नीलमणिस्त्विन्द्रनीलः" इत्यमरः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० १३१] । 24 "तमी" रात्रिः । 25 "निशात्यये" रात्रिविरामे ॥

प्रतिबिम्ब यथास्थलस्थितैस्तदलङ्कारमणीगणैर्वधूः ।
अनलङ्कृतमङ्गमात्मनो बुबुधे न स्मरविस्मयाऽऽकुला ॥ २७ ॥
प्रतिवेश्म महोत्सवादहर्निशमाहूतसगोत्रभुक्तिषु ।
सुहितो[१] ह्यवनीवनीपकः[२] पुरि यस्यामवनीपति[३] स्वतः ॥ २८ ॥
नवहर्म्यशिरस्सु[1] काञ्चनैः[2] कुसुमैर्नीलमणीतलस्थितैः ।
सुमनोभिरसौ[3] हि वीरुधां[4] हरिभि[5]र्निस्वगृहे[6] समाबभौ ॥ २९ ॥
सुदती तुदती[7] नृणां मनः कमनव्यासभृतां[8] जलाशये ।
मुखमम्बुरुहां[४] वनान्तरे नृपरूपं[५] दधती मुदेऽभवत् ॥ ३० ॥
समवापि नवाऽपि वापिका चतुरैः कैरिह न स्मराऽऽतुरैः[9] ।
सुदृशां जलमज्जने श्रिता कमलाऽऽभां वदनैरनार्तवाम्[10] ॥ ३१ ॥

[इति नगर भवन–वन–वापी–सरोवर्णनम्]

अथ तत्र पुरे सुरेशितुर्महनीयः[11] किरणैरहर्मणिः[12] ।
उदियाय जयाय तीर्थकृत् प्रभुपार्श्वः प्रतिमास्वरूपतः ॥ ३२ ॥
विषयैर्विषयीकृते[13] शुभैर्विषये निर्विषयीकृताशुभे ।
सुकृताभ्युदयाय भूस्पृशा[14]मुदियाय प्रतिमाऽश्वसेनभूः[15] ॥ ३३ ॥ [पाठान्तरम्]
जनता बहुधेष्टपूरणात् स हि शङ्खेश्वर एव शाश्वतः ।
कुरुते गुरुतेजसाऽऽत्मनां बहुशः स्वेश्वरदेवभास्वतः ॥ ३४ ॥
भरतार्द्धपतिः पुरा हरिः[16] पुरि शङ्खेश्वरनाम्न्यतिष्ठिपत् ।
ककुभां[17] विजये जिनेश्वरं स्वरसात् पार्श्वमतीव भास्वरम् ॥ ३५ ॥
अभिधानविधिस्ततोऽर्हतः स्मरणीयोऽस्य पुरा पुरानुगः[18] ।
अथ तीर्थमिहापि पप्रथे[19] प्रतिबिम्बेऽतिशयप्रभावतः ॥ ३६ ॥

---

[२८] १ "सुहितः" तृप्तः, "तृप्ते स्वाघ्रातसुहिताऽऽशिताः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ९०] । २ "अवनीवनीपकः" पृथिव्या मार्गणः "याचकस्तु वनीपकः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ५१] । ३ "अवनीपति" अवनीप इवाऽऽचरतीत्यवनीपति क्विप् ॥

[३०] ४ "अम्बुरुहाम्" कमलानाम् । ५ "नृपरूपं दधती" राजवद्–मुखं प्रकाशयन्ती ॥

अत्र "स्वस्थादिभिर्भ्रमात् कार्यप्रवृत्तिः परिकल्पते" इति काव्यकल्पलतावृत्तौ" [प्र० ४ स्त० ५] उक्तत्वात् नीलमणिषु भ्रमेण रात्रिं परिकल्प्य स्त्रियः वीतभया दृश्यन्ते ।

[29] 1 "नवहर्म्यशिरस्सु" नवीनप्रासादशिखरेषु । 2 "काञ्चनकुसुमैः" सुवर्णपुष्पैः । 3 "सुमनोभिः" पुष्पैः । 4 "वीरुधाम्" वल्लीनाम् । 5 "हरिभिः" पीतैः; सारस्यमत्र व्यङ्ग्यम् । 6 "निस्वगृहे" सुवर्णपुष्पाभावेऽपि ।

[30] 7 "तुदती" पीडयती । 8 "कमनव्यासभृताम्" मदनप्रपञ्चभृतानाम् ॥

[31] 9 "स्मराऽऽतुरैः" कामपीडितैः । 10 "अनार्तवाम्" अपीडिताम् ॥

[32] 11 "महनीयः" तेजस्वी । 12 "अहर्मणिः" सूर्यः ।

[33] 13 "विषयीकृते" गोचरीकृते, "विषयोऽत्र यो ज्ञातस्तत्र गोचरदेशयोः शब्दादौ जनपदे च" इति हैमः [अने० सं० कां० श्लो०] । 14 "भूस्पृशाम्" मानवानाम् । 15 "**अश्वसेनभूः**" **पार्श्वनाथः** ॥

[35] 16 "हरिः" कृष्णः । 17 "ककुभाम्" दिशाम् ॥

[36] 18 "पुरानुगः" पूर्वानुगतः । 19 "पप्रथे" वितस्तार ॥

भगवान् समुदेत्यहर्पतिर्विषयांस्तद्विषयान् प्रकाशयन् ।
कथिदम्बुधरोपरोधने मधुरा वा विधुराऽऽतपक्रिया ॥ ३७ ॥
नयभावनयाऽनया भवेद् विभवस्तीर्थपमूर्त्तितेजसः ।
भुवनेष्वपि तारतम्यवाँस्तनुभाजां ननु दैवसङ्गतेः ॥ ३८ ॥
सुरसंनिधिरत्र सन् निधिर्महसामीहितपूरणं नृणाम् ।
त्रिजगज्जनपूजनं वपुः कमला कोमलतापि तादृशी ॥ ३९ ॥
विदितं तदितोऽदितेर्दितेस्तनयैस्सद्भिनयैर्निषेवितम् ।
वरतीर्थमनन्तशर्म्मदं भुवि शङ्खेश्वरपार्श्वशर्म्मणा ॥ ४० ॥
अभिधामभिधारणं श्रियां शिवपुर्य्यां हृदि भावयन्निव ।
जननप्रणयादशिश्रियन्नगरीं तामुचितां जगद्गुरुः[8] ॥ ४१ ॥

[इति श्रीभगवत्प्रतिमावर्णनम्]

चलनद्वितयी भृशं बभौ दृढपद्मासननिश्चितप्रभोः ।
कमलोदयनित्यबोधनं[10] निदिशन्तीव निजोपजीविनाम्[11] ॥ ४२ ॥
गतिहेतुपदद्वयोन्मुखीभवनेऽवादि किमत्र लक्षणैः[१] ।
भगवद्भजनेन चक्रिताद्युपलब्धिर्[12]नियतोऽग्रगामिता ॥ ४३ ॥
चरणारुणिमाऽनणुश्रिया[13] नववैराग्यजितः सिसेविषुः[14] ।
मुमुचेऽङ्घ्रितलं कदापि नो ननु रागः स्वपरागसच्छिदे[15] ॥ ४४ ॥
पुरतो मरुतां[16] स्मिताननाः[17] प्रभुसौभाग्यदिदृक्षया स्थिराः ।
अयमङ्घ्रितलेऽनुबिम्बितः खलु तासाम्[18]नुरागनिर्भरः ॥ ४५ ॥
अथ एव विधीयते द्विधा भवरागः[२] प्रभुणा तथाप्यहो ।
उदयश्चरणेऽनुरागतः सुदृशामित्यवदत् तलं किमु ॥ ४६ ॥
भगवच्चरणद्वये ध्रुवं नवनालीकरुचिर्व्यजृम्भत ।
अत एव परागभागजा परमा रागदशा प्रसारिणी ॥ ४७ ॥
प्रभुणा जयता मनोभुवं[19] यदुपासङ्गयुगं[३] बलाद्धृतम् ।
तदिदं पदसम्पदा बभौ स्फुटपञ्चाङ्गुलिमार्गणाङ्कितम्[20] ॥ ४८ ॥

[४२] १ "लक्षणैः" चक्रादिभिः" ।
[४५] २ "भवरागः" भवस्य संसारस्येश्वरस्य वा रागः ।
[४८] ३ "उपासङ्गयुगम्" उपासङ्गं शराश्रयः–तूणीरयुगलम् । "तूणो निषङ्गस्तूणीर उपासङ्गः शराश्रयः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४४५]

[37] 1 "अहर्पतिः" सूर्यः । 2 "विषयान्" देशान् । 3 "तद्विषयान्" तत्पदार्थान् ॥
[38] 4 "नयभावनया" नैगमादिसप्तनयभावनया ।
[40] 5 "अदितेः" पुनर्वसुनक्षत्राधिष्ठातृदेवस्य । 6 "दितेः" दैत्यमातुः ।
[41] 7 "शिवपुर्य्याः" आधुनिकसिरोहीनगर्य्याः । 8 "जगद्गुरुः" श्रीविजयप्रभसूरिः ॥
[41] 9 "चलनद्वितयी" क्रमद्वयी । 10 "°बोधनम्" विकासम् । 11 "निजोपजीविनाम्" स्वसेवकानाम् ॥
[42] 12 "चक्रिताद्युपलब्धिः" चक्रवर्तित्वादिप्राप्तिः ।
[43] 13 "अनणुश्रिया" महालक्ष्म्या । 14 "सिसेविषुः" सेवितुमिच्छुः । 15 "स्वपरागसच्छिदे" स्वपरपापनाशाय ॥
[44] 16 "मरुताम्" देवानाम् । 17 "स्मिताननाः" हसितवदनाः स्त्रियो देव्य इत्यर्थः । 18 "तासाम्" देवीनाम् ।
[48] 19 "मनोभुवम्" कामदेवम् । 20 "°मार्गणाङ्कितम्" बाणैश्चिह्नितम् ॥

करपद्मयुगोपसम्पदा चरणाब्जे वदतः किमुन्मुखे ।
निवसन्ति चतुर्विधा अपि चतुराशाब्धिभुवो[1]ऽत्र नित्यशः ॥ ४९ ॥
नखरैः[2] खररश्मयो जिता जडजातिप्रभया[3] कलाभृतः[4] ।
चरणद्वितयेन चक्रिणा हरिणेव[5] स्फुटमाहतं तमः[6] ॥ ५० ॥
5 विनतेन्द्रसुवर्णमौलिजद्युतिलक्ष्मेशपदाम्बुजन्मना ।
नलिनं तुलयेन्न तत्र तद्विधिनाऽऽधीयत किं वराटकः[१] ॥ ५१ ॥

[इति चरणकमलवर्णनम्]

भुजयोर्विजयोर्जितश्रिया विभुमूर्त्तिः शुशुभेऽशुभारिणी ।
मरुतां सरितः[7] प्रवाहयोरिव युक्तिः[8] करपद्मशालिनी ॥ ५२ ॥
10 हृदि दुग्धमहोदधिर्विभोर्धवलध्यानविधेर्[9]विसृत्वरः[10] ।
भुजमध्यमपाणियोजनैरिव वेलालहरीमरीरमत्[11] ॥ ५३ ॥
अभिषेकविधौ द्युसद्मनां[12] पयसां पूर इवेश्वराङ्गतः ।
स्थिरतां समुपेत्य दिद्युते विपुलोत्सङ्गसरःस्वरूपतः[13] ॥ ५४ ॥
वदनेन कलाभृता विभोर्जनतापापहरी द्विधाऽप्यसौ ।
15 किमु तानि विशिष्य कौमुदी सहसाऽङ्के कुमुदावबोधनी ॥ ५५ ॥
गलकन्दलमालिकामिषादवतीर्णा त्रिदशाऽऽपगा[14] नगात्[15] ।
विपुलस्थलमङ्कशोभया समवाप्य प्रससार सारसात् ॥ ५६ ॥
इह दुग्धपयोनिधिः स्वयं भजते नैव कदाऽपि विक्रियाम् ।
मुनिभर्त्तुरि[16]वाङ्कवर्ष्मणा[17] भजनायाः फलमेतदुज्ज्वलम् ॥ ५७ ॥
20 समवेक्ष्य मुनीन्दुमानसं धवलध्यानजलेन पूरितम् ।
किमियाय[18] सरोऽपि[19] मानसं तदिहाङ्कोपधिनेव सौहृदात् ॥ ५८ ॥

---

[५१] १ "वराटकः" पद्मबीजकोशः कपर्दको वा, वराटकः "पद्मबीजकोशे रज्जौ कपर्दके" इति हैमः [अने० सं० ४ श्लो० ३२]

---

[49] 1 "चतुराशाब्धिभुवः" चतुर्दिग्सागरभूमयः ।

[50] 2 "नखरैः" नखैः । 3 "जडजातिप्रभया" कमलातिशायिलक्ष्म्या । 4 "कलाभृतः" चन्द्राः । 5 "हरिणा" इन्द्रेण । 6 "तमः" पापं राहुश्च ॥

[52] 7 "मरुतां सरितः" स्वर्गङ्गायाः । 8 "युक्तिः" योजनम्, "युक्तिर्न्याये योजने च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १९३]

[53] 9 "धवलध्यानविधेः" शुक्लध्यानविधेः । 10 "विसृत्वरः" प्रसारी । "विसृत्वरः विसृमरः प्रसारी च विसारिणि" इत्यमरः [अमर० कां० ३ श्लो० १०४३] 11 "अरीरमत्" अतिशयेनारमत्, 'रमिं क्रीडाया'मिति धातोर्यङ्लुग्ह्यस्तन्या रूपम् ॥

[54] 12 "द्युसद्मनाम्" देवानाम् । 13 "विपुलोत्सङ्गसरःस्वरूपतः" विस्तृतक्रोडसरोरूपी, "पूर्वभाग उपस्थोऽङ्कः क्रोड उत्सङ्ग इत्यपि" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २६६] ॥

[56] 14 "त्रिदशाऽऽपगा" स्वर्गङ्गा । 15 "नगात्" पर्वतात् ॥

[57] 16 "मुनिभर्त्तुः" तीर्थकृतः । 17 "अङ्कवर्ष्मणा" उत्सङ्गशरीरेण ॥

[58] 18 "इयाय" जगाम । 19 "सरोऽपि मानसम्" हिमालयस्थमानससरोवरमपि चित्तं सरोरूपमपि वा ॥

कमला[1]ऽभ्युदिता न नीरधे[2]र्न पुनः पङ्कजमेतदाश्रयः ।
इयमङ्कपयोधिजा[3] विभोर्ध्रुवमास्तेऽह्निकराम्बुजन्मसु ॥ ५९ ॥
तरसा[4] तरणाय[5] जन्मिनां भवसिन्धोः किमिवाङ्करूपभृत् ।
विभुना वहनं[6] पद्दूकृतं[7] तदमुष्मिन् खलु कोटिपात्रतां[१] ॥ ६० ॥

[इति भगवत्प्रतिमाया मध्यभागवर्णनम्]

अरुचद् मरुदर्चितं[8] विभोः प्रतिमाने विपुलं भुजान्तरम् ।
भुवनाद्भुतकेवलश्रिया[9] रमणायेव कृतं जगत्कृता[10] ॥ ६१ ॥
मसृणै[11]र्घुसृणानुलेपनै[12]र्निदधे दीप्तिरहर्मुखोचिता[13] ।
नवकेवलभानुमालिनो[14]ऽभ्युदयस्थानतयेव वक्षसा ॥ ६२ ॥
हृदयं हृदयङ्गमं नृणां सदयं धीररुचेर्द्विधाऽऽश्रयम् ।
परिभावयतीव पीवरप्रभुभक्त्या हि महोन्नतिं श्रियाः ॥ ६३ ॥
नवरश्मिकलापशालिनी द्विविधा काऽपि विभा[15] विभावसोः[16] ।
विजयेन जगत्त्रयी भुवां हृदि शम्भो[17]र्मुदमुन्निनीषति ॥ ६४ ॥
परिधापनिका[२]निकाचितैर्विलसत्काञ्चनरत्नभूषणैः ।
हृदये प्रतिबिम्बितैर्विभोर्भुवि विश्वम्भरतैव दिद्युते ॥ ६५ ॥
कमला जडजाऽऽश्रयेत् पदः किल कौलीन[18]मपाचिकीर्षति[19] ।
बहुधैर्यविबोधशालिनि हृदि देवस्य पदार्थसङ्क्रमैः ॥ ६६ ॥
सितसौमनस[20]स्रजां मिषाद् हृदये सौमनसं जगत्त्रये ।
प्रकटीभवति स्म विस्मयान्मुनिराजोऽङ्गभृतां हितैषिणः ॥ ६७ ॥

[इति वक्षःस्थलवर्णनम् ।]

जिनकण्ठतटी पटीयसी महसा निर्मलवृत्तरूपतः ।
वदतीव तथाप्ररूपणा ध्वनिसन्धानपदत्वमात्मना ॥ ६८ ॥

---

[६०] १ "कोटिपात्रता" के निपात्तः (?) कोटिपात्रं पक्षे कोटिगुणपात्रत्वम् ।

[६५] २ "परिधापनिका" जिनमूर्तेः संनिहिता वस्त्राऽऽभरणपूजा ।

---

[59] 1 "कमला" लक्ष्मीः । 2 "नीरधेः" समुद्रात् "लक्ष्मीः समुद्रादुत्पन्नेति पुराण-कथा प्रसिद्धाऽस्ति" । 3 "अङ्कपयोधिजा" क्रोडरूपसमुद्राज्जाता ॥

[60] 4 "तरसा" शीघ्रम् । 5 "तरणाय" तरीतुम् । 6 "वहनम्" पोतः, "बोहित्थं वहनं पोतः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ५४०] । 7 "पद्दूकृतम्" अपट्टुः पट्टुः कृतमिति गतिशीघ्रत्वं कृतम् ॥

[61] 8 "मरुदर्चितम्" देवपूजितम् । 9 "केवलश्रिया" केवलज्ञानरूपलक्ष्म्या । 10 "जगत्कृता" ब्रह्मणा ॥

[62] 11 "मसृणैः" स्निग्धैः, "स्निग्धे मसृणचिक्कणे" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ७७] 12 "घुसृणानुलेपनैः" लोहितचन्दनविलेपनैः "काश्मीरजन्म घुसृणं वर्णं लोहितचन्दनम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३०८] । 13 "अहर्मुखोचिता" प्रभातयोग्या, "प्रभातं स्यादहर्मुखम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ५२] । 14 "नवकेवलभानुमालिनः" नवीनकेवलज्ञानरूपसूर्यस्य ॥

[64] 15 "विभा" प्रभा कान्तिरित्यर्थः । 16 विभावसोः सूर्यस्य । 17 "शम्भोः" प्रभोः ।

[66] 18 "कौलीनम्" जनप्रवादम्, "जनप्रवादः कौलीनं विगानं वचनीयता" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १८४] । 19 "अपाचिकीर्षति" अपाकर्तुमिच्छतीति-दूरीकरोतीत्यर्थः ॥

[67] 20 "सितसौमनसस्रजाम्" हास्यरूपकुसुममालानाम् ।

त्रिपदी[1] त्रिजगद्विशुद्धये त्रिपथेव प्रससाद साऽऽदरा ।
इत एव जगत्पतिरिति स्फुटरेखात्रितयाङ्कवान् गलः ॥ ६९ ॥
रमते सततं गलस्थले विनिधायेव निजं भुजद्वयम् ।
विभुना वरशुक्लधारणा[1] वनिता सौमनसस्रजश्छलात् ॥ ७० ॥
5 गलकन्दलशोभयेशितुर्विजितः कम्बुरनम्बुमेघवत्[2] ।
ध्वनिमातनुते विशीर्णहृत् प्रतिवेश्म[3] भ्रमभिक्षुहस्तगः[4] ॥ ७१ ॥
स्वरसात् स्वरसार्थमाधुरी त्रिविधाऽऽस्थायमिदं गलस्थलम् ।
जनरञ्जनहेतुरीशितुर्विधिनैतत् त्रिरुदीक्ष्य रेखितम् ॥ ७२ ॥
यदि वाऽत्र समुद्भवद्ध्वनेर्मननं संवरणं तथा रुचिः ।
त्रयमभ्युदयाय जायते गलरेखात्रयमित्यवीवदत् ॥ ७३ ॥
10 भगवन्मुखचन्द्रमण्डलादिव सुस्राव सुधा त्रिधा रयात् ।
तत एव गले त्रिरेखिका त्रिदशैः स्निग्धतया निपीयते ॥ ७४ ॥
धृतरेखतया त्रिधोपमात्रितयं कण्ठतटी जिगाय सा ।
महसा[5] (१) कृतितः[6] (२) स्वरोदया[7] (३) च्छशिनं (१) कम्बुवरं (२) सुधारसम् (३) ॥७५॥
जडधी[2]ष्टतनूद्भवः स्वयं बहुधाऽऽवर्त्तविवर्त्तितान्तरः ।
15 कथमेत्युपमां हि वारिजः शुभकण्ठस्य समग्रवेदिनः ॥ ७६ ॥
वदनं विधुरेखसोदरः कमला[3]भोगधरः करः प्रभोः ।
किमितीव विमृश्य वारिजो विरराजेव गलस्थलच्छलात् ॥ ७७ ॥
जलधिर्ध्वनिनाऽवधीरितः[8] शशभृद्[9] भृत्य इवाऽऽननश्रिया ।
इति नाथगलस्य लीलया वरकम्बोर्विजये सहायता ॥ ७८ ॥
20 मणिभर्त्तुरतः पुरोद्भवन् ध्वनिरेव प्रसृतः सुराध्वनि ।
जलधेर्विजयी तदङ्गभू[4]रिह शङ्खस्तुलयेद् गलेन किम् ॥ ७९ ॥

[इति गलस्थलवर्णनम् ।]

भगवद्वदनेन्दुमण्डलं[10] सततं प्राप्तमहोदयश्रिया ।
अपनीय कलङ्कसङ्करं सुदृशामभ्युदयश्रियेऽद्भुतम् ॥ ८० ॥

---

[७०] १ "वरशुक्लधारणा" श्रेष्ठशुक्लध्यानरुचिः ।
[७६] २ "जडधी०" जलधिः सिन्धुः "रलयोरैक्यम्" इति सूत्रात्, पक्षे जडधी मन्दः ।
[७७] ३ "कमलाऽऽभोगधरः" कमलानामाभोगो विस्तारस्तं धरत इति, पक्षे श्रीभोगधरः ॥
[७९] ४ "तदङ्गभूः" समुद्रपुत्रः ।

---

[69] 1 "त्रिपदी" उत्पाद-व्यय-ध्रौव्यात्मिका पदत्रयी ।

[71] 2 "कम्बुः" शङ्खः "कम्बुस्तु वारिजः त्रिरेखः षोडशावर्त्तः शङ्खः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २७०-७१] । 3 "प्रतिवेश्म" प्रतिगृहम् । 4 "भ्रमभिक्षुहस्तगः" चलनस्वभावस्य याचकसाधोः 'बावा' इति भाषाप्रसिद्धस्य करगतः ।

[75] 5 "महसा" तेजसा शशिनं चन्द्रं जिगाय । 6 "कृतितः" कार्यात् कम्बुवरं श्रेष्ठशङ्खं जिगाय । 7 "स्वरोदयात्" ध्वनेरुद्गमात् सुधारसममृतरसं जिगाय ।

[78] 8 "अवधीरितः" तिरस्कृतः । 9 "शशभृद्" चन्द्रः ।

[80] 10 भगवतो मुखमिन्दुमण्डलेनोपमीयते तेनोदयश्रीरूपो धर्मः, मुखं चोपमावाचकत्वमतो धर्मोपमावाचकयोः पूर्णत्वमुपमायाः प्रदर्शितमस्ति, यथा काव्यालङ्कारवृत्तावरिसिंहः—
"धर्मोपमावाचकयोश्चोक्तौ पूर्णा मता यथा ।
शशीवाऽऽस्यं मुदं दत्ते·········· [प्र० १, स्त० ५ श्लो० १]".

वदनेन्दुविभाभरैर्जितं कमलं लज्जितवन्निमज्जनम् ।
प्रविधाय जलाऽऽशये भ्रमद्भ्रमराऽऽरावमिषेण रोदिति ॥ ८१ ॥
परितः शतपत्रयोगजा कमलानां कमला प्रसर्पति ।
न पुनः स्वत इत्यतः कथमुपमा तेषु विभोर्मुखश्रिया ॥ ८२ ॥
सुखशीतरुचेः प्रकाशतः शतपत्रं त्रपयेव संदधत् ।
भ्रमरोपधिनाऽसिताम्बरं स्वशिरो धूनयति प्रकम्पनैः ॥ ८३ ॥
मधुपैः परिपीतमन्वहं नलिनं पङ्कभरात् कलङ्कितम् ।
भगवद्वदनोपमाधियं न जडोऽप्यत्र मनाग् व्यवस्यति ॥ ८४ ॥
वदनं सदनं विदां प्रभोः स्मरणीयं सततं विदांवरैः ।
कमलेन मलेन विप्लुते जडजातेन किमेति तुल्यताम् ॥ ८५ ॥
भगवन्मुखसौरभश्रियाः किमु चौरं सरसीरुहं विधिः ।
भ्रमराय सशृङ्खलस्खलच्चलनं न्यक्षिपदम्बुनिर्भरे ॥ ८६ ॥
अपि भागवताऽऽस्यदास्यतः कमले बोधकला सुवृत्तता ।
प्रतिभाति ससौरभा न चेज्जडजातेऽस्ति कुतः प्रबुद्धता ॥ ८७ ॥
श्रुतिपाटवमस्य शाश्वतं विपुला निर्मलदर्शनस्थितिः ।
भगवद्वदनस्य भास्वतो जडजातेर्विजयेन चाद्भुतम् ॥ ८८ ॥
कमलावसतेः पयोरुहं वहतामीशमुखोपमास्पदम् ।
परमार्थविचिन्तने तनोत्युदबिन्दुच्छलतोऽश्रुमोचनम् ॥ ८९ ॥
कमलं सलिलाऽऽतपक्रियातपसा प्राप्य विभोर्मुखोपमाम् ।
पतनस्य भियेव न स्पृशत्युत दोषाकररोचिरन्तरम् ॥ ९० ॥
जगतीतलभासनाद् दृशोः सुखदानात् परितापनाशनात् ।
भगवद्वदनश्रियं श्रयेत् कथमप्येष विधुर्न चेत् क्षयी ॥ ९१ ॥
रुचिरालिकसन्नियोजने दधदत्युग्रमहस्विता विभोः ।
अतुलं वदनं तुलाभृता सदृशं स्याद् विधुनाऽधुना कथम् ॥ ९२ ॥

[८३] १ "प्रकम्पनैः" वातैर्भयकम्पैर्वा ।
[९२] २ "°अलिकसन्नियोजने" अलिकभावं तत्सामीप्यात्, अलिको वृश्चिकराशिः ।

[81] 1 अत्र वदनेन्दुना पराभूतं कमलं लज्जया जलाशये निमज्जति; अर्थादिन्दुदर्शनेन विकस्वरं कमलाऽऽकुञ्चति तत्स्थितश्च भ्रमर आक्रन्दं करोति । अत्र लज्जाऽऽक्रन्दादिभावाः यथोचिताः काव्यकल्पलतावृत्तेः कथनानुसारेण योजिताः । यथा–

"लज्जाकोपतपोनाशसेवाऽऽक्रन्दाऽऽस्यकृष्णताः ।
रागात् पाण्डुरता शस्त्रीविषझम्पादियोजने ॥ १४६ ॥
[प्र० ४ स्त० ५]"

[85] 2 "सदनं विदाम्" विदुषां गृहम् । 3 "विदांवरैः" श्रेष्ठपण्डितैः ।

[86] 4 अत्र "समानवस्तुनः शोभाचौर्यशाशोऽथ निग्रहः" इति काव्यकल्पलतावृत्तौ [प्र० ४ स्त० ५] उक्तत्वात्, मया मुखसौरभस्य चौरं कमलं जले सशृङ्खलं निगृह्णाति ।

[90] 5 अत्र "तपसा सत्पदावाप्तिः" [प्र० ४ स्त० ५ श्लो० १४९] इति काव्यकल्पलतोक्तेः यत्कमलेनाऽऽकण्ठजले जलाऽऽहारेण तपस्तप्तं तेन प्रभुमुखसमानता लब्धेत्याशयः । 6 "दोषाकररोचिः" चन्द्रकिरणम् ।

[91] 7 अत्र "तदाऽसौ दुष्कृतं विघ्नः" इति कल्पलतावृत्त्युक्तेः [प्र० ४ स्त० ५ श्लो० १५०] यदि चन्द्रमा क्षयशीलो न स्यात् तदा भगवद्वदनस्य साम्यं स्यात्, तेजसो ज्ञानाद् वा चन्द्रवदनयोर्वक्षेऽनुक्रमात् जगत्प्रकाशनात्, सुखरूपप्रकाशादुपदेशाद् वा, सुधावर्षाद् दुःखनाशाद् वा, लभेत ।

विदुषामुपमा सुदुर्लभा प्रभुवक्त्रस्य सदा महस्विनः ।
तदनन्यगतेर्विमर्शने ननु दिग्मात्रमयं सुधाकरः ॥ ९३ ॥
अमृतद्युतिरर्हदीशितुर्मुखसाम्यं समवाप्य किञ्चन ।
न जडोद्भवमध्यसङ्गतिं मधुपापीततयेव सेवते ॥ ९४ ॥
5 शशिनः शिरसि न्यधात् कलां गिरिशस्तं सकलं हरिर्दृशि ।
विभवानुभवोऽयमर्हतः सुलभोऽस्याऽऽस्यवरस्य दास्यतः ॥ ९५ ॥
नलिने मलिनालिनो न चेन्न सुधाधाम्नि कलङ्कसङ्करः ।
सततप्रतिबुद्धबुद्धराण्मुखसाम्यस्य कथा तथाऽपि न ॥ ९६ ॥
कमले क्रमपात्रविच्युतिः शशिनि स्यात् सकला कलाक्षतिः ।
10 भगवद्वदनेन साम्यताकरणाद्देष विधेरयं विधिः ॥ ९७ ॥
उपमानमदर्शि भूचरैः कमलं शीतरुचिश्च खेचरैः ।
प्रतिवादधिया न तात्त्विकी भगवद्वक्त्रकलाऽनयोर्मनाक् ॥ ९८ ॥
सकलांशुकधारणं विधोरघनस्येव न पर्वणः परम् ।
जलजस्य विबोधनं दिने मुखसादृश्यनयोऽनयोऽनयोः ॥ ९९ ॥
15 भगवद्वदनोपमाविधेरधिकारो द्वितये विवर्त्तते ।
निशि चन्द्रमसि प्रभाकरेऽभ्युदिते तत्क्षणतः सरोरुहे ॥ १०० ॥
विभुतो हि सदैवदैवतो भवति न्यूनतमेऽधिकारिता ।
अत एव मुखोपमापदं हिमगुर्वा जलजं न सर्वथा ॥ १०१ ॥
विजितं प्रभयेन्दुमण्डलं कमलं सौरभपूरसंभवात् ।
20 भगवद्वदनं ततोऽभवद् भुवने निस्तुलवस्तुपुष्कलम् ॥ १०२ ॥
यदि सौम्यरुचिर्दिवाकरेऽप्यथवा राजनि निष्कलङ्कता ।
जलजन्मनि भासुरद्युती रमतां तत्र शुभाऽऽननोपमा ॥ १०३ ॥
बहुलक्षणभास्वरं प्रभोर्मुखमीदृग् ननु राजमण्डलम् ।
अभिनन्दितराजदर्शनं प्रतिबोधेन न चेद् दृगम्म्बुजम् ॥ १०४ ॥
25 सकलैः स्वगुणैर्मुखोपमाऽद्भुतभावे यदि दृश्यते क्वचित् ।
विबुधा न मुधा निशाकरे जलजेवाभिनिवेशयन्ति ताम् ॥ १०५ ॥

[इति भगवद्वदनवर्णनम् ।]

---

[१०४] १ "बहुलक्षणभास्वरम्" भूरिलक्षणैर्दीप्तम्; बहुलस्य कृष्णपक्षस्य क्षणोऽवसरस्तत्र नदीप्रम् । २ "अभिनन्दितराजदर्शनम्" अभिनन्दिताः प्रमोदिता राजानो येनेदृशं दर्शनं यस्य मुखमीदृशं न कमलम्; अभिनन्दितश्चासौ राजा चोदितेन्दुस्तस्य दर्शनं यस्य । ३ "प्रतिबोधेन" प्रबोधेनोपदेशकरणेन प्रकाशेन वा ।

---

[93] 1 "विद्वद्भिः" प्रभुमुखं चन्द्रेणोपमितं तत्त्वन्यथोपायत्वाद् दिशा सूचनमात्रमिति भावः ।

[94] 2 "अमृतद्युतिः" चन्द्रः । अत्र "श्रेयस्तदाप्तौ दोषेऽपि" इति काव्यकल्पलतावृत्तौ [प्र० ४ स्त० ५ श्लो० १५१] कथनात् चन्द्रः मुखसादृश्यं समवाप्य जडोऽपि भ्रमरैः सेव्यते ।

[96] 3 कमले भ्रमराश्चेन्न स्युः, चन्द्रमसि कलङ्कश्चेन्न स्यात् तदा प्रतिबोधितस्य बुद्धभगवतो झटिति मुखसादृश्यस्य संकथाऽपि न स्यादिति भावः ।

[100] 4 दिनोद्गते कमलस्य निशि च चन्द्रमस उपमाऽर्हत्वं भगवन्मुखस्य वर्तत इत्याशयः ।

नयनद्युतिरीशितुर्जने जनयन्ती बहुशर्मसम्पदम् ।
विलसद्रसबोधसत्वरी भवदिन्दीवररूपजित्वरी ॥ १०६ ॥
हृदयान्तरतापवारणात् सुदृशां नित्यविकासकारणात् ।
अमृतद्रवसम्भृते दृशौ सरसीवास्य विरेजतुर्विभोः ॥ १०७ ॥
वसुधास्थलवासिदैवतैः किमिवाऽऽनीय दिवः सुधा धृता ।
इह सा मुनिराजलोचनोज्ज्वलपात्रे अनुभाव्य दीव्यति ॥ १०८ ॥
अजरामरतां प्रयान्त्यमी विबुधास्तन्नयनांशुपानतः ।
धवलीभवदात्मना मनागपि जाड्येन विना तदद्भुतम् ॥ १०९ ॥
अमृताशनतो द्युसद्मनां विविधा वर्णगतिस्तथा मतिः ।
नयनांशुसुधापरिप्लवादतिशुक्लैव नृणामिहोभयी ॥ ११० ॥
अचिराद् रुचिरा रुचिर्दृशोस्तनुते पङ्कभरापसर्पणम् ।
सुरसिन्धुरिव प्रसारिणी स्फुरदिन्दीवरराजिशोभया ॥ १११ ॥
धवलाऽधवलाऽरुणत्विषामनुषङ्गाद् भगवद्दृशोर्द्वयी ।
विशदीकरणाय देहिनामुदीयायेव सरित्त्रिवेणिका ॥ ११२ ॥
अहरद् वरदीप्तिमीक्षणद्वितयी शुभ्रतया तथा हरेः ।
शितिमानमपि स्वतारयां चलशोणत्वविधेर्विधेर्युतिम् ॥ ११३ ॥
करुणामरुणत् स्वमानसं भुवनस्योपरि यामधीश्वरः ।
अधिपात्रयुगं समुच्छ्वसित्यधुना साऽमललोचनश्रिया ॥ ११४ ॥
बहुसौरभलोभविस्फुरद्भ्रमरोवैरुभयी सरोजयोः ।
उपमां प्रभुचक्षुषोर्दधात्यसितभ्रूयुगलोपधानयोः ॥ ११५ ॥

[इति नयनवर्णनम् ।]

अलिकं कलिकन्दलच्छिदे भविनां संभवति स्वभावतः ।
समसन्तमसं भुवोऽहरद् यतिनामीशितुरुद्यतद्युतेः ॥ ११६ ॥
स्फुटमातपवारणं श्रियो वरनाशाऽऽयतदण्डमण्डनम् ।
विपुलप्रभुभाललीलया प्रविरेजे रजसां निवारणम् ॥ ११७ ॥

[११०] १ "उभयी" गतिर्मतिश्च ॥

[106] 1 "भवदिन्दीवररूपजित्वरी" सतः कमलरूपस्य जयनशीला ।

[107] 2 प्रभोरक्षिणी सुधासम्भारेण मनुजानां हृदयं निस्तापं नित्यविकस्वरं च सरसीव कुर्वाते ।

[110] 3 "अमृताशनतः" सुधाभोजनात् । 4 "द्युसद्मनाम्" देवानाम् ।

[111] 5 "स्फुरदिन्दीवरराजिशोभया" विकस्वरकमलपङ्क्तिदीप्त्या ॥

[112] 6 "सरित्त्रिवेणिका" सरितां गङ्गा-यमुना-सरस्वतीनां त्रिवेणिका ।

[116] 7 "अलिकम्" ललाटम्, "भाले गोध्यलिकालीकललाटानि" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २३७] । 8 "कलिकन्दलच्छिदे" कलेर्कन्दलं नवाङ्कुरं छिनत्ति तस्मै; "कन्दलं तु नवाऽङ्कुरे कलध्वनौ" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ६६७] । 9 "समसन्तमसम्" समानरूपेण सततान्धकारम्, "समवान्धात् तमसः" इत्यत् [सिद्धहेम० ७-३-८०] ।

[117] 10 "आतपवारणम्" छत्रम् "छत्रमातपवारणम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३८१] । 11 "वरनाश०" वरनाशः वृत्तिनाशः ।

अलिकं फलकं धनुर्भ्रुवौ स्मरतः संहरतेऽसिनाऽमुना ।
जगतीजनमोहनक्रिया विहिता कार्मणकर्मणेव किम् ॥ ११८ ॥
धनुषोऽद्रिभिदोऽन्तरस्थितं नभसः खण्डमखण्डशोभया ।
अलिकस्य करोत्यनुक्रियां यदि तत् पाटलबार्दलाऽऽवृतम् ॥ ११९ ॥
5 उदयाचलचूलयाऽऽवृतं यदि बिम्बस्य दलं विवस्वतः ।
उदितेन दलेन तुल्यता भ्रियते नाम तदाऽलिकश्रियः ॥ १२० ॥
घुसृणारुणरोचिषाऽलिके प्रतिभाति स्म विभातजा विभा ।
नवकेवलतीव्ररोचिषोऽभ्युदयं निर्दिशतीशितुर्भुवम् ॥ १२१ ॥
भविता भुवनैकभास्करस्तमसां नाशयिताऽयमीश्वरः ।
10 इति दारदवर्णवर्णजोऽरुणिमाऽलीकपटे पटुर्बभौ ॥ १२२ ॥
घनकार्मणकाननं दहन् विमलध्यानमहानलः किल ।
हृदयेऽभ्युदियाय शाश्वतः प्रभुभाले तत एव रक्तिमा ॥ १२३ ॥
[इति ललाटपट्टवर्णनम् ।]

भुजगाधिपतेः स्वतेजसां प्रसृताः किं नु गणाः फणामिषात् ।
15 प्रभुमूर्ध्नि बभुः सदोर्ध्वता ननु युक्तैव हि भक्तिकारिणः ॥ १२४ ॥
भगवानिह सप्तविष्टपीश्वरतालक्षणमेव सप्तधा ।
विपुलाऽऽतपवारणश्रियं निदधे तुङ्गफणागणाऽऽश्रयाम् ॥ १२५ ॥
भयसप्तकगन्धसिन्धुरद्रुतवश्यंकरणं फणाधिया ।
प्रगुणीकृतवान् निरङ्कुशान्महसाऽयं विभुरङ्कुशानिव ॥ १२६ ॥
20 जिनपृष्ठत एव जन्मिनामभिदित्सुः स्तवपाठवाग्मिनाम् ।
शिवशर्मबलात् फणाच्छलात् सहसाऽऽकृष्टुमिवोद्यता द्युतिः ॥ १२७ ॥

[१२२] १ "दारद०" दरदं हिङ्गुलः ।
[१२६] २ "निरङ्कुशान्" निरर्गलान् । ३ "महसा" तेजसा ।

[118] 1 "फलकम्" आवरणम् "अङ्गनं फलकं चर्म खेटकाऽऽवरणस्फुराः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४४७], "ललाटस्याष्टमीविधुः फलकं च" [काव्य० प्र० ४ स्त० १ श्लो० २०] इति ललाटस्यात्र फलकेनोपमानं दत्तम्, तथैवात्र भ्रुवोः धनुषा "भ्रुवोः स्वङ्गधनुर्यष्टिरेखा" [काव्य० प्र० ४ स्त० १ श्लो० २१] ।

[120] 2 "विवस्वतः" सूर्यस्य ।

[121] 3 "घुसृणारुणरोचिषा" लोहितचन्दनरूपसूर्यकिरणेन । 4 "नवकेवलतीव्ररोचिषा" नवीनकेवलज्ञानस्वरूपसूर्यस्य ।

[123] 5 "घनकार्मणकाननम्" निचितकर्मसमूहवनम् । 6 "विमलध्यानमहानलः" शुक्लध्यानस्वरूपाग्निः ।

[125] 7 "सप्तविष्टपीश्वरता०" सप्तावनीश्वरत्वम् ।

[126] 8 "भयसप्तकगन्धसिन्धुरद्रुतवश्यंकरणम्" सप्त भया एव गन्धसिन्धुराः मदोन्मत्तहस्तिनस्तान् द्रुतं शीघ्रं वश्यंकरणमाधीनकरणम् ।

अयि ! पल्लवितं सुरद्रुमं[1] जलधिं वोत्तरलं परिस्तुमः ।
अभिधारयते फणान्वितप्रतिबिम्बस्य जिनस्य[2] यः स्मृतिम् ॥ १२८ ॥
[3]भगवद्वदनामृतद्युतेः किरणानामिव चारुमण्डलम् ।
परितः प्रसरत्फणामिषात्प्रभसः कार्ष्ण्यमपाचिकीर्षति[4] ॥ १२९ ॥
ललितोदयमाप्य वेलया विशदध्यानमहोदधौ दधौ ।
अमृतद्रव एष पिण्डतां सुदृशां मोदयिता फणातनुः ॥ १३० ॥
[5]नवशारदवादलैः समं कृतसौहार्दमिवोदयियासति ।
[6]स्फुटकैतवतः स्फुटं प्रभोरभिषेकोचितगाङ्गशम्बरम्[7] ॥ १३१ ॥
भगवद्यशसां नु डम्बरं हृदि बिभ्रः क्षितियोषिदम्बरम् ।
परिभावयितुं दिगम्बरं समुदीतं विलसत्फणोपधेः ॥ १३२ ॥
वरदुग्धपयोनिधेर्लसल्लहरी कीदृगिति भ्रमं नृणाम् ।
अपनेतुमिवोत्थिताऽङ्गजा फटका पट्टपदुर्विभोर्विभा ॥ १३३ ॥
भगवद्वचनामृतं द्रुतं फणिराड्ड्भ्रमयन् पिपासति ।
समुपेत्य सभासु भासुरद्युतिरुत्सृष्टविषो[8]ऽनुपृष्ठतः ॥ १३४ ॥
[9]दिविषन्निवहं वहंस्तुलां भगवत्सेवनयोत्फणीभवन् ।
प्रभया किमधश्चिकीर्षति[10] मणिरोचिःखचितः[11] फणीशिता[12] ॥ १३५ ॥
भगवच्छिरसि स्फटावलेः पटुलालित्यमुपेत्य राजते ।
धवलः खलु तेजसा तनोः स तमस्कायभरो[१] लघूभवन् ॥ १३६ ॥
सुभगं भगवन्तमन्तरं[13] जगतः पूरयितुं प्रभाभरैः ।
भृशमुद्यतमङ्गसङ्गतैर्भजते को न सुरासुराधिपः ॥ १३७ ॥
[२]सुमनोमणिरामणीयकं द्युमणेर्वा[14] किरणाङ्कणं वपुः ।
रुचिराङ्गरुचिः सुरेशितोऽतिशयं नो लभते जिनद्युतेः ॥ १३८ ॥
तिलकाङ्गदमौलिमौक्तिकाऽऽवलिकण्ठाभरणादिभूषणैः ।
भगवत्तनुतेजसोऽञ्जसा पुनरुक्तिः क्रियतेऽपदूषणैः ॥ १३९ ॥

---

[१३६] १ "तमस्कायभरः" तमस्काय एव भरः समूहः । | [१३८] २ "सुमनोमणि०" चिन्तारत्नम् ।

---

[128] 1 "सुरद्रुमम्" पारिजातम् । 2 "जिनस्य" पार्श्वनाथस्य ।

[129] 3 "भगवद्वदनामृतद्युतेः" भगवतो मुखचन्द्रमसः । 4 "अपाचिकीर्षति" अपाकर्तुमिच्छतीति दूरीकरोति ।

[131] 5 "नवशारदवादलैः" नवीनशारदर्तुसम्भवमेघैः । 6 "स्फुटकैतवतः" फणाव्याजात् । 7 "०शम्बरम्" वारि, "नीरक्षीराम्बु शम्बरम्" इत्यमरः [अमर० कां० १ श्लो०२१८] ।

[134] 8 "उत्सृष्टविषः" त्यक्तविषः ।

[135] 9 "दिविषन्निवहम्" देवसमूहम् । 10 "अधश्चिकीर्षति" तिरस्करोति । 11 "मणिरोचिःखचितः" मणिदीप्तियुक्तः । 12 "फणीशिता" भुजगाधिपतिः ।

[137] 13 "अन्तरम्" हृदयम् ।

[138] 14 "द्युमणिः" सूर्यः ।

भुवनैकरविः कविद्विपैर्वसुधायां बहुधा सुधाशनैः ।
महसा ह्यभिभूयतेऽन्वहं वितथा नैव तथाऽप्यदःकथाः ॥ १४० ॥
कतिचिद्गुणभावनाऽप्यसौ तनुते भागवतीह पावना ।
स्मरणाऽऽदरणार्थधारणैर्भविनामीहितवस्तु वस्तुतः ॥ १४१ ॥

5 श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वशाश्वतरवेः सर्वाङ्गशोभाभरः
प्राणम्रत्रिदशेन्द्रसान्द्रमुकुटज्योतिर्भिरभ्यर्हितः ।
दृष्टः स्पष्टतयाऽनुरक्तमनसा ध्यातः प्रभातप्रियां
ध्येयाद् ध्येयमहोदयश्रियमहो ! श्रीजैनभक्तिस्पृशाम् ॥ १४२ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
10 श्रीशिवपुरीस्थितश्रीशङ्खेश्वरपार्श्ववर्णनो
नामाष्टमः सर्गः ।

[१४०] १ "वितथा नैव" सत्या एव । २ "अदःकथाः" अमुष्य वार्ता ।

[१४२] ३ "ध्येयमहोदयश्रियम्" ध्येयो यो महोदयो मोक्षः पक्षे ध्येयः स्वाभीष्टस्तस्य महोदयस्य प्राप्तिः सैव संपत् ।

नवमः सर्गः ।

अथोपदेशादनुदेशजाग्रन् महामहानन्दमयं गणेन्दुः ।
लेभेऽत्र लाभात् सुकृतस्य सत्यं सत्याकृतिः सा शिवपूर्व्वसत्याः ॥ १ ॥
परञ्जनो यत्र वसन् प्रचेताः सौधर्मभर्त्तुः प्रणयत्युपास्तिम् ।
रजत्यजस्रं न मनः प्रतीच्यामस्यां मुनीन्द्रस्य कथं विहस्य ॥ २ ॥ 5
चित्रं प्रतीच्यामपि सौरभासां महोदयश्रीर्विजयिन्यसक्तम् ।
न किं द्वितीयादिवसे सुधांशोः कलाबलात् स्यादुदयप्रभाऽस्याम् ॥ ३ ॥
सौरप्रभाऽस्यामपि सर्वदिक्षु प्रबोधबीजं सुतरां तथापि ।
सुदूरभावादिव पूर्वभागे वैवर्ण्यमाविर्भवति स्म किञ्चित् ॥ ४ ॥
दोषाकरस्य द्विजनायकस्य मन्दस्य भासा बहुलक्षणेषु । 10
क्रमेण रुच्या कमनो मनोऽथ व्यामोहजन्मा सुदृशा रुरोध ॥ ५ ॥
जनार्दनस्य प्रियताऽनृतानां कृपया विताने "पिशिताऽशिता च ।
लोकस्य "रौद्रं प्रणिधानमासीन्मोहेन साऽब्रह्मनिषेवणाऽपि ॥ ६ ॥
श्रीपार्श्वभास्वानुदियाय यस्यामाभाति या देवपुरीवयस्या ।
शुद्धाऽपि रुद्धा शतमन्युबुद्ध्या सा "तीर्थपृथ्वीषु पुरीधुरीणा ॥ ७ ॥ 15

[१] १ "महामहानन्दमयम्" महानन्दप्राप्तिरेव २ "सत्याकृतिः" सत्याऽऽकृतिः सत्यकारो वा निर्णयः; सतीवाऽऽकृतिः "आकृतिस्तु जातौ रूपे वपुष्यपि" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० २६२] । ३ "सा" इयं शिवपुरी एव । ४ "शिवपूर्व्वसत्याः" शिवपुरिनिवासस्य ।

[२] ५ "परञ्जनः" वरुणः; "जलकान्तारः स्यात् परञ्जनः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १०२] ६ "प्रचेताः" पण्डितोऽपि । ७ सौधर्मभर्त्तुः" सुधर्मणो भावः सौधर्मं तद्धारकस्य सौधर्मेन्द्रस्य । ८ "उपास्तिम्" सेवाम् ।

[३] ९ "कलाबलात्" "कला स्यात् काल-शिल्पयोः" ।

[४] १० "वैवर्ण्यम्" कालिकाः विरुद्धवर्णता ब्राह्मणादिव्यवस्थाहानिर्मांसाशनादिना ।

[५] ११ "दोषाकरस्य" रागद्वेषमोहानामाकरस्य रात्रिपतेर्वा । १२ "मन्दस्य" जडस्य पक्षे क्षीणस्य । १३ "भासा" कान्त्या दीप्त्या वा । १४ बहुलक्षणेषु बहुषु लक्षणेषु लक्षणशास्त्रेषु व्याकरणादिषु पक्षेऽसितपक्षसमयेषु । १५ "रुच्या" इच्छया दीप्त्या वा । १६ "कमनः" ब्रह्मा स्मरश्च । १७ "व्यामोहजन्मा" अज्ञानजन्यः । १८ "सुदृशाम्" सम्यग्दर्शनवतां स्त्रीणां वा ।

[६] १९ "जनार्दनस्य" जनपीडकस्य हिंसायाः कृष्णस्य वा । २० "अनृतानाम्" कर्षणानामलीकानां वा "अनृतं कर्षणेऽलीके" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० २५०] २१ "विताने" यज्ञे जनानां विस्तारे वा "वितानं कतुके यज्ञे विस्तारे क्रतुकर्मणि, तुच्छे मन्दे वृत्तशून्ये शून्यावसथयोरपि" ॥ इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४४२–४३] । २२ "पिशिताऽशिता" मांसभक्षणम्, "पिशितं मांसवाचकं पिशिता मांसिका" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० २९८–९९] । २३ "रौद्रम्" प्राणातिपातादि रुद्रसम्बन्धि वा । २४ "मोहेन" अज्ञानेन । २५ "अब्रह्मनिषेवणा" अब्रह्म मैथुनं तत्सेवा 'ब्रह्मसेवा' इति पदविभागे ब्रह्मणः सेवा वा ।

[७] २६ "श्रीपार्श्वभास्वान्" श्रीः पार्श्वे यस्य स सूर्यः । २७ "देवपुरीवयस्या" देवपुर्या वयस्या सखी इन्द्रवासात् । २८ "शुद्धा" निर्मला । २९ "रुद्धा शतमन्युबुद्ध्या" शतमन्योरिन्द्रस्य बुद्ध्या रुद्धाऽपि मदीयेयमिति धिया चन्द्रः क्व स्यास्यतीति, शतमुपलक्षणात् सहस्रं वा तत्प्रमाणा ये मन्यवो यज्ञास्ते मनीषया रुद्धा । ३० "सा" बहिरेव प्राप्यमाणा दिक् यस्याः सा वाराणसी । ३१ "तीर्थपृथ्वीषु पुरीधुरीणा" तीर्थभूमिषु पुरीधुरीणा पुरीभिर्नगरीभिर्धुरीणा मुख्या, मुख्या पुरीत्यर्थः ।

"तीर्थं शास्त्रे गुरौ यज्ञे पुण्यक्षेत्रावतारयोः ।
ऋषिजुष्टे जले सत्रिण्युपाये स्त्रीरजस्यपि ॥
योनौ पात्रे दर्शनेषु" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २१९–२०] ॥

[1] 1 "गणेन्दुः" गणेष्विन्दुरिव श्रीविजयप्रभसूरिः । 2 "सुकृतस्य" पुण्यस्य ।

[4] 2 "सौरभासाम्" सूर्यदीप्तीनाम् ।

पराणि तीर्थानि परःशतानि प्राच्याः प्रदेशे जलधेः सदेशे ।
सरित्प्रवेशे पुरसन्निवेशे तादात्म्यमीयुर्द्विजराजरुच्या[1] ॥ ८ ॥
अर्हद्विहाराश्रयजा विहाराः सुरासुरेन्द्रैर्विहितोपहाराः ।
विनिन्यिरेऽदृश्यदृशां[2] द्विजेशप्रवेशजाग्रन्महसाऽत्र सद्यः ॥ ९ ॥
महानुभावा मुनयः स्वभावात् सिद्धाः प्रसिद्धाः खलु यत्र देशे ।
रौद्रस्वरूपं[3] विनिधाय भौत्या[4] वृत्त्यातिदौर्गत्यमधायि[5] तत्र ॥ १० ॥
पुमान् पुराणोऽपि[6] गृहानुरागात्[7] विश्वं चकाराऽऽहृतकामचारः[8] ।
स्वयं महाभोगधरं[9] सुरादेरादेशतो ब्रह्मनियोजनेन[10] ॥ ११ ॥
स सोमसिन्धुः[11] सुधयैव पूर्णो[12] दिवं भुवं वा विदधत् समन्तात् ।
तमोविनाशेन[13] जगज्जनानां जज्ञे कलाकेलिसमुद्भवाय[14] ॥ १२ ॥
सुदर्शनेऽस्यैव महोपयोगः[15] सद्यः प्रसादः सुदृशां[16] यतः स्यात् ।
पयोधिजाया अपि नर्मकर्म प्रत्येयमस्मिन् समयं विभाव्य ॥ १३ ॥
प्रपेदिरे[17] ब्रह्म[18] परे प्रपञ्चं मायामयं[19] तत्पुरतो[20] निवेद्य ।
कादम्बरीवृत्तिमुपाददाना[21] वामानुवृत्त्या[22]ऽऽत्मसुखाप्तिमन्ये ॥ १४ ॥
रसानुभावात् प्रियबुद्धवाचि[23] सान्निध्यमापुर्न रराज योऽन्यः ।
अनित्यतां तत्समयेऽधिगत्य व्यवायलीलासु[24] निरन्तरायम् ॥ १५ ॥

---

[८] १ "द्विजराजरुच्या" चन्द्रकान्त्या; एकीकृतानि धवलितानि पक्षे ब्राह्मणानां मान्यानि तीर्थानीतीच्छया जगन्नाथवत् तत्र हि श्रीऋषभमूर्तिरपि संप्रति द्विजराजैरधिष्ठितं तीर्थम् ॥

[९] २ "अदृश्यदृशाम्" अदृश्यं क्वापि न जैनतीर्थदर्शनं पक्षे चपलत्वेन न लक्ष्याणि ॥

[१०] ३ "रौद्रस्वरूपम्" शिवलिङ्गम् । ४ "भौत्या वृत्त्या" तद्गुणरूपभूतानामियं भौती वृत्तिस्तया पक्षे रात्रेः प्रवृत्त्या । ५ "°दौर्गत्यम्" दुर्गतेर्भावो दौर्गत्यं पक्षे दुर्दुःखेन गतं गमनं यत्र तद्दुर्गतं तद्भावो दौर्गत्यम् ॥

[११] ६ "पुराणोऽपि" वृद्धोऽपि । ७ "गृहानुरागात्" स्त्रीजनेऽनुरागात् । ८ "आहृतकामचारः" आहृतः स्वीकृतः कामचारो संभोगो येन सः पक्षे कृष्णः स्वेच्छः । ९ "महाभोगधरम्" अत्यन्तं भोगधरं विश्वं भुवनं चकार पक्षे विस्तारधरम्; अयमपि तथा मधुनवांस्तत्र काऽस्माकं यूनां वार्ता । १० "सुरादेरादेशतो ब्रह्मनियोजनेन" अकारप्रश्लेषेण, अब्रह्मनियोजनेन सुरादेर्मद्यादेराज्ञया पक्षे सुरादेर्देवादेरादेशतः विकल्पान्तरात्; ब्रह्मनियोजनेन ब्रह्मणो विधेर्योजनेन प्रेरणेन; केचित् कृष्णः स्वयं विश्वं कृतवानित्याहुः, केचिद्धातारं समादिष्टवेति विकल्पद्वयम् ॥

[१२] ११ "सोमसिन्धुः" चन्द्ररूपः समुद्रः पक्षे कृष्णः । १२ "सुधयैव पूर्णो दिवं भुवं वा विदधत्" अमृतेन देवान् मनुष्यानपि संप्रीणयन् । १३ "तम°" तमस्तिमिरं राहुर्वा । १४ "कलाकेलिसमुद्भवाय" कलानां क्रीडाया उत्पत्त्यैकलाभैर्वा क्रीडाकारणं पक्षे स्मरोद्भवाय तज्जनकत्वात् ॥

[१३] १५ "सुदर्शनेऽस्यैव महोपयोगः" अस्य चन्द्रस्य सुदर्शने सम्यक्तया दर्शने महोपयोगो महत् कार्यं यतो दृष्टीनां निर्मलता स्यात् पक्षे सुदर्शनं चक्रम् । १६ "सुदृशाम्" सुबुद्धीनाम् ।

[१४] १७ "प्रपेदिरे" प्रपन्नाः । १८ "ब्रह्म" अब्रह्म इत्यकारप्रश्लेषे मैथुनं पक्षे ब्रह्म ब्रह्माद्वैतवादम् । १९ "प्रपञ्चं मायामयम्" मायामयं ममानुरागस्त्वयि त्वां विना मरिष्यामीति प्रपञ्चम् । २० "तत्पुरतः" तस्याः पुरतः । २१ "कादम्बरीवृत्तिम्" कादम्बर्या मदिराया वृत्तिम्; "अम्बरं व्योमवस्त्रयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५५०] कुत्सिताम्बरं शतखण्डकन्थादि । २२ "वामानुवृत्त्या" स्त्रियानुवृत्त्याः वाममार्गेण देव्याराधनेन । जीर्णवस्त्रादिधारकत्वेन दरिद्रा अपि वाममार्गेण सुखभाज इति ॥

[१५] २३ "प्रियबुद्धवाचि" प्रिया वा बुद्धस्य देवविशेषस्य वाक् तस्यां पक्षे प्रियो यो भर्ता तस्य बुद्धवाक् या स्त्री तस्याम् । २४ "व्यवाय०" विशिष्टो योऽवायो निश्चयज्ञानं मैथुनं वा ।

---

[13] 1 "पयोधिजायाः" लक्ष्म्याः । 2 "नर्मकर्म" क्रीडाकार्यम् ।

---

* P °दृशाम् ।

प्रमासु जाड्येऽपि[1] महातपोऽभूद्[2] वियोगभाजः[3] प्रकृतेर्विकारात् ।
विधौ[4] विधौतत्त्वविधि[5] कापिलीया[6] प्रवृत्तिरासीत् कुमुदां विबोधे[7] ॥ १६ ॥
महेश्वरस्यापि[8] दिगम्बरत्वं[9] विधोस्तदाऽधो भवनात् कलायाः[10] ।
शिवाऽऽश्रितस्या[11]तिपशुक्रियाभिः[12] प्राकाशि[13] काशिस्थजने न वन्द्यम्[14] ॥ १७ ॥
दृष्टेष्टबाधान्[15] मतयो ह्यगाधाः प्राधान्यतो मोहमहीश्वरस्य ।
सोमागमादेव[16] महो वितेनुर्भवस्य[17] वश्या जनताः समस्ताः ॥ १८ ॥
निशम्य सूरिश्चरितं सचारैराचारचारुश्चरणप्रचारे ।
नियोगसेनान्यमुपादिदेश तद्देशतीर्थेशनिदेशसिद्ध्यै ॥ १९ ॥
सेनान्यमाश्रित्य समुन्नतश्रीर्वर्षन् परं गा[18] मधुराः सुसीमाः[19] ।
सदागमोल्लासविधासु[20] मेघः सज्जत्वमाधात् समुमुक्षुसङ्घः[21] ॥ २० ॥
मिश्रान्[22] तमिस्राशनशासनेन[23] जनानधः[24] पातयतो विजेतुम् ।
श्रीवीरचर्याऽधिकधैर्यभाजः[25] शिष्यान् विशिष्यानुदिदेश सूरिः ॥ २१ ॥
नियोगराजः श्रमणाधिराजः प्रसादमत्यादरतः प्रपद्य ।
अहो[26] महोत्साह इव प्रशस्तः समस्तमामंस्त शुभं शुभंयुः[27] ॥ २२ ॥
सेनान्ययं धैर्यधनेषु धुर्यः कश्चिन्न वैधुर्यधियं दधानः ।
प्रधानलोकं प्रतिभानिधानं स्वसंनिधानं विनयान्निनाय ॥ २३ ॥

---

[१६] १ "जाड्येऽपि" कपिलमते बुद्धिर्जडरूपा । २ "महातपः" धूम्रपानादि । ३ "वियोगभाजः" विशेषेण योगवतः । ४ "विधौ" आचारे निर्मलेऽपि । ५ "विधौतत्त्वविधि" विधिर्ब्रह्मविधानयोः, "विधिर्वाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २५२–५३] । ६ "कापिलीया प्रवृत्तिः" पृथिव्यां हर्षाणां प्रकाशे कपिलस्यैव ऋषेः प्रवृत्तिः; "प्रवृत्तिर्वृत्तौ वार्तायां प्रवाहे प्रार्थिते हते । पार्थिते शत्रुसंरुद्धे" [इत्यनेकार्थः] । ७ "कुमुदां विबोधे" उत्पलविकासे परागैः कपिलत्वमासीत् ।

[१७] ८ "महेश्वरस्यापि" शिवस्य धनिनोऽपि वा । ९ "दिगम्बरत्वम्" नग्नत्वम् । १० "विधोस्तदाऽधो भवनात् कलायाः" चन्द्रकलाया अधो नीचैर्भावात्; "नीचे चन्द्रे दरिद्र एव," पक्षे भवनात् इदम् कलाया अधोऽर्वागेव; यावच्चन्द्रकला ज्योत्स्नया न गृहं प्राप ततः पुरोऽपि धनिनः पशुक्रियाभिर्दिगम्बरत्वं सुरतायेति शेषः; "विधुश्चन्द्रेऽच्युते वीरुद्भवायो विटपेऽपि च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २५३]; "कला स्वांशशिल्पयोः कलने मूलरैवृद्धौ षोडशांशे विधोरपि" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४८८–८९] । ११ "शिवाऽऽश्रितस्य" शिवया भवान्याऽऽश्रितस्य; पक्षे शिवं मोक्षमर्थात् तन्मार्गमाश्रितस्य योगिनोऽपि । १२ "अतिपशुक्रियाभिः" पशुपतित्वात् बहुकं तद्विषयक्रियाभिः । १३ "प्राकाशि" प्रकटीकृतम् । १४ "काशिस्थजने न वन्द्यम्" काशिस्थजने न पाण्डित्यव्यञ्जनमेतत्; काशिस्थजनेऽनवद्यमिष्पापं स हि मैथुने न दोषमाह "न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानाम्" इति स्मृतेर्वाक्यात्; वन्द्यं स्तवनीयं नमस्करणीयं वा ॥

[१८] १५ "दृष्टेष्टबाधात्" दृष्टं प्रत्यक्षमिष्टमनुमानादि तद्बाधात् । १६ "सोमागमात्" सोमागमः कापालिकमतं चन्द्रोदयो वा । १७ "भवस्य" संसारस्य रुद्रस्य वा स्वधर्मस्य वा; "भवः सत्ताप्तिजन्मसु रुद्रे श्रेयसि संसारे" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५४५]–इति चन्द्रोदयवर्णनेन नानामतवर्णनम् ॥

[२०] १८ "गाः" वचांसि जलानि वा । १९ "सुसीमाः" शीता समर्यादाः; "सुषीमः शिशिरे रम्ये" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५०५] । २० "सदागमो०" आगमाः सिद्धान्ता वृक्षाश्च; "आगमस्त्वागतौ शास्त्रे" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४९१] । २१ "समुमुक्षुसङ्घः" सप्रीतो यतिमण्डलः पक्षे यतिमण्डलयुक्तः ॥

[२१] २२ "मिश्रान्" मिश्रा जातिविशिष्टास्तान्; उभयपक्षाश्रयान् वा । २३ "तमिस्राशनशासनेन" रात्रिभोजनाऽऽज्ञया । २४ "अधः" नरके नीचैर्वा । २५ "श्रीवीरचर्याऽधिकधैर्यभाजः" श्रीमहावीरचरित्रेष्वधिकपाण्डित्यवतः; शूरचरित्रेषु श्रमणदीक्षा वा ॥

[२२] २६ "अहः" दिनम् । २७ "शुभंयुः" शुभसंयुक्तः ॥

तत्साहसिक्यं गुणवृत्तिशिक्यं सकर्णकैर्वर्णयितुं मेशक्यम् ।
व्यामोहभेदाय महोद्यमेऽपि व्यामोहमाधत्त जनस्य चित्रम् ॥ २४ ॥
स्वाध्यायनान्दीनिनदः पुरोऽस्य जगर्ज गर्जद्धनिवद् गभीरः ।
प्रतिध्वनेरस्य विरस्य जग्मुर्लोभादयः क्षोभमिवैत्य देशात् ॥ २५ ॥
5 नत्वाऽथ तत्त्वाध्यवसायधीरः श्रीमारुदेवाजिन-शान्तितीर्थम् ।
पार्श्वं तमोभूरुहभेदिपार्श्वं तत्रैव शङ्खेश्वरनामधेयम् ॥ २६ ॥
गणाधिभर्त्तुश्चरणारविन्दं स्पृशन् स पश्चाङ्गनतिप्रतीत्या ।
तद्गौरवेण द्विगुणीकृताङ्गः पुरः प्रतिष्ठासुरभूत् तदानीम् ॥ २७ ॥
श्राद्धाङ्गनानां †वरनागशब्दैरापूर्यमाणाः ककुभः प्रयाणे ।
10 मित्रेण तूर्यध्वनिनेव तुन्ना नियोगराजो विजयं शशंसुः ॥ २८ ॥
कृपाकृपाणाऽऽपणमेव पाणिं कुर्वन् जयार्हं समयं विचार्य ।
अङ्गैरुपाङ्गैः सुभगं सुबोधद्विपं नियोगप्रभुरारुरोह ॥ २९ ॥
नयद्वयं प्रोज्झयतः प्रजासु शक्तित्रयीं भावयतः स्वचित्ते ।
शुद्धैरुपायैर्नितरां चतुर्भिस्तस्यार्थसिद्धिः सकला करस्था ॥ ३० ॥
15 ‡अंस्वेऽश्ववारे पुरुषोत्तमेऽस्य नृसिंहरूपे नरकुञ्जरे वा ।
रुचिर्यथार्थाऽर्हति वार्थ्यमाप्तानुरागिणी दिग्विजये त्रिसायम् ॥ ३१ ॥

[२४] १ "°शिक्यम्" काचः "काचः शिक्यं तद्वालम्बः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २८] । २ "व्यामोहम्" विस्मयम् ॥

[३१] ३ "अस्वे" परे । ४ "अश्ववारे" स्वकीये । ५ "पुरुषोत्तमे नृसिंहरूपे" शौर्यातिशयशालिनि । ६ "नरकुञ्जरे" प्रकृतिगभीरे । ७ "रुचिः" इच्छा वार्थ्यमर्हति; रुचिः जिने इदत्वं प्राप्ता । ८ "यथार्था" सत्या यथायोग्या वा । ९ "आप्तानुरागिणी" आप्तोऽत्र चारः, "अभिधेयं वस्तु यथावस्थितं यो जानीते यथाज्ञानं चाभिधत्ते स आप्तः" इति वादिदेवसूरिः [प्रमाणनयतत्त्वालोके परि० ४ सू० ४] आप्तसत्त्वानुरागिणी प्रणयिनी । १० "त्रिसायम्" त्रिसन्ध्यम् ।

[25] 1 "°नान्दीनिनदः" नान्दी पूर्वरङ्गाङ्गं तस्य निनदो घोषः । 2 "विरस्य" शब्दं कृत्वा ।

[26] 3 "तत्त्वाध्यवसायधीरः" जीवादितत्त्वचिन्तनपरायणः । 2 "तमोभूरुहभेदिपार्श्वम्" तिमिरवृक्षोन्मूलनपरशुम् ।

[28] 4 "श्राद्धाङ्गनानाम्" श्राविकाणाम् । 5 "वरनागशब्दैः" श्रेष्ठमेघाऽऽरवैः । 6 "तुन्नाः" क्षिप्ताः "नुन्ननुत्तास्तनिष्ठ्यूतान्याविद्धं क्षिप्तमीरितम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० ११८] ।

[29] 7 "कृपाकृपाणाऽऽपणम्" दयाखड्गहट्टम् । 8 "समयम्" सिद्धान्तं कालं वा "समयः शपथे भाषासम्पदोः कालसंविदोः, सिद्धान्ताऽऽचारसङ्केतनियमावसरेषु च; क्रियाकारे च निर्देशे" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५४१] । 9 "अङ्गैः" आचाराङ्गाद्यैः शरीरावयवैर्वा । 10 "उपाङ्गैः" औपपातिकादिभिरङ्गुल्याद्यैर्वा । 11 "सुबोधद्विपम्" ज्ञानगजम् ।

[30] 12 "नयद्वयम्" नयद्वितयम् "नीयते येन श्रुताऽऽख्यप्रमाणविषयीकृतस्यार्थस्यांशस्तदितरांशौदासीन्यतः, स प्रतिपत्तुरभिप्रायविशेषो नयः" इति वादिदेवसूरिः [प्रमाणनयतत्त्वालोके परि० ७ सू० १]; "स व्याससमासाभ्यां द्विप्रकारः" [७–२] "व्यासतोऽनेकविकल्पः" [७–४]; "समासस्तु द्विभेदो द्रव्यार्थिकः पर्यायार्थिकश्च" [७–५] ॥ 13 "प्रोज्झयतः" उपदिशतः । 14 "शक्तित्रयीम्" मोक्षमार्गसाधिकां सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारित्रात्मिकां गुणत्रितयीम्; पदार्थस्य वा, उत्पाद-व्यय-ध्रौव्यात्मिकां गुणत्रयीम् । 15 "उपायैः—चतुर्भिः" धर्मार्थ-काम-मोक्षस्वरूपोपायचतुष्कैः । 16 "अर्थसिद्धिम्" हेतुसिद्धिम् ।

* P न । † A °वाग° । ‡ P अस्वे ।

यात्रासु यात्राऽऽशु परत्रसिद्ध्यै संप्रार्थ्यते पञ्चरथाङ्गचर्या ।
सर्वाङ्गयोग्या समुपस्थिता सा प्रयाणके पुण्यवशात् वरेण्या ॥ ३२ ॥
शङ्खाः प्रणेदुः पटहा जगर्जुरंध्वर्युवाद्योऽध्वनि दुध्वनुश्च ।
हेषाविशेषः कृतभूषणेऽश्वे बभूव भूवल्लभकुलेभोऽपि ॥ ३३ ॥
कन्याऽप्यलङ्कारभरेण धन्या प्रदक्षिणाऽऽशीर्षु विचक्षणाऽगात् । 5
चाषादिभाषा फलिता सुशाखास्वासीत् प्रवासी हितकार्यसिद्ध्यै ॥ ३४ ॥
पुरस्सरद्भिः कृतहस्तलोकैरभिक्रमस्तस्य पराक्रमार्हः ।
स्तुतिव्रतैस्तीव्रतया प्रशस्यः कौशल्यतः शल्यमभूद् रिपूणाम् ॥ ३५ ॥
पुरः पुरोऽस्याः वृषभा निरीयुस्तंत्रस्थितेर्हन्त ! भरं वहन्तः ।
सङ्घस्य योग्याः कृतसाधुरथ्यारम्भाः परं भाविकसद्विभूत्यै ॥ ३६ ॥ 10
नदन् मदच्छेदकृते परेषां गवां स दैवानुगतोऽर्जुनीनाम् ।
धनेन तुल्यां स्वयशःप्रशस्तिं प्रकाशयन् भद्रगणे व्यहार्षीत् ॥ ३७ ॥
मरुप्रियाणां पथि मौनभाजां महाङ्गयोग्यं भरमाश्रितानाम् ।
राजी जगामाग्रत एव देवप्रयुक्तयुक्तस्थितये जनानाम् ॥ ३८ ॥

[३२] १ "पञ्चरथाङ्गचर्या" शकुनचेष्टा; पञ्चं यानं रथः प्रसिद्धस्तयोरङ्गानां चेष्टा ॥

[३५] २ "कृतहस्त०" कृतहस्तो बाणयुक्तः पण्डितो वा । ३ "स्तुतिव्रतैः" भट्टाद्यैः ॥

[३६] ४ "वृषभाः" गणचिन्तका मुनयः । ५ "तन्त्र०" तन्त्रं कटकं परिवारो वा ॥

"तन्त्रं राष्ट्रे च सिद्धान्ते परच्छन्दप्रधानयोः ।
अगदे कुटुम्बकृत्ये तन्तुवाये परिच्छदे ॥
श्रुतिशाखान्तरे शास्त्रे करणे अर्थसाधके ।
इतिकर्तव्यतातन्त्र्योः" इति हैमः [अने० सं० का० २ श्लो० ४३५-३६-३७] । ६ "कृतसाधुरथ्याऽऽरम्भाः" कृतः साधुः श्रेष्ठो हितो वा रथ्यासु रम्भाः पथिषु कदल्यः कृतः साधुमार्गोऽऽरम्भो वा । ७ "भाविकसद्विभूत्यै" भाविनी कसन्ती विभूतिर्लक्ष्मीस्तदर्थं मङ्गलस्य सती विभूतिस्तस्यै वा ॥

[३७] ८ "परेषाम्" मतान्तरीयाणां शत्रूणां वा । ९ "गवाम्" वाचाम् । १० "सः" प्रसिद्धः । ११ "दैवानुगतः" दैवेन युक्तः; सदैव नित्यमिति पदाविभागे । १२ "अर्जुनीनां धनेन" अर्जुनीनां सुरभीणां धनेन व्रजेन "व्रजं गोकुलं गोधनं धनम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३३९]; यद्वाऽर्जुनीनां गवामनुगतः । १३ "तुल्यां स्वयशःप्रशस्तिम्" धनानुसारियशोवृत्तिम् । १४ "भद्रगणे" साधुगणे "भद्रं तु मङ्गले, मुस्तकश्रेष्ठयोः साध्वी काञ्चने करणान्तरे; भद्रो रामचरे हस्तिजातौ मेरुकदम्बके, गवि शम्भौ" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५४-५५] ॥

[३८] १५ "मरुप्रियाणाम्" मरुप्रिया उष्ट्रास्तेषाम् "मरुः पर्वतदेशयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ७५८] स देशः प्रियो येषां पर्वतो वा योगप्राधान्यात् । १६ "महाङ्गयोग्यम्" महाङ्ग उष्ट्रविशेषः, महान्ति धान्यजान्यापारका-दीनि तद्योग्यम् । १७ "देवप्रयुक्त०" देवेन राज्ञा "देवस्तु नृपतौ तोयदे सुरे" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५३८] ॥

[32] 1 "परत्रसिद्ध्यै" परलोकसाधनायै । 2 "वरेण्या" उत्तमा ।

[33] 3 "पटहाः" दुन्दुभयः "भेरी दुन्दुभिरानकः पटहः" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० २०८] । 4 "अध्वर्युवाद्यः" अध्वर्युर्यजुर्विद् तस्य वाद्यः नववाद्यानि । 5 "हेषाविशेषः" अश्वानां शब्दविशेषः, "हेषा हेषा तुरङ्गाणाम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ६ श्लो० ४१] ।

[35] 6 "अभिक्रमः" "अभिक्रमो रणे यानमभीतस्य रिपून् प्रति" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४५५] ।

श्रेणीमयानां हि यथाप्रवृत्ताऽनिवृत्तिरूपां सुगतिं गतानाम् ।
पुरोहितानां चतुरोहितानां बलात् कैलाकौशलमांसलाऽऽभात् ॥ ३९ ॥
अवेक्ष्य तत्रावसरे सरेखश्रियाऽऽस्यपत्राणि जनप्रियाणि ।
मुखाम्बुजे बोधकला न कस्य प्रादुर्बभूव ध्रुवधैर्यभाजः ॥ ४० ॥
मनोरथानां गतिराचकर्ष महात्मनः शुद्धपथं निवेश्य ।
निष्कण्टके भूवलये विहृत्याऽसौ धर्मशोभानुभवेऽतिलोभात् ॥ ४१ ॥
उच्चैरथाङ्गाध्ययनेन मार्गवैषम्यमाच्छिद्य जगाम सद्यः ।
नियोगराजो ह्यनुयायितन्त्रं मन्त्रं विनिश्चित्य हृदि स्वतन्त्रम् ॥ ४२ ॥
सेनान्यधीशोऽनुगमागमानां वेत्ता विधाता समितिक्रियाणाम् ।
त्राता बहुन्यायविदां मुनीनां सङ्घोऽनतीचारतया चचार ॥ ४३ ॥
पञ्चाङ्गिकायामतिसारणेन वश्यो बभूवास्य कुशासनोऽपि ।
मार्गे मिलद्वाडववर्ग एष नियोगराजस्तपसां समाजः ॥ ४४ ॥
स वारणानां घटनाभिरैच्छत् कुमार्गमुन्मथ्य पथः पटुत्वम् ।
गन्धर्ववृन्दैरनुगम्यमानश्चक्रीव सम्यग् नयचक्रगत्या ॥ ४५ ॥
शिक्षासु दक्षो बहुधा रणानां सहास्तिकानां विभवेन सेव्यः ।
चलन्नियोगाधिपतिर्विरेजेऽनेकान्तकान्ताऽऽतपवारणेन ॥ ४६ ॥

---

[३९] १ "श्रेणीमयानाम्" मयानां श्रेणीति पदविभागे मयानामुष्ट्रविशेषाणां श्रेणी पङ्क्तिः; पदाविभागे श्रेणीमयानां कारुसंहतिप्राधान्यवताम् । २ "चतुरोहितानाम्" उष्ट्राकर्षकाणाम् । ३ "कलाकौशलमांसला" कला विज्ञानमुपकरणपटूकरणे चातुर्यपुष्टाऽभात् ॥

[४०] ४ "°पत्राणि" यानानि शिबिका सुखासनादीनि; पत्राणि पुस्तकरूपाण्यवेक्ष्य वा । ५ "मुखाम्बुजे बोधकला" मुखप्रसन्नता; मुखे ज्ञानकला वा । ६ "°धैर्यभाजः" धैर्यं शौर्यं पाण्डित्यं वा ॥

[४१] ७ "मनोरथानां गतिः" मनोरथा यत्र चलन्ति तेषां मार्गः "गतिर्वहद्रणे ज्ञाने योन्योपायदशाध्वसु" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १६८] पक्षे रथानां गतिर्महात्मनो मन आचकर्ष । ८ "आचकर्ष" वशीचकार । ९ "महात्मनः" उदारलोकान् । १० "विहृत्या" विहारेण शोभानुभवे । ११ "असौ" सेनानीः ॥

[४२] १२ "उच्चैरथाङ्गाध्ययनेन" उच्चैः अथ अङ्गाध्ययनेन इति पदविभागे अङ्गाध्ययनेनाऽऽचारादीनां पठनेन; उच्चैः रथाङ्गाध्ययनेन इति पदविभागे रथाङ्गाध्ययनेन रथाङ्गं रथपादोऽस्याध्ययनेन बहुगमनेन । १३ "मन्त्रम्" गुप्तवादम् "मन्त्रो देवादिसाधने, वेदांशे गुप्तवादे च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५७] ॥

[४३] १४ "°अनुगमागमानाम्" अनुगमोऽनुसारः, सूत्रार्थानुगमो वाऽनुयोगद्वारम् । १५ "समितिक्रियाणाम्" ईर्यादिक्रियाणाम् "समितिर्युधि सङ्गमे, साम्ये सभायामीर्यादौ" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ३३२-३३३] ॥

[४४] १६ "पञ्चाङ्गिकायाम्" पञ्चाङ्गान्यवयवा यस्याः पञ्चाङ्गी खलीनं तस्याम् "कवी खलीनं कविका कवियं मुखयन्त्रणं पञ्चाङ्गी" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१६-१७] अतिसारणेन; पञ्चाङ्गिकायाः सूत्र-निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णि-वृत्तिरूपायामतिसारणेन वा । १७ "कुशासनः" कुशानामशनं यस्य कुत्सितशासनो वा । १८ "वाडववर्गः" ब्राह्मणसमूहोऽश्वसमूहो वा ॥

[४५] १९ "वारणानाम्" हस्तिनाम्, स्मारणा-वारणानां स्वमार्गपरमार्गविधिनिषेधानाम् । २० "गन्धर्ववृन्दैः" गायनलोकैरश्ववृन्दैर्वा ॥

[४६] २१ "बहुधारणानाम्" बहुधा रणानामिति पदविभागे बहुधा युद्धानाम्; बहुधारणानामिति पदाविभागे धीगुणविशेषाणां वा । २२ "सहास्तिकानाम्" सः हास्तिकानामिति पदविभागे 'सः' प्रतीतः, हास्तिकानां हस्तिसमूहानाम्; सह आस्तिकानामिति पदविभागे सह युगपद् आस्तिकानाम् ।

सनिश्चयोऽयं व्यवहारमेवमनेन बालव्यजनद्वयेन ।
उद्वीयमानप्रसृताद्भुतश्रीरावेशमूभूद्भयसम्पदाऽऽगात् ॥ ४७ ॥
आचारयोगादधिगत्य लोके भावं स्वकीयं यदि वान्यदीयम् ।
विमर्शयन् द्रव्यगुणोपपत्तिं रराज निर्व्याजतया स राजा ॥ ४८ ॥
यथास्थलं भावनया नयानां संभावयञ्छुद्धदृशा भृशार्थम् ।
सार्थं पटूकृत्य महोदयार्थमादेशदेशाधिपतिः प्रतस्थे ॥ ४९ ॥
आप्तोपहारानभिमन्यमानः सुखानुयोगप्रतिदानवृत्त्या ।
स्थिरीचकार स्वजनान् जिनानां नानाङ्गवाचा रुचिवर्द्धनेन ॥ ५० ॥
अनेकपानां बहुदानवृत्तिं प्रोद्भावयन् बोधितरौ नियम्य ।
साधोरणक्षारणमुक्तियुक्त्या ररञ्ज चेतांसि महात्मनां सः ॥ ५१ ॥
तस्येऽस्य कोदण्डगुणाधिरोपलक्षेषु दक्षो न रसे नयार्च्यः ।
सर्वो जनः क्षेत्रविभागवेदी नेदीयसीं सिद्धिमिवान्वमंस्त ॥ ५२ ॥
मुक्तेष्वमुक्तेषु यथार्थसंज्ञां प्रज्ञापयन् शुद्धदृशा नियोज्ये ।
कृत्वाऽपराद्धेषु जुगुप्सनानि स सज्जनानां पटुतां व्यधत्त ॥ ५३ ॥
मत्वा प्रचक्रं विषयेषु वक्रं शक्रं पराक्रन्तुमिवात्तचक्रम् ।
आधाय वाचंयमरूपमेष गुरोः पुरोऽस्या बहिराजगाम ॥ ५४ ॥
स निष्कुटान्तः पटचारुकुड्यां स्थित्वा गुरूद्दिष्टविधौ पटिष्ठः ।
आलोचयन्मङ्गममात्यधैर्यैं रात्रिं व्यतीयाय महोत्सवेन ॥ ५५ ॥*
श्रेणी विरेजे नवकेणिकानां वेणीव लोलोर्मि सरिद्वरायाः ।
प्रमोदयन्ती नवराजहंसान् सचक्रवालस्थितिकौशलेन ॥ ५६ ॥

[४८] १ "आचारयोगात्" चाराणां गूढपुरुषाणां सम्बन्धात् । २ "द्रव्यगुणोपपत्तिः" द्रव्यस्य गुणानां उपपत्तिः प्राप्तिः ॥

[५०] ३ "आप्तोपहारान्" आप्तः प्राप्त उपहारो येभ्यस्तान् जिनानां पूजा येषां ते तान् वा । ४ "सुखानुयोगप्रतिदानवृत्त्या" सुखप्रश्नविक्षेपप्रतिदानविधिना । ५ "नानाऽङ्गवाचा" अङ्गानां राज्याङ्गानां स्वाम्यादीनां वाचा, आचाराङ्गयुक्त्या वा । ६ "रुचिवर्द्धनेन" रुचेर्भेटेच्छाया वर्द्धनेन, निसर्गरुच्यादेर्वा ।

[५१] ७ "अनेकपानाम्" अनेकान् पान्तीत्यनेकपा महात्मानो हस्तिनो वा तेषाम् । ८ "बोधितरौ" पिप्पले, सम्यक्त्वरूपे वा । ९ "नियम्य" नियन्त्र्य नियमं कारयित्वा वा । १० "साधोरणक्षारणमुक्तियुक्त्या" सा आधोरणक्षारणमुक्तियुक्त्येति पदविभागे, आधोरणा हस्तिपालास्तेषां क्षारणेन युक्ता या मुक्तिर्बन्धनान्मोक्षस्तद्योजनेन, साधोः क्षणक्षारणमुक्तियुक्त्येति पदविभागे साधोः सज्जनस्याणे सूत्राविषये क्षारणं तन्मुक्तिर्मौनं तयोर्योगेन वा ॥

[५२] ११ 'कोदण्ड'' कोदण्डं धनुः । १२ 'गुण'' गुणः प्रत्यञ्चा जीवा । १३ 'लक्षेषु दक्षः न' लक्षं संख्याविशेषस्तेषु न दक्षः, लक्ष्यं वेध्यं वा । अस्य तत्र दण्डो व्यूहादिः गुणवृद्धिः । लक्षं कपटं तेषु को न दक्षः । "लक्षं व्याजशरव्ययोः संख्यायामपि च" । १४ 'रसे' वीर्ये 'रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे । बोले रागे देहे धातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥ १५ 'नयार्च्यः' नीत्या पूज्यः, न स्वकीयोऽयमिति बुद्ध्या ॥

[५३] १६ 'मुक्तेष्वमुक्तेषु' सिद्धेषु असिद्धेषु मुक्तममुक्तं शास्त्रमेवंस्तेषु । १७ 'अपराद्धेषु' अपराद्धो विराधकः च्युतेषुर्वा । १८ 'सज्जनानाम्' सज्जनं तूपरक्षणं तेषाम् । १९ 'पटुताम्' पाण्डित्यं पाटवं वा ।

[५४] २० 'प्रचक्रम्' चलितं चक्रम् । २१ 'विषयेषु' मोहजन्येषु । २२ 'वक्रम्' प्रतिकूलम् । २३ 'आधाय वाचंयमरूपमेष गुरोः' गुरोः वाचंयमरूपमाधाय यद्वाऽयमरूपं प्रचक्रं मत्वा गुरोर्वाचमाधाय ॥

[५६] २४ '°केणिकानाम्' केणिका पटकुटी तासाम् । २५ 'नवराजहंसान्' नृपमुख्यान् । २६ 'सचक्रवालस्थितिकौशलेन' सतां चक्रवालं समुदायस्तस्य, सन् यः चक्रस्य चक्रवाकस्य वाकः ॥

* यदृष्टपञ्चाशत्तमश्लोकादेकपञ्चाशत्तमश्लोकपर्यन्तस्यैकं पत्रं A प्रतौ विनष्टमतोऽत्र P प्रत्युद्धृतम् ।

अहर्निशाभ्रभ्रमखेदभाजां विश्रामभूमीव शरद्घनानाम् ।
वाटी प्रपाटीपयसः किलाटी वाऽऽटीकते व्याकुलतया तयाऽसौ ॥ ५७ ॥
पुर्यां महेभ्यालयशुभ्रभासा घनद्युतिर्न्यक्क्रियते स्म नीला ।
तद्वैरभावादिव केणिकाभिः सा निर्जितात्यूर्जितया तयापि ॥ ५८ ॥
5 तत्रानुयाताऽऽर्हतसंघमध्ये भृशं प्रवृत्तेर्हयहेषितानाम् ।
विमिश्रितानां गजबृंहितेन न्यवेदि मेघाभ्युदयस्तदानीम् ॥ ५९ ॥
अथ प्रभाते प्रसृतेऽवदाते प्रसन्नवाते विकचाम्बुजाते ।
वियत्तरौ जीर्णतयेव जाते नक्षत्रपत्रव्रजसंनिपाते ॥ ६० ॥
सहस्ररश्मेरुदयाय धाता सर्वाधिकं धाम निधित्सुरस्मिन् ।
10 नक्षत्रलोकादिव संजहार तेजः समग्रं युगपत् प्रभाते ॥ ६१ ॥
भानोर्विभाऽस्तंगमने विकीर्णा नक्षत्रमूर्त्या शुशुभेऽन्तरिक्षे ।
महोदये स्वे पुनरुग्रधाम्ना ततः समाकृष्य कृताऽऽत्मसात् सा ॥ ६२ ॥
वियद्वनान्तर्विविशुर्नु पत्युर्वियोगदुःखाद् रुचयोऽप्रदम्भात् ।
तद्दूरदेशादधिपेऽभ्युपेते समं ययुस्ता इव संप्रयोगम् ॥ ६३ ॥
15 विभा विभान्ति स्म नभोविभागे नक्षत्रलोके ननु तावदेव ।
अहर्पतिः क्षत्रतया प्रतीतः साम्राज्यभारं न बभार यावत् ॥ ६४ ॥
द्वीपेऽवनीपादिजनैः प्रदीपाः प्रकाशिताः खे त्रिदशैश्च ताराः ।
वैयर्थ्यमर्कादुभयस्य तस्मात् प्रभातवातादिव तद्विघातः ॥ ६५ ॥
साक्षात् कटाक्षा इव दिग्वधूनां द्विजाधिपे वैभवसंनियुक्ते ।
20 नक्षत्रलक्षाद् दिवसेऽथ सर्वे किं संहतास्तत् क्षयवीक्षणेन ॥ ६६ ॥
रात्रौ नभःश्रीर्विधृताङ्गरीत्या तस्थौ तदीयाऽऽभरणान्युडूनि ।
शोणांशुकेन त्रपितेव शूरे रागात् प्रगे तानि पुनोऽप्यधत्त ॥ ६७ ॥
दिशां बलिं यद् विदधे द्विजेशः स्वस्याधिपत्यार्थमुडुप्रसूनैः ।
सहस्ररश्मिस्तु करैः स्वकीयैः रोषादिवामूनि पराचकार ॥ ६८ ॥
25 चिरप्रीयिता द्यौस्तमसेव लिख्या तारास्वरूपान्निशयेशभक्त्यै ।
साम्राज्यमासेदुषि पद्मिनीशे शापात् तदुन्मृष्टमिवाम्बुजिन्या ॥ ६९ ॥
वर्द्धापना दिग्वनिताभिरिन्द्रोरकारि नक्षत्रधियाक्षतौघैः ।
तद्वारुणीसंगमनादिवैतान् वाताद् विनिन्ये विधिरेव दूरे ॥ ७० ॥
पत्युः प्रसादान्निशयाऽप्यलम्भि तारावताराबहुरूप्यऋद्धिः ।
30 निस्सार्य लोकादिव तां सनाथां सैवापजह्रेऽम्बुजिनीवरेण ॥ ७१ ॥
प्रकाशभावः कमलाकराणामाच्छिद्य रात्र्या भगणे न्यवेशि ।
तद्वैपरीत्यं दिवसश्रियाऽपि न विस्मयः स्यात् समयस्मयेऽस्मिन् ॥ ७२ ॥
काले कराले तमसान्तराले लोकस्य तेजो भगणांशुमात्रम् ।
तेजोनिधेरभ्युदये तमोऽपि दोषाकराङ्के शितिमावशेषम् ॥ ७३ ॥

[५७] १ 'किलाटी' दुग्धपिण्डविशेषः ।

निशीव पत्युर्विरहान्नभःश्रीर्हृदि स्फुटं छिद्रवतीव धिष्ण्यैः ।
रविप्रवत्तद्युतिशोणवासाः प्रसद्य सद्यः प्रगुणेव जज्ञे ॥ ७४ ॥
द्विजेशराज्ये ग्रहसंग्रहेण वराटिकानां गणनेव संपत् ।
सहस्रधाम्ना वसुधा सुवर्णमया च बालाऽऽतपतः प्रचक्रे ॥ ७५ ॥
जग्ध्वा मृगाङ्कं क्रमतः प्रतीच्याः पत्या जिघत्सातिशयोपपत्त्या । 5
नक्षत्ररूपाखिलशालिपुञ्जः पलादवृत्त्या बुभुजे क्षणेन ॥ ७६ ॥
भुक्त्वा तमःसूपयुतोडुशालिपिण्डान् सचण्डद्युतिरुद्यतोऽपि ।
ताम्बूलरागं वदने न्यधत्त कायेऽरुणस्तेन परं प्रमत्तः ॥ ७७ ॥
यत्प्राणनाथेन मदङ्गनानां हृतेन्दुना श्रीरिह पद्मिनीनाम् ।
तस्या हि रात्रेरुडुमौक्तिकस्रक् छिन्नेऽतिरोषाद्रविणेव मत्वा ॥ ७८ ॥ 10
पत्युस्तदास्तंगमने हिमांशोस्ताराश्रियस्तद्विरहेण दूनाः ।
प्रभातसन्ध्यारुणिमाऽनलान्तः सत्यो हि सत्यं विविशुर्विशुद्धाः ॥ ७९ ॥
कुमुद्वतीभिर्मधुपा विलेसुस्ताराश्वी रागधरे ग्रहेशे ।
न्यवीविशद् दुःखभरादितीव द्विजाधिपः श्यामरुचिः पयोधौ ॥ ८० ॥
तृषाज-मीनाद्युपभोगदोषो दोषाकरस्याभ्युदितो द्विजेशः । 15
मा भून्ममेतीव विसृज्य ताराः सहस्रधामाऽभ्युदियाय शुद्धः ॥ ८१ ॥
प्रियाः प्रियाश्चन्द्रमसो हि ताराः स्पर्शो न तासामकलङ्किनोऽर्हः ।
एताः परावृज्य पुरः प्रभाभिः शूरः सुवृत्तः समुदेति तेन ॥ ८२ ॥
सहस्रभानावुदिते नभःश्रीस्तारासुमैर्न्युञ्छनकानि कृत्वा ।
निदर्शयन्ती नवरागमाधादामोदमालीष्विव पद्मिनीषु ॥ ८३ ॥ 20
तपोधनानां बहुबोधनानां योगान्नियोगाधिपतिर्धरित्रीम् ।
तदा पवित्रीकुरुते स्म लोके वृत्तिं यथासूत्रतया प्रयोज्य ॥ ८४ ॥
तैः सावधानैः प्रतिभानिधानैर्वशीकृता वाडवजातिरग्रे ।
चित्राणि धृत्वा मुखपद्मकाणि चचार मार्गे कृतरश्मियोगा ॥ ८५ ॥
चिन्वन् यशोनिर्जितपुष्पधन्वा तमोविभेदे नवशार्ङ्गधन्वा । 25
धुन्वन् मनःसंशयमङ्गभाजां नियोगराड् धन्वनि स व्यहार्षीत् ॥ ८६ ॥
स प्राप सौवर्णगिरिं गरीयः शृङ्गैरभङ्गैर्दिवमालिहन्तम् ।
जिनेन्द्रचैत्योज्ज्वलमौलिलक्ष्म्या शैलाधिपत्यश्रियमुद्वहन्तम् ॥ ८७ ॥

---

[७६] १ 'मृगाङ्कः' चन्द्रो भेषजविशेषो वा ।

[८०] २ 'ताराश्वी' ताराणां रुचिरिच्छा । ३ 'ग्रहेशे' सूर्येऽभूदिति शेषः ।

[८४] ४ 'वृत्तिं यथासूत्रतया प्रयोज्य' वृत्तिमाजीविकां प्रयोज्य, यथासूत्रं व्यवस्थानतिक्रमेण "सूत्रं तन्तुव्यवस्थयोः" यथासूत्रं वृत्तिं टीकामनुयोगे प्रयोज्य ।

[८५] ५ 'तैः' तपोधनैः । ६ 'मुखपद्मकाणि' अलीकानि यद्वा मुखभूमिसमासार्थैस्त्वादि सिद्धपद्मकाणि । ७ 'कृतरश्मियोगा' कृतः रश्मेर्वल्गाया योगो यस्याः सा रश्मिर्दीधितिर्वा ।

[८६] ८ 'तमः' "तमो राहौ गुणे पापे ध्वान्ते" ।

विशालसाले कपिशीर्षराज्या राज्याश्रयं स्वर्णपतेर्जहास ।
गर्जन्निवाद्रिर्नरसिंहनादैस्संतर्जयन् वा कुलशैललक्ष्मीम् ॥ ८८ ॥
कुलाचलैः सप्तभिरस्य शोभा लीलाभिरेकेऽपि मनाग् न धार्या ।
यस्याभिधारूपविधानिधानं मित्रं पवित्रं सुरशैल एव ॥ ८९ ॥
द्वीपस्य जम्बूपपदस्य राज्यं लघोरपि द्वीपकुले यदस्मात् ।
सुवर्णशैलाद् भरतेऽपि तत्त्वं प्रतीयतां वर्षकुलेऽपि किं नो ॥ ९० ॥
परः शतैरुन्नतशृङ्गभागैर्नभोविभागस्य कृतावलम्बः ।
शिलोच्चयः स्वामभिधां यथार्थां समर्थयामास सुवर्णधाम्ना ॥ ९१ ॥
शूरा द्विजेशाः कवयो बुधा वा यत्संनिधाने निवसन्त्यनेके ।
तन्मङ्गलाऽऽढ्या खलु रत्नसानुं किं नातिशेतामिदमीयलक्ष्मीः ॥ ९२ ॥
लघुर्गुरुर्वेति न चिन्तनीयं शंसन्ति सन्तो गुरुतां गुणेन ।
द्विधा सुवर्णाश्रयणान्महीयानयं विदेहे तु गिरिर्लघीयान् ॥ ९३ ॥
विद्याधराणां रमणीभिरद्रिर्धत्ते नितान्तं रमणीयभावम् ।
मणीभिरुल्लासितदिग्विभागे यत्कन्दरे सुन्दरमन्दिरश्रीः ॥ ९४ ॥
चैत्यादिवैनं नितमां तमांसि स्पृशन्ति नाद्रिं बहिरन्तरे वा ।
दिवा दिवाकृत्करसंनियुक्तं कान्त्यौषधीनां निशि चानुरक्तम् ॥ ९५ ॥
व्यालः शृगालं न युवाऽपि बालं प्रहर्तुमीष्टेऽत्र कदाऽपि रुष्टः ।
जिनेन्द्रबिम्बातिशयाच्छयालुं पार्श्वेऽप्यजं नैव मतङ्गजारिः ॥ ९६ ॥
राशिर्मणीनामिव तोयराशेराकृष्य तुष्यद्भिरकारि देवैः ।
क्रीडापदं संपदमाश्रितानां समुन्नयन्नेष गिरिर्गरीयान् ॥ ९७ ॥
पुरी सुरीणामिव विस्मयेत् का रसाऽऽतुरीभावमिवोन्नयन्ती ।
रेजे तदुत्सङ्गपदेऽङ्गनेव जालन्धराऽऽख्यातिधरा धरायाम् ॥ ९८ ॥
यस्यां विहारा विविधोपहारा हारावलीभिर्मणिमौक्तिकानाम् ।
दिव्याङ्गनानां नवगानशब्दैर्वितेनिरेऽमानविमानलक्ष्मीम् ॥ ९९ ॥
पाञ्चालिकानामथ बालिकानां चैत्यस्थचित्रेक्षणविस्मितानाम् ।
नेत्राम्बुजानामनिमेषवृत्त्या कः श्रद्दधाति स्म न देवलोकम् ॥ १०० ॥
चैत्येषु नित्याऽऽर्हतपूजनासु हल्लीसकैर्या जनरञ्जनाऽऽसीत् ।
तया दिदृक्षाऽऽगतदेवतानां व्यधायि तादात्म्यनिदानहेतुः ॥ १०१ ॥
देवीषु रूपातिशयो न पुण्यं लावण्यमङ्के कमितुः सुखाय ।
तद्वैपरीत्यं भुजगाङ्गनासु वधूजनेऽस्यामुभयी प्रसिद्धिः ॥ १०२ ॥
कुलाङ्गनानां सकला कलाऽपि वैफल्यमाधास्यत चेज्जिनानाम् ।
पुरः स्फुरन्नर्तनगानवृत्तौ नैवाभविष्यत् सुरलोकमोहः ॥ १०३ ॥
सौभाग्यशोभाविभवेन यस्यां वधूः सुरीणामवधूतगर्वा ।
अस्मत्प्रियाणां प्रियताऽत्र माऽभूदितीव नैवाक्षिनिमेषभाजाम् ॥ १०४ ॥

यासां सदाऽऽसां प्रबभूव धीरः कामः समग्रावयवेषु देहे ।
हरक्रियाशुद्धिमिवाधिकीर्षुस्तासां मुखं किं जडजेन जेयम् ॥ १०५ ॥
अनक्षरेणाम्बुरुहाननानां न साक्षराणामुपमाप्रमाणम् ।
अक्षिद्वये सा श्रुतिरेव साक्षात् साक्षीबभूवाक्षयसंनिधानात् ॥ १०६ ॥
सुधाऽधरेऽधारि यथार्हवृत्त्या धीरेण धात्राम्बुजलोचनानाम् ।
तदाऽऽत्मकत्वेन मुधा सुधांशुः प्रांशुर्न तासां वदनोपमाप्तौ ॥ १०७ ॥
गोपात् प्रकोपारुणतः स्ववृत्त्यै यश्चाऽददे वासवमैक्षमिन्दुः ।
महेभ्यकान्तावदनप्रभाभिः सनाभिकल्पैर्भविता कथं सः ॥ १०८ ॥
स्मरस्य सख्यस्मरणाच्चिकामकामान्धलोकैरुपमा व्यलोकि ।
छायाभृति स्त्रीवदनस्य तस्याः प्रामाण्यसाक्षी न हि साक्षरः स्यात् ॥ १०९ ॥
वधूजनानां शयने द्विजेशो प्रकाशतां वासवरूपलक्ष्मीः ।
प्रातस्तदास्यद्युतिवैभवस्य दास्येऽपि नास्याऽऽस्य विपाण्डुरस्य ॥ ११० ॥
लघूभवन्निन्दुरलीकबिन्दुश्रियाऽश्रयत् स्त्रीजनवक्त्रमेव ।
स्पर्द्धाऽपि वर्द्धापनहेतवेऽस्य प्राप्तस्य दुःप्रापमुखप्रसङ्गम् ॥ १११ ॥
मतिभ्रमाद् विभ्रमभूमिकान्तामुखे विधेया शशिनोऽपि शङ्का ।
प्रकाशमात्रादवकाशमाप्य क्षणादनङ्के क्षणतः समाप्त्या ॥ ११२ ॥
तुलाकृतैकत्रवधूमुखेन गुणैः प्रसिद्धेन जगद्विधात्रा ।
परत्र चन्द्रेण विनाङ्कभारमन्ये स्फुटं लाघवमुन्नमेन ॥ ११३ ॥
माधुर्यमासां वचनेषु धुर्यं वैधुर्यविच्छेदिसुधाशनादेः ।
सुधाकरेणेव मुखप्रसक्त्यै सुधानिधानात्तुपदाऽप्यदायि ॥ ११४ ॥
यथो विपञ्ची क्वणितेषु तासां माधुर्यमाधात् स्वभूतेषु किञ्चित् ।
तत्तुल्यता चेत् परपुष्टवाचः काचः समः किं न मणेर्गणे यः ॥ ११५ ॥
निर्नंसया तीर्थकृतां नितान्तमुपेयुषीभिर्विबुधाङ्गनाभिः ।
मिथः परावृत्तिविधिर्वधूनां भवत्यलङ्कारपरम्परायाः ॥ ११६ ॥
ध्रुवं सुवर्णाचलसंनिधानाद् घनेश्वरानश्वरतां वदद्भिः ।
ध्वजैरजेयत्वगुणः पुरोऽस्या व्रजैर्बुधानां मनसाऽभिधार्यः ॥ ११७ ॥
प्रविश्य तस्यां पुरि पौरलोकैः प्रस्तूयमानः स नियोगराजः ।
समाजमानन्दयदार्हतानां गवां विलासेन जयश्रियाऽऽढ्यः ॥ ११८ ॥
जेता स्मरादेश्चरणप्रवृत्त्या धर्मं दृढीकृत्य पुरश्चचाल ।
अयं प्रसादाद् गणनायकस्यास्खलद्गतिस्तत्त्विममितिप्रतिष्ठः ॥ ११९ ॥
उद्वेदिनी स्वर्णपयोजराजी निवेदिनी सौरमहोदयस्य ।
पुष्णाति यस्यां कमलाविलासं तां मेदिनीपूर्वपुरीं ययौ सः ॥ १२० ॥
हंसावतंसा विबुधप्रशंसास्थानानि यत्राप्सरसां प्रदेशाः ।
उदीरयन्ते सुरसार्थलीलां सौधर्मलोकाभिगमप्रतीत्या ॥ १२१ ॥

जनः सहस्राक्ष इवातिदक्षः शुद्धार्थवृत्त्या[1] शतकोटिधारी[2] ।
रुच्यो[3] विराजज्जयवाहिनीनां[4] सुपर्वभिर्[5] यत्र विनोदशाली ॥ १२२ ॥
सहस्रशो यत्र वसन्ति शूराः कलाभृतः सौम्यदृशां प्रपन्नाः ।
मनीषया गौरवमावहन्तः काव्यानुभाव्यक्रियया[6]ऽनुषक्ताः ॥ १२३ ॥
5 यद्वाटिकानां परिपाटिकाभिरामोदसारेण वशीकृतानि ।
सदा रमन्ते मिथुनानि दिव्यान्यामुच्य कल्पद्रुमसौरभाशाम् ॥ १२४ ॥
रम्भागृहाण्यद्भुतसंप्रयोगारम्भाद् विरम्भाधिकरूपसंपत् ।
कान्तानुरागात् समुपेत्य कान्ता याथार्थ्यमेषां कुरुते द्विधाऽपि ॥ १२५ ॥
जातिः परेषां वपुषाविशेषादामोदमुत्पादयतीति युक्तम् ।
10 सुखाय नृणां क्रकचच्छदो[7]ऽपि तस्याः प्रसङ्गादिव वाटिकायाम् ॥ १२६ ॥
फुल्लन्महामल्लिविसर्पगन्धाऽऽकृष्टा निकृष्टा अपि भृङ्गराज्यः ।
उद्भावयन्ते करवाललीलां स्मरस्य नश्यद्विरहार्त्तहत्यै ॥ १२७ ॥
गन्धैरनूनैः करुणप्रसूनैराकीर्यमाणोऽनुदिशं परागः ।
नरस्य वश्यंकरणं स्मरस्य दीक्षापरीक्षाविषये बभूव ॥ १२८ ॥
15 उन्निद्रपुष्पेक्षणवीक्षणेन व्यामोहयन्तीव लतास्मितास्याः ।
परिस्फुरत्पल्लवसंज्ञयैवाऽऽजुहोति विश्रान्तिकृते वनान्तः ॥ १२९ ॥
वन्दारुचारुद्युतिदम्पतीनां हासैः परं पावितपुष्पभासा ।
तद्वक्त्रसौरभ्यभरस्य चौरैर्वातैर्विधूताऽपि लता धृतैव ॥ १३० ॥
जिनार्चनार्थं कुसुमोद्दिधीर्षा हर्षाद् वधूक्षिप्तकरैरजस्रम् ।
20 लतानिकुञ्जे मृदुलप्रवालश्रीः शाश्वतीवास्य वनस्य जज्ञे ॥ १३१ ॥
आरुह्य पुष्पावचयेऽङ्गवर्णसवर्णताऽऽलिङ्गितचम्पकान्तः ।
गुप्ताऽपि कान्ताऽऽभरणप्रभाभी रराज काचिद् वनदेवतेव ॥ १३२ ॥
पुष्पाण्यवाकीर्य तरोः शिरस्था बाला स्वशालान्तरमारुरुक्षुः ।
मूलस्थितालीस्मितहेतुरासीत् सौभाग्यशोभाऽनुभवस्य लोभात् ॥ १३३ ॥
25 स्रजामजस्रं रचनेन काचित् साचिव्यमाप स्वजने वनेऽस्मिन् ।
प्रियैः प्रियैस्तैर्वचसां प्रयोगैरामोद्यमाना रमणीसमाना ॥ १३४ ॥
हासप्रकाशप्रसरन्महोभिः पुष्पानवाप्तावपि तत्क्रमेण ।
व्यापार्यमाणा करमम्बुजाक्षी सखीं परं स्मेरमुखीं चकार ॥ १३५ ॥
जिनार्चनाशेषमशेषमन्या प्रसूनवृन्दं निजशेखरेषु ।
30 निवेशयन्ती हृदयेश्वराणां विवाहवेलास्मृतिरन्वकार्षीत् ॥ १३६ ॥

---

[१२२] १ 'शुद्धार्थवृत्त्या' शुद्धाऽनुद्धारतया यथार्थस्य द्रव्यस्य वृत्तिस्तया । २ 'शतकोटिधारी' शतानां कोटिं धरति, शतकोटिर्वज्रं वा । ३ 'रुच्यः' स्वामी अभिलषणीयो वा । ४ 'जयवाहिनी' जयोपलक्षिता वाहिनी सेना वा । ५ 'सुपर्वभिः' देवैः शोभनोत्सवैः ।

[१२३] ६ 'काव्यानुभाव्यक्रियया' काव्यैरनुभाव्या या क्रिया तया युक्ताः । नु वितर्के । काव्याः शुक्राः ।

[१२६] ७ 'क्रकचच्छदः' "क्रकचः करपत्रे स्याद् ग्रन्थिलाख्यतरावपि" । "छदः पत्रे पतत्रे ग्रन्थिपर्णतमालयोः" । क्रकच एव छदः पत्रोऽस्येति वर्द्धकिः सूत्रधारः ।

अर्चोऽनुशिष्टा दयितैर्विसृष्टाः कृष्टाः सखीभिः कुसुमस्रजोऽन्याः ।
स्वं सौमनस्यं सह सौरभेण न्यधुर्मधुव्यासतया वधूषु ॥ १३७ ॥
तस्मिन् वनेऽर्हद्भवनेन रम्ये श्रीआश्वसेनिर्भगवान् चकास्ति ।
यन्नामवर्णामृतपानसुखैः करोति लोकेष्वजरामरत्वम् ॥ १३८ ॥
वन्येभ-सिंहाग्नि-भुजङ्गजन्येऽजन्येऽरिराजन्यकृतेऽप्यजन्ये । 5
अन्येत चेतःस्खलना न भीत्या यन्नाममन्त्रस्मरणप्रणीत्या ॥ १३९ ॥
नाम्नाऽस्य साम्ना नृपतिः स्वधाम्ना समानमानन्दयती हितार्थैः ।
नरं जयन्तं युधि रञ्जयन्तं सैन्यानदैन्याँस्तरसा रसाऽऽढ्यम् ॥ १४० ॥
कलाकलापः सकलातिशायी स्फुरत्यमुष्य त्रिजगत्सु मुख्यः ।
सभाजनानां रसभाजनानां सभाजनं नाम जयेज्जनो यः ॥ १४१ ॥ 10
तन्त्रैः स्वतन्त्रैरपि नैव मन्त्रैर्मित्रैः पवित्रैरपि यद्विचित्रैः ।
साध्यं प्रसाध्यं तदिहार्थपात्रैराराध्यमुद्भावयतेऽस्य नाम ॥ १४२ ॥
न नाम कामः समुपाजगाम कः सिद्धिमुद्बुद्धिभृतोऽस्य नाम्नि ।
चिन्तामणौ सत्यपि सत्यचिन्ता फलेग्रहिः स्यान्नहि का विकाशात् ॥ १४३ ॥
नाम्नाऽऽस्यदाम्ना च हृदो विभूषा यस्यास्ति वश्या मरुतो वयस्याः । 15
विश्वे यशःसौरभमेतदीयं तन्वन्ति कट्वेव महोऽन्यदीयम् ॥ १४४ ॥
नाम्नामिहाऽऽम्नायविदां जिनस्य विनश्यदापत्परितापकृत्या ।
नृत्यानि नित्यं कमलाविलासात् पुरः सुरस्त्रीनिवहस्तनोति ॥ १४५ ॥
नाम्नाऽस्य धाम्नां लिपिनेव देवैरसह्यतेजः प्रसरीसरीति ।
सिद्ध्यङ्गनाऽप्यङ्क ! वरीवरीति कीर्तिस्त्रिलोकीं प्रचरीभरीति ॥ १४६ ॥ 20
नाम्नि स्फुरद्धाम्नि जिनेश्वरस्य जागर्ति कोऽपि प्रबलः प्रभावः ।
समुन्नयन् वैभवमङ्गभाजां लघूकरोति स्म भवानुभावम् ॥ १४७ ॥
ध्येयं परं तत्सुदृशां विधेयं देवाभिधेयं कमलाद्युपेयम् ।
प्रसाधयन्ती सुरसार्थगेयं पट्टूकरोत्येव यशोऽधिपेयम् ॥ १४८ ॥
अवश्यमेतस्य पदौ नमस्यन्नस्यन् विमोहस्य बलं विहस्य । 25
तस्मिन् पुरेऽसौ कतिचिद् दिनानि निन्ये नियोगाधिपतिर्जयेन ॥ १४९ ॥
ग्रामादनुग्रामविहारतोऽयं त्यजन्नजस्रं निगमप्रदेशम् ।
मोहस्य तत्तद्विषयेऽतिचारं कुर्वन् न्यषेत्सीद् विषयेऽतिचारम् ॥ १५० ॥
स नासीरं धीरस्तपगणसुनासीरतपसा निरस्यन् मोहस्यावनिजनितजैनप्रभुतया ।
नयस्थित्या लोके कृतकरणचातुर्यविजयो नियोगेशः श्रीमानुदयमदधाद् धार्मिकविधेः ॥१५१ 30

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
प्रस्थानवर्णनो नाम नवमः सर्गः ॥

[१३९] १ 'अजन्ये' अजन्ये उत्पाते युद्धे च ।
[१४८] २ 'विधेयम्' कार्यम् । ३ 'देवाभिधेयम्' इयं देवाभिधा सुदृशां सम्यक्त्ववतां ध्येयम् ।
[१५०] ४ 'निगमप्रदेशम्' निगमो मार्गः, निगमानां वणिजां स्थानम् । "निगमाः पूर्वदिग्भेदनिश्चयाध्ववणिक्पथाः" ।
[१५१] ५ 'नासीरम्' अग्रयानं मोहस्य । ६ 'कृतकरण-चातुर्यविजयः' कृतः करणानां चातुर्येण विजयो येन सः । 'अकृतक°' इति पदविभागे अकृत्रिमरणे चातुर्येण विजयो यस्य ॥

दशमः सर्गः ।

अब्जबन्धुरथ बन्धुररथ्यान् नोदयन् पथि यथेच्छमनन्ते ।
तत्पिपासुरिव वार्द्धिपयांसुः पश्चिमां भृशमुपास्त दशाशाम् ॥ १ ॥
वारुणीमधिगतं द्विजराजं वीक्ष्य दुर्णयपदं विनिनीषुः ।
5 शोषकोष इव शोषकृतेऽर्कः प्राप पश्चिमदिगम्बरदेशम् ॥ २ ॥
पूर्वगोत्रविशदीकरणेन प्राप्तदिग्वरवधूपरिभोगः ।
ध्वस्तदुस्तमतमोभरपापक्षालनाय रविरब्धिमियाय ॥ ३ ॥
हंस एष गगनामरसिन्धौ संतरन्निव कराऽऽयतपाशैः ।
पाशिना ध्रुवमनीयत तीरं स्वाङ्गनागतिकलाऽध्ययनाय ॥ ४ ॥
10 प्रोल्लसत्सितपटैर्गगनाब्धौ यानपात्रमिव मित्रचरित्रम् ।
तेजसा निभृतमर्णवसद्माभ्यानयन्नयरुचिर्निजपार्श्वम् ॥ ५ ॥
फेनपिण्ड इव मण्डलमेतद्वण्डगोर्नु विधिना वियदब्धौ ।
प्रस्फुरन् वरुणलोकशिशूनां नर्मणेऽभिचकृषे सतृषेव ॥ ६ ॥
प्राग्धृतस्त्रिदशराजवधूभिरात्मदर्श इह भानुविमर्शः ।
15 तत्प्रतीपवरुणाम्बुजदृग्भिः स्पर्द्धया निजगृहे जगृहेऽसौ ॥ ७ ॥
प्रावृतः सितपटैः किमु पूर्वाधीशितॄ रविमिषेण शताङ्गः ।
आसदद् वरुणराज्यजिघृक्षोर्मायया ऽपरदिशोऽपि सदेशम् ॥ ८ ॥
यज्जलानि महसा खलु शुष्यन्त्येष शोषसमयात् सविशेषम् ।
तत्पतिर्वरुणराड्वरुणस्य सिन्धुपातबहुपातकमाधात् ॥ ९ ॥
20 उद्यतस्य गगनाम्बुधितारारत्नराशिहरणादरुणस्य ।
पश्यतोहरकलार्णवरत्नान्याप्तुमस्तगिरिगुप्तिमधत्त ॥ १० ॥
वैरिणीभिरवदातविधीनां स्वैरिणीभिरिव वारुणलोके ।
चुम्बनेऽस्य विहितेऽधररागाच्छोणतामवृणुतारुणबिम्बम् ॥ ११ ॥
अस्तभूधरशिलासु विभिन्नः शातकुम्भनवकुम्भ इवार्कः ।
25 तत्कणैर्ग्रहगणैरिव कीर्णं व्योम सोममहसा सहसाऽऽप्यम् ॥ १२ ॥
भानुरस्तगिरिगैरिकयोगाद् योगवानिव कषायितवासाः ।
दूरतो निजपरिग्रहमौज्झद् रूप्यका ग्रहगणास्त इमे खे ॥ १३ ॥
प्राविवेश जलधौ जलधौतं स्वं विधातुमरुणामरहस्ती ।
उच्छलद्भिरिव तस्य कपोलाद् व्यानशे नु तिमिरैर्भ्रमरैः खम् ॥ १४ ॥
35 दूरदेशमभिजग्मुषि पत्यौ पद्मिनीभिरचिराद् विरहार्त्या ।
विश्लथा विदधिरेऽलिकबर्यस्तत्कचैरिव तमोभिरुदीये ॥ १५ ॥
शूरदूरगमनान्मदपूराद् यन्निशाम्बरगणेन दिदीपे ।
माऽस्तु दर्शनमशुद्धममीषां पद्मिनीभिरिति मङ्क्षु निदद्रे ॥ १६ ॥

क्रीजनैर्निदधिरे मणिमुक्ता दिग्गिभकुम्भगुरुतया निशि ताराः ।
स्पर्द्धया वसुधया विषमेषोर्मार्गणा इव लसद्रुचिदीपाः ॥ १७ ॥
स्नेहमुग्धशिखगेहमणीषु गेहिनी निदधती गुणवृत्त्या ।
कामिनां मनसि चापलतेवाऽकुञ्चिता मनसिजस्य बभासे ॥ १८ ॥
भूषणैर्वपुषि वेषविशेषैर्विभ्रमैरभिनवैर्विनतभ्रूः ।　　5
मोहनेन मनसः खलु पुम्भिः काप्यपूर्ववनितेव निषेवे ॥ १९ ॥
लम्भितः स्फुटरमां चरमाद्रिर्मूर्ध्नि खण्डतनुचण्डरुचोऽथैः ।
दाववह्निजनितामिवमीयेऽप्यपि भूर्ननु तमस्तनुधूमैः ॥ २० ॥
साक्षिणारुणकृशानुभरेण संव्यवाह्य तनुना विजयश्रीः ।
तद्धृता ग्रहगणाक्षतवर्गैर्विस्तृता नभसि कुङ्कुमकान्तिः ॥ २१ ॥　　10
निश्चिते सुविजये विजयेऽस्मिन् मूर्तधर्म इव धर्म्यमुहूर्ते ।
श्रीनिदेशन्नृपतिर्विशति स्म पातिसाहिपुरमुद्धुरधामा ॥ २२ ॥
यत्र चित्ररमणीजनभोग्या वाटिका वलयिताः परितस्त्रिः ।
शाटिका इव लसत्सुमनोभिर्व्यक्तभक्तिनिभृताः पुरवध्वाः ॥ २३ ॥
पाटिका इव मनोभवराजः शासनस्य सुमनोऽक्षरलक्ष्याः ।　　15
वाटिकाः सुमनसामभिगम्या स्फाटिकाश्मघटितालिघटाभिः ॥ २४ ॥
आकुला द्विजकुलैर्बहुधाऽऽर्यबालकैः सुमधुरा मधुमत्तैः ।
शुद्धजातिसुमनःकमनीया राजधान्य इव ताः स्म रराज ॥ २५ ॥
झिल्लिकारणरणत्कृतिवेल्लद्वल्लिपल्लवनिकुञ्जपदेस्ताः ।
प्रोल्लसत्कुसुमतारकरूपाञ्जिरे निवसतिर्वसतीनाम् ॥ २६ ॥　　20
मल्लिकासुमनसां कलिकाभिर्वेश्म विस्मयदकन्दलिकाभिः ।
दम्पतीसुरतकर्मणि तासामानुकूल्यमिव शाश्वतमासीत् ॥ २७ ॥
शाखिनां घनतयाऽनलताऽऽसु पस्पृशे दिनकृता करयोगात् ।
पल्लवैः प्रकटितेऽपि च रागेऽस्याः विमृश्य रजसः समयं नु ॥ २८ ॥
चुम्बितां मधुकरैर्विटपेनाऽऽश्लेषमेष सविशेषमिवेक्ष्य ।　　25
वल्लिमुल्लसितपल्लवहस्तामालिलिङ्ग दिनकृत् करेण ॥ २९ ॥
उच्छलत्परिमलस्थलगुच्छः स्वच्छतीव्रकरमण्डललीलाम् ।
उत्परागपरभागपिशङ्गीभूतभूतलतयाऽप्यनुजह्रे ॥ ३० ॥
निर्गलन्मधुभरैर्घनवृष्टिः क्वापि नीरजरजोभिरदोऽन्तः ।
दीर्घिकाचपलवीचिसमीरैः क्वापि शीतमविनीतममूषु ॥ ३१ ॥　　30
उच्छ्वसत् कुसुमगन्धभरेणाप्यासु भासुरतरा सुरभिश्रीः ।
सौहृदादिव दिवस्पतिजेतुर्विस्मयो न रमणे स्मरराजः ॥ ३२ ॥
योगिनां निवसतां वनदेशे लीनमात्मनि परे हृदयं स्वम् ।
आचकर्ष सुमनःशरधारावर्षणान्मनसिजो विजयाय ॥ ३३ ॥

---

* P सा° ।

एत्य यत्सुरजनी रजनीषु मण्डपे सुमनसां सुमनोभिः ।
स्वीचकार सुरतं शुकवाचाऽमूषु तन्मिथुनान्यधिजग्मुः ॥ ३४ ॥
तालिकावलिचलाचलपत्रैर्मूर्च्छिता ह्युपवनात् पवनाऽऽली ।
पद्मिनी प्रमुदिताऽऽसु वधूनां द्राक् चकार रतखेदविभेदम् ॥ ३५ ॥

[इति वाटिकावर्णनम्]

उन्नमद्भिरभितस्तरुराज्या वाटिका सुविटपैरविलोक्या ।
सा विशालतरसालवरेण पर्यवेष्ट्यत पुरी गिरिणेव ॥ ३६ ॥
तत्पुरीशकृतभूतलभूयोवैरिराजघृतदुर्गविभङ्गात् ।
तुङ्गतां स नु गतः कपिशीर्षैरप्रदुर्गकवलीकृतिमैच्छत् ॥ ३७ ॥
द्वेषिबुद्धिविषयाऽऽवरणेन भूतलाभरणवद् वरणोऽयम् ।
शीतगोः परिधिना कृतसख्यं शेषकुण्डलिकलाग्रहणाय ॥ ३८ ॥
शेष एष खलु शीर्षसहस्रं भूमिभारधरणाय बभार ।
तद्दिवोभरसहे वरणेऽस्याः शीर्षकोटिरपि साम्प्रतमेव ॥ ३९ ॥
कुण्डलीकरणकौशलवृत्त्या नागराज इह युक्तमधःस्थः ।
देवराजमपि किं नु विधित्सुस्तद्वदुच्चतरतां स जगाम ॥ ४० ॥
खातिकाऽऽकृतिबलाज्जलजन्यं पौरुषाऽऽवलिमिषान्नु वन्यम् ।
सालमुच्चयधिया स्थलवर्ग्यं किं त्रिधा भजति दुर्गमिहैवम् ॥ ४१ ॥
वप्रविप्रमतिलुब्धतयैव सर्वतोऽवति दिगम्बरभागान् ।
तं जिघृक्षुमरुणद् वरुणः किं खातिकापदभृताम्बुधिनेव ॥ ४२ ॥
आलवालजलमप्यनिरुद्धं सालमेधयति किं न विशालम् ।
खातिकाजलनिरर्गलसेकाद् वप्रवृद्धिरुचिरताम्बरसीमा ॥ ४३ ॥
जन्मनैव हि निरावरणोऽयमम्बराय किमु धावति वप्रः ।
इत्यवेत्य विधिना ह्यनुकूलं निर्ममेऽस्य परिखाङ्कदुकूलम् ॥ ४४ ॥
पातिसाहिमहसा सहसाऽयं निर्गलन्निव जलैः परिखायाम् ।
भेजिवान् महिमवान् हिमवान् किं संनिधाय वरणाचरणेन ॥ ४५ ॥
प्रस्फुरद्भिरभितः कपिशीर्षैर्बद्धमौलिरिव सालनृपालः ।
वह्निशस्त्रजनितध्वनिसारैर्वारयन्नरिजनानिव रेजे ॥ ४६ ॥

[इति प्राकारवर्णनम्]

राजवर्त्म विरराज नगर्याः सर्वदिक्षु विपणिस्थललक्षैः ।
खेलनाय किल मण्डललक्ष्म्याऽधायि शारिफलमस्य मिषेण ॥ ४७ ॥
सर्वतो मुखमिदं सविशेषं विस्तृतं कनकरत्नगणाऽऽढ्यम् ।
विश्वमण्डलसमापतदुद्यत्सिन्धुजाभिगमजातरुचीव ॥ ४८ ॥
तोरणीभवदुडुप्रतिबिम्बा धोरणीह शुशुभे विपणीनाम् ।
पङ्क्तियुक्तिधृतमानविमानस्वर्जयाय विहितोन्नतमौलिः ॥ ४९ ॥

वाससां क्वचन शुक्लतमानां तेजसा सुरधुनीव पुनीते ।
दर्शनोत्सुकदृशां नयनानि सोल्लसत्तुरगतुङ्गतरङ्गा ॥ ५० ॥
व्यक्तरक्तवसनास्तरणेन शोणतामधिगता क्वचनेयम् ।
वाहिनीं नु विधिना जनितां सा जेतुमुद्यततया ध्वनिमाधात् ॥ ५१ ॥
आपतद् गजघटाऽऽकुलभावाद् राशिभिर्मृगमदस्य तथोच्चैः ।
क्वापि सूर्यदुहितुर्द्युतिगर्वं सङ्कुलः सकलमप्यपजह्रे ॥ ५२ ॥
साधयन्तु चतुरः पुरुषार्थानत्र चित्रकृदयश्चतुरेभ्यः ।
सर्वतोमुखतया विपणीनां श्रेणयो बभुरितीव चतस्रः ॥ ५३ ॥
दूरतः प्रययुरापणराज्या आकृतिद्युतिभरैरनया द्राक् ।
निर्जिता इव हरिद्भृपतीनां लज्जया क्वचन राजनगर्यः ॥ ५४ ॥
आभिमुख्यजनितप्रतिबिम्बाद् रत्नभूमिषु पदार्थगणस्य ।
क्रायको भ्रमवशादितरस्मिन्नापणेऽत्र गमनेऽपि फलाढ्यः ॥ ५५ ॥
स्वर्णरूप्यमयपुञ्जितमुद्राव्याजतः किमिह राजसवित्रोः ।
रश्मयः सततविस्मयवृत्त्या सुस्थिता रुरुचिरे चिरमस्याम् ॥ ५६ ॥
सङ्कुलेऽतिविपुलेऽपि जनौघात् सङ्कुले किल मिथः परिमर्दात् ।
भूषणात् प्रपतयालुमणीनां वृष्टिरेव निकरैर्निरधारि ॥ ५७ ॥
भूभुजामपि भुजार्जितवित्तैर्विस्मयाय वणिजो विपणिस्थाः ।
रेजिरे पुरि वरीतुमिवाप्तास्ते स्वयंवररमाः परमार्थात् ॥ ५८ ॥
श्रेणयः किमु परस्परशोभादर्शवन्मणिमया विपणीनाम् ।
तुल्यरूपविभवाद् भ्रमहेतुर्ग्राम्यविभ्रमवतीषु बभूवुः ॥ ५९ ॥
विस्तृता इव भुजाः पुरलक्ष्म्याः सर्वतोमुखतया जनरथ्याः ।
यत्र तत्र निदिशन्ति विमध्यं नागरं विविधवास्तववृत्त्या ॥ ६० ॥
दक्षिणादिशि दशास्यपुरीयं सुप्रभाऽपि नगरोत्तरदेशे ।
पूर्वतः स्फुरति पर्वतमेरुर्वारुणं पुरमिहापरभागे ॥ ६१ ॥
वर्णितं न कविना भविना वा केन नाश्रितमिदं पुररत्नम् ।
एवमाह सकलास्वपि दिक्षु विस्तरन्निह चतुष्पथघोषः ॥ ६२ ॥

[इति श्रीजिहांनावादनगरचतुष्पथवर्णनम्]

यत्र चित्रकृतचित्रपवित्रराजसौधधवलद्युतिवृन्दैः ।
निर्मलीकृतपयास्तनयार्कस्योन्मुखी भवति नामरसिन्धोः ॥ ६३ ॥
राजसौधशिखरैर्ननु हैमैस्तर्जितः सुरगिरिर्नु निनङ्क्षुः ।
शूरराजधिषणप्रमुखैः किं रुध्यतेऽस्य परितो भ्रमभङ्ग्या ॥ ६४ ॥
रत्नराशिरचितैर्नृपसौधैः प्रेक्षको हृतमना इव सर्वः ।
रोहणाचलरुचिं विमुमोच शोचते न लघुमभ्यधिकाप्तौ ॥ ६५ ॥

उच्चतां नरपतेर्निलयास्ते शूरराजवसुसंपदमग्रे ।
संग्रहीतुमिव केतुकरैः स्वैर्भेजिरेऽजिरमणीरमणीयाः ॥ ६६ ॥
पातिसाहिसदनेष्वनुरूपं रूपमद्भुततयाऽप्रतिरूपम् ।
किं विमृश्य रविजातिगभीरा वीक्षते शफरिकापरिवर्त्तैः ॥ ६७ ॥
5 राजराजधृतराजतपट्टवेश्मविस्मयकरद्युतिपुञ्जैः ।
तर्जितो हिमगिरिर्गलतीव पूज्यतामुपगतोऽपि पुरारेः ॥ ६८ ॥
भूपसद्मनिवहः स्वसुरूपं न न्यरूपयदयं भुवनेऽपि ।
तद्दिदृक्षुरिव मङ्क्षु कलिन्दकन्यकापयसि बिम्बमधत्त ॥ ६९ ॥
सार्वभौमरविमुख्यगृहस्य छत्रतां कलयतेऽम्बुजबन्धुः ।
10 पूर्णिमा हिमकरद्युतिसाधुमाधुरी भजति चामरघृस्रिम् ॥ ७० ॥
पूर्वयोदयगिरिः परयाऽऽस्तभूभृदुत्तरदिशाहिमशैलः ।
आदधे मलय एवमपाच्या राजसौधमिति मध्यभुवाऽपि ॥ ७१ ॥
आगमेऽभ्युदयभूधरशृङ्गे ज्योतिषामहिमगुप्रमृतीनाम् ।
मङ्गलं भवति दर्प्पणरूपे पातिसाहिसदने स्वविलोकात् ॥ ७२ ॥
15 विस्तृतत्रिभुवनक्षितिभर्त्तुर्यद् यशः सुरतरुगरिमाढ्यः ।
तस्य मूलमनुकूलतयैतद् भासतां सदनमप्यलघीयः ॥ ७३ ॥

[इति श्रीपातिसाहिगृहवर्णनम्]

श्रेष्ठिनां सदनसंततिरस्यां भूपसौधपरिवारतयैव ।
रामणीयकमधाद् बहुधा तु धातुमुख्यमणिजन्ममयूखैः ॥ ७४ ॥
20 अस्ति यत्र विबुधः सकलोऽपि दिव्यरूपवसनाभरणेन ।
नेह गेहरचनासु विमानशोभया भजति कश्चन चित्रम् ॥ ७५ ॥
पर्वतैः किमिव पर्वतभेत्तुः सर्वतः सपदि शङ्कितचित्तैः ।
स्थापितानि शिखराणि विमृश्य निर्भयस्थलमिदं गृहरूपात् ॥ ७६ ॥
तुङ्गतामधिगताः स्वविभूनां जाति-धर्म-धन-भाग्यमहत्त्वैः ।
25 उज्ज्वला इव तदध्यवसाये रेजिरेऽत्र निलयाध्यवसायैः ॥ ७७ ॥
कामकेलिललितेष्वबलानां साहसाद्भुतरसेन निवासाः ।
स्थैर्यमभ्युपगता इव गुञ्जन्मर्दलध्वनिभिरेव विनेदुः ॥ ७८ ॥
दह्यमानबहलागरुधूपादुद्भवद्बलयसत्कलयेव ।
छत्रिणः स्फुटचलाचलकेतुचामरैर्बभुरमी नृपतुल्याः ॥ ७९ ॥
30 चान्द्रसान्द्रजलनिर्झरणेन क्षीरसागरतरङ्गनिषक्ताः ।
आलयाः कमलया सहयोगस्तेषु युक्ततर एव नरस्य ॥ ८० ॥
कामरागवशतः सुमनोभिः कामरा विदधुरालयलीलाम् ।
पामरा इव तदीक्षणलुब्धा नामरा विदधते दिवि वासम् ॥ ८१ ॥

सद्मनां शिखरवृद्धिविशेषैरम्बरेऽम्बरमणिर्दिनमध्ये ।
दृष्टनष्ट इव याति वधूनां भोगभङ्गभवशापभियेव ॥ ८२ ॥
आतपे प्रसृमरेऽपि गृहाणामुन्नतेर्भवति धार्मिकलोके ।
दीर्घिकाकमलकोमलकोशोद्घट्टनाविव दिवाकरबोधः ॥ ८३ ॥
पातिसाहिमहसामिव तैक्ष्ण्याद् भीतभीत इव शीतविनोदी ।
भास्करो न कुरुते करपातं भूतले सदनमूर्द्धनि रुद्धः ॥ ८४ ॥
सद्मनां कनकरत्नविभूतेर्दृष्टिदृग्जनितदोषविघातः ।
बाललालनकपोतकपोतैर्न्युञ्छनभ्रमिभरेण विधेयः ॥ ८५ ॥
[इति व्यवहारिगृहवर्णनम्]
तस्थिवानिह निदेशनरेशस्तेजसाऽऽहतसुखाभिनिवेशः ।
कारयन् नयपथप्रथिमानं वारयन् जगति दुर्णयवृत्तिम् ॥ ८६ ॥
श्रीजिनेश्वरदिनेश्वररोचिःसंचयाद् धवलिताम्बररूच्या ।
वर्जिता जनदिगम्बरवृत्तिः स्त्रीविमोक्षसुमतिः प्रससार ॥ ८७ ॥
व्याहृतौ हि किल केवलभाजां निश्चयः प्रववृते श्रुतियोगात् ।
सर्वतः सुमनसां प्रतिबोधे सङ्गतैव मधुपायिनि वृत्तिः ॥ ८८ ॥
नोपरागविदशा कमलानामाकरेषु धनवत्सु रसेन ।
नो जडात्मनि रुचिर्द्विजराजे नो पलाद्नमनःप्रतिचारः ॥ ८९ ॥
तत्र रात्रिभुजि कर्मविरामे प्रौढशीतलरुचेरपि रागः ।
साधुतोपकरणाऽऽश्रयभाजां सन्नयानयविवेकमधत्त ॥ ९० ॥
कामचारविरतिर्जनतायास्तन्निमित्ततमसां विलयेन ।
सङ्गमे सवयसां हि विभाषावेदिनां समभवद्धितबोधः ॥ ९१ ॥
पापकर्मणि परं बहुलाभे भाविताऽऽत्मसुधियो विनिवृत्ताः ।
ब्रह्मणो ह्युपनयान्निजशीले दार्ढ्यमेव स मधुर्मधुराज्ञाः ॥ ९२ ॥
सद्गुरोश्चरणभारविबोढुः पावनं विदधिरे स्ववराङ्गम् ।
प्रत्यहं भजन-वन्दनकृत्यैः श्रद्धयैव सुदृशोऽकृशरागाः ॥ ९३ ॥
आचकर्ष समयप्रतिपत्तेरङ्गचालनपटुः परमार्थम् ।
गोरसान्मथनिकामतिरूढैस्तत्क्षणेन गुरुदर्शनचारुः ॥ ९४ ॥
स्पष्टमार्गमधिगत्य धनस्य पुष्टयेऽस्य भवनेऽथ वने वा ।
रक्षकोऽपि निवसन्नसुभाजोऽपालयत् खलमुदस्य दयार्द्रः ॥ ९५ ॥
सर्वथाऽप्यशिवबुद्धिनिषेधः स्वीयधर्मविविधव्यवसायैः ।
आहृतः पुरजनेन दयायाः स्वोदयाय हृदयेऽभिनिवेशात् ॥ ९६ ॥
रेजुरुन्नतकरा नगरान्तःसंचरिष्णुवरदानि महेभाः ।
गर्जितैः प्रसृमरैरदसीयैस्तर्ज्यते जलधरोऽप्यतिधीरैः ॥ ९७ ॥

* P °रिवा ।

आतपः प्रववृते शुभकार्यमात्मनां समुपदेष्टुमिवेष्टम् ।
सिद्धसाधनधियः पुरलोकास्तद्व्रताय परमोद्यममीयुः ॥ ९८ ॥
काललब्धिवशतः परमार्थप्राप्तिरित्यलसदेहिमतार्थम् ।
सज्जनास्तमवमत्य कृतार्थं स्वं व्यधुर्जपतपोव्रतयोगैः ॥ ९९ ॥
5 देहिनां प्रतिहतं भुवि जाड्यं स्वार्थसाधनमहोद्यमयुक्त्या ।
व्याहृतेन किल बोधिकराणां स्वाप पापचरितं विनिवृत्तम् ॥ १०० ॥
सौरगौरमहसि प्रतिपन्ने गौरवं स नगरे प्रचकार ।
देशरूपमतिदेशसरूपः श्रीगुरोरिति निदेशनरेशः ॥ १०१ ॥
[इति प्रातःकालविधेयधर्माचरणयोर्द्व्यर्थतया वर्णनम्]
10 तत्र सोत्सवतया चतुरोऽयं तान् व्यतीत्य चतुरोऽपि च मासान् ।
पूर्वदिग्विजयसाध्यनियुक्तस्तत्पुरोऽथ पुरतः प्रचचाल ॥ १०२ ॥
अध्वनि ध्वनितजैनविधानः कापथप्रमथनप्रणिधानः ।
भव्यचेतसि महोदयदायि नन्दयन् सुकृतधाम जगाम ॥ १०३ ॥
उग्रसेनपुरमुग्रमहिम्ना तस्य दर्शनसमुत्सुकलोकम् ।
15 आगमश्रुतिरसाद् धृतरागमुल्ललास कमलाऽऽकरयुक्त्या ॥ १०४ ॥
अर्गलापुरमनर्गलतेजोनिस्सपत्नबहुरत्नसमूहैः ।
स्वर्गराजनगरस्मयवार्त्तास्वर्गलाकरणमेव विभाति ॥ १०५ ॥
सर्वतो जनपदैर्निजसारं प्रेष्यते शकटपूरणयाऽस्मिन् ।
प्रेष्यकानिव विशिष्य विभुषा काञ्चनैश्च बरिभर्त्ति पुरं तान् ॥ १०६ ॥
20 मण्डनं सकलदिग्युवतीनां स्वःपुरस्य दृढसौहृदपात्रम् ।
संगमस्थलमिदं कमलानां सर्वदेवनगरं प्रतिभाति ॥ १०७ ॥
राजराजनगरं नगरन्ध्राण्यध्युवास कृतकिन्नरवासम् ।
शोभया जितमनेन पुरेणाऽष्टापदैः प्रतिपदं निभृतेन ॥ १०८ ॥
या दशास्यनगरस्य पुराणां द्वापरे परिणते सुषमाऽऽसीत् ।
25 यादसाऽस्य नगरस्य पुराणामंशुजालजलधेः सदृशी सा ॥ १०९ ॥
यन्महे सकलभादिविशेषः प्रेक्ष्यते स तु न भोगिनगर्याम् ।
यन्महेशकलभादिविशेषस्तन्निमित्तमधिपः स हि तस्याः ॥ ११० ॥
द्रव्यभावघनवासनयार्थैः श्रावकैः परिचितं पुरमेतत् ।
द्रव्यभावघनवासनयार्थैस्तत्सतो न हृदतो विरमेत ॥ १११ ॥
30 आस्तिकाः सुकृतिकृत्यविविक्ताः सेविताः स्वसुरताशयभावैः ।
आस्तिकासुकृतिकृत्यविविक्ता सेविता स्वसुरताशयभावैः ॥ ११२ ॥
पूर्ववर्णितपुरं हि यदीया वर्णिकेव हृदि भाति कवीनाम् ।
तत्पुरस्य नु चिरस्य सदस्यः कः प्रपद्यति न वृत्तविशेषम् ॥ ११३ ॥
यत्पुरन्दरपुरं वपुरन्तः पुष्करं करकरम्बितमाधात् ।
35 तत्पुरस्थापितमेव पुरोऽस्याः सौष्ठवभ्रममिवाचितुमेव ॥ ११४ ॥

सुन्दरं यदि पुरन्दरधाम स्वादितस्तदिह शून्यपदे किम् ।
तत्प्रजा अपि च मन्दरभूभृत्कन्दरेषु कृतमन्दिरराणाः ॥ ११५ ॥
विभ्रमादिव पुरेक्षणजन्याश्चिञ्चला हि सकलावयवेषु ।
पुत्रिकाकपटतोऽप्सरसस्तन्निर्निमेषनयना इह तस्थुः ॥ ११६ ॥
राजधाम्नि भुवनेऽपि महत्त्वं तत्त्वतः प्रभवति स्म कुतस्त्यम् ।
शङ्कयेऽतिविगतं नगरेऽस्मिन् वीक्षणेन नृपवासवधाम्नाम् ॥ १०७ ॥
कौशिकः स खलु कौशिक एव यन्नृपस्य महसा सहसाऽऽसीत् ।
प्राप्य जीवति कथञ्चन भिक्षुर्दक्षिणां प्रतिदिनं यमराजः ॥ ११८ ॥
तन्निवासनगरस्य मयूखारोपमर्हति कदाऽपि न पूषा ।
स्पर्द्धते किमु सुराशनयूषा गोपयःप्रभृतिपेयविभूषा ॥ ११९ ॥

[इति आगरानगरवर्णनम्]

दर्शयन्ति फलदा इह बीजं मार्गणानुपवने पुरवासाः ।
शिक्षिताः पुरजनादिव दानं गौरवाय सुलघोरपि वक्तुम् ॥ १२० ॥
दध्महे लघुफलानि गुरुत्वे लाघवेऽपि भवतां गुरुदानम् ।
उन्नमय्य विनमन्ति तटस्थान् पादपा इति धिया किमु पौरान् ॥ १२१ ॥
वीरुधस्तनुतरा अपि दधुः काञ्चनाप्यतिमहान्ति फलानि ।
तद्गुणेन शिरसाऽपि रसालास्ताः परं निदधते फलभाजः ॥ १२२ ॥
शिक्षिताः क्षितिरुहः पुरलोकाद् दानधर्ममिव बाह्यवनस्थाः ।
उन्नतां ययुरतः सुमनोभिः शोभिताः परिवृता गुरुपात्रैः ॥ १२३ ॥
दानशौण्डचरिते किल पत्रालम्बनं विदधते वनमालाः ।
सर्वतोऽप्युपवनं क्षितिजानां तन्महोच्चशिरसो रसपूर्णाः ॥ १२४ ॥
पक्षिणामिव रुतेन वनालीरक्षिणां सबहुमानमनूय ।
दक्षिणां प्रददते फलपुष्पैः पक्षिणां कृतमुदस्तरवस्ते ॥ १२५ ॥
उच्छ्रिता इव दिवस्तरुवर्गं जेतुमीहितफलार्पणशक्त्या ।
शाखिनोऽर्थिनिवहे स्फुटरागाः पल्लवैरुपवनेषु विरेजुः ॥ १२६ ॥
ते द्रुमा अपि च विद्रुमभासः पल्लवैर्धृतविपल्लवभावाः ।
नीरसं पदमिताः सरसत्वान्मोदमादधुरतो मधुयोगे ॥ १२७ ॥
भोजनेषु सुहृदां विपिनान्तस्ते जनेषु मिलितेषु यथेच्छम् ।
मोदकार्पणकलामुपलभ्य शाखिनोऽपि ववृधुः फलराजिम् ॥ १२८ ॥

[इति उपवनवर्णनम्]

भूरुहामुपवनेषु महत्त्वं पात्रसंगतिरसे बहुशाखाः ।
वीक्ष्य दानरुचिस्वतयैव स्पर्द्धयेव ववृधे धनभाजाम् ॥ १२९ ॥
यत्र सौधशिखरेषु खरांशोर्वाजिनः स्खलनशङ्कितयोषैः ।
उत्प्लुतिव्यसनिनः प्रवालान्तर्लङ्घयन्ति ससुखं शुचि मासे ॥ १३० ॥

उल्लिलङ्घिषुरिव स्वरथस्य चक्रमेकममरोदहिमांशुः ।
बाजिसप्तकमुदीर्य्य बलेन यानमुष्य नगरस्य समीपे ॥ १३१ ॥
हर्म्यमूर्ध्नि विरहार्त्तवधूभी राज्ञि राहुकषिसंस्करणाय ।
उज्झितो मृगमदस्य विलेपस्तेन नीलवपुषोऽर्कतुरङ्गाः ॥ १३२ ॥
5 यत्र तुङ्गगृहशृङ्गनिविष्टसुन्दरीक्षणभवस्मरतापात् ।
याति दक्षिणदिशं मलये चुरुत्तरां (?) हिमगिरिस्थितयेऽर्कः ॥ १३३ ॥
यत्र वाहनमृगान् मृगनाभेराग्रहाय कृतगीतवधूभ्यः ।
रक्षितुं कथमपीह तमिन्दुर्धत्तवान् द्विजप इत्यभिधां स्वाम् ॥ १३४ ॥
आलया ध्वजपटोद्धटनेनामन्त्रयन्ति जलदानिव दूरात् ।
10 उद्यते बहुजने वितरीतुं यत्र दानकरणाध्ययनाय ॥ १३५ ॥
दातृभिर्जलधरा इव धारायन्त्रवेश्मसुकृताः सुकृताढ्यैः ।
नर्मदा इव सदा जलमार्गैस्संनिपत्य विलुलन्ति पुरस्तात् ॥ १३६ ॥
चान्द्ररत्नविगलज्जलवेण्या यत्र पौरनिलया घनरूपाः ।
प्रस्फुरन्ति चपलाश्चपलाक्ष्यस्तेषु सांप्रतमितो घनरूपाः ॥ १३७ ॥
15 यत्र वेश्ममणिधोरणिभासा पीनतामुपनतां परियन्ति ।
ज्योतिषां वसतयो भ्रमिभावस्पष्टनष्टरुचयोऽपि तथैव ॥ १३८ ॥
निःसपत्नरविरत्नगणेभ्यो निस्सरद्धनधनञ्जययोगात् ।
जाड्यमीषदपि नात्र नराणां तेन तेजसि न संशयलेशः ॥ १३९ ॥
[इति आगरानगरनागरभवनवर्णनम्]
20 निर्जिता जलमुचः शुचिदानाभ्यासतः शतश एव महेभ्यैः ।
विद्युतां द्युतिभरस्य वधूनां तर्जनेऽङ्गमहसो न विकल्पः ॥ १४० ॥
निश्चयः प्रतिगृहं कमलायाः सर्वतोऽपि पुरुषोत्तमलाभः ।
चित्रमत्र मधुमित्रनिवासे नो मनागपि रतिप्रतिपत्त्या ॥ १४१ ॥
उल्लसत्सुमनसामिह वृन्दैः सौरभातिशयकार्यनियुक्तैः ।
25 बोधशालिभिरनुस्थलवृत्त्या धर्मकामविभवः परिभाव्यः ॥ १४२ ॥
मण्डलं जयति रत्नकराणां यत्र निस्तुलकलापरिपूर्णम् ।
मार्गसंगमधृतामृतयोगं पुष्टयेऽङ्गजमहोदयलक्ष्म्याः ॥ १४३ ॥
यत्र वैश्रमणसन्निधिभाजां शुद्धपुण्यजनमण्डलराजाम् ।
प्रास्तपूर्वदुरितं चरितं द्राग् दिव्यमोहमुपगीतमधत्त ॥ १४४ ॥
30 भोगिनः प्रतिपदं विलसन्त्यन्योऽन्यसौहृदजुषो विबुधास्ते ।
भूषणं परुषपौरुषभाजां तज्जगत्त्रयमयं पुरमेतत् ॥ १४५ ॥
ईश्वरा वपुषि कामविकल्पैः पार्वतीं निदधते दृढवृत्तिम् ।
या पिनाकसुषमाविषमा सा तैः श्रिता प्रतिदिनं गुणयोगात् ॥ १४६ ॥
लक्ष्मणा बलभृतश्च सुमित्रानन्दना विनयिनः सहरामाः ।
35 सज्जना हि निवसन्ति ततोऽस्यां नो कलिः कलयते किल वृत्तिम् ॥ १४७ ॥

आस्तिकाय सुविमर्शनदक्षा आस्तिका यतिकुलस्यसपक्षाः ।
नास्तिकानपि रयाद् विजयन्ते नास्तिका नयरुचिस्तदमीषाम् ॥ १४८ ॥
सौरभावनिचितैर्बहुशाखा विस्तृतैर्विविधपात्रसरागैः ।
आगमेषु विदितैर्बहुसङ्क्षिर्यत्र भान्ति भवनानि वनानि ॥ १४९ ॥

रम्भाभिः परिशीलितं मृगदृशां दम्भाचिरं भावना-
हेतुः केतुशतैः शतक्रतुपुरं जेतुं श्रियाऽभ्युद्यतम् ।
वीक्ष्यैतन्नगरप्रपातजलधौ लङ्काकलङ्कास्रवद्
लीना किं नगरन्ध्रमध्यमलका माधुर्यवैधुर्यतः ॥ १५० ॥

सूरेः शासनपाकशासनमिह प्राप्तं विमृश्याऽऽदरात्
पौरा गौरवहेतवे समुदिताः सर्वेऽभिजग्मुस्तदा ।
तेन श्रीजयवाहिनीव समभूदुत्साहिनी भूषितै-
राजद्वाजिगजेन्द्रराजिविबुधश्रेणैः प्रसादोदयात् ॥ १५१ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
नगरवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

॥ श्रीरस्तु प्रस्तुते वस्तुतः ॥

एकादशः सर्गः ।

अथ जिनपथं तथ्यैः पथ्यैर्वचोभिरिहोल्लसन्
कथमपि नृणां मिथ्यामोहं विमथ्य समर्थधीः ।
सपदि सुदृशां द्वेधा चक्रे महोदयसाधन-
मयमतिशये सौरस्फारप्रभावविभावसोः ॥ १ ॥

असमतमसां नाशादाशाम्बरस्थितिरुज्झिता
ग्रहकरगणैः पद्मिन्योऽपि प्रबोधसुधामधुः ।
सदसि रसिकश्चक्रे चक्रेतरः समयक्रियां
रुचितमुचितं विश्वस्यान्तःसितच्छदमण्डलम् ॥ २ ॥

भणितमभवद् व्याहारस्य प्रियं त्रिजगत्प्रभोः
सहृदयजनोन्निद्रीभावः सुमागधभाषया ।
भवपरिणताज्ञात्यप्राकट्यतः स्वत एव सा
जगति जनता वृत्तिं मत्वा विरागदशामगात् ॥ ३ ॥

ललितगतयो मुक्त्वा स्थाणुं घना भवनाङ्गणे
प्रययुरमलां पातुं तीर्थेश्वरेरितगोसुधाम् ।
प्रकटितमहाकर्षात् तर्षाद् युता वरसौरभै-
स्तपसि महिषीरूपा नार्यः प्रपीनपयोधराः ॥ ४ ॥

ध्रवमुपनते श्रित्वा मार्गं कलाधरमण्डले
दिशमवसरज्ञानां मुख्ये परं जनवल्लभाम् ।
अनियततमां मत्वा तत्त्वाद् वसुप्रभुतां जना
इह सुमनसः सर्वे दानोद्यता द्युतिमूहिरे ॥ ५ ॥

उदयिनि गवां भारे स्फारे प्रभाकरसूचिते
भुवनवलये मार्गामार्गप्रकाशमुपेयुषि ।
सुकृतपटुतां सभ्या लभ्यां गुरोः परिचर्यया
समयनिपुणाः कारंकारं गुणाऽऽश्रयतां ययुः ॥ ६ ॥

मनसिजरसं सर्वं मत्वाऽवमत्य दृढव्रता
मनसिजरसं भव्या विश्वेऽनुभाव्य सदाऽनुगाम् ।
कमलसदृशां चेतोवृत्तिं विधाय विबोधिनीम्
कमलसदृशां सङ्गं मुक्त्वा न धर्ममशिश्रियन् ॥ ७ ॥

धरणिवलये सौरज्योतिर्भरैर्दृढरागता
भृशमुदयिनी जज्ञे प्राज्ञे ततो जिनपूजने ।
विषममगमच्छोषं दोषाकरस्य विजृम्भितं
निबिडजडताहेतुर्मारिप्रचारनिवारणात् ॥ ८ ॥

कतिपयदिनस्थित्याऽऽदेशप्रभुः सुमनःप्रियः
क्षणकरणतः सर्वांनीतिं व्युदस्य सदस्यतः।
जिनमतमतः शिक्षाकल्पादिनाद्भुतमुल्लपन्
विनयिनयनाऽऽनन्दी बन्दीडितः शुशुभेतमाम् ॥ ९ ॥

[इति आगरानगरविजयवर्णनम्] 5

मधु मधुरिमप्रागल्भ्येन भ्रमद्भिरलिव्रजै-
र्विजयसमयप्रज्ञप्त्येवाभिनीतजयाऽऽरवैः।
स विभुरचलत्तुङ्गः पुर्या जयश्रियमुद्वहन्
विविधनिनदद्वाद्यैः सद्यः समं कृतमङ्गलः ॥ १० ॥

अवसरवशात् प्राप्तं सौरं महः समहामह- 10
महमहमिकावेशादेशाद्विवेक्ष्य रवेः सुता।
चपलकलिकाहस्तैः शीर्षे विवोढुमिवोल्लसद्
वहनमुचितं तस्यादेशप्रभोः पुरतो ददौ ॥ ११ ॥

पुरजनवधूस्नानैः पानैः परोपकृतौ पटोः
कथमिव गतिर्नीचैर्नूनं ममेति पुरो गुरोः। 15
तरणितनया प्रष्टुं पादप्रसादमवाप्य किं
नमनमनसा भक्तेस्तवोल्लुलास विलासिनी ॥ १२ ॥

जडपरिचयाज्जाग्रत्तेजोनिधेर्दुहितुर्मम
द्विजजनघनस्नानोद्भूतान्मलादिव कालिमा।
भवतु सहसा पूरे दूरे क्षमाम्बुजसंगमा- 20
दिति रसभराद् वीचीहस्तैर्ननर्त्त पुरोऽस्य सा ॥ १३ ॥

हरिरिह पुरा गम्यां रम्यां चिरं चकमे रसाद्
विषयविवशस्तद्देहस्य द्युतिः स्तुतिभाजनम्।
दृढतरबहुप्रीत्याऽद्यापि व्यमोचि न साऽनया
तदयमुदयत्यन्तर्नीरं परं नवनीलिमा ॥ १४ ॥ 25

सुरपुररिपू कामं कामोदयेन सरिद्वरा-
मभिललषतुस्ताभ्यां रेमेऽनयाऽद्रिशिरःस्थया।
उपपतिसदृग् वेषाद् द्वेधाऽभिसारिकया ततो
द्वितयमभवत् कालन्द्येकाऽपरा हरशेखरा ॥ १५ ॥

गुणपरिणता वेणी वेणीदृशो वसुधाकृते- 30
स्तपनतनया हंसोत्तंसप्रसूनविदर्भिता।
रमणविषयप्रावीण्यं किं न दीपयति स्म सा
पुलिनजघनद्वैतं वेगक्रमात् स्पृशती सती ॥ १६ ॥

उभयतटयोर्हंसश्रेणी गरुद्बलचामरै-
जेनितविभुताऽस्तोकैः कोकैरलङ्करणान्विता ।
मिलदलिपयोजन्मप्रेक्षाविचक्षणचक्षुषी
विबुधमनसां व्यामोहायोद्यतेव रवेः सुता ॥ १७ ॥
5 तटपरिसरस्नानक्रीडापराम्बुजलोचना
चलनकटकाऽऽरावैर्वादे जिता वरटाङ्गजाः ।
तृणमिव बिशं भोज्यव्याजान्मुदा दधते मुखे
कृतवसतयोऽमुष्यां चर्यां स्त्रिया इव शिक्षितुम् ॥ १८ ॥
मदकललद्रामा कामाशयानुगपक्षिणां
10 बिशकवलनैः संभोगार्थं कृतोद्गलनैः शनैः ।
रसपरिणतिस्तस्यां वश्यां करोति मृगीदृशं
सपदि पदिकाः पार्श्वे तेन त्यजन्ति न कामुकाः ॥ १९ ॥
विहगमिथुनक्रीडावीक्षावशादिव सत्वरा-
न्तरपरिगतान् शैलान् मुञ्चत्यगम्यधिया रयात् ।
15 जलनिधिमधिप्राप्तुं स्मेरस्मराऽऽशयनोदिता
दिनकरसुता यान्ती लोकैर्व्यलोकि रसोद्धुरा ॥ २० ॥

[इति यमुनानदीवर्णनम्]

स्वयमपि तदादेशाधीशोऽध्यरुक्षदरुक्षधी-
र्वहनमचिरात् प्राप्तुं पारं जयी विजयान्वितः ।
20 ललितयुवतीगीतैः सूरेर्यशोभरदर्भितै-
र्निगदितमहामाङ्गल्यश्रीः सरिच्चरितोन्मनाः ॥ २१ ॥
सरसनयनप्रेक्षापादप्रसादतटस्थला-
ह्वदयधरणैः संभाव्यैनां हसत्कमलाननाम् ।
पुरमथ पुरः प्रादक्षिण्यात् प्रविश्य यथेप्सितं
25 विजयविधिनाऽऽदेशाध्यक्षस्तदा मुमुदेतराम् ॥ २२ ॥
परिकरयुतः प्राप्तं पारं विलोक्य तमञ्जसा
गगनजलधेः पारं लेभे सहस्ररुचिः समम् ।
विमलमनसां नैव न्याय्या निशाचरता सता-
मिति धृतमतिः स्वस्मिंस्तस्मिन् विमृश्य सुवृत्तताम् ॥ २३ ॥
30 मदनन्तृपतिः सज्जीचक्रेऽश्विनीप्रभवद्युतिं
मदपरिणतेः पुन्नागानां वशाबलमग्रतः ।
द्विजपतिपुरस्कारात् दोषाशनैर्धुववारुणी
रुचिपरिचयो नृणामासीत् ततः सुदृशां मतः ॥ २४ ॥

गतवति रथे भानोस्तस्मिन् क्षणे विशराक्ततां
　स्खलनकरणाद् वारुण्याशाधिपानवशाद् गिरौ ।
समुत्थितमतो लोके जज्ञे रथाङ्गविघट्टनं
　कलकलरवस्तद्दुःखेनाऽऽकुले नु वयःकुले ॥ २५ ॥
सपदि विरहभ्रान्त्या स्त्रीभिः समं तरुमाश्रिते 　　5
　द्विजवरगणे तत्स्पर्शोत्थाद् रसान्मिलितेक्षणे ।
द्विजपतिरपि छायान् पायान्मदारुणदीधितिः
　स्मरपरवशो दिग्नारीषु ध्रुवं करमक्षिपत् ॥ २६ ॥
स्मरविलसितं राजन्येवं विमृश्य रसादिव
　समयचतुराः कामिन्योऽपि प्रियाऽऽलयमाययुः । 　　10
प्रकटितरसाऽऽश्लेषं वेषं विधाय मनोभुवो
　भुवनवलये राज्यस्यैकातपत्रबलोदयात् ॥ २७ ॥
उपहितमिव द्वन्द्वाधानं विचिन्त्य मनस्विनाऽ-
　भ्रियत हृदये प्रोत्साहश्रीस्तदा सुरताशये ।
करसरसिजप्राप्तां रम्भामिवाम्बुजलोचनां 　　15
　समुदितरसोल्लासात् सद्योऽनुकूलयितुं धिया ॥ २८ ॥
मतिमनुनयन्नूनं प्राणप्रिया चरणाग्रहे
　सरसवचनोद्गारं धीरः पिबन्नधरामृतम् ।
हृदयनिहितं मानं चूर्णीचकार स कञ्चुके
　हठतरकरक्षेपाद् भूमीपरिग्रहमण्डले ॥ २९ ॥ 　　20
ललितवपुषैकान्ते कान्ते स्वकाननचुम्बिनि
　पुलककलिकोन्मेषाऽऽश्लेषाद्विवैक्यमुपेयुषी ।
स्मरशरभरोद्भेदान्मूर्च्छाश्लथावयवा निशि
　चतुररमणी कस्यावश्यं न वश्यमधान्मनः ? ॥ ३० ॥
चिरविरहजं दुःखं प्रत्यादिदेश निदेशकृद् 　　25
　विविधवचनन्यासैर्हासैर्विलासकरः प्रियः ।
सपदि हृदये तन्वावेष्टुं वधूरवधूतभी-
　स्तत इव लघुर्लग्ना कण्ठे चिरं बुभुजेऽमुना ॥ ३१ ॥
कुसुमशयनादुच्चैर्नीत्वा धृता भुजयोर्युगे
　मुदमुदवहद् भार्या विश्वाप्रियैर्†रवलालिता । 　　30
प्रणयविवशा भूषामाल्यादिके विगलत्यपि
　न हि गणयति त्यागी रागी कदापि वसुव्ययम् ॥ ३२ ॥

† P "वै रत"।

इतरगुणग्राहेऽन्योऽन्यं जने विषमेषु भू-
समरसहिते विद्धे सिद्धे ततस्त्रिजगज्जये ।
प्रतिगृहमधुदीपाद् द्वीपाधिपोत्सवसंभव-
स्तिलकललितं तारास्ताराक्षनाचरणं दिवि ॥ ३३ ॥
5 जगति स गुणग्रामा रामा प्रसाधितकुन्तला
सजलजलरुण्मालाधाना समाश्रितकौशला ।
रुचितविषया मध्ये क्षामा लसन्मधुराधरा
सहृदयजनवृन्दक्रीडारसे रुरुचे तदा ॥ ३४ ॥
रहसि हसितां सद्यो ब्राह्मीं प्रपद्य तया सह
10 प्रणयनिपुणः स्मारं स्मारं प्रयाणमनारतम् ।
विविधकरणाभोगाल्लभ्यं सभासुरताश्रमः
समयविधिनाऽऽदेशस्वामी भजन् बुबुधे सुखम् ॥ ३५ ॥
प्रवचनमहामातृस्थानानुजीविनि वल्लभाऽ-
नवरतसुखैर्दिग्यात्रार्थे जने विहिताऽऽदरः ।
15 कतिपयदिनान्यस्मिन् नीत्वा पुरे स पुरोऽचलद्
बलमविरलं पुष्णन् मोहप्रहारविहारधीः ॥ ३६ ॥

[इति संप्रयोगमात्रवर्णनम्]

परिणतगजः साक्षाद्युच्चैः सुमेरुरहर्निश-
मतिबलवतां नैवोल्लङ्घ्यः समाहितलक्षणः ।
20 गणपतिमनोऽभीष्टस्तस्य प्रयाणपुरस्सरः
समभवद्दलं गर्जन् मेघानुगामिकचिस्ततः ॥ ३७ ॥
भुवि निहितदृग् जीवाघातादू दिगम्बरमण्डले
ध्वनिजनितभीर्दुर्वादानामयं युवराजधीः ।
रविरिव पुरः पूर्वाचारप्रवृत्तिधरो बभौ
25 बलभरसहः संख्योऽसंख्योपदेशविधौ पटुः ॥ ३८ ॥
क्वचन विषमस्थानं मत्वाऽत्यजद् बहुधा वनं
क्वचन समतारागं नॄणां विचार्य बहुस्थितिः ।
क्वचन वचनादेशाद् देशाधिपानपि मोदयन्
विदितसमयो धैर्यान्मेरुर्जगाम पुरःस्फुरन् ॥ ३९ ॥
30 करपरिगता सौरीयस्य प्रभा विशदस्थिते-
रुपनतगणोत्पत्तिर्भूयःकलाविकलाऽऽशयः ।
स दिनविषयां शुद्धिं राज्ञो गमागमसंमतां
मनसि विमृशन् स्पष्टीचक्रे समाननसाधनम् ॥ ४० ॥
चरणपटुतायोगाद् देशांस्तदेवमनेकशो
35 विषयविजयी न्यस्यंस्तत्रं वशीकुरुते स्म सः ।

मथितकुपथः सर्वां पूर्वाऽवनीमवनीपति-
प्रतिममहसा पुण्यां मार्गोदयादभिनन्दयन् ॥ ४१ ॥
पुरमथ पुरः पौरैर्गौरैर्यशोभिरलोभिभिः
परिसरसरद्गङ्गासंगादिवाऽऽश्रितमध्वनि ।
सुभगमगमज्ज्ञाम्ना धाम्ना प्रयागमनुत्तरं 5
मुदितमनसाऽऽदेशाधीशः प्रभोः प्रभयाऽभयः ॥ ४२ ॥
त्रिदशसरितोदीच्यां चञ्चत्तरङ्गपटाञ्चलैः
प्रणयकलया संभोगान्ते श्रमापगमे कृते ।
पुरि निवसतां यूनां वृत्यात् तरङ्गकरैर्मुदे
भवति तरणेः पुत्री भ्रातुः प्रियां दिशमास्थिता ॥ ४३ ॥ 10
उभयभुजयोः स्थाने यस्याः पुरः सरितौ लस-
द्वलयकलया वीचीलक्ष्यैः प्रपञ्चितकौशले ।
शिरसि वहते प्राकारोऽपि स्फुरन्मुकुटश्रियं
ननु तनुभृतस्तस्या वश्यात्मनो कुरुते न किम्? ॥ ४४ ॥
अलघुसदनैर्यत्रेभ्यानां कृताम्बरलम्बनै- 15
रुपगतरवेस्तापान्नैव क्षणं जनतासुखम् ।
इति कृतमतिर्वेधा द्वेधा सरिद्वलितोच्छल-
द्विमलसलिलैः शैत्यं तस्यां विधापयति स्वयम् ॥ ४५ ॥
दिवि सुरपुरं यन्माधुर्याद् विधार्य पराजितं
भुवि नरवपुर्देवैः स्थानं कृतं रुचिराजितम् । 20
प्रणयवशतस्तेषामेषाऽन्वगादिव निम्नगा
तदिह तरवः क्रीडोद्याने बभुर्मरुतामगाः ॥ ४६ ॥
सकलहरितां मध्यं मेध्यक्रियाऽध्यवसायतः
समजनि पुरी तीर्थं व्यर्थीकृताखिलपातका ।
ऋषभचरणप्रत्यासत्त्या विवेकपरात्मनां 25
तुलयति न तद्दिश्या लङ्काऽलकाऽप्यनया नयात् ॥ ४७ ॥
नगरपटले धाम्नां सीम्ना पुरं नृपुरन्दर-
प्रतिममभितो लङ्कातङ्काऽलकादिनिषेवितम् ।
तदिह यमुना-गङ्गे सङ्गे प्रकीर्णकवैभवं
समनुभवतश्छत्रे साले विशालमुपस्थिते ॥ ४८ ॥ 30
जिनदिनकरश्रेयस्तेजः प्रसृत्वरमद्भुतं
पुरि सुमनसां हृत्पद्मानां विबोधनतः श्रुतैः ।
परिणमयताऽऽदेशेशेन क्रमात् तटमीयुषा
सुरसरिदपि स्पृष्टा दिष्ट्याऽचिरादुपतुष्टुवे ॥ ४९ ॥

॥ अथ गङ्गाऽष्टकं यथा–

दीक्षायाः समयेऽभ्यषेचि विबुधाधीशैर्जिनेष्वादिमो
नाभेयो भगवान् पयोभिरमलैर्दुग्धाम्बुधेरद्भुतैः ।
तद्धारा मधुराऽधरातलमलश्चक्रेऽथ शक्रेङ्गिता
सा गङ्गा जगतां मलापह्नुतये विभ्राजतेऽद्याप्यसौ ॥ ५० ॥

ईशानेन्द्रः शिरसि वहते तत्प्रवाहं जिनेन्द्रो-
र्भक्त्या ब्रह्माऽधिपतिरपि च स्वात्मपावित्र्यहेतुम् ।
हस्ते नीराऽऽचमनविलसद्भाजने संनिधत्ते
देवाः सेवारसपरवशा एवमस्याः प्रशस्याः ॥ ५१ ॥

येनास्याः पयसोऽधिपानवशतो राजाऽधिराजो बला-
ज्जेता बाहुबली बभूव भरतं भूवल्लभो वा न कः ? ।
सर्वज्ञेन परं व्रतं निदधता श्रीशम्भुनोर्वेर्धृता
सौभाग्येन सुमङ्गलाप्रणयिना गङ्गा सुनन्दा ततः ॥ ५२ ॥

सिद्धास्त्वज्जलपानतः कति यतिस्वा भाव्य भव्याऽऽशयाः
नो विद्यामनवद्यपद्यललितां प्रापुर्न बुध्याः कति ? ।
गङ्गे ! शुभ्रतरङ्गसङ्गसुभगे ! श्रीपार्श्वविश्वेशितु-
र्बाल्ये स्नानविधानपावनवने नैर्मल्यमापादय ॥ ५३ ॥

उद्भूताधिकुशस्थलक्षितिभृतः प्राप्ता वरीतुं स्वयं
काशीशाङ्गभुवं रसैः शुचितरैर्नाम्ना प्रभावर्द्धिभा ।
गाङ्गेयैकविभूषणा सुचरितैर्नाना पुनाना जग-
न्नैर्मल्याय सरस्वतीप्रियपदं ब्रह्मक्रियाणामियम् ॥ ५४ ॥

गाङ्गं साङ्गं हरतु दुरितस्तम्भमम्भः समस्तं
न्यस्तं स्वाङ्के सुभगभगवद्भक्तिभाजां परं नः ।
विद्यानद्याश्रयमतिरयात् पूरयत्वन्तराय-
च्छेदाद् वेदादिव दिवसकृत् तुल्यकैवल्यसिद्ध्यै ॥ ५५ ॥

गङ्गासंगाद् विमलपयसा स्वात्मशुद्धिं विधत्तां
धीरे तीरेऽभ्रमरमणतो यातु मे ध्यातुरंहः ।
स्पष्टश्वेतच्छदपदमदस्तल्लहर्यामहार्य-
ब्रह्मस्थानैर्भवतु कमलै राजहंसोचितायाम् ॥ ५६ ॥

त्वत्तीरे वसतस्त्वदम्बु पिबतस्त्वद्ध्यानमाध्यायतः
शुभ्रत्वं तव पश्यतः सुरधुनि ! श्वभ्रात् समुद्धारकम् ।
पङ्कं दर्शनतोऽचिराद् विनयतः स्नात्रेण गात्रेऽर्हतः
संतापं हरतः प्रयान्ति दिवसाः पुण्यात्मनां भास्वतः ॥ ५७ ॥

देवानामभिषिञ्चने तव जलं स्वर्गे सुरैर्नीयते
सारस्यं च मुदेऽभ्युदेति वचसां पानाद् सुधानामपि ।

सिद्धानां तटिनि ! स्फुटं विघटयस्यंहोघटामुत्कटाम्
विश्वायां स्वयमव्ययं सुमनसां दातुं प्रवाहस्त्वयम् ॥ ५८ ॥
राजद्राजमरालपङ्क्तिवलयैस्त्वद्वीचिहस्तैः सदाऽऽ-
श्लेषो मे सरसोऽस्तु वक्त्रकमला लोके न जाग्रन् मुदः ।
नित्यानन्दनसंपदः प्रतिपदं भूयासुराश्वन्मदैः 5
कोकानां निनदैः पदैश्च विशदैर्गङ्गेऽनुषङ्गे स्थितैः ॥ ५९ ॥
दर्शनात् स्पर्शनादंहो हरसे हर ! सेवति ।
विमलैः कमलैः कस्य गङ्गे ! त्वं गेयवीचिभिः ॥ ६० ॥

[इति गङ्गाऽष्टकम्]

गङ्गा महाभोगरसप्रसङ्गात् स्निग्धान्तरङ्गा धृतकान्तरङ्गा । 10
सादेशभर्त्रा चलवीचिहस्ताभिनन्दितैवं भुवि वन्दमाना ॥ ६१ ॥
पद्मालिलालित्यमियं पयोजैः प्रकाशयन्ती नवविद्रुमाऽऽढ्या ।
सरस्वतीं सूर्यसुतां सखीं स्वां रयान्मिलन्ती वदृशेऽमुनाऽपि ॥ ६२ ॥

[अथ त्रिवेण्या अष्टकम्]

श्रीमन्नाभितनूजवार्षिकतपःपूर्तौ परं पारणा 15
श्रेयांसेन रसालनिर्मलरसैर्धारा बलात् कारिता ।
सिन्धुः सैव सरस्वती त्रिपथगा दिव्यामृता सारतः
श्रद्धालुप्रमदाश्रुकज्जलजलैस्तत्रार्कजाऽप्यापतत् ॥ ६३ ॥
सेयं त्रिवेणी प्रससार सारं सारस्वतं शाश्वतरूपतेजः ।
त्रिवर्णसंसृष्टिनिसृष्टभावं प्रोद्भावयन्ती भुवने दिदीपे ॥ ६४ ॥ 20
समवसरणयोगे नाभिभूभर्तृसूनोरसुरसुरनृनाथैरागतैरागतैक्यात् ।
कृतमकृतकभक्त्या पूजनं तत्र नानास्थलजलजलवाहात् प्रादुरासीत् त्रिवेणी ॥ ६५ ॥
प्रकटतरजटाभिर्विक्षितस्येव लक्ष्म्या जिननिकटवटद्रोर्दुग्धवर्षेण गङ्गा ।
इह घुसृणरसेन ब्रह्मजाऽऽमोदमाद्यद्भ्रमरयुवतिराजी सूर्यजासंनियोगः ॥ ६६ ॥
काली कालन्दिकाऽऽख्या सलिलवलयितैर्दिव्यगङ्गाप्रसंगा- 25
न्नैर्मल्यं सानुरागं जगति विदधती मिश्रसारस्वताम्भा ।
पुष्पस्रक्संनियोगाद् धवलिमकलिता रक्तसूत्रानुषक्ता
वेणी वेणीदृशोऽसौ प्रभवतु सुरतानन्दहेतुस्त्रिवेणी ॥ ६७ ॥
कृष्णा कृष्णावताराऽऽश्रमरमणवशाद् देहभासाऽर्कपुत्री
सूत्राच्छक्तिर्व्यनक्ति त्रिभुवनभविनां भावनां वैष्णवीयम् । 30
ब्राह्मी शक्तिः सरस्वत्यमलजलभरे शोणभावं दधाना
शैवी शक्तिः सुराणां सरिदरिकरिभीहारिणी वा विवेश ॥ ६८ ॥
सुधा श्रवन्ती वसुधातलेऽसौ सुधाभुजां सिन्धुरिति प्रतीमः ।
रागाद्विरागाद् भुजगीव पातुं तां नागलोकाद् यमुनाभ्रमेण ॥ ६९ ॥

विषं तदीयं किमिवापहर्तुं सरस्वतीयं विधिना नियुक्ता ।
जज्ञे त्रिवेणी त्रितयाऽऽश्रयेण श्रिया जयन्ती सुरवैजयन्तीः ॥ ७० ॥
उत्पत्ति-व्यय-संस्थितित्रयमयी तीर्थेशितुर्वाङ्मयी
भूता गौर्जगतां त्रयीं रसवशादामोदयन्ती ध्रुवम् ।
द्वेधा तापमपाकरोतु भविनां भास्वत्त्रिवेणीपदात्
वेदानां त्रितयीव बोधनधवं सा व्यञ्जयन्ती नृणाम् ॥ ७१ ॥

[इति त्रिवेणीवर्णनम्]

भद्रिका विषयदुर्गममार्गं मार्गयन्नथ निसर्गमहौजाः ।
प्राचलत् स गुणरोपबलेन दूरतोऽपहृतकण्टकवर्गः ॥ ७२ ॥
शुद्धतत्त्वमधिवास्य समग्रं संपदा प्रतिपदं चतुरङ्गम् ।
श्रीनियोगनृपतिः प्रचचाल कौशले कृतमुखः समितीनाम् ॥ ७३ ॥
अध्वनि ध्वनितदिग्विजयश्रीः प्रध्वरेऽध्वरकृतां स कृतान्तः ।
ईश्वरः स्वरसतः परशक्त्या जग्मिवान् निहतमारविकारः ॥ ७४ ॥
त्रासयन्नसहनान् गहनान्तः क्वापि चापगुणकर्षणधैर्यात् ।
स क्षणेन विषमाऽऽगमबन्धं भेदयन् नयनसौष्ठवमाधात् ॥ ७५ ॥
पूर्वमार्गविशदीकरणेन दुष्पणव्ययकृताऽऽचरणेन ।
उन्नयन् स्वसमयं नयवृत्त्याऽऽदेशराट् सुमनास्स रराज ॥ ७६ ॥
श्रेणिबद्धमणिराशिभासितां स्निग्धगन्धिशतपत्रवासिताम् ।
चान्द्रनिर्झरणवारिणा सितां स क्रमाच्छिवपुरीमवापताम् ॥ ७७ ॥
अहमहमिकयाऽयं गौरवैः पौरवर्गैरजनि जनितपूजस्तत्र सुत्रामधामा ।
पुरि दुरितविनाशात् पार्श्वसर्वज्ञभास्वज्जननजननतायामुद्यतः स्तोतुमेवम् ॥ ७८ ॥

[अथ श्रीपार्श्वजन्मस्थानवाराणसीतीर्थवर्णनम्]

पुरी सुरीणामपि माधुरीणामेषा विशेषाद् धुरि वर्णनीया ।
वाणारसी यत्र रसी वशी च जनो निवासी सुदृशां विलासी ॥ ७९ ॥
श्रीपार्श्वभास्वानुदियाय यस्यां प्राच्यामिवान्तस्तमसां विभेदी ।
तच्चित्तमद्यापि कविर्बुधश्च कलाधरोऽप्यभ्युदयी समग्रः ॥ ८० ॥
द्विजाधिराजः सकलः कलङ्कं बिभर्त्ति मेषोक्षझषालिभोगात् ।
निमज्जनोन्मज्जनतस्तदस्य गङ्गाप्रसङ्गादपि वृद्धिहानी ॥ ८१ ॥
नूनं निवासोऽपि सुरेश्वरस्य द्युलोकगर्वं हरतेऽत्र सर्वम् ।
तल्लेखशाला सविशेषबाला प्रतिस्थलं संप्रति दृश्यतेऽस्याम् ॥ ८२ ॥
महोदयोऽस्यां निवसज्जनस्य प्रतीयते साक्षरसंगतिश्च ।
शिवानुरागोऽर्हति पार्श्वरूपे पुरी तदेषा शिवसन्निधाना ॥ ८३ ॥
गाङ्गं पयः सन्निहितं यदस्यां पीयूषपूरं कुरुते विदूरम् ।
आद्यस्य योगाज्जडताविनाशः परस्य जाड्येऽग्निमुखास्सुरास्ते ॥ ८४ ॥

सुधाशनानां जडिमा न याति न लेखशालां यदमी त्यजन्ति ।
किमेवमामृश्य सुपर्वलोकः पुरीममुष्यां विदधे स्वमोकः ॥ ८५ ॥
श्रीपार्श्वप्रभुणा स्वजन्मनि पुरा प्रेम्णा सुरा भाविता-
स्ते सर्वे किमुपाययुर्भगवतो मत्वाऽवतारं पुरे ।
तेनाऽऽनन्दमयी पुरी समभवद् वाणारसी मङ्गलै- 5
र्नित्याऽऽलोकविकाशिका शिवपदं नाम्नाऽप्यसौ काशिका ॥ ८६ ॥
यस्यां महेभ्यनिलया दिवि वृद्धिमीयुस्सौवर्णशैलशिखरालिजिगीषयेव ।
पत्रावलम्बनकृतः खलु वैजयन्तीव्याजान्नवाम्बरमणीरमणीयभासः ॥ ८७ ॥
सर्वे सुपर्वसुहिता विबुधा नगर्यां पर्यायमेत्य नु नृणामनृणं न्यवात्सुः ।
सौधश्रिया तदनुरागवशाद् विमाना मानातिगा भुवमयुर्मयुदर्शनीयाः ॥ ८८ ॥ 10
देवाऽऽगमादनु ननु द्युपुरे कियन्तः शेषा विशेषरुचयो मरुतां विमानाः ।
आलोकितुं किमिति यत्र नृणां निवासा उच्चैर्यियासव इति प्रविभान्ति शृङ्गैः ॥ ८९ ॥
दिव्यां रुचिं निदधिरे दधिरेणुगौरामन्तर्वसज्जनतथारुचिनिश्चयेन ।
इभ्याऽऽलया निजशिरःस्थितकेतुहस्तैरामन्त्रयन्त इव मार्गणवर्गमस्याम् ॥ ९० ॥
यस्यां परं जनसुखं बहुधर्मराज्यं निष्कम्पसंपदपि वैश्रमणानुभावात् । 15
ऐन्द्री स्थितिर्धनवतां द्विविधा तदत्र युक्ता दिगीशवरमन्त्रनिमन्त्रणाऽभूत् ॥ ९१ ॥
यत्राऽऽपतन्ति सदनानि सुधाशनानां ज्योतिर्भ्रमादिव दिवः परिवस्तुमैक्ष्य ।
शृङ्गैर्महेभ्यनिलया अपरश्रियां वो नात्रावकाश इति वक्तुमिवोद्व्रजन्ति ॥ ९२ ॥
नैपुण्यपुण्यधनवज्जनरूपसंपद् भूदेवरूपनियताऽऽश्रयणेन यस्याः ।
स्पष्टावतुष्टयसुवर्णदशाऽवसायात् तुल्याऽलका भवति किंपुरुषाऽऽश्रिता नो ॥ ९३ ॥ 20
उच्चैर्धनानि मनसा सममादधानाः पात्रेषु यत्र पुरुषा विभवप्रधानाः ।
मन्ये तदुच्चगतिसंगतिहेतवे स्वं तेषां गृहाणि पुपुषुर्दिवि वर्द्धमानम् ॥ ९४ ॥
पौरस्त्रियो निशितमस्त्रमिव स्मरस्य नृणां वशीकरणकर्मणि सावधानम् ।
यासां स्वरूपविजयेऽप्सरसां प्रियत्वं युक्तं सुरालयगतस्य सुराधिपस्य ॥ ९५ ॥
जाड्यस्पृशा जलरुहा यदिवेन्दुना नो वक्त्रं सकर्णविधिना तुलयेद् वधूनाम् । 25
वैवर्ण्यमभ्युदयते द्वितयेऽप्यमुष्मिन् येन क्षणेन सुधियां स्फुटमीक्षणेन ॥ ९६ ॥
पत्रालिशालिचरितैः परितोऽपि पद्मे साम्यं विधेयमधुना मधुपायिपूर्णे ।
तन्नास्ति वस्तुविषया वनिताऽऽननानां यैर्निर्जिताऽधररुचाऽस्य सुपल्लवश्रीः ॥ ९७ ॥
रामाभिरामवदनैर्मदनैपुणेन स्वीयोपमापदविलोपविधित्सयेव ।
साधर्म्यपङ्क्तिषु ततो नवबिन्दुरिन्दुर्दैवैर्न्यवेशि किल शून्यपदेऽङ्कतोऽपि ॥ ९८ ॥ 30
वर्ण्यः सुराधिपसभासु सभासुरश्रीरिन्दुर्मदक्षतिरमुष्य विशिष्य कार्या ।
नार्याननैरिति गृहैर्बबृधे नगर्या द्रष्टुं परस्परकृतामिव वादचर्याम् ॥ ९९ ॥
मुक्त्वा परव्यसनमभ्यसनं नराणां
शास्त्रस्य सूक्ष्मसनं वसनं यथेष्टम् ।

पुर्यां विसृज्य निलया धनिनां विमाना-
न्युर्वन्ति शंसितुमिव प्रभया समानान् ॥ १०० ॥
उन्नत्वमेषु विषमेषु रसाद्विवास्यां वश्येषु दिग्युवतिवक्त्रनिरीक्षणेन ।
अन्योऽन्यमुच्चलितकेतुकरेणसंज्ञाप्रज्ञापकेषु भवनेषु विदूरतायाः ॥ १०१ ॥
5 मुख्यं सुमेरुशिखरैः सममस्ति सख्यं धाम्नां पुरे कुमुदबान्धवसाधुधाम्नाम् ।
निर्णीयते तदिदमद्भुतदानशौण्डकल्पद्रुकल्पपुरुषोत्तमसन्निधानात् ॥ १०२ ॥
नादृष्टदृष्टरुगनिष्टगरिष्ठरिष्टदुष्टामरादिजनितः परितापलेशः ।
पुर्यां तदुष्णमहसा विहितोऽपि तापो मा भूदितीव ववृधे जनसौधवृन्दैः ॥ १०३ ॥
सिद्धिर्द्विधाऽपि नगरेऽङ्गभृतां सुसाधा बाधा न काचन वने भवनेऽवने वा ।
10 विश्वत्रयेऽपि महती वहतीह वृद्धिं ख्यातिर्न तद्गृहमहोदयविस्मयः स्यात् ॥ १०४ ॥
दध्रे जनैर्गिरिवरस्य चिरस्य धैर्यं लक्ष्मीः पुनर्विपणिभिर्मणिभिः प्रपूर्णैः ।
गोत्राऽऽश्रयश्च सचिवैरवशेष एष नूनं महेश्वरगृहैः परिवृद्धिवेषः ॥ १०५ ॥
ऊर्ध्वं दिवि स्थितिभृतोऽपि सुरानुरागादागामुका भुवि पुरे सुरभासुरेऽस्मिन् ।
देवालयाः खलु महेभ्यनिवासमूर्त्या तेषां तथापि स तथोर्ध्वगतिस्वभावः ॥ १०६ ॥
15 उल्लङ्घ्य खेचरगणान् गगनेऽभ्ययास्यन् नूनं महेश्वरगृहाणि महान्ति शृङ्गैः ।
पादावनम्रशिरसा यदि नागलोकस्तेषां विलम्बकरणं भुवि नाग्रहीष्यत् ॥ १०७ ॥
पुण्यात्मनां परिचयान्नगरी गरीयःपुण्यैर्द्युलोकजयिनी जयनीतिपात्रम् ।
नृणां महोदयविधिं सहसाऽभिधत्तेऽसौ धैर्यधुर्यमणिनिर्मिततुङ्गसौधैः ॥ १०८ ॥

[इति श्रीवाणारसीनगर-नागर-भवनवर्णनम् ।]

20 तत्राभिनम्य जिनपार्श्व-सुपार्श्वदेवतीर्थद्वयं सविजयं नमयन्ननम्रान् ।
श्रीजैनशासनजयं नगरे नियोगी शश्वदघोषयदयं हृदयं दयायाः ॥ १०९ ॥
अध्वान्तरेऽप्यसुतरां सुतरां तरङ्गैर्गङ्गां व्यतीत्य कृतमार्गबहुप्रयत्नः ।
गच्छन्नतुच्छमुनिगच्छविधेयवृत्त्याऽऽदेशप्रभुर्भुवि वनानि मुदाऽऽलुलोके ॥ ११० ॥

अथ उपवनवर्णनम्, यथा—

25 उपवनपवनश्रीसौरभानुष्णभावैर्मनसि मनसिजस्य प्रादुरासीद् विकारः ।
तमथ कथमपि स्वं शुद्धमार्गप्रपन्नं समयरसिकवृत्त्याऽऽवेत्य स द्रागरौत्सीत् ॥ १११ ॥
अनवधिविधिबोधान्निर्विरोधप्रबोधात् सहृदयहृदयेऽन्तर्नन्दयन् न्यायधर्मम् ।
अपथमथनकर्मा संकथाभिः सुधर्माऽधिपतिरुपवनान्तः श्रान्तभावेऽध्युवास ॥११२॥
स्फुरति मरुति मन्दे तस्य खेदं बिभेद किशलयवलयानां चालनैः काननाली ।
30 परभृतभृतकस्तत् साधुवादं जगाद भ्रमरमुखरबन्दिस्तोत्रपाठानुसारी ॥ ११३ ॥
सुरतरव इवामी रेजुरुच्चैर्विशाला बहुदलफलभारैर्नम्रसर्वाङ्गशालाः ।
उपवनसहकाराः स्पष्टपुष्पप्रकाराः परिणतसुरसार्थाऽऽमोदितक्ष्मापसार्थाः ॥ ११४ ॥
कनकघटितमौलिर्मञ्जरीभिर्बभासे प्रसृमरबहुवर्णभ्रामरै रत्नपूर्णः ।
सकलतरुकुलेषु प्राज्यसाम्राज्यशंसी रुचिरुचिनिसर्गस्यूतचूताकरस्य ॥ ११५ ॥

घनतरतरुशाखाच्छादनात् काननेषु न तरणिकिरणानां क्वापि संक्लेशलेशः ।
घन इव वनभूमौ संनिविष्टस्तदीयप्रकटकपटवृत्त्या विश्वविभ्रान्तिखिन्नः ॥ ११६ ॥
प्रमदवनविशोकाशोकवृक्षेष्वधस्तान्मधुरमधुपदेशोज्झितकन्दर्पसेना ।
जगति विजयलक्ष्म्या गीयमानाऽलिवृन्दैर्युवतिजनमनःस्थं मानभारं जहार ॥ ११७ ॥
भवति पटुरसूर्यंपश्यता राजदारेष्विति चतुरवचोभिः पूर्वमूचञ्चलाक्षी ।
गुरुतरतरुराज्या संवृणोतीव सर्वां तनुमनुपदगङ्गासङ्गमादेव साध्वी ॥ ११८ ॥
त्रिकरणदृढशक्त्या मातुरापन्निवार्या तनयविनयवृत्तिः सद्भिरेवं प्रधार्या ।
व्यपहृत इति भूमेर्भूमिजैः पूर्वगोत्राचरणचणमनोभिः सूर्यजन्योऽभितापः ॥ ११९ ॥

वनमिह बहुरम्भाऽऽरम्भसम्भावनीयं
द्विजनिवहपरीताशोकलोकार्चनीयम् ।
भवनमपि च तादृक् पूर्वदेशे निवेशे
भवति विभवसाम्ये प्रायशः संनियोगः ॥ १२० ॥

बहुसुमनसां खेरीभावः पुरेषु यथोत्सवे
प्रभवति वयोयोग्यस्तालाकरः सुधियां मुदे ।
भजति सरसामालीं प्राप्याङ्गनारमणाऽऽदरं
पथि विचरता तेनोद्याने तथा ददृशे स्थितिः ॥ १२१ ॥

ललितमसकृत् क्रीडाऽऽरामे कपेर्न वृषाकपेः
क्वचिदपि न वै तालस्तालः परं धृतगौरवः ।
शुकपरिचयः पाठे नॄणां नवांशुकसंचयः
प्रमुदिततयाऽऽदेशेशेन व्यलोकि महौजसा ॥ १२२ ॥

सुरतरुचिता वाटीपाटी स्त्रियाः कचपद्धतेः
सुरतरुचिताऽऽदेशे तस्याद्भुतं समजीजनत् ।
नवकुलरुचिप्रीत्येभ्यानां मिथो जनभोजनं
नवकुलरुचिप्रौढोद्याने पुनर्न महोत्सवम् ॥ १२३ ॥

पुरि भटजनः सर्वो गर्वाङ्कुरो धृतकञ्चुक-
स्तत इव वधूवर्गः पौरः पराकृतकञ्चुकः ।
उपवनगतौ तेनापायि स्फुरत् कलिका लता
क्वचिदुपनता वैवाशैवावनेः कलिकालता ॥ १२४ ॥

(दृढतरकुचप्रौढत्वेनावरीतुमशक्यतां
प्रथयितुमिव स्पष्टीकुर्वन्न तद्गुणसंगतिम् ॥ १२४ ॥)
[इति वा उत्तरार्धपाठः ।]

स वनविषयं स्थाने स्थित्वा यया बहुपायिनां
सवनविषयं स्थाने गृह्णन् मनो बहुपायिनाम् ।
प्रसवकलिकालाऽऽस्यं पश्यन् क्वचिद् भ्रमरोचितं
पथि न कलिकालाऽऽस्यं कश्चिन्नरं भ्रमरोचितम् ॥ १२५ ॥

श्रीफलैरविरलैर्भुवनानि नित्यमुत्सवहितानि वनानि ।
तानि वीक्ष्य कृतसंयमनानि तुष्टुवे स जनुभृज्जननानि ॥ १२६ ॥

पूर्वं श्रीजिनवीरधीरचरितं दुर्गोपसर्गादिकं
ध्यायं ध्यायमुपायतः स्थिरतमास्तद्विस्मयाऽऽस्वादतः ।
स्वं पुष्पौघमवाकिरन्ति तरवस्तेऽद्यापि तीर्थस्थले
स्मारं स्मारममी समीरकपटात् किं घूर्णयन्तः शिरः ॥ १२७ ॥

क्वचनवननिकुञ्जे प्रश्रयी प्राप्तरूपैः
स्वयमिह समुपेत्याऽऽशिश्रिये वेशभूपैः ।
अविकृतकृतहस्तैर्नीयमानः पुरस्तात्
समितिसहितवाचाऽऽदेशराजः प्रगल्भः ॥ १२८ ॥

[इति पूर्वदेशमार्गवनवर्णनम् ।]

सुवर्णसावर्ण्यरुचिः सरोभुवां गलत्परागैररुणांशुपांशुभिः ।
तेनोल्लङ्घेऽथ सुवर्णवालुका सरिद्वरिष्ठैः करिभिः परिस्तुता ॥ १२९ ॥
देवदूष्यशकलं पुराऽर्हतः स्कन्धतः शतमखेन धारितम् ।
संपपात जनपालकच्छिदे तद् दधार जलधारयेव सा ॥ १३० ॥
तमसि तरणिकल्पः कल्पविभ्रिर्विकल्पः कृतसुकृतविनोदः प्राप्ततीर्थप्रमोदः ।
मनसि निहितवीरस्तीरमस्याः प्रपेदे पटुवहनबलेनोत्तीर्य वेणीं सवीर्यः ॥ १३१ ॥
क्वचनवचनभङ्ग्याऽऽरोग्ययोग्यप्रयत्नः करणकरनियुक्तान् बोधयन् योधलोकान् ।
विदितविषयशुद्धिस्तेजसाऽऽदेशराजः प्रमुदितनृपचक्रः शक्रलक्ष्म्या रराज ॥ १३२ ॥
कतिपयविषयाणां निग्रहं विग्रहेण विदधदधिकबोधिस्सोऽधिकारेऽधिरूढः ।
यतिनृपतिरवापावापजापोदयश्रीरविरिव दिवसाऽऽस्ये पत्तनं पूर्वभूम्याः ॥ १३३ ॥

मत्वा तत्त्वविदस्तदागममिह श्रद्धाधनाः साधना-
न्यानीयोच्चतुरङ्गपुङ्गवगजादीनि स्वयं तैः समम् ।
प्रौढाऽडम्बरपूर्वमभ्ययुरतिप्रीता विनीताऽऽशयाः
पूर्वापत्तनवासिनः प्रशमिनः श्रीचित्रभानूदये ॥ १३४ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
उदयश्रीकलिते पूर्वदिक्प्रयाणवन-भवन-नगरमार्गवर्णनो
नाम एकादशः सर्गः ॥

॥ श्रीः ॥ छः ॥ कल्याणवल्लिः पल्लववती भवतु ॥

द्वादशः सर्गः ।

आनन्दमेदुरतया दुरितैर्दुरन्तैर्मुक्तेन तेन गुरुणा गुरुणाऽऽदरेण ।
संयुज्य पूज्यविधिना सुहृदस्तदेभ्या अन्तःपुरं तमथ निन्युरमन्युमान्यम् ॥ १ ॥
गर्जत्सु वाद्यनिवहेषु चलन् समित्याऽऽदेशप्रभुः प्रभुतयाऽन्वितपार्श्वनाथम् ।
चैत्ये समेत्य सह सङ्घजनेन वृत्तैस्तुष्टाव तुष्टमनसा परपुष्टभावात् ॥ २ ॥ 5
स्वस्तिश्रियः प्रणयपात्रममात्रशाक्तिश्चिन्तामणिर्दिनमणिर्जिनपार्श्वरूपः ।
यस्यां सदाऽभ्युदयवान् भुवनावभासी सा पूर्वदिग् विजयतां जयताण्डवेन ॥ ३ ॥
फुल्लत्फणीश्वरफणामणिशोणरोचिरुचीयमानमसमानममानमाह ।
यस्य प्रभोः शिरसि सेवकसेव्यभूतेर्नित्यं महोदयमिह द्विविधं प्रसह्य ॥ ४ ॥
प्राच्यामिवाभ्युदयिनो जिनपार्श्वमूर्तौ भक्त्यैव वश्यमनसः शशिमुख्यखेटाः । 10
वक्त्रं शशीधरफणामणिकैतवेन भौमादयो दिनकरः कनकातपत्रम् ॥ ५ ॥
येन प्रबोधविभवः कमलाकराणामुत्पाद्यते द्युतिभरेण तमो विभिद्य ।
स्फूर्जत्फणामणिरुचाऽहणिमाऽनुभावश्चिन्तामणिर्दिनमणिस्तदयं प्रतीतः ॥ ६ ॥
सचक्रवालमपि मोदयति स्वभासाऽभ्यासात् करोति भुवने जडताविनाशम् ।
नास्तं प्रयाति सुमनस्सु कृतावबोधस्तेनेश ! एव विजयी भुवने दिनेशः ॥ ७ ॥ 15
यः पूर्वगोत्रविशदीकरणे पटीयान् राज्ञे हितं वसु ददाति सदाऽतिशायी ।
कर्ता प्रभावविभवेन जगत्प्रभाऽऽत्मं पार्श्वात् ततो न हि परः परमार्थभास्वान् ॥ ८ ॥
ख्यातिं यतः समभजद् भुवनेऽश्वसेनाह्वानः क्षमापतिरतिस्पृहणीयतेजाः ।
यद्वा मयाऽप्यधिगता सुगुणैः प्रशंसा प्राच्या स किं न सविता सविता विभूत्याः ॥९॥

पूर्वाहरिज्जननतः सकलाद्विनेय- 20
ध्येया बभूव नवभूवरवर्णनीया ।
काश्या प्रकाश्य निजरूपमतः स भास्वान्
पार्श्वाऽऽख्यया विजयते जयतेजसाऽर्च्यः ॥ १० ॥

यस्य प्रभा प्रियतमाऽऽयतमानसस्य राजन्यजन्यमहिताऽवहितानुरागे ।
मुक्त्वा परं जनपदं सहचारचारुस्त्विमिहार्हति किमर्हति नार्करूपम् ॥ ११ ॥ 25
भोगीन्द्रनिर्मितसहस्रफणामणीनां रोचिश्चयैर्धवलयन् वलयं धरण्याः ।
क्षुद्रग्रहादिललितं हरते समग्रं तस्मिन् सहस्रकविताद्युचिता कथं स्यात् ॥ १२ ॥
यस्योत्तरायनमपि प्रकटं भुजङ्ग कच्छ्राऽऽश्रये प्रतपतस्तपसाऽऽतपेन ।
तद्दक्षिणायनमहो कलिकुण्डतीर्थे साम्येऽवधेस्तरणिसाम्यममुष्य मुख्यम् ॥ १३ ॥
सूर्यः पुपोष जनने सति मासि पौषे धात्रीं सहस्रमधिकृत्य जिनस्य सेवाम् । 30
नूनं तदूनमभवन्न कदाऽपि तस्य मुख्यस्ततो भुवि सहस्रकविर्जिनोऽपि ॥ १४ ॥

दोषाकृतिर्विनिहता वपुषांशुपोषात् शोषाय वा प्रकटितं भुवि पङ्कराशेः ।
पद्मोदयं प्रणयता प्रणयेन येन चित्रं न तत्र वरतेजसि चित्रभानोः ॥ १५ ॥
पूर्वोदयं निदधता विधिनाऽधिमित्रं मित्रं विधाय ससृजे भुवनोपकारः ।
पार्श्वेन विश्वविभुना कमठप्रतिष्ठा प्रान्तं प्रकाश्य धरणीधरसंनियोगम् ॥ १६ ॥
5 यः पद्मिनीहृदयमध्यगतोऽपि कान्त्या तत्याज राजमहितो न सुवृत्तभावम् ।
कृत्वाऽऽत्मपद्मकटनं घटयन्नवन्यां पादप्रसादमुदितं भरतप्रदेशम् ॥ १७ ॥
पार्श्वं न मुञ्चति कदाऽपि कविर्यदीयं प्रीत्या पुरस्सरतया जनदर्शनीयः ।
तद्वद् बुधोऽप्यनुगतावपि तौ प्रभावात् प्राप्तोदयाविव ततः शुचिसंचयेन ॥ १८ ॥
उच्चैर्गिरः स्तुतिपदं जगदुर्न भोगा यस्याऽऽगमे भुवि सपक्षतयाऽतिदक्षाः ।
10 गावः पुनर्दिशि दिशि प्रसृता रसौघश्रुत्या प्रियाः सुमनसां रुचिवर्द्धनेन ॥ १९ ॥
सर्वस्य वश्यकरणे निपुणा गुणाढ्याः प्रादुर्बभूवुरिह बोधिकरस्य वाचः ।
उज्जागरः सकलनागरनागलोको यद्दर्शने स्फुरति साधयति स्वमर्थम् ॥ २० ॥
यस्याङ्गकान्तिविभवेन विसर्पतैव दर्पोऽपि कौशिककृतः परिसर्पति स्म ।
निद्राणतामनुबभूव परं कुवेलास्थानं सरोऽभिगमनीयममूज्जनानाम् ॥ २१ ॥
15 विश्वप्रभाविह विवेश विधेर्निदेशात् सूरप्रभाऽरुणतयाऽभ्युदयप्रसक्ता ।
तेनाऽधरो धरति रागधुरं विशिष्य शेषः प्रभाकृति ततः सित एव वेषः ॥ २२ ॥
सौम्या रुचिर्मुखसरोरुहितीर्थभर्त्तुर्वप्रातपत्ररचनासु महेन्द्रलक्ष्मीः ।
मुक्तालतासु नवधिष्ण्यकलाविलासः शीर्षे फणामणिगणे तरणिप्रकाशः ॥ २३ ॥
सिंहासने समुपविश्य गवां विलासैर्विश्वं विभासयति विश्वविभौ जिनेशे ।
20 व्यर्थीभवँस्तदिह निर्मलधर्मचक्रमूर्त्या पुरः स्फुरति भृत्य इवोष्णकान्तिः ॥ २४ ॥
नैकः प्रकाशनपटुस्तरणिस्त्रिलोक्या न द्वादशापि विधिनावधिनाऽवगत्य ।
चक्रेऽस्य मूर्ध्नि फणिसप्तकमुत्फणासु पार्श्वस्य सप्तभुवनप्रतिभासनाय ॥ २५ ॥
ज्योतिर्भरे प्रसृमरे भगवान् स सूर्यद्वीपाधिपप्रतिकृतिः कृतिनां विभाति ।
जातिः सहस्रमहसां मणिभित्तिबिम्बश्रीचुम्बनेन कुरुते गुरुपादसेवाम् ॥ २६ ॥
25 रविद्वीपाधीशः प्रभुरिह विनिर्णीयत इतः
शतस्तोमैः स्तुत्यः प्रतिदिनमयं नाम शतशः ।
जिनः पार्श्वश्चिन्तामणिरिति मनोऽभीष्टकरणाद्
भुवि ख्यातः प्रातर्मम विषयतां यातु स नतेः ॥ २७ ॥
स्तुत्वेति पार्श्वतरणिं तरणिं भवाब्धेर्वाञ्छासुरद्रुकरणिं सरणिं शिवस्य ।
30 धर्माश्रये स्थितिमधाच्चतुरोऽपि मासानासाद्य पुण्यसमयं भगवन्नियोगी ॥ २८ ॥
उच्चैःसभामिव दिवः प्रसरत्सुधर्माऽऽख्यातां स साधुवसतेः शिखरे प्रपद्य ।
तत्रैक्षताऽखिलपुरः सुषमां स्वभासाऽऽवेशप्रमुक्तिभुवनेऽपि निदर्शनीयाम् ॥ २९ ॥
यत्रोत्तुङ्गविहारहारिललितैर्मानाद् विमाना दिवः
प्रच्युत्य प्रतिपत्तये धनवतां सौधश्रिया शिश्रियुः ।

तस्मिंस्तु गवाक्षलक्षविलसद्दूरम्भानुरूपाङ्गना-
प्रेक्षाभिः सहसाऽनिमेषनयना देवा इवामी जनाः ॥ ३० ॥
यत्रोच्चैस्तरचैत्यकेतुचलनैस्त्रस्ता इवेतस्ततो
भ्राम्यन्तोऽपि मृगादयः प्रियतमा राज्ञः श्रमं नेशति ।
नक्षत्राण्यत एव ता ग्रहगणग्राहेण रात्रिंचरा
मेषोक्षायतराशिभिर्दृढतरं बद्धा सुधारश्मिना ॥ ३१ ॥
यस्मिन्निभ्यजनालयैर्नु विजिता देवालया व्योमनि
भ्राम्यन्ति स्म सविस्मयास्तदनुगाः सूरादिखेटा अपि ।
स्वर्णे स्वर्णगिरेर्जिघृक्षव इवोत्क्षीय स्वकीयान् करान्
क्षीणाक्षीणतयैव राशि विदितं दारिद्र्यमेषां ततः ॥ ३२ ॥
सौधानां किरणैः पराजिततयाऽप्यावश्यकाभ्यागमा-
न्नक्षत्राणि समागतान्यपि समुत्तम्भ्य स्वहस्तं मदात् ।
न स्थातुं प्रभवन्ति तेन पुरतोऽश्विन्याः प्रचारे निशि
राज्ञः सार्धमपि त्यजन्ति न मनाक् शून्यस्थलस्थान्यहो ! ॥ ३३ ॥
मुख्यं सौख्यममुष्य सौधवसने मत्वा सुरैरुज्झिताः
किं तेषां निलयाः परिभ्रममधुर्निस्सारयोगादिव ।
निःश्रीका इव नीरसायनरता नित्यं तमःसंगता
नक्षत्रोपधिना क्वचिन्मृगशिरःस्थानेन शून्यास्ततः ॥ ३४ ॥
यत्रोत्तुङ्गनिवासशृङ्गनिवहव्यासङ्गसङ्घर्षत-
स्ताराणां सकलाऽप्यहारि सुषमा रौद्राकृतिस्ताश्वतः ।
उद्वृत्तैव हि कृत्तिकाशतभिषक्सङ्गेऽपि तल्लोहिता-
ङ्गस्याहर्निशविक्रियापरिणतिर्व्याहन्यते नान्यतः ॥ ३५ ॥
सेवायै जिनराजराजतलसच्चैत्यव्रजस्यानिशं
देवा यत्र पुरे सुरेशमहिते पौरच्छलादाययुः ।
तच्छेषः प्रतिभासते निशि कविः काणः कलङ्की शशी
वक्रः पङ्गुरथोऽशनिः स नियतं स्वर्गे निवासी जनः ॥ ३६ ॥
यद्गेहालिमहामहोभिरभितो विस्तारिभिस्तारका-
धीशः पाण्डुरितः कलङ्कविकलश्चिराय यावद् भवेत् ।
तावत् तुङ्गगवाक्षसङ्गतवधूरास्योपमासंभ्रम-
च्छेदायेव मुखेन तं वितनुते नूनं तथैवाञ्जनात् ॥ ३७ ॥
प्रातर्भानुरयं तथाद्युतिभरैरभ्रेन विभ्राजते
श्रीरत्नाकरतोऽप्युपेत्य विधुः कोपारुणः स्वात्मनि ।
संस्थाने करचालनादिह वर्णा स्पष्टान् मणीनां गणान्
मन्ये प्राप्तरुचिः करोति भुवनप्रोल्लासनं सोऽचिरात् ॥ ३८ ॥

सौधादङ्कुरितैः करव्यतिकरैः स्वस्वामिनां कामिनी-
लोकस्याऽऽननसौहृदेन शशिनः कार्ष्ण्यं निहन्तुं रयात् ।
यावन्निर्मलता क्रियेत सुचिरं तावत् तदीयाऽऽनना-
म्भोजप्रेक्षणलज्जयेव स पुनः स्पष्टं कलङ्की विधुः ॥ ३९ ॥
उच्चैस्त्वेन महौकसां घनवतां ग्रीष्मेऽपि यत् केतनै-
र्वायुव्यञ्जनयाऽक्रियन्त हरयस्तीक्ष्णद्युतेः सुस्थिताः ।
तेनामी हरितत्विषाऽत्र परितः स्वर्णाचलं भ्रामुका
विस्मेरस्मरतोऽश्विनीमनुगता धावन्ति तत्कामुकाः ॥ ४० ॥
नक्षत्राणि कथं व्रजन्ति परमं पारं वियन्नीरधेः
प्राप्यं पादसहस्रधारिहरिणा वेगेन ससार्वताम् ।
पुर्यामिभ्यमहौकसां पथि न चेदालम्बनं सुन्दरं
हासाभ्यासविलासलालसवधूप्रेमाभिलाषेक्षणैः ॥ ४१ ॥
प्रोच्चैर्गन्तुमिवोत्सुकैर्जनगृहैर्द्यां जेतुकामैर्दिवोऽ-
भ्याहूतेव किमश्विनी प्रतिपदं रत्नाङ्गणे बिम्बिता ।
भीतस्तच्चरिताद् विशिष्य सकलः स्वर्लोक एवापतद्
ज्योतिः संक्रमणच्छलेन पदयोस्तेषां स्फुरत्तेजसाम् ॥ ४२ ॥
स्वर्लोकं प्रभयाऽधरं विदधता नक्षत्रबिम्बोपधे-
स्तेनोदस्त इव ध्वजव्रजतनुर्हस्तः प्रशस्तः श्रिया ।
सौधानां निवहेन शुद्धरुचिना तत्रेन्दुसूर्यद्वयं
क्रीडाकन्दुकचारुचित्रचरितं धत्तेऽप्रमत्तेङ्गितैः ॥ ४३ ॥
स्फीतिं[1] सातिशयां विमृश्य हरिणा यत्रेभ्यलोकौकसां
नित्यं स्वर्गविघातिनीं प्रविदधे विज्ञाय तारास्थितिः ।
तेषामुच्छ्रितकेतनैः प्रचलितैः संघृष्य दूरीकृता-
स्ता अस्ताचलगण्डशैललुलिता गच्छन्ति विच्छायताम् ॥ ४४ ॥
सौधानामभिवर्द्धनेऽन्तरगतास्तारावतारा अपि
व्याधूयन्त कृतान्तरायकतया मूर्द्धन्यधन्यध्वजैः ।
तेनामी प्रतिभान्ति चञ्चलतया वार्द्धेस्तरङ्गा इव
नासूयाऽध्यवसायिनामिह भवेत् कुत्राऽपि नित्या स्थितिः ॥ ४५ ॥
सौधानां निकरैर्महोन्नतिधरैर्दण्डैरिहाभ्रंकषै-
रुत्खातादिविषद्द्रुमा वितरणैः स्पर्द्धिष्णवः स्वाधिपैः ।
तन्मूलं स्फुटमेव दूरपतितं चित्रा-विशाखा तथा
पत्राणि प्रतिभान्ति कान्तिविलसत्तारावतारश्रिया ॥ ४६ ॥

1 A "स्फाति"

अत्युच्चैस्तरचैत्यमूर्द्धनि लसत् सिंहप्रसङ्गात्प्रभः
　सिंही सूनुमसूत राहुमसितं प्राहुस्तमन्वीक्षकाः ।
अन्तःसंगतपुत्रिका जनमुखाम्भोजन्मलक्ष्मीभर-
　स्पर्द्धिष्णोः शशिनोऽनुवाहनशशभ्यादित्सुमस्मिन् पुरे ॥ ४७ ॥

अश्विन्यः प्रतिवेश्म विस्मयपदं ब्राह्मीप्रवृत्तिः परा　　5
　वारोऽप्याश्रितमङ्गलः श्रुतिरुचिः स्पष्टा बुधैः संगतिः ।
सूरः पूर्णकलाधरश्च सकलो लोकः कवित्वाश्रय-
　स्तज्ज्योतिर्गणभासुरेऽत्र नगरे न्याय्या गुरोराहतिः ॥ ४८ ॥

मा द्राक्षीन्नगरीजनः परिजनं रम्भादिकं स्वःपते-
　स्तुङ्गत्वेन निजौकसामिति धृतान्तर्जालिका वेधसा ।　　10
ताराणामवतारणेन सहसा तां नागरे जागरे
　वायुर्वष्टिसुखाधदृष्टविभवात् प्रातर्विदूरेऽकरोत् ॥ ४९ ॥

अस्माकं सुहृदः क्षमाधरवरास्तुङ्गश्रिया तान् द्विषन्
　इन्द्रः कीदृगितीश्वराश्रयगणं वर्द्धिष्णुमालोकितुम् ।
द्यौर्मत्वाऽतिबलाचलग्रहमिषादुच्चैः श्रुतिश्चाश्वयुग-　　15
　वृत्त्याऽस्ताद्रिदरीर्विहस्तकलया सद्यो भजत्यन्वहम् ॥ ५० ॥

अत्युच्चैः श्रुतिसंपदामृषिकविन्यासङ्गतः प्रस्फुटं
　ब्राह्मीनिर्मलताजुषां दृढतया सन्मार्गमासेदुषाम् ।
आदित्युतिशालिनामिह भवेत् किं ज्योतिषां विभ्रमः
　पातो वास्तगिरौ पुरोन्नतगृहैः पादाः स्खलेयुर्न चेत् ॥ ५१ ॥　　20

ज्योतिर्हव्यभुजां कुतो दिवि भवेत् वक्रेऽतिचारेऽथवा
　गत्या मार्गविमुक्तिरत्र महसां राज्ञः प्रसारेऽप्यहो ! ।
अत्युच्चैस्तरसौधमूर्ध्नि विलसल्लोलेक्षणावेक्षणा-
　वृत्त्यां चेन्नहि विभ्रमः प्रसरति द्वेधा प्रभाऽऽच्छादनात् ॥ ५२ ॥

सन्मार्गेण गुरोर्महोदयदशायुक्ताऽऽलयानां जने　　25
　क्षेमङ्को बहुधान्यवृद्धिधरणप्रौढिः प्रसिद्धाऽऽगमे ।
सर्वाऽऽशासु फलाऽऽयता क्षितिभृतां सारस्यमावश्यकं
　नृणां कामनयाऽऽदरेण फलितं साभोगभोगश्रियाम् ॥ ५३ ॥

इभ्यानां गुरुवैभवं प्रियतरं चित्ते सचेता जनः
　सर्वोऽप्यश्वयुगेन साऽऽभरणिता बाहुल्यमोजस्विनाम् ।　　30
नेत्राभीप्सितसंगतिर्द्विजपतिः प्राभाकरीं वा रुचिं
　धत्ते तत्र पुरे न चित्रविषये ज्योतिर्महत्त्वं गुरौ ॥ ५४ ॥

कान्तः शान्तविधेर्निशान्तममलस्वान्तः स्वसिद्धान्तविद्
　न भ्रान्तः क्वचिदर्थसाधनकृतौ श्रान्तो न सत्कर्मणि ।

यस्मिन्निर्व्यसनः परं सुवसनः श्रद्धाऽतिशायी जनः
सौधर्मस्थितिलक्षणं समुचितं तस्मिन्नहो ! पत्तने ॥ ५५ ॥
विश्वाऽऽखण्डलमण्डलीमनुनयन् शोभाघनैः साधनै-
र्निःसामान्यवदान्यतादिसुगुणैर्यत्राऽऽस्तिकानां गणः ।
5 तत्रैश्वर्यकथां सदाऽप्यवितथां गङ्गाऽऽश्रयात् कुर्वति
सत्यः श्रीनगरेऽस्ति वर्णनविधिर्दिव्योऽभिनव्यश्रिया ॥ ५६ ॥
तत्र व्यतीत्य चतुरश्चतुरोऽपि मासानुद्बोधिबोधिनि जने जिनधर्मदार्ढ्यम् ।
कुर्वन् विमोहबलमुच्छलितच्छलेन वेगाज्जिगाय मुनियोगिनियोगिनागः ॥ ५७ ॥
प्रास्थापयद् विदिशि हव्यभुजो भुजौजाः पादातिचारबलमस्खलितं खलैः सः ।
10 सम्यग् मुहूर्तसमये समये प्रसिद्धं सम्मेततीर्थमथ नन्तुमना वनान्तः ॥ ५८ ॥
शुद्धाऽऽशयः स्वयमपि क्रमतश्चचाल वाचालयन् जयरवैर्दशदिक्कदम्बम् ।
निर्वासयन् जनपदादनयप्रवृत्तिं कृत्वोपदेश-विनिवेशविधेः प्रबन्धम् ॥ ५९ ॥
सैवानुरागपरभक्तिरनेन धार्या स्वार्या स्मृतिश्च मनसा गुरुगौतमीया ।
शालेयसंवरपरिक्रमणेन मार्गमभ्यस्यता भुवि कृतोऽविकृतः प्रयत्नः ॥ ६० ॥
15 कृत्वा विशिष्य समितिं वचसा ररञ्ज स प्राकृतप्रतिपदस्थितिमादधानम् ।
भूपालवर्गमपवर्गनिसर्गरागाच्चर्यापरीषहसुहृः सहसाऽध्वचारी ॥ ६१ ॥
अर्हद्विहारभवनाद् विविधोपहारप्राप्तां विहारनगरीं क्रमतो जगाम ।
सङ्ग्रामसाधुचरितैर्भुवि गीयमानैरादेशभूपतिरतिप्रतिपन्नधैर्यः ॥ ६२ ॥
तत्रापि चैत्यनमनान्न मनाग् विषण्णः स्तोतुं स्वतः प्रववृते जिनभास्वतोऽर्चाम् ।
20 प्रत्यक्षतः क्षततमस्तमपार्श्वनाम्नः सर्वार्थसाधनविधेर्जिततीव्रधाम्नः ॥ ६३ ॥
स्वस्तिश्रियां निवसनस्थलमाननाब्जमब्जं जिगाय कलयैव सदोदयेन ।
यस्य प्रभोः कमठदर्पहरस्य कामं कामप्रथाभरहरस्य मनोहरस्य ॥ ६४ ॥
स्वस्तिश्रियः सुभगसंगतशोणवासस्तुल्या स्फुरन्ति परितः खलु यस्य भासः ।
उद्यत्फणामणिभुवः किल भूर्भुवःस्वःस्वामी स कामितमुदे शिवधामगामी ॥ ६५ ॥
25 स्वस्तिश्रियां करणमाभरणं त्रिलोक्या अर्हज्जिनेन्द्रभगवत्प्रभुनामधेयः ।
ज्ञातार्थजातपटुबोधसदावदातस्तातः स सातविषयेऽस्तु सतां कृपातः ॥ ६६ ॥
स्वस्तिश्रियां समुदयोऽभ्युदयेन यस्य प्रादुर्भवत्यखिलदुर्भवसंनिरोद्धुः ।
अस्वप्नतो विदधतः प्रकटोपदेशव्याख्या महेन्द्रदिशमाश्रयतः प्रभाभिः ॥ ६७ ॥
यद्दर्शने भुवि विनश्यति चौर्यचर्या तस्वानि पश्यति परिग्रहमोक्षपक्षे ।
30 लोकः शिवाय नमति प्रतिबद्धचेताश्चिन्तामणिर्दिनमणिप्रकृतिस्स जीयात् ॥ ६८ ॥
पाणेस्तलेऽस्य नियतः कमलानुषङ्गः पादोपयोगजनितत्रिजगत्प्रकाशः ।
पार्श्वस्य तस्य समताऽभिमताऽहिमांशोरत्यद्भुतं यदिह देहभृतां न तापः ॥ ६९ ॥
अर्हन्महः स्वहृदयेऽभ्युदयेन रम्यं सन्मानसाऽम्बुजविबोधकरं निदध्मः ।
प्रोद्दामकामतमसां हि विरामहेतुर्वामाश्वसेननृपतिप्रतिभाऽभ्यनन्दि ॥ ७० ॥

स्युः संपदः प्रतिपदं विपदं निहत्य राज्यं विराजिगजवाजिशताङ्गराजि ।
सत्संगतिर्गतिरपि द्युसदां महेज्या यस्य प्रभाव-विभवानुभवाज्जनानाम् ॥ ७१ ॥
नूनं सहस्रगुसहस्रमहः प्रसह्य संपिण्ड्य शुद्धविधिना विधिना व्यधायि ।
तेजोभरः सकलपातकसंनिपातव्याघातहृज्जिनपतेः परमाश्वसेनेः ॥ ७२ ॥
यो वारुणीं न चकमे न तथोत्तराशां तद्वच्च दण्डधरदिग्गमनं कदाचित् । 5
सोऽपूर्वभानुरिव पूर्वदिशं प्रपन्नः पार्श्वः सदाऽभ्युदयवानिति नात्र चित्रम् ॥ ७३ ॥
यस्य प्रभा सहचरी गिरिसानुरागा बालातपप्रकरणान्महिता महीशैः ।
दूरीचकार भुवने जडिमाऽभिमानं त्यक्त्वा पराश्रयतयाऽङ्गभृतां नितान्तम् ॥ ७४ ॥

त्रयी येनोद्गीर्णा समवसरणे यस्य पुरतोऽ-
हयः श्रेणीरम्या वियति दधते नृत्यललितम् । 10
यतः पद्मोल्लासो भवति नियतस्तं घनकरं
नमामः श्रीपूर्वोदयिनमथ पार्श्वं दिनकरम् ॥ ७५ ॥

स्तुत्वा जिनं प्रतिजनं विहिताऽतिभक्त्याऽऽदेशप्रभुर्नगरमैक्षत शक्रदक्षः ।
साक्षात् तदीयसुषमा सुखमानिनाय चेतस्ततः स्तुतिमिमामचिरादुवाच ॥ ७६ ॥

यत्र चित्ररचना वचनानां गोचरात् पटुधियामतिशेते । 15
वेश्मनां धनवतां सुरलोके लाघवं विदधतां विभवेन ॥ ७७ ॥
मानवाऽऽश्रयभवाप्तशिवसिद्धिर्जायते दिवमतीत्य समस्ताम् ।
इत्यवेत्य किमु पौरगृहाणि तुङ्गतामधिगतानि विशिष्य ॥ ७८ ॥
अत्र कायमपहाय विपक्षी भोगभाग् भवति वज्रमिवाङ्गी ।
यात्वतः सहतनुर्मनुजन्मेऽतीव यत्र भवनेष्वतिवृद्धिः ॥ ७९ ॥ 20
भास्करोपलदलैर्जनितानेस्तापतो न जडिमा शिशिरेऽपि ।
स्पर्द्धया शशिमणिक्षरदम्भः संभवान्नहि शुचावपि तापः ॥ ८० ॥
उद्यतद्युतिमता हिमवृत्तिर्नाश्यते भुवनमत्र विकाश्य ।
सौधपङ्क्तिरदलीयशरण्या जायते तपसि चान्द्रपयोभिः ॥ ८१ ॥
सान्द्रचान्द्रविगलज्जलधारा धौतशुद्धकलधौतसवर्णा । 25
साङ्गगाङ्गपयसा ह्यभिषिक्तं पुण्यमेव कुरुते परलोकम् ॥ ८२ ॥
निर्वहद्भिरगुरुद्रुमसारैर्वान्तधूमकृतमण्डलयोगात् ।
आतपत्रमिव यत्र बभासे राजतां प्रकटयन् नगराणाम् ॥ ८३ ॥
यत्नबद्धशशिरत्नपयोभिर्जन्यते यदभिषेकविवेकः ।
बालसूर्यमहसा सहसा स्यात् सांप्रतं बहलचन्दनचर्चा ॥ ८४ ॥ 30
केतनैर्धनिनिकेतनलक्ष्मीचेतनैः पुरपुरन्दरमूर्तेः ।
सा प्रकीर्णककला सकलाऽपि दृश्यतेऽपवनभूपवनेन ॥ ८५ ॥
भूभृतां भवनपङ्क्तिनिवेशः पेशलश्रियमधादिह मौलेः ।
तत्र रत्नरुचि बिम्बिततारामालया भवति मौक्तिकमाला ॥ ८६ ॥

श्रद्धया परिणतः स्वत एव तत्त्वविद्घनभावितचेताः ।
अक्षतामिह सदाऽऽर्हतवर्गो दक्षतां वहति तत्त्वविमर्शे ॥ ८७ ॥
चेतसा वहति कश्चन रत्याऽऽशाम्बरीं स्थितिमलीनविबोधः ।
तस्य न व्यवहृतिष्वनुरागो निश्चितः शिवपदेऽपि निवासः ॥ ८८ ॥
5 पात्रसंगतिभृतः सुमनोभिः शोभितां दधति काञ्चन वृत्तिम् ।
श्राविका इह लता इव दिव्या मोहनाय खलु वैश्रमणानाम् ॥ ८९ ॥
वर्द्धमानविभुनिर्वृतिधाम्नः सूपदेशरमणाच्छ्रुतनाम्नः ।
संभवन्ति वनितास्तदपापाः केऽपि सन्ति पुरुषा न च पापाः ॥ ९० ॥

प्राबोधयद् धृतविहारविहारकर्मा-
10 ऽऽदेशाधिपोऽप्यवनता जनताः समस्ताः ।
स्थित्वा दिनानि कतिचिद् विहितोपचाराः
स्फारानुरागवनिता ध्वनितार्थसाराः ॥ ९१ ॥

पुण्यपुण्यकथनैरथ नैःस्वं सज्जनस्य स निरस्य चिरस्य ।
स्पष्टतामुपगते वृषमार्गे प्रातरेव विजहार विहारात् ॥ ९२ ॥
15 तीर्थराजमभिवन्दितुकामे प्रस्थिते दिनकरोऽभ्युदयेन ।
निस्तमस्त्वमुदयेन सहास्मिन्नाह साहसवतामिह मुख्ये ॥ ९३ ॥
भानुमालिनि समीयुषि नृणां हक्पयोरुहविकाशिनि पूर्वम् ।
पूर्वदिक्पथविलम्बिनि शैले तारका कुसुमलिप्सुतयैव ॥ ९४ ॥
रत्नपङ्क्तिपतयालु हि रत्नं न्यायमेवमधिगत्य अगत्याः ।
20 संयुयोज सहसा दिनरत्ने तारकामणिगणः प्रणयेन ॥ ९५ ॥
स्पर्द्धयाऽन्यहरितां समवेक्ष्य तारकाऽऽभरणभारमिवैन्द्री ।
दिक्खराज्यमदजातरुषेवाऽऽताम्रसूर्यनयनं समधत्त ॥ ९६ ॥
तेजसामतिशयं न सहन्ते हन्त ! केऽपि बलिनोऽन्यजनस्य ।
आचकर्ष तदमर्षसतर्षस्तारका करवसूनि विवस्वान् ॥ ९७ ॥
25 उद्यते द्युतिभरेऽहिमरश्मेस्तारकेक्षणनिमीलनमासीत् ।
लज्जया सकलदिग्युवतीनामिन्दुना सह विलासवतीनाम् ॥ ९८ ॥
मन्दतामुपययौ विषमेषुश्चित्रमत्र विजयिन्यपि रागे ।
तारकेक्षणकटाक्षविमोक्षान्मङ्क्षु दिग्युवतिभिश्च विरेमे ॥ ९९ ॥

कल्पवर्त्मकरोन्नु तारासंकरेण सह चन्द्रिकयैव ।
30 बालभानुरत एव तदीयज्योतिषां न विषयेऽद्भुतलेशः ॥ १०० ॥
व्यानशे नु तमसा निबिडेन सर्वतो भुवनमस्तविवेकम् ।
विष्णुचक्रमुदितं रविरूपं तद्विनाशनकृते ह्यनुरूपम् ॥ १०१ ॥
विश्वतोऽवधिविधा इव तारा रेजिरे दिवि यथास्थलचाराः ।
केवलावगमजन्मरूपेऽभ्युद्गते दिनकरेऽस्तमयुस्ताः ॥ १०२ ॥

मुकलामुदवहद् यदुलूकोऽप्यत्रिरंगजरुचिराय विरामम् ।
मन्दतां खलु बृहस्पतिरागात् तत्सिताम्बररुचिः समुदीतः ॥ १०३ ॥
त्याजिता जगति मैथुनवृत्तिर्दिव्यकर्मणि नृणामनुयोगः ।
कारितो भगवता प्रभयैवाध्वाऽप्यदर्शि भुवि नाभिसुवेव ॥ १०४ ॥
लक्षदक्षजनभाजिनि वादे निर्जिते न हि दिवाऽपि निवादे ।　　5
निष्करेऽपि करसङ्करपूर्णे सोऽध्युवास नगरे सविलासः ॥ १०५ ॥
लौकिकस्तदितरोऽपि च मार्गः सूत्रतश्चलति सार्थबलेन ।
आदृतः प्रथमतो वृषभाद्यैः सर्वदर्शिपरपारगतैस्तैः ॥ १०६ ॥
इत्यवेत्य हृदि चैत्यनिनंसुर्निश्चयात् स वृषभप्रमुयोगम् ।
सार्थमुख्यमवलम्ब्य शिवाय शैलशालिनि पथि प्रचचाल ॥ १०७ ॥　　10
दुर्णयैरविनयं प्रतिपन्नैर्भीमदुर्गविषयप्रतिबद्धैः ।
स्खल्यमानगतिरध्वनि नीचैर्नातिचारमतिरेष बभूव ॥ १०८ ॥
वाचयेयनिवहैः सपरीतः प्रीतनिर्भयमना वनमध्ये ।
नैगमानुसरणेन रयेण निर्जितारिरचलद् बलशाली ॥ १०९ ॥
पार्वतीं श्रियमसावुपभुञ्जन् निर्ययौ गिरिशताऽऽक्रमणेन ।　　15
पृष्ठतश्च पुरतः सहभद्रो दुर्गमोक्षपथलीनमनस्कः ॥ ११० ॥
केवलावुपनता उपदेशात् पार्वतीयमनुजा ननु आत्याः ।
तेन केचन कृताः सुकृतार्था दर्शने विषमबाणजयेन ॥ १११ ॥
विक्रमी क्रमपरिक्रमलीला तीर्थराजगिरिपार्श्वमुपेत्य ।
तस्थिवानकपटः पटकुट्यां प्रस्फुटं सितपटः स नियोगी ॥ ११२ ॥　　20

श्रीसंकेतनिकेतनं गिरिवरः सम्मेतनामा जिनै-
　र्निर्वाणेन पवित्रितः परिचितः श्रीशाक्रचक्राऽऽगमैः ।
तं संप्राप्तमहोदयश्रियमयं प्रीत्या नियोगीशिता
　दृशां दर्शमिह स्वमेव मनसा मेने पुनस्तादृशम् ॥ ११३ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते उदयश्रीकलिते　　25
पूर्वापत्तनविहारनगरश्रीचिन्तामणिपार्श्वप्रभुस्तुतिवर्णननामा द्वादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः सर्गः ।

अथ श्रीसम्मेताचलतीर्थराजवर्णनम् ।

मुक्ताचलाद् घटभुवाऽऽचरिता पवित्रीभूता हरिद् विमलशैलबलात् प्रतीची ।
पुण्योत्तरा ककुबसौ स्फुटिकाचलेन सम्मेदतीर्थगिरिणा गुरुणा दिगैन्द्री ॥ १ ॥
5 उच्चैर्धरारकखरैर्नखरप्रमाणे रेजे गिरिः स्वशिखरैरखरैः क्वचिच्च ।
रूप्यान् कपिद्धवलितैर्वलितैश्च तिर्यग् हेम्ना तथा कपिशताकुलितैर्द्विधाऽपि ॥ २ ॥

आपूरयन् दशदिशोऽपवनप्रसून-
श्रेणीगलत्परिमलैरमलैर्गिरीशः ।
दुर्गाऽऽश्रयेण फणिनां गणिनां वरेण्यैः
10 सेव्योऽस्य किं न महिमा स हिमाद्रिभाव्यः ॥ ३ ॥

उत्फुल्लमल्लितरुभिः कृतशेखरश्रीर्वेणुध्वनिध्वनितगोपवधूविलासः ।
नृत्यत्कलापिकुलपक्षरुचा विचित्रश्चित्राय सैष पुरुषोत्तमजैश्चरित्रैः ॥ ४ ॥
उच्चामरप्रभुतयाऽद्भुतया स साधुर्माधुर्यधुर्यरसनिर्झरणैर्नितान्तम् ।
सान्द्रद्रुमावलिकृताऽऽतपवारणेन भूभृत्पदं तदुचितं कथितं विशेषैः ॥ ५ ॥
15 आपूर्यमाणविवरैर्मरुता स वंशैरापाद्य वाद्यगणनादमिहाऽऽदरेण ।
चारुप्रकारसहकारलताः स तालं सर्वत्र नर्त्तयति तीर्थसमर्थतायै ॥ ६ ॥
शत्रुञ्जयस्फुटिकभूधररैवताद्रिसम्मेदकार्बुदगिरिप्रमुखैश्च दुर्गैः ।
सार्वत्रिकं विजयते भरते प्रसिद्धमेकातपत्रमिह्माऽर्हतधर्मराज्यम् ॥ ७ ॥
एकस्य निर्वृतिपदं यदि तीर्थभर्त्तुः स्यादुज्जयन्त इति लोकहिताय नाम्ना ।
20 विंशाऽऽर्हता मयि महोदयलब्धिधामसम्मेदकस्तदुचितः किल वैजयन्तः ॥ ८ ॥
पञ्चापि मेरुगिरयः किल पञ्चतीर्थाऽऽकृत्या स्थिता भरतवर्षजमध्यखण्डे ।
धैर्यक्रियां समुपदेष्टुमिवाधिमैत्र्या वेलाबलोच्छलितनीरनिधेर्जडस्य ॥ ९ ॥
सर्वाङ्गपुण्यभरलिप्सुतया सुरेशस्तीर्थेशजन्मसमये कृतपञ्चरूपः ।
तच्छिक्षयेव कलधौतगिरिस्तथाऽस्यात् श्रीपञ्चतीर्थतनुभिर्ननु भिन्नपापः ॥ १० ॥
25 अस्मिन् गिरावधिगते जिनभावनेन पुण्यस्य विंशतिविशोपबलं फलं स्यात् ।
आवेदितुं किमिति विंशतिशृङ्गभङ्गीमङ्गीचकार शिवकारणमेष शैलः ॥ ११ ॥
दानं फलैरविरलैः कलयन् नगानां तीव्राऽऽतपात् कृततपा इव साक्षमालः ।
शैलाश्रयेण घटयन् बहुधातुदार्ढ्यं श्रीभूधरो धरति किं न गिरीशलीलाम् ? ॥ १२ ॥
प्रख्यापयद्भिरिव काञ्चनसिद्धिवीथीमभ्युन्नतैः सशिखरैः समहौषधीकैः ।
30 प्रीत्या गतागतकरैरमरैर्निषेव्यः किं स्यान्न निर्वृतिपदं विविधाऽऽगमार्थैः ? ॥ १३ ॥
योगैरनेकफलदैर्विहितेष्टसिद्धिर्गम्यो न जातु करिभिर्हरिभिर्बलाऽऽढ्यैः ।
ध्यायन्निव स्थिरतया किमपि स्वरूपं स ब्रह्मलीनमनसां न कथं निरीक्ष्यः ? ॥ १४ ॥

जन्माभिषेकपयसाऽस्मि पवित्रितो यैराजीवितं भवतु तत्सविधे स्थितिर्मे ।
देवाद्रिरित्यवगमात् कृतपञ्चमूर्त्तिः श्रीतीर्थपञ्चकमिषाद् भरतेऽप्यवात्सीत् ॥ १५ ॥
तीर्थङ्करा हि परिनिर्वृतिमीयुरस्मिन् शैलं ततः कनकचैत्यवति प्रसिद्धाः ।
भावं विभावयति नित्यपयोदवृष्टिः सृष्टिं विनाऽभ्रपटलस्य किमद्रिमूर्ध्नि ? ॥ १६ ॥
जन्मोत्सवेऽहमभवं भगवन्निषेवी कल्याणके जिनपनिर्वृतिजेऽपि तादृग् ।
भूयासमित्यभिनिविष्टमनास्सुमेरुः सम्मेदशैलवपुषा भरते समेतः ॥ १७ ॥
प्रोत्साहयन् पथि नटानवटातिगत्याऽदृष्टप्रपातहृतपातकसन्निपातः ।
वादित्रचित्ररवसंभवपूर्वमद्रिं वीर्योद्भटैः सह भटैरभजन्नियोगी ॥ १८ ॥
आरुह्य गुह्यकशतैः कृतसन्निधानस्तं तीर्थशैलमनुशीलितशालिशीलः ।
लीलावती जननिगीतयशा ववन्दे सङ्घेन चैत्यमनघेन समं समर्घी ॥ १९ ॥
अभ्यर्च्य चन्दनसिताभ्रककुङ्कुमाद्यैर्मायन्मनोरथपथप्रतिपन्नसिद्ध्या ।
जाग्रत्प्रभावजिनभावनयाऽविलम्बं स न्यस्तबिम्बनयनः स्तुतिमाततान ॥ २० ॥

जयति भगवाञ्श्रीनाभेयप्रभुर्जगदीश्वर-
　त्रिभुवनमहासाम्राज्यश्रीवशीकरणं परम् ।
कनकरुचिकृत् सर्वाऽऽशासु स्वभासुरदीप्तिभि-
　रभिनवरविर्ध्वान्तध्वंसश्रियां समुपाश्रयः ॥ २१ ॥
भजत रजतक्ष्माभृत्पीठे तमासनभासिनं
　शिवमिव जना दुर्गाकारस्फुरद्गिरिभूषितम् ।
स्फुटतरजटाभारस्फारत्विषाद्यविजित्वरं
　श्रमणगणभृत्पूज्यं सिद्धं शिवालयसंगतम् ॥ २२ ॥
विजयमनिशं देयान्नाम्ना जिनोऽजितयार्चितः
　परमपदभाक् शर्मे वासौ द्रुमैरतिविद्रुमे ।
विजयिविजयासूनुर्नूनं सुवर्णसवर्णभा-
　स्त्रिजगति परं साम्यं मूर्त्यान्तरं परिभावयन् ॥ २३ ॥
कमनदमनः सौभाग्येन ध्रुवं जनरञ्जन-
　स्त्रिदशवनिताभावोल्लासी प्रभुर्ननु शम्भवः ।
सकलकलया शुद्धः सिद्धः सम्मेतगिरौ गुरु-
　र्गुरुरिव दिवः शास्ताशास्ताः प्रपूरयतां हि नः ॥ २४ ॥
अनुदिनमयं भूयाद् भूत्यै जिनो ह्यभिनन्दनः
　समितिमतिमान् मानी मानं जयन्नपिशाश्वतः ।
विबुधललनालालित्येनाप्यविक्रियमानसः
　शिरसि रसिकः सिद्धेः सिद्धः समेतमहीभृतः ॥ २५ ॥
उदयशिखरि श्रीमन्मौलौ यथा दिवसप्रभु-
　र्भवति कमलाऽऽनन्दी बन्दीकृतप्रभुताऽद्भुतः ।

सुमतिभगवाँस्तद्वच्छैले समेत्य समेतके
समगमदयं शैवं रूपं शिवाय स नः सना ॥ २६ ॥
दिशतु विशदां पद्मां पद्मप्रभः प्रभुरार्हतीं
गिरिशिरसि यः सिद्धावस्थाऽवलम्बितबिम्बभाक् ।
दधदिव हृदं मूर्त्तं मूर्त्तौ विमुक्तिनितम्बिनी
हृदयनिहितं रागं सद्योऽभ्युदितरविच्छविः ॥ २७ ॥
विपदवनिजच्छेदः पार्श्वे सुपार्श्वजिनेश्वरः
स्वतनुमहसां भारैस्तारैर्जितोऽग्रदिनेश्वरः ।
जगति जयताद् यस्यावद्यं स्तुतीस्त्रिदशेश्वरः
प्रमुदितमना भक्त्याऽऽसक्तः करोति विकस्वरः ॥ २८ ॥
कुवलयमुदे चन्द्रश्चन्द्रप्रभः प्रभयाऽऽभयः
शशधरसुधासारस्फारप्रकाशियशोमयः ।
मनसि लसितं शुक्लध्यानं बहिः प्रथयन्निव
शिव इव सितः शैवं दैवं प्रकाशयतां मयि ॥ २९ ॥
सुविधिरधिकं श्रेयः पुष्णात्वनुष्णरुचिप्रभः
स भवनसुमाप्रज्ञादीनां विधेः सविधे स्थितेः ।
निरवधिसुखस्थानं दानं ददद् भुवि वार्षिकं
सपदि भगवान् यो दारिद्र्यं जहार कृपादृशा ॥ ३० ॥
मनसि वचसि स्वाङ्गे शौत्यं परं कथयन्नथ
शिवपथरथः सेव्यो भव्यैः कृतार्थमनोरथः ।
दशमभगवान् गीतः प्रीतैः सुरैर्जिनशीतलः
सफलयतु मे वारं वारं मनीषितमञ्जसा ॥ ३१ ॥
उपशमवधूप्रेयान् श्रेयान् जिनोऽञ्जनवार्जितः
शिवनवरमाऽऽश्लेषी मौलौ समेतमहागिरेः ।
दनुजमनुजैः पूज्यो नाम्ना ह्यनन्तचतुष्टयी
परिणतमयी भावं धेयान्मयीहितपूरणः ॥ ३२ ॥
वसुपरिवृतस्त्रेधा मेधा दधातु मनस्विनां
जिनपतिरतिप्रीत्या पूज्यः सुरैर्वसुपूज्यभूः ।
शिव इव जने नित्यं मृत्युं जयन् विजयप्रदः
शिवपरिणतेश्चरूपाऽकम्पापरैरपुनाद् यकः ॥ ३३ ॥
विमलभगवान् पुण्यान्मुख्यां सुखश्रियमाश्रयः
प्रशमविनयादीनां दीनाङ्गिनां कमलाऽऽकरः ।
करणविजयी दाता भक्ताऽऽत्मनां नृपसंपदः
पदसलिलजन्यासाच्छैलं समेतमिहोन्नयन् ॥ ३४ ॥

जनयतु सुखाऽऽनन्त्यं नित्यं जिनोऽभिनन्दनोऽङ्गिनां
शिवपदमिति ध्यानाच्छेलं समेतमुपेयुषाम् ।
शिवमनुनयन् नाम्नाऽनन्तः सतां विषमेष्वपि
नटनघटनाकौशल्येनार्चितस्त्रिदशैरपि ॥ ३५ ॥
हृदयकमले श्रद्धाभाजां जिनो रमतां मतां
रतिमनुनयन् दिष्ट्याऽभीष्टप्रधानविधानतः ।
उपवनघटारम्ये सम्यक् समेतगिरौ शिवं
समधिगतवान् धर्मः शर्मश्रियाः समुपाश्रयः ॥ ३६ ॥
अशिवनिवहे शान्तिः कान्तिर्भृशं जगतीभुवा-
मरिपरिभवे भ्रान्तिः क्षान्तिः परस्परसङ्गरे ।
भुवि भगवतो यस्यावश्यं बभूव जनुर्दिने
दिशतु स शिवं सिद्धः शान्तिः समेतनगोत्तमे ॥ ३७ ॥
अतिशयरमापात्रं गात्रं यदीयमदीप्यत
शिखरिणि ययौ यो निर्वाणं समेतकसंज्ञिते ।
भवतु भजनासक्ते व्यक्ते दधन्मधुरश्रियं
स जयतु जिनः काकुत्स्थाख्यस्तथाऽपरकुन्थुवाक् ॥ ३८ ॥
शमरसपयोराशिर्नूनं विकाशि(सि)तसन्मना
अरजिनवरः कुर्याद् धुर्यां महोदयसंमतिम् ।
विजितसमरः कर्मारीणां भरेऽपि स सङ्गरः
करपरिकरव्यासाद्भासाऽऽश्रयीकृतभास्करः ॥ ३९ ॥
सुकृतविलसद्वल्लीफुल्लक्रियासु पयोधरः
करिहरिभयव्यापत्पल्लीविनाशनपोद्धुरः ।
दिशतु भगवान् मल्लिर्मल्लीप्रसूनलसद्यशाः
रसपरवशा मुक्तिमाणप्रियास्फुरतेर्वशाः ॥ ४० ॥
यदुकुलनभोभासान् भूयान्मुदे मुनिसुव्रतः
क्षपितदुरितस्तीव्रैर्भूरिव्रतैर्घनकुञ्चनः ।
अमृतसमये मूर्धन्यद्रेः समेतवरस्य यः
स्थिरतरतनुर्वैडूर्यस्य श्रियं चिरमाश्रयत् ॥ ४१ ॥
दमितविषयः स्वेष्टं दद्याद्भवव्यथिभेदनः
प्रशमिलजगद्दोषः श्रीमान् नमिर्जिनपुङ्गवः ।
परमपदवीलाभे यस्याऽचलस्थलमन्वभूत्
सुरसमुदये वेदीभावं समेतमहाद्रयम् ॥ ४२ ॥
विजयकमलां यस्याऽऽदेशाकृतौ कमलापतिः
परिणयमिषाद् राजीमत्या वियोगविधायिनः ।

जयतु स शिवानन्दी योगीश्वरः परभूतिमान्
यदुकुलरविर्नेमिः सिद्धिं गतः खलु रैवते ॥ ४३ ॥
पार्श्वः शाश्वतबोधनेन भगवान् भास्वानिवाभ्युद्यतः
शैलेश्या शिवमाप तापरहितः शैले समेताभिधे ।
5 तीर्थं तत् प्रथितं मुनीन्द्रकथितं जातं सुजातं नृणां
पुण्यायेव महोदयाय सुदृशां योगाय भोगाय च ॥ ४४ ॥
माहात्म्यं निजगाद यस्य भगवाँस्तीर्थस्य तीर्थङ्करः
सिद्धार्थक्षितिपाङ्गजः शिवपुरीसार्थस्य वै पार्थिवः ।
श्रीपापापुरि सिद्धिभाक् स जयताच्छैलः समेतश्चिरं
10 छत्रीभूत इव क्षमातललसल्लक्ष्म्याः प्रभासंभृतः ॥ ४५ ॥
स्थित्वा दिनानि कतिचित् तदुपत्यकायां कुर्वन् मरुत्तरविवार्थिसमर्थभक्तिम् ।
निर्णीय शुद्धवृषभप्रभुमार्गनीतिं भीतिं विमुच्य पुनरावतृते स धीमान् ॥ ४६ ॥
भूभृत्प्रकम्पनरतिः कटकाधिवासैः क्रूरस्थितिं पथि निरस्य जने स्ववृत्त्या ।
धृत्वाऽथवा नरवरान् स बलं नवादाख्यानं विशिष्टनगरं स समाप दिष्ट्या ॥ ४७ ॥
15 तीर्थाभिवन्दनबलाद् भरते दधानः सामान्यमन्यनिजयोर्विजयोऽर्जितश्रीः ।
सान्द्रद्रुमाद्रिनिवहाद् बहिराजगाम सूरः स सूर इव वार्दलवारवृन्दात् ॥ ४८ ॥
निर्माय निर्मलयशा बहुसङ्घभक्तेरत्यादरं गतदरः स दरीनिवासे ।
वीरार्हतोऽपि परिनिर्वृतिभूप्रदेशे पादद्वयीनमनतः प्रमदं प्रपेदे ॥ ४९ ॥
सारं सुरासुरनिखातसरः प्रतीर्य पारंगतः सरभसा बहुबाहुवीर्यैः ।
20 स्वं तीर्णदुस्तरभवार्णवमेव मेने सेनेश्वरः स्वरसभास्वरशाश्वतश्रीः ॥ ५० ॥
अन्तर्वणं गणपतिः परितः परीतं वैभाररत्नविपुलोदयहेमशैलैः ।
संप्राप्य राजगृहसीम्नि स तीर्थभक्तस्तीर्थाधिनाथमुनिसुव्रतमाननाम ॥ ५१ ॥
उल्लासिपद्मवनमण्डनकुण्डनीरैर्नित्योष्णतामनुभवन्नवनीविभागे ।
वीराभिवन्दनसमागतचन्द्रसूर्याख्यानां कथामवितथां सरसादमंस्त ॥ ५२ ॥
25 श्रीशालिभद्रभवनोत्तमवप्रसौधैर्योधैस्तथा गुणशिलावनजातबोधैः ।
अद्यापि यत्र जिनशासनराज्यमेकच्छत्रं पवित्रमनसां प्रतिभाति चित्रम् ॥ ५३ ॥
व्यालोक्य राजगृहनामपुरं त्रिलोक्यां दूरस्थिता अपि जिनैः कथिताः पदार्थाः ।
साक्षात्कृता इव रुचिं द्रढयन्ति बाढं पुंसां भवन्ति च ततः खलु ते कृतार्थाः ॥५४॥
शाखापुरं पुरत एव महत्तदीयं गत्वा नियोगपतिरर्चितवीरमूर्त्तिः ।
30 नाभेयचैत्यगृहमेत्य कृतप्रणामस्तत्याज मानसमलं समलङ्कृताङ्गः ॥ ५५ ॥
नत्वेन्द्रभूतिपदयोः सदयोदयश्रीर्युग्मं पदे विमलकेवलबोधसिद्धेः ।
श्रीगौतमोत्तमगुरुप्रतिबिम्बरत्नं तुष्टाव भाववशतः शतशुद्धवृत्तैः ॥ ५६ ॥
राजतां गणपतिः सुरराजां वन्दनीयचरणः शुभमूर्त्तिः ।
यत्पुरस्सरतयाऽनुगतैव शाश्वती विजयभृद्गणलक्ष्मीः ॥ ५७ ॥

मन्द्रगर्जितकलाऽपि यदीया देशनादिविषया गुरुरेव ।
मङ्गलाय भवति श्रुतिमार्गसंगता व्यसनवारणकर्मा ॥ ५८ ॥
साधुसिन्धुरमुखस्य निनादश्चूलिकादिपदभूर्गणभर्तुः ।
सागरान् विजयते स्म विशेषैरङ्गसाधनमयैः शुभवृत्त्या ॥ ५९ ॥
दुर्द्धरान्तररिपोर्विजयोऽस्याश्रितः समितिशूरनराणाम् । 5
पूर्वसाधुगणभृद्गजराजां बृंहितं महितमेव महीन्द्रैः ॥ ६० ॥
कालिकाङ्गजमतिर्भ्रमति स्म मानमाश्रयति संगतिरागम् ।
सिन्धुजा गणपतेर्भ्रमितेवाप्यूर्मिकाप्रणयिनीव रसेन ॥ ६१ ॥
गन्धहस्तिललितान्यतिशेते यः प्रवृत्तिनिहितप्रभयैव ।
तेन कश्चरणगौरवरीत्या स्पर्द्धते गणभृताऽनिभृताऽऽत्मा ॥ ६२ ॥ 10
सिंहजध्वनिधरप्रतिशब्दं यो जिगाय दृढधैर्यवचोभिः ।
सर्वतोऽभ्युदितपद्ममहागोनिर्व्ययायविधिसाधननिष्ठः ॥ ६३ ॥
यः करेऽतिशयभृन्महिमानं मानवैरभिमतं निदधाति ।
विश्रुतः श्रुतिधरेषु गुरुत्वे भद्रजातिकलभाधिकृताङ्गः ॥ ६४ ॥
आनने स्फुरति यस्य महेभाऽऽकार एव सुभगो ध्वनिसौम्यः । 15
मानसे परिणताऽऽकृतियुक्तिः साहसाय निहिताऽप्यसुभाजाम् ॥ ६५ ॥
पार्श्वमेव सततं धरते यस्तेजसां विहितविघ्नविनाशम् ।
वर्धमानवरशासनमुख्यैः स्पष्टयन् नयनमङ्गलकारी ॥ ६६ ॥
सामजन्म नियतं वदनेऽस्य सौष्ठवं सकललोकहिताय ।
निश्चितैव समरोचितलक्ष्मीर्भासतेऽनुपदवृत्तविधाने ॥ ६७ ॥ 20
दुर्द्विजिह्ववशतः सकलोर्व्यां निश्चिताऽऽदरभृता बिलवृत्त्या ।
यद् विशुद्धचरणद्वयभाजा स्थीयते बहुसुखेन वृषेण ॥ ६८ ॥
यो द्विमातृतनयप्रभुवीरख्यातिमत्र निदधे पदवृत्त्या ।
ब्रह्मचारिविधिबान्धवधर्मा पोषयन् जगति काञ्चनसिद्धिम् ॥ ६९ ॥
याऽङ्गजास्य रुचिराशु जिगाय शुद्धधौतकलधौतविभासम् । 25
चित्रभानुशरणं प्रतिपन्नं प्राकृतयाऽभ्युदयने भुवि शुक्ले ॥ ७० ॥
इष्टतास्य न शिवाङ्कनिवेशात् क्वापि वस्तुनि परे परमार्थात् ।
ब्रह्मणा परिचितेऽप्युचिता तच्छान्मवी प्रतिकृतिर्गणनाथे ॥ ७१ ॥
आनने प्रसरति स्फुटमेव दानवृत्तिरतिशायितयाऽस्य ।
सेव्यते प्रतिदिनं नृपनागैः पार्श्वमुल्लसितशाश्वतबुद्धे ॥ ७२ ॥ 30
सर्वदैव परमोदकभावो मानसेऽभिरमते गणभर्तुः ।
पीनदीर्घयुगबाहुसमुद्धेराविमङ्गलमिह प्रणिधानम् ॥ ७३ ॥
स्थाप्यते सुकृतकर्मसुसिद्ध्यै यः पुरः सुरवरैरपि नाम्ना ।
लब्धिरूपपयसां भरतोऽब्धिरेष कस्य गणभृन्न नमस्यः ॥ ७४ ॥

जीयते यदमुना यमुनाभितेजसाङ्कनिहितेन हितेन ।
श्रीसुदर्शनभृताऽप्यमुनाम्ये सम्यगेव गणभृत्पदमस्मिन् ॥ ७५ ॥
ब्रह्मणादिमतया प्रथितोऽपि न्यस्यतेऽन्त्यपद एव कुमारः ।
येन साधुचरणेन स वज्रः ख्यातिमान् असुरदुर्जयेन ॥ ७६ ॥
5 स्थूलभद्रवदनेन धरायां प्रापि निर्मलयशः शशिलक्ष्म्या ।
द्राग् यथासमयमर्थविशेषसाधनेन शुचिशीलधनेन ॥ ७७ ॥
वाञ्छितार्थकरणेन सुरद्रोरप्यधः स्थितिकृता गणराजा ।
भिक्षवो विभवभोगविलासं निन्यिरे सुमनसामभिमान्याः ॥ ७८ ॥
सा विनायकमुपेत्य शिवश्रीर्जायते नवसुधाऽशनसौख्यम् ।
10 एतमेव घनलब्धिसमेतं निश्चयाद् गणपतिं प्रणिदध्मः ॥ ७९ ॥

येऽसिन्दूरमुपादधुर्मधुरिमा नित्यं गवां यान् पुनः
शिक्षायातिशयेन यैश्च सुषमा संपादिता वैभवे ।
येभ्यो दानमहोदितं[1] च विहितं देवैः सदेवानुगैः
येभ्यो ब्रह्मरुचिः सतां समुचिता जज्ञे व्ययावव्ययात् ॥ ८० ॥
15 येषामङ्कमहोदयः प्रतिपदं सिद्धिः स्वहस्ते परा
शुद्धानेकपता मुखे परिणता येषु स्थिरा श्रीर्वरात् ।
सर्वाऽऽशापरिपूरकैर्गणधरैः प्राप्तप्रतिष्ठैरिति
तैर्धार्या प्रभुभिः स्वचेतसि शिशौ भक्ते कृपा शाश्वती ॥ ८१ ॥

यैनैन्द्रभूतिरयमित्युपलक्षितोऽपि तेषामपि त्वमिह साधयसे हृदीहम् ।
20 दत्त्वेन्द्रभूतिपदमुत्तमगौतमेशः मूर्खे बुधेऽपि महतां समदृष्टिरेव ॥ ८२ ॥
स्तुत्वाऽऽदिमं गणधरं बहुधोपलब्ध्याऽऽदेशप्रभुः पुनरमुष्य स देशभाजम् ।
मूर्तिं सुधर्मगणभर्तुरुदीक्ष्य साक्षात् पूजापुरस्सरमदःस्तुतिमप्युवाच ॥ ८३ ॥
यदीयकीर्त्तिः प्रससार गौरी गौरीकृताऽशेषपदार्थरूपा ।
भूपालमौलिष्वपि माल्यवेषाऽऽश्रयेण नित्याऽऽहतसौमनस्या ॥ ८४ ॥
25 गौरीमुखे वाग् धृतशुद्धवर्णावासस्यकान्तिस्तत एव गौरी ।
गौरीयशःश्रीस्तत एव देहे भासा स गौरीमय एव देवः ॥ ८५ ॥
गौरीगुरोश्चापि महेश्वरस्य विमुच्य पार्श्वे गुणरागवश्या ।
नास्य प्रभोरुज्झति सन्निधानं गौरी नु देवी सुधियां निधानम् ॥ ८६ ॥
गौर्याः कुतः स्याद् भुवि गौरवाप्तिर्न गौरवं संनिधिमेत्यसौ चेत् ।
30 स्याद् भारती नात्र कृतावतारा न भारती अप्यनया तदाप्ये ॥ ८७ ॥
औदार्यमाचार्यरविं प्रपद्य स्वनामनामाऽलभताऽन्वितार्थम् ।
परोपकारादिवरेण्यपुण्यैश्चकार पुण्यं स्वमिहोपयुज्य ॥ ८८ ॥
प्रागल्भ्यमभ्यस्यति भाग्यलभ्यं विस्तारमभ्यत्र सुपात्रभावैः ।
निधाय मूलं गुरुपादमूले परप्रबोधप्रतिभाऽनुकूले ॥ ८९ ॥

---

1 A °मदोदितम् ।

माधुर्यमेषामुचितं सुवृत्तप्रवृत्तिभाजां शुकराजराजम् ।
मनोवचःकायनिकाययोगात् त्रैलोक्यतः पिण्डितमेकदेशे ॥ ९० ॥
धैर्यस्थितेरक्षयसेवधिर्यः स्वर्णाचलं कालयति स्म कार्ये ।
प्रदक्षिणा लक्षणतस्ततोऽमी ग्रहास्तमारुध्य दिवि भ्रमन्ति ॥ ९१ ॥
शोभातिलोभादिव सद्गुणानां यः संग्रही कार्मुकवत् सुवंश्यः ।
सौरस्य जाग्रन्महसो निदानं शुद्धोपजापं तनुतेऽवदानम् ॥ ९२ ॥
यदङ्गरेगत्वरदीप्तिजालैर्जितप्रवालैरभितो विशालैः ।
कृते सुवर्णस्य रुचामवर्ण्ये वह्नौ ह्रियाऽह्नाय तदा विवेश ॥ ९३ ॥
व्रतेन गौरी रमणस्वभावं दधौ द्विजाधीशकलामलीके ।
गौरीगुरोः कान्तिमधश्चकार गणेश्वरः स्वीययशःप्रशस्त्या ॥ ९४ ॥
जीयादयं श्रीगणभृत् सुधर्मा यत्कीर्तिगानेन सभा सुधर्मा ।
मनोवचःकायमलं निरस्य सदस्यलोकं कुरुते स्वतद्वयम् ॥ ९५ ॥
त्वं सात्त्विकत्वेन विधिस्वरूपं प्राकाश्ययः श्रीपुरुषोत्तमोऽपि ।
मत्याऽवमत्याऽखिलमन्युभावं बिभर्षि विश्वानि शिवानुरागी ॥ ९६ ॥
गणाग्रणीस्त्वं जिनवर्धमानपट्टस्य भूषाकरणेन पूषा ।
द्विधाऽपि पूर्वातिशये समाशाभरप्रकाशाद् वपुषाऽपि धत्से ॥ ९७ ॥
त्वं पञ्चमोऽपि प्रथमः परम्परागणेशिनां विश्वपरोपकारिणाम् ।
दृष्टोऽस्य दृष्ट्या धवलस्वभावतस्तद्ध्यानतः स्वः प्रभुणा सदानतः ॥ ९८ ॥

एवं श्रीजिनशासनोन्नतिप्रभाद् यात्रापवित्राशयाऽऽ-
देशेशो शुपदेशपेशलतया मोहव्यपोहं सृजन् ।
तुष्टः पत्तनवासिनागरजनैः श्रीवर्धमानोद्भव-
स्थानं तीर्थमथ प्रणन्तुमचिरादभ्युद्यतः संयतः ॥ ९९ ॥
प्राप्ते क्षत्रियकुण्डनाम्नि नगरे कृत्वोपवासं तदाऽऽ-
देशस्य प्रभुरासमागधमहातीर्थेशवन्द्यक्रमः ।
चक्री वाचलदुर्गमार्गं विषयान्तश्चारचारुः पुनः
श्रीवीरप्रतिपत्तिनिश्चितमना रेजे शुभै राजितः ॥ १०० ॥

यत् सेव्यते नु मथुराख्यपुरं सुराढ्यं तीर्थं जिनेन्द्रजननाञ्जननाथवर्ण्यम् ।
तेनाऽऽश्रितेह मथुरा मथुराज्यमेत्रा जज्ञे प्रिया समधुरा मरुतां पुरस्य ॥ १०१ ॥

एवं देवनिषेवणं प्रणयिना सर्वाऽपि पूर्वा हरित्
तीर्थानामभिवन्दनेन सुदृशा संभाविता तेन सा ।
संप्राप्तेन महोदयश्रियमहो पुण्यैरगण्यैस्तत-
श्चातुर्मास्यविधानतः पुनरपि श्रीपत्तनान्तःस्थितम् ॥ १०२ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते उदयश्रीसंकलिते श्रीतीर्थराजगिरिश्रीगौतमस्वामिश्रीसुधर्मस्वामिस्तुतिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

॥ श्रीरस्तु ॥

परिशिष्टम् ।

महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिरचितं श्रीतपगच्छपट्टावलीसूत्रवृत्त्यनुसन्धानम् ।

ऐं वीतरागाय नमः ।

5 अथ प्राक्तनपट्टावलीसूत्रान्तसंहितगाथात्रयव्याख्या यथा—

श्रीविजयसेणसूरी पट्टे गुणसट्ठिमे सुगुणसिट्ठे ।
वाए साहिसहाए जेण ट्ठविओ स जिणधम्मो ॥ १ ॥

सिरि त्ति—श्रीमज्जगद्गुरुबिरुदधारि-महाराजाधिराजपातिसाहिश्रीअकब्बरप्रबोधकारि-श्रीहीरविजयसूरि-पट्टे एकोनषष्टितमे श्रीविजयसेनसूरिर्भगवान् जज्ञे । किंविशिष्टः ? 'सुगुणसिट्ठे' सुगुणैः श्रेष्ठः—गुणाः स्वभावजा 10 ज्ञानादयो विभावजा औदार्यादयस्तैरतिशयेन प्रशस्यो वर्णनीयः । येन स्वामिना वादे उपस्थिते श्रीसाहिसभायां स जगत्प्रसिद्धो जिनधर्मः प्रमाणयुक्त्या साधितोऽर्हतां शासनं च स्थापितम् ।

तस्य च प्रभोर्विक्रमात् १६०४ वर्षे नारदपुर्यां वृद्धोपकेशशाखीयघोषागोत्रभृत् सा० कमा तद्भार्या कोडिमा, तयोर्गृहे जन्म । सं० १६१३ वर्षे मात्रा पित्रा च सह श्रीविजयदानसूरिहस्ते श्रीहीरविजयसूरिनिश्रया दीक्षा । सं० १६२६ पंन्यासपदम्, सं० १६२८ वर्षे फाल्गुनसितसप्तम्यां श्रीअहम्मदावादनगरे उपाध्याय-15 पददानपूर्वकं आचार्यपदम् । सं० १६५२ वर्षे भाद्रसितैकादश्यां तिथौ भट्टारकपदम् । ते च श्रीगुरवो भट्टा-रकत्वं विंशतिवर्षाणि प्रपाल्य श्रीस्तम्भतीर्थे सं० १६७१ वर्षे ज्येष्ठशुक्लैकादश्यां स्वर्गमलञ्चक्रुः । एतच्चरितं विस्तरतो विजयप्रशस्तिकाव्याद् वेद्यम् । किञ्चिल्लिख्यते—

श्रीगुरुभिः सं० १६३२ वर्षे चांपानेरदुर्गे समहोत्सवमनेकार्हत्प्रतिमाशतानां प्रतिष्ठा कृता । तथा सुरति-बन्दिरे श्रीचिन्तामणिप्रमुखानेकसभ्यभट्टसमक्षं श्रीभूषणनामा दिगम्बराचार्यो निर्जितः । तथा 'नमो दुर्वार-20 रागादि' इत्यस्य श्रीयोगशास्त्राद्यश्लोकस्य सप्तशतान्यर्थाः सूक्तावल्यादिग्रन्थाश्च कृताः । राजनगरे श्रीखानखाना-ऽऽख्यनवाबपर्षदि जैनधर्मव्यवस्थापनेन जयश्रीरलङ्कृता । तत्रैव च श्रीविद्याविजयनाम्ना स्वपदयोग्यं शिष्यं प्रव्राज्य श्रीसाहिबदेकारिता प्रतिष्ठा चक्रे । ततो गन्धारबन्दिरे सा० इन्द्रजीकारितां प्रतिष्ठां श्रीवीरस्य कृत्वा स्तम्भतीर्थे श्रीधनाईकारितां प्रतिष्ठां विधाय श्रीसूरयस्तत्रैव चतुर्मासीं चक्रुः ।

अत्रान्तरे श्रीहीरविजयसूरिषु विद्यमानेष्वपि एषां श्रीसूरीणां गुणातिशयाऽऽकर्णनादुत्कण्ठाभाजः पाति-25 साहिश्रीअकब्बरसम्राजः श्रीसूरीन् लाभपुरे आकार्य श्रीहीरसूरीश्वरकुशलप्रश्नपूर्वं धर्मवार्त्तां पप्रच्छुः । तत्र गुरुवचश्चातुर्यरञ्जिता मुख्यशिष्यकृताष्टावधानदर्शनाच्चमत्कृताः साहिपादाः श्रीगुरूणां बहुगौरवं चक्रुः । तदा केनचिद् भट्टेन 'अमी जैना जगदीश्वरं सूर्यं गङ्गां च न मन्यन्ते' इत्युक्ते श्रीसाहिसमक्षं पञ्चशतभट्टैः सार्द्धं श्रीगुरुभिर्विवादः प्रारेभे ।

यं शैवाः समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्मेति मीमांसकाः ।
30 अर्हन्नित्यथ जैनशासनरताः कर्त्तेति नैयायिकाः सोऽयं वो विदधातु वाञ्छितफलं त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ १ ॥

इति श्रीहनुमन्नाटकोक्तेन । तथा—

अधाम धाम धामेदं वयमेव स्वचेतसि । यस्याऽस्तव्यसने प्राप्ते त्यजामो भोजनोदके ॥ २ ॥

तथा गङ्गोदकं विना नास्माकं देवप्रतिष्ठा स्यात् । इत्यादियुक्तिभिस्तदा भट्टा विजितास्तेन श्रीसाहिपादा-स्तत्प्रसादाः श्रीगुरूणां कालीसरस्वती इति बिरुदं दत्तवन्तः । गो-वृषे-महिष-महिषीवध-मृतद्रव्याऽऽदान-बन्दिरोध-निषेधरूपषड्जलपस्फुरन्मानं श्रीसाहिभिर्दत्त्वा लाभपुरेऽत्याग्रहेण चतुर्मासिकद्वयं श्रीगुरूणां कारितम्, 5 ततः श्रीहीरविजयसूरिभिरबाधावशाद् विजयसेनमुखाभिर्यामनामिच्छद्भिराकारिताः । श्रीसाहिपादानापृच्छ्य श्रीसूरयश्चतुर्मासिकमध्येऽपि चलन्तः पट्टननगरं प्रापुः । तदा सं० १६५२ वर्षे भाद्रसितैकादश्यां प्रातर्जीवं श्रीहीरसूरीश्वरस्वर्गमनं श्रुत्वा तत्रैव तस्थुः, भट्टारकत्वेन सुमुहूर्ते समहोत्सवं श्रीगुरुपट्टमलञ्चक्रुः । ततः क्रमेण श्रीगुरुभिः स्तम्भतीर्थे राजिआ-वजिआऽऽख्यकारितां श्रीचिन्तामणिपार्श्वबिम्बप्रतिष्ठां कृत्वा सं० १६५४ वर्षे अहम्मदावादे भूमध्यान्निर्गतश्रीविजयचिन्तामणिपार्श्वबिम्बस्य शकन्दरपुरे स्थापना चक्रे, तथाऽहम्मदपुरे सा० 10 भोटाकारिता तथा सा० लहुयाऽऽख्यकारिता च प्रतिष्ठा विदधे । समये च लाडोलिग्रामे सूरिमन्त्रध्यानं विधाय श्रीस्तम्भतीर्थे श्रीविजयदेवसूरीणां सूरिपदं दत्त्वा पत्तननगरे तेषां गणानुज्ञां नन्दिं श्रीगुरवः कृतवन्तः, तत्र च पञ्चसप्तत्याद्यकुलार्हत्प्रतिमानां पदप्रतिष्ठाश्च । तदा सङ्घपतिहेमराजसङ्घो मरुस्थलीतः श्रीशत्रुञ्जयतीर्थयात्रार्थं व्रजन्, सप्तशताश्ववारकटकद्वादशशतशकटसंयुक्तः श्रीगुरूंस्तत्राभ्येत्य वन्दितवान्, स्वर्णरूपमुद्राभिरर्चितवांश्च । तद्दर्शनाद् राजनगरवास्तव्य-सा० सूराऽऽख्यः श्रीगुरूपदेशेन मार्गे प्रतिश्राद्धगृहं महमुदिकालभनिकां कुर्वन् 15 श्रीअर्बुदाचल-श्रीराणपुरादितीर्थेषु मरुदेशेऽनेकनगरसङ्घेन समं तीर्थयात्रां विधाय निर्विघ्नं प्रत्यागत्य श्रीगुरून् ननाम । तद्वत्सरे आद्धैर्लक्षमहमुदिकाव्ययश्चक्रे । तदनु श्रीगुरवो राजधान्यपुरे प्रतिष्ठाद्वयम्, पुनः स्तम्भतीर्थे प्रतिष्ठात्रयम्, गन्धारबन्दिरे प्रतिष्ठाद्वयं विधाय सुराष्ट्रदेशे विजह्रुः । तत्र चतुर्मासकत्रयं प्रतिष्ठाष्टकं श्रीसिद्धाचल-श्रीगिरनारप्रमुखमहातीर्थयात्रास्तत्रत्यसङ्घेन सह कृतवन्तः । ततो हालारदेशे नवानगरे चतुर्मासीं विधाय तद्देशपति जामराजोऽपि धर्मोपदेशैः श्रीगुरुभिः प्रमोदितः । इत्येवं नानादेशविहारैः भूतलं पवित्रयन्तः श्रीगुर- 20 वोऽनेकजीवान् प्रत्यबूबुधन्, पञ्चाशज्जिनप्रतिष्ठाश्चक्रुः । अष्टौ वाचकपदानि, सार्धशतं पण्डितपदानि ददुः । द्विसहस्रयतिपरिवृताः सवाईश्रीहीरविजयसूरय इति बिरुदं बिभ्राणाः श्रीविजयसेनसूरयः प्रवचनं बहूनि वर्षाणि प्रभावयामासुः ।

प्रान्ते च विजयदेवसूरीश्वरान् विश्वलनगरे च सङ्घाऽऽग्रहात् समनुज्ञाप्य स्वयं श्रीस्तम्भतीर्थे सर्वातिचारा-लोचनपूर्वं कृतानशनाः समाधिना सं० १६७१ वर्षे ज्येष्ठसितैकादश्यां श्रीगुरवः स्वर्गमलञ्चक्रुः । तत्राऽद्यापि 25 बहुवित्तव्ययेन सङ्घकारितं स्तूपं जयतीति गाथार्थः ॥ १ ॥

तप्पट्टे सूरसमो सट्ठितमो विजयदेवसूरिगुरू ।
साहिजहांगीरेणं महातवस्सि त्ति बद्द''''हो''''॥ २ ॥

तप्पट्टे इति—तत्पट्टे प्रकाशकत्वात् सूर्यसमः तपस्तेजसा षष्ठीतमः श्रीविजयदेवसूरिनाम्ना गुरुर्बभूव । किंविशिष्टः ? साहिना पातिसाहिना श्रीअकब्बरभूपालजन्मना श्रीजहांगीरेण महातपा इति कृतनामा इत्यने- 30 नाऽस्य सूरेः तपःप्राधान्यं व्यञ्जितम् । अनेकशः षष्ठाष्टमादिभिः विंशतिस्थानकाद्युत्कृष्टतपश्चरणात् यावज्जीव-

मुपवासाऽऽचाम्ल-निर्विकृतिक-स्थानभक्तपानरूपनित्यतपःकरणात् तस्य च प्रभोर्विक्रमात् सं० १६३४ वर्षे ईडरदुर्गे वृद्धोपकेश-ओछतवालगोत्रभृत् सान्धिरा तद्भार्या रूपा, तयोर्गृहे जन्म । सं० १६४३ वर्षे जनन्या सह दीक्षा । सं० १६५५ वर्षे पण्डितपदम् । सं० १६५६ वर्षे वैशाखशुक्लषष्ठ्यां उपाध्यायपदपूर्वमाचार्यपदम् । सं० १६७१ वर्षे भट्टारकपदम् । सं० १७१३ वर्षे श्रीऊनानगरे आषाढदेवशयनैकादश्यां प्रातःकालेऽष्टमभक्तेन

5 स्वर्गप्राप्तिः । तत्र स्तूपं भणशाली-रायचन्द्रकारितं श्रीहीरगुरोर्मुख्यस्तूपपार्श्वे समुद्रतीरेऽस्ति । तस्य भगवतो द्वितीयस्वर्गोत्तरदिशि देवत्वेनावतरणम् । इष्टदेवेन निजाराधकानामुक्तं श्रद्धेयमेव । यथो नाम्ना देवः सर्वत्र नर-देवमान्यः । प्रकृत्याऽपि देवपट्टादर्शादिषु देवाऽऽराधकः देवसांनिध्यवान् । अतस्तदुक्तस्य युक्तत्वात् । अत एव देवशयनैकादश्यां देववेलायां स्वर्गतिरिति ।

एतच्चरितं खरतरमतीय-श्रीवाचनाचार्य-श्रीवल्लभकृत-विजयदेवमाहात्म्यकाव्यात् तथा मत्कृतमाघसमस्यारूप-

10 देवानन्दकाव्याद् ज्ञेयम् । समासस्त्वेवम्—

श्रीमतामेतेषां गुरूणां सूरिपदोत्सवे स्तम्भतीर्थेऽनेकदेश-ग्राम-नगरसङ्घाऽऽह्वानेन सप्तशतीमुनिपरिवृतान् विजयसेनसूरीन् बहुधा विज्ञप्य स्ववेश्मनि द्विधाऽपि विमानश्रियं दधाने सुपर्वशोभाभासुरे प्रचण्डमण्डपाडम्बरेण विचित्रराजवादित्रनिर्घोषैर्नभसि गर्जति सति सर्वसङ्घभोजनपरिधापनादिभिः श्रीमल्लनामश्रेष्ठिना स्वभार्यासोमा-न्वितेन दशसहस्ररूप्यकव्ययेन महती प्रभावना चक्रे । सुमुहूर्ते श्रीगुरुभिः सूरिपदं प्रदाय श्रीविजयदेवसूरिरिति

15 नाम संदधे । तदा पुनस्तदुत्सवनिमित्तमेवाष्टसहस्ररूप्यकव्ययेन ठक्कर-कीकाऽऽख्येन प्रतिष्ठा कारिता पुनर्यैषां सं० १६५८ वर्षे परीक्षकसहस्रवीरेण पञ्चसहस्रमहमुदिकाव्ययेन कृतोत्सवपत्तने गणानुज्ञानन्दिमहो महान् चक्रे । तथा श्रीविजयदेवसूरिभिः प्रतिष्ठाद्वयं राजनगरे, प्रतिष्ठाचतुष्कं पत्तने, प्रतिष्ठात्रयं स्तम्भतीर्थे सातिशय-महोत्सवपूर्वं चक्रे ।

इलादुर्गे च कल्याणमल्लराजप्रबोधनात् तत्सभास्थितान् भट्टान् पं० श्रीपद्मसागरगणिनामाऽऽचार्येण

20 जापयित्वा राजाऽऽग्रहात् तत्र चतुर्मासीं चक्रे । तदा च तत्रत्यगिरिशिरसि प्रभूपदेशात् श्रीऋषभदेवबिम्बं नवीनचैत्योद्धारपूर्वं आर्द्रनेटीपद्रे महताडम्बरेण प्रतिष्ठायां श्रीगुरुभ्य एव प्रतिष्ठाप्य स्थापयामास ।

अत्रान्तरे सं० १६७३ वर्षे कतिचिदुपाध्यायैः संभूय कतिचिल्लोकान् स्वायत्तीकृत्य आग्रहवृत्त्या स्वकी-यमतं प्रादुष्कृतम् । तन्मतवासिते च स्वकीये भार्ये द्वे सा० देवचन्द्रेण स्तम्भतीर्थवास्तव्येन मृत्वा देवीभूतेन तन्मतश्राद्धजेमनवारायां पाषाणवृष्ट्या संतर्ज्य 'अहं भवत्योर्भर्त्ता देवचन्द्रः सम्यग्दर्शिभिर्देवैः श्रीविजयदेवसूरीणां

25 सांनिध्यं कुर्वाणोऽस्मि, तद्भवतीभ्यामप्ययमेव पारम्पर्याऽऽगतः श्रीगुरुः सेव्यः' इत्युक्त्वा श्रीगुरुभक्ते कृते इत्यद्भुतदेवसांनिध्यादनेकशो लोकाः कुमतानि परितत्यजुः ।

तथा घोघाऽऽख्यबन्दिरवास्तव्य-सा० सोमजीनाम्ना स्वकुटुम्बं पूर्वं धर्माद् भ्रष्टं देवीभूय प्रागुक्तवत् प्रबोध्य श्रीगुरोर्भक्तं चक्रे । तदतिशयश्रवणान्महाराज-श्रीजहांगीरपातिसाहिः श्रीसूरीन् सबहुमानमाकार्य श्रीमण्डपाचले श्रीगुरुभिः समं धर्मप्रश्नादिवार्तां विदधे । तदा सुधासमानदेशनाश्रवणेन तपस्तेजोमयमूर्तिदर्शनेन भृशं तुष्टः

30 श्रीसाहिराजोऽयं गुरुर्महातपा इति बिरुदं दत्तवान् । तदनुलब्धयशोवादाः श्रीसूरिपादाः श्रीसाहिना स्वयमनु-ज्ञापितस्वकीयदक्षिणीयमहावाद्यवादकादिभिः श्रीचन्द्रपालादिसमस्तश्राद्धैः सोत्सवं प्रतिपदं सुवर्णमुद्राभि-र्न्युञ्छनकेषु क्रियमाणेषु भट्ट-चारणादिमार्गणानां मार्गे याचक्लिष्टपालेन स्वहस्तमुद्राभ्ये पादावधारणं चक्रुः ।

किं बहुना ! श्रीजिनप्रवचनप्रासादे कलशाऽऽरोपणमिवमद्भुतं प्रासीसरत् । ततो गूर्जरत्रां पवित्रीकृत्य सुराष्ट्रादेशे द्वीपबन्दिरे फिरङ्गीपातिसाहिप्रदत्तव्याख्यानानुज्ञापूर्वं चतुर्मासकद्वयम्, हल्लारदेशे तद्देशस्वामिभक्त्यनुरोधेन कतिचिद्दिनावस्थानं च कृत्वा स्तम्भतीर्थे चतुर्मासकं तस्थुः । अत्रान्तरे उपाध्यायपाक्षिकैः सागरपाक्षिकैश्च क्रियमाणं जनक्षुद्राहमवेक्ष्य श्रीसाबल्यां श्रीगुरवो ध्यानं विदधुः । मासत्रयं ध्यानेनाधिकप्रवृद्धधामानः परेषां द्रष्टुमपि दुष्प्रेक्षास्तत्रैव प्रतिष्ठाद्वयं चतुर्मासीं कृत्वा इलादुर्गे प्रतिष्ठात्रयं सङ्घेन समं तद्देशतीर्थयात्रां कृत्वा क्रमेण आरासणे मूलनायकप्रतिष्ठां चक्रुः । कालान्तरे च इलादुर्गेऽभ्येत्य सा०सहजूकृतमहोत्सवेन सं० १६८१ वर्षे वैशाखसितषष्ठ्यां श्रीविजयसिंहसूरीन् यौवराज्येऽस्थापयत् । तदा तद्देशभूपेन रणमल्लचोकीनामकं गिरिशृङ्गं गुरूपदेशाच्चैत्यस्थापनाय सङ्घस्य प्रसादीकृतम् । ततः सीरोह्यां चतुर्मासककरणाद् आबालकपुरे समागत्य श्रीगुरुराजाः सादडीग्रामे गीतार्थाननुज्ञाप्य लुम्पाकपाक्षिकान् श्रीउदयपुरे राणाश्रीकर्णसिंहसमक्षं सभायां वादपूर्वं निरुत्तरान् कारयामासुः । ततः श्रीतपागच्छप्रौढिर्महती बभूव । तत्र च योधपुराधीश्वर-श्रीगजसिंहराजस्य मुख्यमान्य-श्रीजयमल्लनाम्ना जालोरदुर्गे प्रतिष्ठात्रयमन्तराऽन्तरा चतुर्मासकत्रयं श्रीगुरूणामत्याग्रहेण कारयित्वा स्वर्णगिरौ चैत्यं स्वकारितं प्रतिष्ठापयामास ।

सं० १६८४ वर्षे सहस्रशो रूप्यकव्ययेन श्रीविजयसिंहसूरीणां गणानुज्ञानन्दिमहोत्सवः कारितः । तदनु मेडतानगरे प्रतिष्ठाद्वयं विधाय वन्ध्यनगरे चतुर्मासीस्थितान् श्रीगुरून् श्रुत्वा तन्माहात्म्यश्रवणेन तुष्टो राणाश्रीजगत्सिंहजीनामा श्रीवरकाणकपार्श्वयात्रार्थाऽऽगतानां लोकानां पोषदशम्यां शुल्कमोचनं चक्रे । पारणायां च त्वरितमेव स्वप्रधानझाला-श्रीकल्याणजीकस्य सन्मुखप्रेषणेन श्रीगुरून् दर्शनोत्कण्ठया चाऽऽजुहाव ।

ततः श्रीगुरुपादाः खमणोरग्रामे प्रतिष्ठाद्वयम्, देवकुले चैकप्रतिष्ठाम्, ततो नाडीग्रामे आघाटपुरे चेति प्रतिष्ठापञ्चकं कृत्वा श्रीउदयपुरे राणाजी[सहित]सङ्घाग्रहाच्चतुर्मासीं विदधुस्तदा गुरूपदेशाद् राणाश्रीजगत्सिंहजीनाम्ना चतुरो जल्पाः प्रपन्नाः । तद् यथा —

[१] अद्यप्रभृति पीछोला-उदयसागरनामसरोद्वये मीनग्रहणजालनिषेधः ।

[२] राज्याभिषेकदिने गुरुवारे जीवाऽमारिः कार्या ।

[३] जन्ममासे भाद्रपदे च जीवहिंसा न कार्या ।

[४] मचिन्ददुर्गे श्रीकुम्भाराणाकारितजिनचैत्योद्धारश्च कार्यः । ततोऽत्यन्तं श्रीजिनशासनोन्नतिर्जज्ञे ।

तदनुक्रमेण गूर्जरधरायां द्वि-त्रीणि वर्षाणि विहृत्य सुराष्ट्रादेशेन तत्सिद्धाचल-रैवतकादितीर्थयात्रां सङ्घावगमनेन कुर्वाणाः परमगुरवः प्रतिष्ठात्रयं चतुर्मासीद्वयं च कृत्वा हल्लारदेशे नवानगरे तद्देशेश्वरलाक्षाभिधानजामप्रतिबोधनेन चतुर्मासीं कृतवन्तः ।

अत्रान्तरे दक्षिणप्रदेशे कर्णाटदेशे श्रीबीजापुरादिनगरसङ्घेन श्रीपूज्यपादानामानयनविज्ञप्तये प्रेषिता महेभ्या श्राद्धी चतुरनाम्नी श्रीगुरून् ववन्दे । प्रतिष्ठां चैकां महोत्सवेन कारयामास । वर्षचतुष्टयं यत्र श्रीगुरवो विहरन्ति सा तत्र तत्रान्वियाय ।

ततो दाक्षिणात्यसङ्घात्याग्रहात् पुनर्गूर्जरात्रायामभ्येत्य कतिचिद् वर्षाणि तत्र स्थित्वा दक्षिणदेशं विजिहीर्षवः प्रभुपादाः सूरतिबन्दिरे समहोत्सवं समाजग्मुः ।

तत्र च सं० १६८७ वत्सरे समुत्पन्नसागरमतवासितैः श्राद्धैः स्वमतस्य श्रीगुरुमुखात् सत्यमिदमिति कथनाय बहुद्रव्यव्ययेन श्रीरमोजाऽऽख्यभूपं स्ववशीकृत्य स्वपाक्षिकगीतार्थानाहूय वादः प्रारब्धः । श्रीगुरुभिरपि सागरमतप्ररूपणा उत्सूत्रत्वान्न सत्येति प्रामाणिकपर्षदि राजसमक्षं गीतार्थाननुज्ञाप्य वादेन सागरपाक्षिकाँस्तिरस्कारयाञ्चक्रिरे । ततो लब्धजयवादाः श्रीगुरुपादाः सप्रसादाऽवनिनायकेन सम्मानिताः परे च 5 पराभवं प्रापिता इति ।

ततो दक्षिणदेशे विहृतवन्तः, तत्र वीजापुरेऽन्तरा चतुर्मासकचतुष्टयीं चक्रुः । श्रीगुरुपादतपोमाहात्म्यप्रसरयशःपरिमलानुभवेन तत्रत्यपातिसाहि-श्रीईदलसाहिर्दर्शनोत्सुकः श्रीगुरूनाहूय सबहुमानं धर्मस्वरूपं पप्रच्छ । ततः श्रीगुरूणां वचःपीयूषमासाद्य मायन्मना यावद् गुरुस्थिति गोवधनिषेधं प्रपन्नवान्, जिनप्रवचनमानन्दमेदुरं स्फातिमायाति स्म ।

10 पारणायां च श्रीजापुराद्यनेकनगरसङ्घेनान्वीयमानाः श्रीगुरवः पयोधितटनिकटस्थ-श्रीकरहेडपार्श्वनाथ-श्रीकलिकुण्डपार्श्वनाथादितीर्थयात्रां कुर्वाणास्तत्तद्देशराजप्रभृतीन् लोकान् धर्मे स्थापयाञ्चक्रुः ।

ततश्चावरङ्गावादनगरे चतुर्मासकमेकं सोत्सवं विधाय खानदेशे बर्हानपुरे चतुर्मासकद्वयं सान्तरं चक्रुः । ततः प्रचलय्य सङ्घेन सह श्रीअन्तरीकपार्श्व-श्रीमाणिक्यस्वामितीर्थयात्रां सृजन्तस्तिलिङ्गदेशे गलकुण्डप्रत्यासन्नभाग्यनगरे पातिसाहि-श्रीकुतुबसाहिना सत्कृत्य तत्सभायां तैलङ्गभटान् वादे विजित्य जैनधर्मव्यवस्थापनया 15 श्रीपातिसाहिं प्रमोदितवन्तस्तद्दशानुज्ञाश्च तत्रार्हत्प्रतिमानामनेकासां प्रतिष्ठां चक्रुः । एवं च विविधोत्सवैः प्रतिपदं राजप्रबोधादिना सर्वत्र दक्षिणमण्डले विहृत्य प्रतिष्ठासप्तकं चतुर्मासकसप्तकं च कृत्वा श्रीमज्जिनशासनमयं तन्मण्डलं विदधुः ।

बीजापुरे सा० देवचन्द्रेण प्रथमं प्रतिष्ठा कारिता । तत्र षोडशसहस्ररूप्यकव्ययश्चक्रे । द्वितीयस्यां प्रतिष्ठायामष्टसहस्रीरूप्यकव्ययश्चक्रे । तत्र पं० श्रीवीरविजयानां सं० १७०१ वर्षे पंन्यासपदं ददुः । दक्षिण-20 मण्डले च सर्वाण्यशीतिपण्डितपदानि, एकमुपाध्यायपदं च प्रसादितवन्तः । ततः पुनः सङ्घाऽऽग्रहाद् गुर्जरात्रां श्रीगुरवः पवित्रीचक्रुः ।

इतश्च श्रीविजयसिंहसूरयोऽपि गुर्वाज्ञया मरु-मेवात-मेदपाटादौ विहृत्य राणाश्रीजगत्सिंहजीनामानं प्रबोध्य विशेषतो जीवदयासु देशस्थितजैनतीर्थेषु सप्तदशभेदपूजाकरणोपदेशाविभिश्च दृढीकृत्य श्रीजिनधर्मं प्रभावयन्तः श्रीमरुदेशे एकां प्रतिष्ठां मेडतानगरे आगरावास्तव्यपातिशाहिरत्नव्यवहारिमुख्य-सा० हीरानन्दभार्यया श्राविका-25 मनीत्यभिधानवत्या कारितां निर्माय श्रीकृष्णदुर्गे राठौडवंशीय-श्रीरूपसिंहमहाराजस्य महामात्य-श्रीरायचन्द्र-नाम्नोऽत्याग्रहाच्चतुर्मासकं चक्रुः । तत्पारणके सहस्रशो रूप्यकव्ययेन मन्त्रिणा कारितप्रतिष्ठायां बहूनि बिम्बानि जिनानां महन्महोत्सवेन प्रत्यतिष्ठपन् ।

तत्रैवाऽऽह्लणपुरादागतेन श्रीमहेशदास-मन्त्रिश्रीसुगुणाऽऽह्वयेन बहुवित्तव्ययपूर्वं सुवर्णमुद्राचार्चादिना महोत्सवेन श्रीगुरवो वन्दिताः । ततः क्रमान्माल्यपुर-बुन्दी-चत(ब)लेरपार्श्वप्रमुखतीर्थयात्रां संघेन सह कुर्वन्तः 30 श्रीजयतारणनगरे चतुर्मासीं विधाय श्रीस्वर्णगिरौ यात्रां कृत्वा क्रमात् श्रीअहम्मदावादनगरे श्रीगुरून् नेमुः ।

तैः सहिताः श्रीपरमगुरवः सं० १७०५ वर्षे इलादुर्गे पत्तनवास्तव्य-श्रा० श्रीधन्या कारितां प्रतिष्ठां विदधुः । तत्र चतुःषष्टिविबुधेन्द्रान् देवसूरय इव स्थापयामासुः । क्रमेण पत्तन-राजनगरादिषु चतुर्मासककरणेन लोकाननुगृह्य स्तम्भतीर्थे चतुर्मास्यां तस्थुः ।

श्रीविजयसिंहसूरीणां सं० १६४४ वर्षे जन्म, सं० १६५४ व्रतम्, सं० १६७२ वाचकपदम्, सं० १६८१ सूरिपदम् । ते सूरयः परमक्षमापात्रं यावज्जीवं गुर्वाज्ञाराधका विवेकाद्यनेकगुणोदधयोऽष्टाविंशति-वर्षाणि सूरिपदं प्रपाल्य, सर्वातिचारालोचनपूर्वमनशनेन सं० १७०८ वर्षे अहम्मदावादपार्श्वस्थनवीनपुरे आषाढसितद्वितीयायां श्रीविजयसिंहसूरयः स्वर्जग्मुः ।

तत्श्रवणाद् भृशं दुःखार्त्ताः परमगुरवोऽपि संसारानित्यतां विमृश्य क्रमाद् विगतशोका बभूवुः । 5

एषां च श्रीगुरूणां तपस्तेजसा देवकृतसांनिध्येन च निरन्तरायतया भूयांसस्तीर्थयात्रासङ्घाः साडम्बराः श्रीशत्रुञ्जयादितीर्थेषु जीर्णोद्धाराश्च जाताः । देवसांनिध्यं चैषां स्फुटमेव मण्डपाचलप्रस्थाने कमाऽऽख्यपरमारस्य भूतार्त्तस्य लोकानां मारणात् पित्रा निगडितस्य श्रीगुरुवासक्षेपेण सज्जीभवनात्, एवं राजनगरवास्तव्यवणिक्-पुत्रोऽपि सप्तवर्षाणि प्रागुग्रथिलः सोऽपि, तथा मेडतानगरे सा०धानाऽऽख्यक्षेत्रपालाधिष्ठितश्च वासक्षेपात् प्रादुर्बभूव । एवं चैते भगवन्तः स्वविहारेण गूर्जरात्रा-सुराष्ट्रा-हल्लार-मरु-मेदपाट-लाट-दक्षिणदेशेषु धर्मबीजानि 10 वपन्तः तद्देशसुभिक्षादिभवनेन स्फुटतरयुगप्रधानातिशयाः शुद्धाशयाश्चिरं भरतभुवि प्रवचनं प्रभावयामासुः । समये च निजायुःशेषं वर्षचतुष्टयं ज्ञात्वा सं० १७१० वर्षे स्वपट्टे श्रीवैशाखसितदशम्यां श्रीविजयप्रभसूरीन् स्थापयामासुः । तद्व्यतिकरस्त्वनन्तरमेव वक्ष्यते —

"सिरिविजयदेवपट्टे पढमं जाओ गुरू विजयसीहो ।
सग्गगए तम्मि गुरू पट्टे विजयप्पहो सूरी" ॥ १ ॥ इति गाथार्थः । 15

तप्पट्टंबुजपहकरसरिसो हरिसेण दरिसणिज्जमुहो ।
इगसट्ठियमोऽणुवमो विजयप्पहणाम गच्छगुरू ॥ २ ॥

व्याख्या — तप्पट्टंबुज इति — तस्य श्रीविजयदेवगुरोः पट्टलक्षणेऽम्बुजे प्रकाशकत्वात् प्रभाकरः सूर्यः, तत्सदृशस्तुल्यः । एकोत्तरषष्टितमः श्रीविजयप्रभनामा गच्छगुरुर्भगवान् सूरिर्विजयवान् । किंविशिष्टः ? हरिसेण—हर्षेण दर्शनीयमुखः । इत्यनेनास्य नित्यप्रसन्नता ख्यापिता । तया चास्य भगवतो भाग्यविस्फूर्जितस्य 20 नित्योदयत्वं प्रशान्तत्वं च ध्वन्यते । कुपाक्षिकानां प्रत्यर्थिनां मनसाऽप्येतस्य गुरोरहितचिन्तकानां स्वत एव नाशात्; घनस्याभ्युदये शरभानामिव । यद्वा हरिः कृष्णः सेनायां यस्य स हरिसेनो देवानामिन्द्रः ।

"सेनाचरीभवदिभाननदानवारिवासेन यस्य जनितासुरभी रणश्रीः" इति नैषधीयकाव्यवचनात् । एवं हरिशब्दस्य तुरग-गजाद्यर्थे हरिसेना नृपाः । अहीनामर्थे धरणेन्द्राद्या नागकुमारा ग्राह्याः । तेषामपि दर्शनीयं मुखं यस्य स तथा । इत्यत्रार्थे त्रिजगद्वन्द्यत्वं भगवतो दर्शितम् । पुनः किंविशिष्टम् ? अनुपमोऽतुल्यः । 25 एतेनास्य सूरेः सर्वसूरिभ्यो धैर्यौदार्य-गाम्भीर्य-सौभाग्यता-निस्तन्द्रता-पाण्डित्य-क्षमादिगुणानामधिकता ज्ञाप्यते ।

अस्य च प्रभोः सं० १६७७ वर्षे माघसित-एकादश्यां श्रीकच्छदेशे श्रीमनोहरपुरे वृद्धोपकेशवंश-घोषा-गोत्रभृत् सा० सिवगण-भार्याभानुमतीगृहे जन्म । सं० १६८६ वर्षे दीक्षा । सं० १७०१ वर्षे पंन्यासपदम् । सं० १७१० वर्षे आचार्यपदम् । सं० १७१३ वर्षे भट्टारकपदम् । ते चामी श्रीगुरुपादाः साम्प्रतमपि प्रत्यक्ष-लक्ष्यलक्षप्रभावा नितरां ज्ञानाभ्यास-पुस्तकशोधन-अनेकभव्यजनविबोधनविविधक्रियाप्रमनसो दुस्तपतपन- 30 निजीर्यमाणतमसो गच्छस्य सारण-वारणादिविधाभिरधिकश्रियं पुष्णन्तः सत्यसन्धाः कल्पान्तेऽप्यविचलवाचः स्वप्रतिपक्षगच्छगीतार्थसङ्घाभ्युदयदायिनो विजयन्ते । एतेषां महिमाऽतिमहान्, न कार्त्स्न्येन वर्णयितुं शक्यः । तथाऽपि किञ्चिदुच्यते —

एकस्मिन् समये परमगुरुतपागच्छाधिपाः श्रीविजयदेवसूरयः स्वामिनो जिनशासनपट्टपरम्पराप्रवाहं प्रवर्धयितुं श्रीसूरिमन्त्रेण ध्यानं चक्रुः; यदस्मदग्रे कः शासनाधिनाथो भविष्यतीति । तदा च प्रवर्धमानतपः-पूर्वकजपावधानाऽऽकृष्टो मन्त्राधिराजाधिष्ठायको देवोऽभ्येत्य नमस्कुर्वन् विज्ञप्तवान्—"स्वामिन्! अद्यापि शासना-धिशीतुर्न दीक्षाऽपि प्रवृत्ता, भगवतामपि युष्माकं चिरायुष्कता, तत् किमनया चिन्तयाऽधुना? समये 5 स्वल्पेनाऽपि तपसाऽहं स्मरणीयः, तदैवाऽऽगत्य वक्ष्यामि" इत्युक्त्वा सुरस्तिरोबभूव ।

कालान्तरे च स्वकीयपट्टे श्रीजिनशासनस्वामिस्थापनाऽवसरं निभाल्य श्रीगन्धपुरे गत्वा श्रीगुरुभिर्ध्यानं प्रारेभे । तदा तत्क्षणादेव मन्त्राधिष्ठायको देवः समेत्य निवेदितवान्—"हे स्वामिनः! पण्डितः श्रीवीरविजयनामा सौभाग्यनिधिः विद्यामहोदधिः निरुपधिः चारित्रगुणानामवधिः, अजिह्मब्रह्मविधिः विधिरिव सा....भुवनो-पकारकः, केशव इव पुरुषोत्तमः, नरकान्तकृत् कुमोदकः, शिव इव महाव्रती, कामासहनो ऋक्षजातिस्निग्धः, 10 त्रिदशगुरुरिव निर्मलमतिः, सुमनसामग्रणीरसौ स्वपट्टे स्थाप्यः, यतोऽस्याग्रे महिमा हि मानाधिको भावी" इत्युक्त्वा देवे तिरोभूते श्रीगुरुभिः गाम्भीर्यशालिभिः जनप्रत्ययनाय बहिः शकुनगवेषणादावपि देवोक्तानुवादे दृढीभूते सति राजनगरात् त्वरिताभ्यागत-सा० रत्न-प्रमुखराजनगरीयसङ्घाग्रहेण श्रीस्तम्भतीर्थ-श्रीपत्तन-श्रीसूरति-बन्दिरप्रमुखानेकदेश-ग्राम-नगरसमक्षं श्रीमहावीरस्वामिसातिशयमूर्तेः पुरः पत्रिकाविलोकनाऽऽनन्दितसकल-लोके श्रीगन्धारबन्दिरे विक्रमात् सं० १७१० वर्षे वैशाखसितदशम्यां भृगुवासरे पुष्यनक्षत्रे सुमुहूर्ते रङ्गदुत्तुङ्ग-15 मण्डपाऽखण्डशोभाविदृक्षयेवाभ्यागतेषु मुक्तानिकरदम्भान्नक्षत्रपक्षेषु वाद्यमानविविधाऽऽतोद्याडम्बरेण गर्जयत्यम्बरे दह्यमानासु दुर्जनमनःशकटिकास्विव धूपघटिकासु रसेनाऽऽपूर्यमाणासु सर्वसङ्घप्रमोदतटिकास्विव घटिकासु प्रसरद्यशोभिरिव पुष्पप्रकरैराकीर्णे भूवलये श्रीवीरपट्टाधिपत्यज्ञापनायेव श्रीवीरजिनभवनाऽऽसन्नदेशे मण्डपेऽ-भ्यागत्य पं० श्रीवीरविजयाः श्रीविजयदेवसूरिभिः स्वपट्टे स्थापयाञ्चक्रिरे । तदा साधुश्रीअखईनाम्नः सुतेन श्रीवर्द्धमानसंज्ञेन स्वमातृसाहिबदेवीसहितेन प्रतिगृहं सरूप्यमुद्रस्थालिकालम्भनिका चतुर्विधसङ्घवस्त्रपरिधाप-20 नादिना भूरिद्रव्यव्ययेन महानुत्सवश्चक्रे । श्रीगुरुणा स्वयं चिन्तितम्, इष्टोपदेशेन उ० श्रीकमलविजयगणिभिर्ज्ञा-पिताचार्यपदं प्रदाय 'श्रीविजयप्रभसूरिः' इति नाम निर्ममे ।

विजयी जगदाराध्यो यशस्वी च प्रभाववान् । भगवन्नाद्यवर्णैस्तन्नाम्नाऽभूद् विजयप्रभः ॥ १ ॥

तदनु श्रीगुरुः श्रीविजयप्रभसूरिणा सह सूरतिबन्दिरे एकं चातुर्मासकं विधाय, श्रीराजनगरे चतुर्मासीं कृतवान् । तत्पारणायां सङ्घमुख्य-सा० सूरापुत्र-सा० धनजीनाम्ना विज्ञप्य श्रीगुरूणां वन्दनकमहोत्सवः प्रारेभे । 25 तत्र च मिलिताऽस्तोकलोकस्थानाय कमनीयप्रकटपटमण्डपैर्मा शून्यदर्शनं भूद्, इतीवाऽऽच्छादिते वियति सुवर्ण-खचितनिचितश्रुतिपञ्चवर्णचन्द्रोदयप्रभासङ्करेण रात्रिंदिवातीतविमानोपमानतायामुपनतायां जगति सुसीमताकारि-शर्मैकसाम्राज्यविजयमाने तत्र न तपनकरप्रचार इतीव सहस्रकरकरेषु भूमिमस्पृशत्सु विविधधवलगान-श्रवणैकाग्र्येण चित्रतुल्यनिश्चलनरामरोरगैः शोभितेषु पटकुलेषु विश्वविश्रान्तिशारदाभ्रपटलेषु इवाऽत्युच्चमण्डपेषु सिंहासने श्रीविजयप्रभसूरिं निवेश्य भगवान् स्वयं स्वतुल्यताज्ञापनार्थं पुरः स्थित्वा सुमुहूर्ते वन्दनकानि 30 दत्तवान् । जातश्च महान् प्रमोदः । तदनु सर्वसङ्घसमक्षं श्रीपरमगुरुणाऽभाणि—"यथाऽहं तथाऽयं सर्वसङ्घेन सेवनीयः । संसारसागरे प्रवहणमयं कदापि न मोक्तव्यः" ।

ततः कृतसंस्कारो मणिरिव, घननिर्मुक्तः सूर्य इव, आहुत्युद्दीपितः पावक इव, भावप्रतिबिम्बनाद् दर्पण इव, प्रोक्षालितः कनककलश इव, तैलापूर्णः प्रदीप इव, कृताऽलङ्कारः क्षितिपतिरिव, घननिर्धौतः कनकगिरिरिव, शोधितो ग्रन्थ इव, अधिकं सञ्जातवन्दनकोत्सवपरिकर्मा स श्रीविजयप्रभसूरिर्भूरितेजसा दिदीपे ।

तदा सा० श्रीधनजीनाम्नाऽष्टसहस्रमहमूदिकानां यशोबीजानामिव प्रभावना चक्रे, सर्वसङ्घपरिधापनिका च । ततश्चैकं चतुर्मासकं अहम्मदपुरे विधाय श्रीपरमगुरुभिः सहैव श्रीविजयप्रभसूरि.................. युगादिदेवयात्रायां द्वीपवास्तव्यभणसालीयसा० रायचन्द्रप्रमुखसङ्घेन सह.......................नालोच्य सुराष्ट्रसङ्घाग्रहेण श्रीउन्नतपुरमलञ्चक्रे ।

क्रमेण देवशयनैकादश्यां.........श्रीविजयप्रभसूरिभिः कृतनिर्यामनाविधयः श्रीविजयदेवसूरयः 5 स्वर्जग्मुः । ततः श्रीवीरनिर्वृते श्रीगौतमस्वामीव श्रीपरमगुरौ स्वर्गतेऽत्यन्तदुःखाऽऽवेशात् श्रीविजयप्रभप्रभुरपि कतिचिद् दिनानि विमनस्कतया निन्ये ।

तदनु चतुर्विधसङ्घाग्रहेण संसारस्वभावमनुभाव्य विगतशोकाः सुमुहूर्त्ते श्रीविजयप्रभसूरिपादाः भट्टारकपदोद्भूतशोभाप्राग्भारभासुराः श्रीगुरुपट्टं विभूषयामासुः । तद्दिन एव शिवपुरीदेशे यतीनां विहारस्य प्राग् वर्षद्वयं यावन्निषेधस्य मुत्कलता जाता, तद्वर्धनिका आगता । तद्वर्षे च श्रीद्वीपवास्तव्यसा० नेमिदासनाम्नाऽष्ट- 10 सहस्रमहमूदिकाव्ययेन श्रीगुरून् सार्धमादाय श्रीशत्रुञ्जयतीर्थयात्रासङ्घो महान् चक्रे ।

एवं श्रीगुरुभिः सुराष्ट्रायां चतुर्मासदशकं चक्रे । तत्प्रभावात् सं० १७१५, सं० १७१७, सं० १७२० वर्षसत्कास्त्रयोऽपि दुष्कालाः सुराष्ट्रदेशे न प्रसारमापुः । तच्चिह्नं तु जीर्णदुर्गादिभ्यो गूर्जरात्रायां धान्यागमनं प्रतीतमेव । सं० १७२३ वर्षे घोघाबन्दिरे श्रीजसूनाम्न्या कारिताऽनेकजिनप्रतिमानां श्रीसूरिभिः प्रतिष्ठा चक्रे ।

एषु च गुरुषु विपक्षभावमावहन्तः केचिद् बालिशाः स्वत एव लोकापवादविडम्बिता अधुना दृश्यन्ते । 15 ततः श्रीअहम्मदावादनगरसङ्घाग्रहेण श्रीगुरवो गूर्जरात्रायामाजग्मुः । तत्प्रभावाल्लोकानां सुभिक्षेण महान् हर्षो बभूव । इत्यादि परमर्षीणामेषां महिमा प्रकट एव । तेन निश्चीयते, एतदाज्ञावर्त्तित्वमेव उभयथाऽपि शिवाय ।

सिरिविजयरयणसूरिपमुहेहिं णेगसाहुवग्गेहिं ।
परिकलिआ पुहविअले सूरिवरा दिन्तु मे भद्दं ॥ ४ ॥

श्रीगूर्जर-मरु-मालव-मेदपाट-मेवात-कच्छ-हल्लार-सुराष्ट्रा-दक्षिणादिदेशेषु श्रीगुरुतपस्तेजसा साम्प्रतं 20 धर्मकर्माणि निरन्तरं जायन्त इति ।

सोऽयं वीरपरम्पराप्रणयिनीप्राणप्रियः सत्क्रियः, जीयात् श्रीतपगच्छपः सुरवरैः संसेव्यमानक्रमः ।
नाम्ना वीर इति क्षमाधरवरप्रोन्नीतनृत्यक्रियः, प्रत्यक्षं विजयप्रभो गणपतिः श्रीवर्द्धमानप्रभः ॥ १ ॥

श्रीवीरतीर्थान्तिकलब्धराज्यः श्रीवर्द्धमानेन कृतोत्सवश्रीः ।
देवाभियुक्तोऽभिधयाऽपि वीरः श्रीवीरतीर्थे गुरुरेष जीयात् ॥ २ ॥ 25

श्रीविजयप्रभसूरेरुपासकः श्रीकृपादिविजयानाम् । विदुषां शिष्यो मेघः सम्बन्धमिमं लिलेख मुदा ॥ ३ ॥

॥ इति श्रीपट्टावलिसूत्रोपरिक्षिप्तगाथात्रयविवरणं सम्पूर्णम् ॥

दिग्विजयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नां सूचिः ।

[अकाराद्यक्षरानुक्रमेण]